

**SILSILAH
WAYANG PURWA
MAWA CARITA**

**Dening
S. Padmosoekotjo**

Cap - capan kaping I - 1985

20 4 2006

Silsilah Wayang Purwa
Mawa Carita
Jilid VI.

Promosi Buku - Balai Adang
Jakarta, 30 April 2006

J. Minto
Rajanto..

SILSILAH WAYANG PURWA MAWA CARITA

Jilid VI

PT „Citra Jaya Murti”

Jl. Rungkut Industri II/18

Surabaya

Cap-capan kaping I — 1985

**BADAN ARPUS PROV. JATENG
DI SEMARANG**

No. Daft.	110-154/a
Tanggal	06 - 07 - 2011

Dicetak offset : PT. Citra Jaya Murti
Surabaya.

Pangeling-eling

*Sinarkara kinarya mengêti
Layang Sarasilah Wayang purwa
jilid nênm palêsthane
ing tanggal loro Mulud
Senen Paing Jimawal warsi
Suka nyata trustheng tyas
yen Masehi nju
Nopembêr nêmlêur tanggal
sinangkalan Suci ngesthi trus samadi
duk ing mangsa Kalima.*

ATURE PĒNĒRBIT

Kantheni rasa suka sukur kita ngaturake Buku *Silsilah Wayang Purwa Mawa Carita* jilid VI sing tansah diantun-antun dening para sutresna. Isine buku iki nyaritakake lèlakone para kadang Pandhawa sawise kalah main dhadhu karo Korawa banjur katundhung saka Hastinapura, nganti tèkan pangudine para pinisèpuh kanggo nyegah timbule pèrang ing antarane para darah Bharata, kang karan Bharatayuddha.

Kaya ora ana gunane Pènèrbit ngaturake komèntar utawa cènthangan apa-apa ngenani isine buku, jèr kabeh wis diandharake kantheni gamblang lan nèngsemake dening pangripta. Kita mung pèdu matur manawa sawise jilid VI isih ana sajilid maneh kang bakal kababar, yaiku jilid VII, jilid kang pungkasan.

Wasana Pènèrbit ngaturake sugèng maos sarta ora lali ngaturake gunging panuwun marang para sutresna kang wis kasdu paring pamrayoga, panyaruwe apadene pangalèmbana marang wètune buku kang gèdhe bangêt pigunane tumrap pèmbangunan kapribaden iki.

Nuwun.

Surabaya, 1985

Pènèrbit.

KAWA TERANG

Kawa Terang adalah salah satu desa
 yang terletak di Kecamatan Kawa
 Kabupaten Koba. Desa ini memiliki luas
 wilayah 1.200 hektar. Desa ini
 memiliki 1.200 jiwa penduduk.

Desa ini memiliki 1.200 jiwa penduduk.
 Desa ini memiliki 1.200 jiwa penduduk.
 Desa ini memiliki 1.200 jiwa penduduk.
 Desa ini memiliki 1.200 jiwa penduduk.

Desa ini memiliki 1.200 jiwa penduduk.
 Desa ini memiliki 1.200 jiwa penduduk.
 Desa ini memiliki 1.200 jiwa penduduk.

Atur pangiring

Isinipun buku "*Sililah Wayang Purwa Mawa Carita*" wiwit saking jilid I ngantos dumugi jilid VI punika sanes karanganipun panitra piyambak. Panitra namung méthiki saking buku-buku lan kalawarti-kalawarti ingkang isinipun wontèn gegayutanipun kaliyan cariyos ringgit purwa. Namanipun buku-buku lan kalawarti-kalawarti punika kasêbut wontèn ing *Daptar k pustakan* lumampir buku punika.

Tarkadhang wontèn pêthikan ingkang namung dipun-êbutakèn namaning bukunipun tanpa dipun-pratelakakèn asmaning pangriptanipun; punika jalaran panitra sampun kêsupen asmaning pangriptanipun, nanging isining cariyosipun taksih kengêtan.

Kajawi pêthikan saking buku-buku lan kalawarti, isinipun buku "*Sililah Wayang Purwa Mawa Carita*" jilid I dumugi jilid VI punika ugi wontèn ingkang saking pêthikan giyaran cariyos ringgit purwa RRI lan saking pagêlaran ringgit purwa ingkang sampun nate dipun-tingali dening panitra.

Purworêjo, Sênen Paing 2 Mulud taun Jimawal 1917.

Utawi: 26 Nopembêr 1984.

Panitra: S. Padmosoekotjo.

D A F T A R I S I

BAB	KACA
— Pangeling-eling	5
— Atur Pênêrbit	7
— Atur pangiring	9
230. Widura ditundhung déning Prabu Drêstarastra	13
231. Maharsi Maitreya ngêsotake Duryodana	16
232. Widura nyaritakake përang-tandhinge Bhima — Kirmira	19
233. Prabu Krêsna tétinjo Pandawa ing alas Kamyaka	22
234. Arjuna kadhawuhan nyuwun gëgaman kaswargan	25
235. Arjuna mratapa ing wukir Indrakila	29
236. Arjuna pinaringan gëgaman kaswargan	32
237. Arjuna ana ing Suralaya	35
238. Jalaran tan kapadhan ing ah, Dewi Urwasi ngêsotake Arjuna	38
239. Arjuna nyirmakake para Niwatakawaca	41
240. Arjuna nyirmakake para asura ing Hiranyapura	45
241. Maharsi Bhrgadhaswa nyaritakake kësaurang-saurange Prabu Nala	48
— Silsilah XXVIII: Naga Karkotaka	60
242. Pandawa lélana-brata lan matirtha diayomi Maharsi Lomasa	64
243. Maharsi Agastya wasanane ndhahar daitya Watapi	67
— Silsilah XXIX: Dairawaraja Dwala lan daitya Watapi	67
244. Dumadine sarjata bajra, sarjatane Bathara Indra	73
— Silsilah XXX: Ramaparasu (Parasurama)	73
— Silsilah XXXI: Bathara Indra lan Bathara Wisnu	77
245. Maharsi Cyswana kakunge Dewi Sukanhya dimalihake timur	80
246. Bathara Indra lan Bathara Agni nyatakake gëdhening kawêlasane Prabu Usinara	84
247. Pandawa digendhong nayaka rasêksa, Dropadi digëndhong Gathut-kaca	87
248. Bhima ngupaya tunjung kaswargan, dumadakan ketêmu Hanuman	90
249. Bhima mrajaya asura Jithasura	95
250. Bhima nyimkakake Asururaja Prabu Maniman lan para yaksa-rasêksa	98
251. Arjuna tumurun ing mercapada	102
252. Bhima ginubêd Naga	105
253. Pandawa kondur ing alas Kamyaka, kërawuhan Krêsna lan Bëgawan Markandheya	109
254. Dongeng mina agung	112
255. Kawontënanipun têtayang ing satunggal-satunggalipun jaman	115

256. Para Narendra kang pantês tinulad-tinuladha	120
— Silsilah XXXII: Bathara Widatri	123
257. Wanita kang békli marang guru-laki	124
258. Duryodana nêdya ngerang-erang Pandawa, ditawan Gandarwaraja	128
259. Pandawa nêmu pakewuh, wasanane mandar antuk pituduh	138
260. Pandawa sêsingidan namur salira ani ing Wiratha	146
261. Mahasenapati Kicaka gandrung-wuyung marang Sairandri	150
262. Ballawa mrajaya Mahasenapati Kicaka	153
263. Prabu Matsya ditawan mungsuh, dluwari dening Ballawa	156
264. Brêhannala pratela yen salugune Panêngah Pandawa	159
265. Arjuna ngobrak-abrik wadyabala Korawa	166
266. Pandawa dèdunung ing Upaplawa	172
267. Krêsna mangarsani sarasehan ing Upaplawa	177
268. Arjuna lan Duryodana nyuwun bantuan Kresna	182
269. Brahmana Pancala lan Sanjaya ora oleh gawe	187
Daftar kapustakan (Bibliografie)	194

BAB. 230. WIDURA DITUNDHUNG DENING PRABU
DRĒSTARASTRA.

Lêt sawatara sasi saka oncate para Pandawa manjing alas, Prabu DrĒstarastra nimbali Sang Widura, dingĕndikani mangkene: „Yayi Ksatri, wruhani-ra! Wiwit saoncate Pandawa, rasaning panggalihingsun tansah ora kapenak, pi-jĕr mĕlang-mĕlang, nguwatirake anane lĕlakon kang ora nyĕnĕngake ing tĕm-be, saĕnteke wĕwangĕn tĕlulas warsa kang kudu dilakoni dening Pandawa dadi uwong buwangan. Manawa mulihe Pandawa mĕnyang praja banjur tuwuh Bharatayuddha, pĕrang gĕgĕmpuran padha kadang, gek kapriye polahingsun. O, yayi Widura! Kabeh prakara kang wis kĕbanjur, ora kĕna dibaleni maneh. Mulane sakebehe bab kang bakal inghun lindakake, luwih dhisik nĕdya inghun mupakatake marang sira, supaya inghun aja nganti kĕduwang pamburine. Yayi Ksatri! Samĕngko inghun mundhut pamrayoga marang sira, kapriye bisane inghun kasnungan panggalih tĕntĕm-ayĕm, kalis ing rasa wasumĕlang.”

Widura: „Kaka Prabu, pĕpundhen kawula! Botĕn namung kamulyan lan kawibawaan, nanging ugi katĕntĕman, alandhĕsan kautamen. Sok sintĕna ingkang satindak-tandukipun tansah alandhĕsan kautamen, tĕmtu tansah kasnungan katĕntĕman, manahipun botĕn nate goreng-rongeh. Nanging tiyang ingkang murang kautamen, ingkang lĕpat utawi klentu tindakipun, punika ingkang lajĕng kasnungan manah wasumĕlang, kuwatos tampi wohing tindakipun ingkang lĕpat utawi ingkang klentu. Paduka tĕmtu botĕn kasamaran, bilih samangke kautamenipun bangsa Kuru ngalami risak, awit saking lĕkasipun Duryodana ingkang abudi candhala. Kaka Prabu, dununging sĕmbah kawula! Manawi kawula kaparĕng ngatur pamrayogi, atur kawula makatĕn: „Panguwasos paduka kajawi kangge mĕmayu ayuning praja, ugi kapigunakna kangge nggulaĕnthah para putra, supados sami abudi ulami. Korawa-Pandawa kaangkaha sagĕdipun guyub-rukun wiyĕg saha kapti. Manawi Korawa-Pandawa sami kĕlajĕng cĕcĕngilan, kaka Prabu tĕmtu cinacad dening jagat. Pandawa tumuntĕn katimbalana, dipun-luwarana anggenipun dados tiyang bucalan, nagari Indraprastha kaparingna wangsul dhatĕng Yudhisthira. Duryodana, Karna saha Dussasana kadhawuhana mĕthuk mantukipun Pandawa saking wana manjing praja. Manawi paduka karsa ndhahar atur kawula makatĕn punika, Pandawa tĕmtu sirna sak-sĕrĕking manahipun, Dropadi lcal pangligit-igitipun dhatĕng Dussasana, saha asma paduka lajĕng pulih kuncara kados wingi-nguni.”

„Kaka Prabu tĕmtu dereng kĕsupen, bilih nalika lairipun Duryodana mawa cipta-sasmita saklangkung awon. Nalika samantĕn kuldi-kuldi sami mbĕngingĕh, sinarĕngan pambauing sagawon ajag, sinauran swantĕnipun pĕksi blĕkĕtupuk saha kukukbĕluk. Amargi mirĕng cipta-sasmita saklangkung awon punika, nalika samantĕn kawula enggal-enggal ngaturi pamrayogi

dhatêng paduka, supados bayi Duryodana dipun-bucala kemawon, supados praja Hastina lan darah Bharata ngalami basuki-raharja. Putra paduka kathah, kalong satunggal botèn dados punapa, jêr kangge kawilujênganipun tiyang sanagari. Atur kawula makatên punika paduka botèn karsa manggalih, mandar lajêng ndhawahehên dêduka. Sapunika Duryodana sampun diwasa, sagêd sagêdipun paduka namung kédah ngrukunakên kaliyan Pandawa. Duryodana, Karna saha Dussasana kadhawuhana minahsana dhatêng Pandawa lan Dropadi, Wondene Suwalaputra (Sakuni), inghang dados tukipun sadaya piawon, kédah dipun-pidana. Manawi Duryodana tuwin Dussasana botèn purun rukun kaliyan Pandawa, hêkalhipun prayogi dipun-tundhung saking praja."

Sarampinging ature Sang Widura, Prabu Drèstarastra duka, amarga darbe pangira yen Sang Widura iku mung nêdya mikolehake Pandawa, lan ora darbe rasa trêсна marang Korawa. Saka bangêtning dukane, Sang Prabu nganti mēntala nundhung Sang Widura, didhawuhi oncat saka Hastinapura.

Sawise nundhung Sang Widura, Prabu Drèstarastra banjur jumênêng saka palènggahane, banjur mak klèpat manjing ing prabasuyasa. Wondene Sang Widura, ing sapungkure Prabu Drèstarastra tumuli miyos saka kadhaton karo ngēndika: „*Korawa mēsthi bahal tanpa bēbēnduning Jawata.*"

Saka kadhaton Hastina, Sang Widura kondur mēnyang suyasa pada-lēmane, nêdya tata-tata. Sawise samēkta, Sang Widura banjur tindak mēnyang alas, nêdya ngupaya Pandawa.

Praptane Sang Widura ing alas Kamyaka, ditampa kanthi pangaji-aji dening para Pandawa. Sawise bage-binage kasugēngan, Sang Widura ngēndikakake kaanane praja Hastina lan kasugēngane para wrēdha. Ana ing alas Kamyaka Sang Widura rumangsa ayēm lan tēntrem, sabèn dina asung tun-tunan marang para Pandawa ing babagan kautaman lan kaprajan. Ing wayah bēngi Sang Widura lan para Pandawa padha sarasehan karo para bramana, ngrembug isine Wedha lan Purana.

Kacarita Prabu Drèstarastra, ing sapungkure Sang Widura, panggalihé saya ora bisa tēntrem, tansah goreng-rongeh, lan rumangsa kēduwung olehe nundhung Sang Widura. Kēduwung, amarga wiwit saoncaté Sang Widura, ruwēd-rēntēnging praja dipanggalih dhewe; mangka adate, Sang Widura kang tinanggēnah ngilangi rēruwēding praja. Kajaba saka iku, Sang Prabu nguwatirake, kumpule Sang Widura karo Pandawa ana ing madyaning alas, bakal njalari saya moncering Pandawa ing babagan apa bae, kang njalari Korawa bakal saya kontit ing samubarange. Awit saka iku, Sang Prabu banjur dhawuh marang Sanjaya ndikakake nimbali Sang Widura, kadhawuhan kondur mēnyang praja.

Ora kocap lakune ana ing dalan, gancanging carita Sanjaya wis tēkan ing alas Kamyaka, ditampa bēcik dening para Pandawa lan Sang Widura.

„Sêmunipun rowuhipun paman Sanjaya ing wana Kamyaka sajak kanthi kusung-kusung. Wontên wigatos punapa, paman?“ Mangkono pandangane Prabu Yudhisthira, sawise bage-binage kasugengan.

Sanjaya: „Sinuwun, kawuningana! Sapêngêripun Sang Widura oncal saking Hastinapura, panggalihipun Prabu Drêstarasra tensah botên saheca, tansah goreh-rongeh, botên nate sagêd têntrem, awis-awis sagêd sare pulês, milanipun kêrêp nandhang gêrah. Awit saking punika, kaparêngipun Sang Prabu, kawula kautus nimbali Sang Widura, kadhawuhan kondur dhatêng Hastinapura, sêsarêngan kaliyan lampah kula, ing dintên punika ugi.“

Prabu Yudhisthira: „Paman Sanjaya! Uwa Prabu sêmunipun botên sagêd kêtilar paman Widura. Kula botên ngaturi kondur, lan ugi botên nêdya nggondheli dhatêng paman Widura. Karsa kondur utawi botên, kula sumanggahakên dhatêng kaparêngipun paman Widura piyambak.“

Nalika midhangêl atare Sanjaya marang Prabu Yudhisthira, Sang Widura kaya ginugah trêsnane marang Prabu Drêstarasra, njalari kape-ngin tumali kondur mênyang Hastinapura. Mulane sawise antuk palilahe Prabu Yudhisthira, Sang Widura banjur kondur mênyang Hastinapura, didhe-rekake Sanjaya.

Praptane Sang Widura ing kadhaton Hastina agawe suka-rênaning pang-galihe Prabu Drêstarasra. Wiwit ing wêktu iku, Sang Prabu bisa ngrasakake têntrem-ayêm, lan ing sabanjure nganti sawatara lawase, sirna goreh-rongeh lan was-sumêlanging panggalihe.

BAB 231. MAHARSI MAITREYA NGĚSOTAKE DURYODANA.

Sawise Pandawa sawatara lawase adĕdunung ana ing alas Kamyaka, ing sawijining dina Maharsi Maitreya rawuh ing kadhaton Hastina. Nalika priksa rawuhe Sang Maharsi, Prabu Drĕstarasra gurawalan mĕthukake. Sang Maharsi didherekake munggah ing kadhaton, diaturi pinarak ing dhampar dĕnta. (Dĕnta = untu. Dhampar dĕnta = dhampar saka untu, maksude untu gajah, yaiku gadhing). Sawise bage-binage kasugĕngan, Maharsi Maitreya ngandika: „*Sinuwun, kawuningana! Sasampunipun*” njajah desa milang kori” *dumugi ing pundi-pundi, kula lajĕng ndhatĕngi candhi-candhi, wasananipun lajĕng nusup-nusup ing wana gĕrotan, wana glĕdhĕgon lan wana grĕng. Sarĕng lampah kula dumugi ing wana Kamyaka, saklangkung gumun-ngunguning manah kula, sumĕrĕp para Pandawa rinubung para brahmana. Yudhisthira pambayuning Pandawa katingal ngalela wontĕn ing madyaning para brahmana. Para Pandawa sami mangangge wacucaling sato, rambutipun dipun-klebang. Para Pandawa kula cĕlaki lan kula takeni, sababipun sami adĕdunung wontĕn ing madyaning wana. Wangsulnipun jalaran kawon main dhadhu lumawan Duryodana ingkang dipun-wahiti Saunla-putra, ingkang pamainipun saklangkung julig-culika. Kajawi sadaya raja-darbĕkipun tĕlas dipun-kĕkap dening Duryodana, ngantos dunugi nagari tuwin kadhaton sa-sinipun, kĕdah nĕtĕpi sĕsangĕman gĕsang wontĕn ing madyaning wana dadas tiyang bucalan kalihwĕlas warsa, lan sĕsingidan salĕbĕtipun sawarsa. Inggih jalaran mirĕng katranganipun Pandawa makatĕn punika ingkang muragakĕn kula lajĕng kĕroya-roya dumugi kadhaton Hastina.*”

„*Wo, sinuwun! Lĕhesipun Duryodana ngapus krama dhatĕng Pandawa sarana main dhadhu kanthi lampah julig-culika punika saklangkung mbĕbayani, sisip-sĕmbiripun sageĕ njalari dumadosipun pĕrang kadang ingkang nggĕgiris, ingkang adamĕl sirnanipun darah Kuru. Sinuwun, kawuningana! Dhatĕng kula ing Hastinapura punika, saking kumĕdah-kĕdah kula kapĕngin rumĕksa karaharjanipun darah Kuru, inggih darah Bharata, tuwin widadanipun Hastinapura. Sinuwun, wontĕnipun Duryodana ngantos kapĕngin ndarbĕni rajabrananipun Pandawa sarana lampah cidra, jalaran sinurung watakipun angkara-murka. Wontĕnipun kadadosan ingkang ngantos ngĕndhangakĕn Pandawa dhatĕng wana punika salĕbĕtipun jĕngandika ingkang ngasta puseraning praja, milanipun jagad lĕmtu lajĕng agreĕchakĕn jĕngandika. Jagad lĕmtu badhe pitaken makatĕn: „Punapa sababipun ingkang ngasta bangbang aluming praja botĕn nyĕgah sampun ngantos wontĕn lĕlampahan makatĕn punika?!”*”

Prabu Drĕstarasra: „*Nuwun sewu, Sang Maharsi! Salugunipun kawula sampun mbudidaya nyĕgah pikajĕngipun anak kawula, nanging saking wangkodipun Duryodana, botĕn purun manut-miturut dhatĕng panyĕgah kula. Prakawis tangĕpipun kaliyan Pandawa, Duryodana inggih sampun kula pituturi supados sageĕ rahĕt-supĕhĕt, jĕr Pandawa punika kadang nak-nĕhe-*

rekipun. Nanging sadaya pitutur kula punika bēbasanipun mlēbēt kuping kiwa mēdal kuping tēngēn, botēn dipun-raosakēn dening Duryodana. Milanipun manawi wontēn kaparēngipun Sang Maharsi karsa paring pitutur dhatēng anak kawula punika, sangēt ing a tur panuwun kawula."

Sarampinging ngēndikane Prabu Drēstarasra, Maharsi Maitreya noleh marang Duryodana, banjur ngēndika: „Kaki Prabu Duryodana! Pangajaping-sun marang sira, muga sira tēpē bakti lan mbangun-turut marang rama-ibunira, bisa nētēpi unen-unen "anak anung anindita," tēgēs: putra linuwih tanpa ceda. Sira dadia tēpa-tuladhane para arinira lan para kawula Hastina kabeh. Kautamanira, luhuring budinira, pangaji-ajinira marang yayah-rena, trēsnanira marang kadang-uarga, kabeh iku kēnaa tinulad-tinuladha dening arinira kabeh sarta para kawula. Marang para Pandawa, di rakēt-supēhēt pangrēngkuhira, jēr iku kadangira nak-dulur dheu. Aja nganti Korawa kurang sayuk-rukun karo Pandawa. Aja nganti sira utawa arinira ana kang darbe tindak kang bisa njalari luwuhing pasulayan karo Pandawa. Pasulayan iku tuding karusakan, nanging sayuk-rukun tuding karaharjan lan kēkuwatan, mulane ana paribasan "Crah agawe bubrah, rukun agawe santosa."

„Kaki Prabu Duryodana! Sira tinilah satriya darah Bharata kang kasusra ing jagad, aja nganti kasinungan pambēgan kēthuha angkara-murka, lan kudu bisa mbrastha mungsuh para Jawata, yaiku para rasēksa-danawa kang bisa mancala warna awujud apa bae kang dikerāpake, jalaran kasinungan aji kamayan. Kajaba iku, wruhanira kaki Prabu! Kang sinēbut satriya wirotama iku salugune ora mung bisa ngasorake mungsuh kang kasat-mripat bae, nanging uga bisa nēlukake mungsuhing atine, yaiku sawarnaning kēkarēpan ala. Mulane ana unen-unen mangkene: „Kang patul sinēbut satriya punjul ing apapak surasakti mandraguna dheu iku, satriya kang sabēn-sabēn bisa nēlukake krēntēging atine dheu kang tumuju marang panggawe ala."

„Kaki Prabu Duryodana! Sira sumurup dheu, para Pandawa, luwih-luwih Arjuna lan Bhima, sugih kasēhten tur sudira ing rana. Samangsa prēlu, kēna pininta sraya ngadhēpi parangmuka. Arjuna kang bangēt wasis-titis njēmparing sawana tangan kanan-kering, tur darbe langkap aren Gandhiwa saka pēparinging dewa, sarta endhong wadhah jēmparing sing ora bisa èntek isine, sanajan dipanahake kaping pira bae, mēsthi bisa mbrastha parangmuka. Bhima kang karosane madhani dirada sasa, mokal yen ta ana titah kang kuwawa lumawan ing yuda. Rasēksa Hidhimba kang karēm mangsa jalma, sirna dening Bhima. Danawaraja Prabu Baka kang angadhaton ing madyaning alas Wetrakiya, sing sabēn-sabēn mangsa manungsa kang manggon ing sajroning nagarone, bangēt agawe giris-miris ing atine sapa bae. Aja maneh sing nganti wani lumawan Prabu Baka ana, salagine ngrungu jēnēnge bae wis gētēr atine. Nanging wasanane Danawaraja iku uga sirna dening Bhima. Prabu Jarasandha, Ratu Magada kang kondhang wudhu tandhing samangsa mangsah yuda, suprandene mēksa sirna dening Panēnggah Pandawa. Durung lawas iki, rasēksa tēguh-timbul aren Kirmira kang nguwasani alas Kamyaka, kadange

Prabu Baka lan mitrane sinarawedi rasêksa Hidhimba, nêdya ganggugawe marang para Pandawa; nanging wasanane uga banjur sirna dening Bhîma."

„Kaki Prabu Duryodana! Saya luwih gêdhe kêkuwatane Pandawa, amarga inggayoman dening Wasudewaputra sarta darbe ipe Dhrêsthadyumna, rajaputra Pancala. Cêbak-aose, sanajan dewa pisan mêsthi kasoran seupama lumawan Pandawa. Yen ing marcapada, janji titah kang isih bisa kêtaman ing lara-pati bae, ora ana kang kuwawa lumawan Pandawa. Atit saka iku, piwêlingingsun marang sirna kaki Prabu, di guyub-rukun rakêt-supêkêt karo Pandawa, aja nganti tumindak kang bisa njalari tuwuhing wiji pasulayan karo para Panduputra."

Saparipurnaning ngandikane Maharsi Maitreya, Prabu Duryodana nyablek wêntise dhewe kang kiwa karo mlêngos, mratandhani ewaning panggalihe.

Amarga rumangsa diremehake, Maharsi Maitreya duka, satêmah banjur ngêndika kang mêngku SOT mangkene: „*Hèh Duryodana! Amarga sirna bangêt ngremehake marang wong kang nêdya rumêksa hanuharjanira, ing tèmbe ana ing madyaning Bharatayuddha mêsthi kalahon rêmuk wêntisira hiwa pinupuh gada dening Bhîma.*"

Midhangêt SOT kang dingêndikakake dening Maharsi Maitreya mangkono iku, Prabu Drêstarastra gêtêr panggalihe, mulane enggal-enggal matur nggrêpa marang Sang Maharsi, nyuwun cabaring SOT kang méntas dingêndikakake.

Pangandikane Maharsi Maitreya: „*Sagêdipun SOT kula cabar, namung manawi Duryodana purun rêrukunan kaliyan Pandawa. Nanging manawi putra jêngandika punika têtêp puguh lumuh guyub-rukun kaliyan Panduputra, SOT kula têngu klampah saestu.*"

Kagawa saka bangêt ing kapengine nggrêti sapira kêkuwatane Bhîma, Prabu Drêstarastra nyuwun marang Maharsi Maitreya, karsa ngêndikakake kapriye carane Bhîma olehe mrajaya rasêksa Kirmira. Nanging Sang Maharsi ora karsa, pangandikane: „*Kula botên badhe criyos punapa-punapa malih, amargi putra jêngandika pun Duryodana sampun botên sagêd luntur dening pitutur. Mangke ing sapêngêr kula, parampara jêngandika Sang Widura kadhawuhang ngandharakên bab punika.*"

Sawise ngêndika mangkono, Maharsi Maitreya banjur musna. Prabu Duryodana uga banjur lengser saka ngarsane ingkang rama, amarga rumangsa ora kéduga midhangêtake andharane Sang Widura kang mratelakake patine rasêksa Kirmira nalika pérang-tandhing lumawan Bhîma.

BAB 232. WIDURA NYARITAKAKE PÊRANG-TANDHINGE
BHIMA LUMAWAN KIRMIRA.

Ing sapungkure Maharsi Maitreya, Prabu Drêstarastra ngêndika marang Sang Widura: „Yayi Ksatri! Bangêt gumun-ngunguning panggalihingsun, dene mituruf pangandikane Maharsi Maitreya, Bhima kuwawa lumawan Kirmira, nganti rasêksa kinawasa iku tumêka ing palastra Yayi Ksatri! Apa sira mangêrti yayi, kapriye caritane pêrang-tandhinge?!”

Widura: „Kaka Prabu, pèpundhenipun pun Widura! Kawula mangrêtos bab punika saking satunggaling brahmana, nalika kawula telunggrilan kaliyan Pandawa wontên ing wana Kamyaka.”

Prabu Drêstarastra: „Ingsun bangêt kumacelu, kapengin bangêt mangrêti, kumudu-kudu ngrangu, kapriye pêrang-tandhinge Bhima lumawan Kirmira, rotadanawa hang kasusra têguh-timbul sakti mandraguna. Mara yayi Widura, bab iku caritakna marang para nênganingsun.”

Widura: „Nuwun inggih sandika, sintuwun! Makatên aluraning cariyosipun brahmana dhatêng kawula.”

Saoncatipun Pandawa saking pasamuwan, slaran kasoran anggenipun main dhadhu, lajêng nusup-nusup wana, pados papan ingkang prayogi dipun-ênggeni. Ngantos ligang dintên tigang dhu para Pandawa anggenipun nalasak wana-wana. Wesanipun marêngi wanci madya ratri, lampahipun Pandawa dumugi ing wana Kamyaka, inggih wana ingkang lajêng dipun-ênggeni Pandawa ngantos dumugi sapunika. Sawêg kemawon dhog dumugi ing wana punika, dumadakan mak bêdhêngus! wontên rasêksa gêng aluhur jumêdhul saking grumbul, malang-kadhak ngadhangi lampahipun Pandawa. Rasêksa punika saklangkung galak kagila-gila, namanipun Kirmira. Sumêrêp janma-manungsa ingkang sami mangangge wacucaling sato, rasêksa Kirmira nggêro saklangkung sora, suwantênipun ngumandhang ing akasa. Saking sêrming panggêronipun Kirmira, wana Kamyaka ngantos orêg, pêksi-pêksi sami mibêr pating blêbêr, kewan-kewan wanan ingkang agêng-agêng mawut; kidang, sangsam, bantheng, sirna lan singa sami lumajêng asalang-tunjang, nêdya ngupados pangungsen. Dewi Krêna ingkang sajêg-jumlêg derong nate sumêrêp rasêksa, saklangkung giris-miris, enggal-enggal nalusup ing antawisipun para Pandawa kaliyan outupi netranipun. Rêsi Donya ingkang sampun priksa bilih rasêksa punika limrahipun sami ndarbeni aji kamayan, botên kêndhat ngucapakên mantra, milanipun nalika rasêksa punika matêk aji kamayan, aji punika botên tumama dhatêng Pandawa.

Prabu Yudhisthira ingkang kalis ing dosa nyêlaki Kirmira, ndangu makatên: „E, rasêksa! Sira iku sapa, lan ane gawe apa ana ing sajroning alas iki?!”

Rasêksa: „Heh manungsa, sumurupa! Aranku Kirmira, ya sing nguwasani alas iki. Aku lagi nguwaya mêmangsen; wondene sing dalmangsa sing wis

kasoran lumawan aku. Balik kowe, sapa aramu, lan ana prilaku apa léku mirene? Apa kowe nedya nyarahake gustamu supaya dadi mênangsaké, amarga ramangse ora kuduja lumawan aku? Yen pancen mangkono, kowe nedya tumuli dakuningsa.

Yudhisthira: „Samurupa rasêka! Ingsun iki Prabu Yudhisthira. Rata ing Indraprastha, atimane pambayun Prabu Pandu, mêsthir kowe wis luw ngrungu. Sawise kelangan nagara amarga kasoran main dhadha, ingsun banjur ngumbara nusup-nusup alas, wasanane tekan ing alas kene. Baro kadang-kadangingsun Bhima, Arjuna lan Iya-Iyane. Ancasingsun, ingsun sakadangingsun kabèh nedya adraharing ing alas Kamadya kene nganti tekan wêwaningne anggoningsun dadi wong buwangan.”

Nalika mirêng tembung “Bhima,” rasêka Kirmira jingklak-jingklak awit saking bingahipun, wicantènipun: „We bla! Bêgja kêmawongan bangêt aku ing wengi iki, kêtému karo mamusa kang dèlimpi-imp! Wis lawas anggonku ngupaya Bhima nganti tekan ing ngendi-endi, ora kêtému, jêbul saiki mara dhewe ana ing ngarepeku. Udhun kang beyu, naku brahmana, kang mraya kadangu wêdha Prabu Baka, Danawaraja ing nagara Ekakra ing taladan alas Wetrakiya. Kajaba mraya kadangu wêdha Bhima ing mraya mitraku sinawahi rasêka Hidhimbha ana ing alas iki, mandur banjur nging-gatake sadulure wadon yaiku rasêka Hidhimbha (ing perdhagangan antebul Hidhimbha Pri). Dadi, Bhima wis atang pati ngaya loro. Uteng pati kudu nyaur pati. Aku sing bakal matèsahe patine kadangu lan mitraku. Mulane kèbèneran bangêt tekane Bhima ing alas iki, luw ing wayah bengi, mbènèri aku lagi goleki mémangsan. Bèye, Bhima bisa menang ing yuda lumawan Dena-waraja Baka lan Sang Hidhimbha, amarga Asura loro iki wis kalah tuwa. Nanging saiki Bhima bakal lumawan aku Asura kang lagi nêdhèng tumawana, mêsthi bakal mati, banyur dakuningsa. Lora Mahursi Agastya nalika ndhahar Asuraraja Manjawi.”

Sanajan Asura Kirmira sampun mampang-mampang nedya nyirnakakén Bhima, Prabu Yudhisthira ingkang dhasaripun pancen sabar-drana, takuh sareh kemawon, pangandikanipun: „E. Asura! Panduganingun, sêdyanu mangkono iku tengah kalakone.”

Salêbètipun Prabu Yudhisthira ngëndikan kaliyan Asura Kirmira, Bhima cancut taliwanda, lajèng mbêdhol wit mandira, dipun-bucali pang-pang lan ronipun, Sumèrèp Bhima ngundha kajèng mandira, Kirmira kados dipun-ububi krodhanipun, nggèro sora lan asêsumbar maciya-ciya, swanténipun kados blêdhèg ing manga kasanga. Bhima enggal-enggal mupuhakén kajèng mandira ing angganipun Kirmira, nanging ingkang pinupuh babar-pisan botèn ehab, ajèg mbêgègèg pindhha tuwu sinukarta. Kirmira ugi lajèng mbêdhol wit mandira, satêmah lajèng dumados pérang-gada, pupuh-pinupuh sarana kajèng mandira, tangkis-tinangkis, goco-ginoco. Dangu-dangu kajèng mandira ingkang minangka gadu samidene ajur, lajèng pérang tanpa senjata. Jangkah-jinangkah, cangkah-cinèngkah, têngdhang-tinèndhang, dugang-dinugang,

banting-binanting, pithing-pithing. Kêkalhipun sami têguh-timbulipun, sami kiyatipun, samidene botên purun ngucira ing yuda, milanipun pèrangipun saklangkung nggêgiris, pindha tarungipun sima gembong lumawan singa-barong. Wana Kamyaka bosah-basih kêtrajang ingkang sami perang, kajêng alit-alit sami rêbah, ingkang agêng-agêng kathah ingkang pokah, pang-pangipun sami sêmpal kaparapal. Dangu-dangu tandangipun Kirmira katingal kên-dho, lan saya dangu katingal saya kên-dho, mandar lajêng lêmpe-lêmpe. Kosok-wangsulipun, Bhima saya liwung tandangipun. Nalika priksa Kirmira prasasat sampun tanpa krêkat, Bhima ngêtog tênga; mêngsahipun dipun-asta bangkekanipun, lajêng dipun-angkat lan dipun ubêng-ubêngakên wontên ing sangingiling mustaka ngantos dangu, wasananipun lajêng dipun-banting ing sela. Dhawahipun ing sela mangkurêb, lajêng dipun-idak gigitipun lan dipun junjung sirahipun, dipun-dêngkek ngantos putung ula-ulanipun. Kirmira mbêngok saklangkung sora, terus palastra.' '

Sigêg.

Sarampunging caritane, Sang Widura matur mangkene: „Kaka Prabu, makatên pancakaranipun Bhima lumawan Asura Kirmira, ingkang wasananipun Bhima ingkang unggul ing yuda.”

Sasuwene midhangêtake caritane Sang Widura, Prabu Drêstarastra pijêr njêngêr, kagawa saka bangêtênggumun-ngungune marang karosane Bhima. Pangudarasane mangkene: „Manawa ing têngbe nganti dumadi Bharatayuddha, mendah liwunging pangamuke Bhima-Arjuna marang Korawa, amarga sinurung dening pangigit-igiting atine.”

Sawise ngudarasa mangkono, Prabu Drêstarastra ngêndika mangkene: „Yayi Ksakti! Dadi kuwajibané para wrêdha Hastina, kalêbu ing sun lan siru, kudu nyêgah aja nganti Bharatayuddha dumadi.”

Widura: „Kaka Prabu! Bharatayuddha botên badhe dumados, manawi Duryodana purun nganggê rêmbagipun para wrêdha. Nanging manawi Duryodana botên sagêd tinarbuka manahipun mbucal watakipun anghara-murha, botên purun ngulungakên wêwênangipun Pandawa, sanajan ratuning dewa botên badhe sagêd nyêgah dumadosipun Bharatayuddha.”

BAB 233. PRABU KRĒSNA TĒTINJO PANDAWA ING ALAS KAMYAKA.

Sanajan ora diaturi priksa, suwe-suwe *Prabu KrĒsna* miyarsa pawarta yen Pandawa kalah main dhadhu lumawan Korawa, banjur kudu ngalami urip dadi wong buwangan ana ing madyaning alas lawase 12 warna, lan sĕsingidan sawarsa. Awit saka iku Prabu KrĒsna tindak tĕtinjo mĕnyang alas Kamyaka, didherekake para rajaputra darah Boja, Wrĕsni lan Andaka. Dewi Sumbadra uga ndherek, karo ngĕmban Abimanyu, Sang *Drĕsthadyumna* uga tĕtinjo Pandawa, didherekake *Pancakumara* (jĕjaka lima) atmajane Dewi Dropadi, yaiku: 1 *Pratiwĭndya* patutan karo Prabu Yudhisthira, 2 *Srutasoma* patutan karo Sang Bhima, 3 *Srutakirti* patutan karo Sang Arjuna, 4 *Satanika* patutan karo Sang Nakula, 5 *Srutakarman* patutan karo Sang Sahadewa.

Praptane Sang *Janardana* (KrĒsna) sapandhereke ing alas Kamyaka bĕbarĕngan karo Sang *Drĕsthadyumna* sapandhereke, bangĕt agawe suka-rĕnane para Pandawa, luwih-luwih Dewi Dropadi, bangĕt suka amarwata suta. Sawise padha satata lĕnggah, kabeh padha ngĕlĕpur para Pandawa lan Dewi Dropadi karo ngĕmbĕng waspa. Dewi Sumbadra muwun karo nyungkĕmi padane Sang Arjuna, mangkono uga Dewi Dropadi nalika disungkĕmi para *Pancakumara*, uga muwun.

Kanthi nawung duka, Prabu KrĒsna ngĕndika: „*Bumi bakal ngisĕp gĕtĕhe para candhala Hastina, yaiku: Duryodana, Sakuni, Karna, Dussasana lan liya-liyane. Ing tĕmbe, sawise Korawa sawadyabalane sirno-gĕmpang tumpĕs-tapis tanpa sisa ing Bharatayuddha, inguni banjur njumĕnĕngake Ratu yayi Yudhisthira ana ing Hastina.*”

Kagawa saka bangĕting kamiwĕlasĕn priksa kasangsarane para Pandawa lan saka kumudu-kudune enggal bisa mulihake panguwasane Sang Yudhisthira, Sang *Janardana* kaya nĕdya ngĕbur-ngĕbura jagad, nanging banjur lĕlih lan lĕrĕm panggalihe, amarga dirapu dening Sang Arjuna.

Dewi Dropadi kairing Sang *Drĕsthadyumna* matak ing ngarsane Prabu KrĒsna, mratelakake sangsara, nalangsa lan kĕranta-rantaning panggalihe: „*Duh Sri KrĒsna ingkang pinunjul ing jagad! Wontĕna kaparĕng paduka karsa midhangĕtakĕn, kawula badhe ngaturakĕn siya-siya saha anggenipun mĕmirang Korawa dhatĕng kawula. Ing sakawit gĕlung kawula dipun-sĕndhal dening pun candhala Dussasana. Sasampunipun gĕlung kawula wudhar, kawula lajĕng dipun-jambak lan dipun-larak-larak dhatĕng ing pasamuwan papanipun main dhadhu. Sanajan kawula nangis kĕlaro-laro lan asĕsambat-ngaruhara, pun candhala Dussasana babur-pisan botĕn ngrewes. Botĕn wontĕn ingkang mĕnggah siya-siyanipun Dussasana dhatĕng kawula, ing mangka para wrĕdha Hastina, kadosta: eyang Bhima, Prabu Drĕstarasira, Rĕsi Drona, Bapa Guru Krĕpa saha paman Widura sami lĕnggah wontĕn ing pasamuwan. Won-*

tên ing pasamuwan, awit saking prentahipun Karna, kawula nêdya dipun-wudani dening pun candhala Dussasana, tapih kawula wongsal-wangsul dipun-sêndhal. Karna nguwus-uwus dhatêng kawula makatên: "Putri ora suci, putri siji kok darbe guru-lahi lima; mulane antuk bêbênduring Jawata."

„Dhuh Sri Krêsna, pangayomanipun para ingkang sami kawlas-asih! Pandawa punika pulunanipun Prabu Drêstarastra, dados kawula kaprênah mantu-pulunanipun. Nanging punapa sababipun dene Korawa mênkala siya kaniyaya saha mêmirang kawula ingkang taksih kalêbêl kadangipun. Lan ingkang kawula gumunakên, hla kok para Pandawa kendêl kemawon priksa semahipun dipun-siya saha dipun-wêwirang dening Korawa; mangka para Pandawa punika kasusra ing jagad kasudiranipun. Tanpa guna karosanipun Sang Bhima ingkang punjul ing apapah, saha gandhiwanipun Sang Arjuna saking pêparingipun Jawata, botên dipun-êngge mbelani bojonipun. Mangka piwulang suci mratelakakên, bilih tiyang jalêr punika sanajan ringkih ingah-ingih kados punapa, kédah wani mbelani semahipun, jêr wajibipun guru-lahi pancen kédah ngayomi bojonipun. Ngayomi dhatêng bojo punika atêgês ngayomi dhatêng turunipun, lan ngayomi dhatêng turun punika atêgês ugi ngayomi dhatêng dhiru pribadi. Milanipun mathuk sangêt wontênipun bê-basan "Sadumuk bathuk, sanyari bumi."

Akeh-akeh wêwadule Dewi Krêsna marang Sang Janardana, mratelakake nalangsa lan kêranta-rintaning panggalih; wasanane Sang Dewi hanjur mangkurêb ungkêb-ungkêb ana ing ngarsane Prabu Krêsna, muwun, aslane karo pisan katutupake pasuryane.

Priksa kaananing Dewi Dropadi mangkono iku, Prabu Krêsna bangêt trêsiyuhing panggalih, pangandikane: „Dhuh musthikaning para putri, wruhanira! Wong-wong kang padha mêmirang lan/utawa siya-siya marang sira, bojo-bojone ing têtêbe saparipurnane Bharatayudha mênsthi bakal padha nangis nalangsa kêranta-ranta kaya tangisira, amarga mênruhi bangkening guru-lakine pating glasah ana ing lêmah akuthah ludira dening pangamuke yayi Bhima lan Arjuna. Mulane, dhuh putri kang luhur ing budi! Mênênga, aja nyumêlangake uripira ing têtêbe. Wruhanira! Ingsun mênsthi tanseh ngayomi Pandawa. Ingsun pratignya nêdya njumênêngake Ratu binathara yayi Yudhisthira ing Hastina; dadi sira mênsthi banjur dadi pramesuarine Narendra binathara maneh. Swarga-nraka bisa rusak, ardi Himawan bisa jugrug, samodra bisa asal, bumi bisa bêngkah; nanging pangandikaningsun ora bakal cidra, mênsthi kalakone."

Drêsthadyumna sumabung: „Kakang mbok, kawuningana! Ing têtêbe wontên ing Bharatayuddha, para Korawa lan sadaya ingkang mbiyantu dhatêng Duryodana, têtêtu sirna-gêmpang tumpês-tapis tanpa sisa. Sang Yudhisthira badhe mrajaya Prabu Salya, Sang Bhima mrajaya Duryodana, Dussasana lan sanes-sanesipun, Sang Arjuna mrajaya Karna, Jayadrata lan sanes-sanesipun, Srikanthi mrajaya Rêsi Bhîsma, kula badhe mrajaya Rêsi Drona."

Sawise midhangêtake pangandikane Prabu Krêsna lan Sang Drêsthadyumna, Dewi Dropadi lipur panggalihe.

Sang Wasudewaputra ngudarasa: „*Saupama nalika samana ingsun ana, pandugoningsun ora klakon ana kadadean mangkene.*”

Yudhisthira: „*Punapa nalika samantên paduka pinuju botên wontên ing Anarta? (Anarta = Dwaraka, Dwarawati).*”

Krêsna: „*Botên, yayi Prabu, Nalika samantên kula pinuju andon yuda nglurugi Danawaraja Prabu Salwa, Ratu ing Soba. Sababipun makatên: Prabu Salwa mrinani dhatêng pèjahipun Kangsa, lan ugi mrinani dhatêng Prabu Sisupala ingkang kula prajaya wontên ing pasamuwan sêsaji Rajasuya ingkang dipun-wontênakên denting yayi Prabu, milanipun nglurugi Dwarawati. Niyatipun Prabu Salwa badhe mrajaya kula. Nanging amargi nalika samantên kula botên wontên, taksih wontên ing Indraprastha, Danawaraja panika lajêng ngrisak kadhaton Dwaraka saha ndamêl pèpèjah saklangkung kathah. Prabu Salwa awahana rata nama Sowa ingkang saklangkung nggêgiris saha saged ngambah ing pundi kemawon ingkang sinêdya, wongsal-wangsul ngaler-ngidul-ngetan-ngilen kaliyan bêngak-bêngok. „Èndi Krêsna, èndi Krêsna! Durung lèga rasaning panggalihingsun, manawa durung kalakon mocok murdane Krêsna.”*

„*Dhatêng kula saking Indraprastha, sasampunipun tampi wêwadulipun para rajaputra, kula lajêng ngènggakên wadyabala pèpak sadédamêling ayuda, nglurugi Danawaraja Prabu Salwa ing nagari Soba.*”

„*Makatên yayi Prabu, ingkang njalari kula botên mirêng wontênipun kasukan main dhadha, ngantos Dewi Dropadi ngalami nalangsa kêranta-ranta, jalaran dipun-wêwirang lan dipun-siya-siya, wasananipun dados tiyang bucalan dalasan para Pandawa sadaya.*”

Sawise têtêmon karo Pandawa sawatara suwene, Prabu Krêsna sapan-dhereke padha pamitan, banjur kondur mênyang Dwaraka, nitih kreta apanggih kuda Sawya lan Sugriwa, kinusiran Dwaraka. Ing sapungkure Prabu Krêsna, Sang Drêsthadyumna sapan-dhereke uga banjur pamitan kondur mênyang Pancala.

BAB 234. ARJUNA KADHAWUHAN NYUWUN GĒGAMAN
KASWARGAN.

Pandawa olehe adhédhepok ana ing alas Kamyaka nganti sawatara taun lawase, banjur pindhah mēnyang sacédhake tlaga Dwetawana. Para brahmana akeh bangêt kang ndherekake pindhaha Pandawa, lan uga banjur padha adhédhepok ana ing sacédhake tlaga Dwetawana. Sabèn dina, ing wayah awan-lèngi, akeh brahmana kang padha ngidungake Wedha, satemah njalari tlaga Dwetawana lan papan-panggonan ing sakiwa-tèngene dadi suci.

Ing sawijining dina Maharsi Krēsna dwipayana, iya Maharsi Wiyasa, rawuh ing padhepokane Pandawa. Priksa ingkang eyang rawuh, para Pandawa lan Dewi Krēsna gugup-gurawalan mēthukake, gēnti-gēnti nyungkēmi padane Sang Maharsi karo ngrēsiki lēbu kang tumemplek ing samparane. Sang Maharsi banjur didherekake manjing ing padhepokan. Sawise satata lènggah lan lèng-binage kasugēgan, Sang Maharsi ngēndika: „*Putuningsun para Pandawa! Ingsun wurunga manawa sira padha sènèng adédunung ana ing kono, amarga kajaba papane bewera, cédhak tlaga Dwetawana kang banyune bēnir nyarong ahinclong-kinclong kaya kaca. Nanging solēmene sira laurih prayoga adhédhepok ana ing papanira lausa, valka ana ing alas Kamyaka, amarga ing kana akeh bēbarone kang njalari sira bisa misungsung daging marang para brahmana kanthi ganipang. Mulane kulup, sira bēcik padha bali mēnyang alas Kamyaka, dhédhepok ana ing kana maneh.*”

Sawise ngēndika mangkono, Sang Maharsi nyandhak astane Sang Yudhisthira, diajak misah rada adoh karo kadang-kadange.

„*Kulup, putuningsun Yudhisthira! Samajan durung tau kawiyos pa-
ngandhanira marang inggun, nanging inggun iwaning, manawa sira salagu-
ne bangêt nguwatirake bakal-asoring yudane Pandawa ing tēmba, yen nganti
dumadi Bharatayuddha. Sira giris-miris indrang hasektene Rēsi Bhishma,
Rēsi Drona, Rēsi Krēpa lan Karna kang pranyata ngedab-edabi, kang
mēsthi ing tēmba bakal padha mbiyantu marang Korawa. Wruhanira,
kulu! Praptaningsun iki nēdya ngilangi rasa huwatir lan giris-miris ing pang-
galipira. Ingsun nēdya maringi aji Pratismitri marang sira. Aji kang nēdya
ingsun paringake marang sira iki, mēngko wéjangna marang arinira si Arjuna.
Sante sira wéjang aji Pratismitri, Arjuna banjur dhawuhana mratapa, supaya
bisafētemon karo Bathara Mahadewa lan para Lokapala, surta bisa nyuwun
gēgan hancuran. Manawa Pandawa bisa darbe gēgaman saka pēparinge
paradewa, mēsthi bakal bisa unggul ing Bharatayuddha.*”

Sawise ngēndika mangkono, Sang Maharsi banjur mējang aji Pratismitri
marang Sang Yudhisthira.

„*Wis kulup, karta basuki, inggun kondur mēnyang padhepokan Sata-
srege.*” Mangkono wēkasaning pangandikane Sang Maharsi.

(Kang sinēbut “Lokapala” iku dudu arane nagara kaya kang kocap ing

padhalangan, nanging asmane dewa 4 kang siji-sijine darbe panguwasa tar tamtu, yaiku: 1 Bathara Indra ngratoni para dewa, 2 Bathara Baruna nguwasani banyu saisine, 3 Bathara Yama nguwasani nraka, 4 Bathara Kuwera nguwasani rajabrana, Pm).

Ing sapungkure Maharsi Krēśnadwipayana (Maharsi Wiyasa), Prabu Yudhisthira ngēndikani para ari mangkene: „Yayi Bhima - Arjuna, Nakula - Sahadewa apadene siru yayi Dropadi, wrahanira! Eyang Maharsi ora nayogyani manawa Pandawa lēstari adhēdhēpok ana ing kene, saajan panggonan iki ngrēsēpake. Dhawuhe eyang Maharsi, Pandawa ndihakake ball adhēdhēpok ana ing papane lawas, yaiku ana ing alas Kamyaka maneh. Dhawuhe eyang Maharsi kudu kita estokake, mulane padha tumulia laa-ta-ta.”

Para ari matur sēndika, Sawise samēkta, para Pandawa sarta Dewi Krēśna kairing Rēsi Domya padha budhai mēnyang alas Kamyaka, dhēdhēpok ana ing alas iku maneh. Para brahmana uga banjur padha borong mēnyang alas Kamyaka maneh.

Sawise adhēdhēpok ana ing alas Kamyaka maneh, Sang Yudhisthira ngēndika marang Sang Arjuna: „Yayi Arjuna, wrahanira! Eyang Maharsi dhawuh marang siru lumantar inggun, Wose, siru hadhawuhon nyuwon jegan kasuwagan marang para dewa, supaya Pandawa ing tēmba bisa unggah ing Bharatayuddha. Bab iku kalakone mēsthi bar sarana mratapa. Pucēlinge eyang Maharsi

Durung nganti rampung ngēndikane Sang Yudhisthira, Sang Arjuna wis matur: „Sēndika, sēndika kaka Prabu! Lajōng kaparēngipun kaka Prabu, benjing punapa mangkat kula??” Olehe enggal-enggal matur mangkonoku, kagawa saka bangēte suka-rēnaning panggalihe Sang Arjuna.

„Mēngko dhisk yayi, inggun banjurne ngēndikane eyang Maharsi. Pucēlinge eyang Maharsi, sadurunge mangkal mratapa, supaya lakunira takah sluman-sluman slamēt waras-wiris sēgēr-bugēr, kudu inggun wējang aji Pratismitri, aji kang mēntas inggun tanpa saka eyang Maharsi. Wondene mangkal mratapa, prayogane ing dina iki uga.”

Sawise winejang aji Pratismitri, Sang Arjuna tumuli ngagēm agēman kaprajuritan. Racikane mawa ulēs walulangging sato, ngagēm kēre (baju zira), nganggar curiga lan pēdhang, nggendhong endhong kēbak warastra. Sawe pamitan marang para kadang lan Dewi Krēśna, Sang Arjuna banjur tindak b-dya mratapa, astane kiwa mawa tameng lan langkap Gandhiwa. Nalika umangkah sapisan, Sang Arjuna tumēnga ing akasa, nuli tumungkul ing prawi, ing batin mangesthi sirnane para Korawa karo unjal napas dawa, Kabo kang tininggal kari, para kadang, Dewi Krēśna, Rēsi Domya lan para brahmana bangēt sumēdhot panggalihe.

Tindake Sang Arjuna mangalor, ngēnēr ardi Himalaya. Amarga kaa matēk mantra, tindake rikat kaya dibalangake. Awan-bēngi tērus tinda

bae, tanpa ngaso. Sawise ngliwati ardi Himawan, Sang Arjuna banjur wiwit ngambah dalan kang rumpil asungil, bangêt mbébayani. Barêng tindake tēkan ing ardi *Indrakila*, dumadakan panjēnēngane ngrungu swara: „*E, mandhēg, mandhēga! Ora kēna bablas!*”

Sang Arjuna lingak-linguk mriksani kanan-kering, priksa ana pandhita lagi mēsu brata ana ing sangisore mandira; pasuryane sumorot, pakulitane salirane kuning anglir mas sinangling, remane kinlabang, polatane sumeh ngrēsēpake. Karo mriksani marang Sang Arjuna, Sang mēsu brata ngēndika: „*Kulup, wruhanira! Ing panggonan iki dadi padunungan para brahmane lan para muni kang padha tarak brata mangesthi katēntreman, tinggal kadonyan, sēpi ing cēcēngilan lan panas-baran. Mulane sawarnane gēgaman wis ora ana gunane ana ing kene. Awit saka iku kulup, buwangēn gēgamanira iku. Sira tēka ing papan kene, iku atēgēs sira wis ngunggahi kasucianing aurip.*”

Sang Arjuna ora karsa ndhahar atur pamrayogane Sang Pandhita, mulane atur wangsulane mangkene: „*Kawuningana Sang Maharsi! Kula punika tinitah dados golongan satriya. Ingatasipun satriya, botēn kenging tilar wēwēka. Sanajan wontēn ing pundi kemawon kēdah tansah samēkta dēdamēling ayuda, kangge rumēksa katēntremaning jagad, mbreastha sintēn kemawon ingkang atindak sasar-bēlasar, ingkang mahanani rētuning bawana.*”

Midhangēt atur wangsulane Sang Arjuna, Sang Pandhita karēnan ing panggalih, pangandikane: „*Heh musthikaning para satriya, wruhanira! Salugune ingkun iki ratuning para dewa. Bathara Sakra, iya Bathara Indra, Mamaru prusaja kulup, salugune sira darbe kaprētulan apa, dene nganti kērayera tēka ing papan kang bangēt sēpi-sonya mangkene.*”

Midhangēt pangandikane Sang mēsu brata yen panjēnēngane iku salugune Bathara Indra, Sang Arjuna enggal-enggal ngrungkēbi padane, banjur matur mangkene: „*Pakulun, anggen kawula kērayera tanpa ngetang pringganing marga ngantos dumugi ing ngrihi punika, wosipun nēdya nyuwun sanjataning ayuda dhatēng Jawata. Milanipun tanpa pēpindhan biyuhing manah kawula, sagēd pinanggih paduka. Pukulun, mugé wontēna kaparēng paduka karsa paring ngraha sanjata kasuwergen dhatēng kawula.*”

Bathara Indra: „*Dhek mau ingkun wis preteia, sira wis bisa tēkan kene iku atēgēs wis bisa ngunggahi sucining aurip. Ingsun ora ngira, manawa sira isih darbe pangangkah saya akehing gēgamanira, mangka sira wis ndarbehi gēgaman warna-warna. Kulup, Arjuna! Tinimbang ngumpulake sawarnaning gēgaman, apa ora luwih prayoga sira nggayuh sajatining kamulyan lan katēntreman?*”

Arjuna: „*Pukulun, kawula dereng kapengin dhatēng sajatining kamulyan lan katēntreman, jalaran kawula nilar kadang-kadang kawula ing-*

kang sami nandhang kasurang-surang gêsang wontèn ing madyaning wana Kamyaka, kabêt dereng sagêd nandhakên piwalês dhatêng piawoning mêngsah ingkang saklangkung julig-culika. Siyang-ratri ingkang kawula impi-impi namung kadospundi sagêd kawula ngêntas para kadang saking jurang kasangsaran. Manawi kawula ngeca-eca ngalami gêsang ngraosakên kamulyan lan katêntreman sajati, mangka kadang-kadang kawula sami kawlas-arsa nandhang kêsurang-surang, wah, mendah jagad anggenipun nggê-gujêng dhatêng kawula."

Bathara Indra : .. Kulup, Arjuna! Ingsun bangêt mangayubagya marang golongan-giliging tekodira kang sarwa kaduga nandhang panas-pêrih lara-lapa kanggo ngêntas para kadangira. Sajêg-jumlêg ingkun durung tau mrangguli satriya wirolama kang santosaning panggalihê lan kasudirane satimbang kalawan sira. Kulup Arjuna, uruhanira! Ingsun bakal minangkani panyuwunira, manawa sira wis bisa ndulu marang dewaning adewa sêsêmbahane sagung dumadi, yaiku Sang Hyang Siwah utawa Sang Hyang Trinetra, iya Sang Hyang Bawa, Sang Hyang Hara, Sang Hyang Sangkara, Sang Hyang Giritana, Sang Hyang Mahadewa, Sang Hyang Sarwa, ya Sang Hyang Rudra kang mawa langkap Pinaka." (Pinaka araning langkape Bathara Mahadewa; yen langkape Bathara Wisnu aran Saraga, langkape Arjuna aran Gandhiwa. Pm.)

Sawise ngêndika mangkono, Bathara Indra banjur musna.

BAB 235. ARJUNA MRATAPA ING WUKIR INDRAKILA.

Ing sapungkure *Bathara Indra*, Sang Arjuna banjur mratapa ana ing wukir *Indrakila*.

Akeh buku kang nyaritakake "Arjuna mratapa" (nganti tekan patine Danawaraja Niwatakawaca), kayata: 1 Arjunawiwaha — Dr. A. Seno Sastroamidjojo, 2 Cipta Hening — Imam Supardi, 3 Arjunawiwaha — R.S. Prawiratmadja, 4 Arjunawiwaha — Dr. Radjiman Wedyadinigrat, 5 Arjunawiwaha — Dr. R. Friederich, 6 Mintaraga gancaran — Dr. M. Priyabutama, 7 Mintaraga Pustaka Marta — Sri Aslani Co, 8 Arjunawiwaha — Sanusi Pane.

Kabeh iku babone saka layang *Arjunawiwaha* abasa Jawa-kuna karangane *Empu Kanwa*, ing jamané *Prahu Airlangga* (taun 1019 — 1042).

Buku *Silsilah Wayang Purwa* mawa carita jilid III Bab 128 wis nyaritakake "Arjuna mratapa ing wukir *Indrakila*" kang isine kurang-luwih padha karo isine buku-buku ing dhuwur iku, lan uga meh padha karo kang kocap ing carita padhalangan. Wondene isine carita ing ngisor iki miturut *Wanaparwa*, parwa III ing layang Mahabharata. Mesthi bae ana bedane karo isine buku-buku kang kasébut ing dhuwur iku, lan uga ana bedane karo kang kocap ing pagelaran wayang purwa.

Awit saka bangète gènturing kasutapane Sang Arjuna, lèmah ing wukir *Indrakila* lan sakiwa-tèngène nganti *kumukus*, kèsumukan panasing salirane Sang tapa (Arjuna), satèmah para brahmana-rèsi padha ora bêtah adédunung ana ing kono, kepéksa padha pindah adhédhepok ana ing panggonan liya. Para dewa padha sumèlang, nguwatirake manawa Sang tapa bakal ngèndhih panguwasane para dewa ing *Surabaya*. Awit saka iku, akeh dewa kang marak marang *Bathara Mahadewa*, nyuwun supaya mênggak Sang Arjuna aja mbanjurake olehe mratapa.

Pangandikane *Bathara Mahadewa*: „E, para dewa! Sira aja padha mrihatinake tapa-bratane *Phalguna*, sèbab *ingsun* ora kasamaran marang *ancas-sèdyane* Sang *Panengah Pandawa*. Olehe mratapa, ora nêdya ngèndhih panguwasaning dewa, ora nêdya nggayuh kamukten lan kamulyan haswargan, lan ora kapengin nggayuh umur dawa. Mulane sira padha muliha mênyang padununganira dhewe-dhewe. Ing dina iki uga *ingsun* nêdya rawuh ing wukir *Indrakila*, nêmoni Arjuna.”

Sawise ngèndika mangkono, *Bathara Mahadewa* memba warna *Kerata* (tuwaburu, grèma), asikèp *langkap Pinaka*, nggendhong endhong isi jèmparing kang ampuhing bedhore ngungkuli ampuhing wisane sarpa mandi, tèdhak ing ardi Himawan didherekake *Dewi Uma* lan para pèri-prayangan. Barêng tin dake watara mung kari sapambalang dohe saka *Indrakila*, Sang memba warna *Kerata* priksa warna kang gèdhene kagiri-giri tur tandange nggègiris.

nědy němpuh Sang Arjuna, mulane enggal-enggal mēnthang langkap Pinapa kang wis pinasangan warastra.

Sang Arjuna uga priksa yen nědy tiněmpuh waraha, mulane uga banjur mēnthang langkap Gandhiwa kang wis pinasangan warastra. Karo ngincēngake jěmparing tumuju marang waraha, Sang Arjuna ngěndika: „*Těkhoku ing kene, ora nědy ganggu-gawe marang sapa bae. Nanging manawa ana tllah kang nědy gora-godha marang aku, mēsthi deksirnahake.*”

Sawise ngěndika mangkono, mak *clorot!* Jěmparinge Arjuna luměpas saka langkap Gandhiwa. Luměpasing jěmparinge Sang Arjuna bēbarěng an karo cumloroting jěmparinge Sang Kerata, lan jěmparing loro iku bēbarěngan tumancěp ing angganing waraha. Amarga kėtaman jěmparing loro bēbarěngan, waraha, iku ambruk ing bantala tērus palastra, bangkone malih warna rasěksa kang gědhene pindha prabata. Tumanduke jěmparing loro iku nywara juměpret pindha swaraning blědbeg ing mangsa kasanga, amarga angganing waraha iku bangět atos pindha gunung waja.

Nalika Sang Arjuna nědy mundhut jěmparinge kang tumancěp ing bangkone rasěksa malihane waraha, kaget priksa Kerata gědhe-dhuwur cahyane mancorong pindha gēni sēsaji, pakulitane salirane kuning pindha mas sinangling.

„*Heh Kerata! Kowe kuwi salugune sapa, dene wani mběburu ana ing alas kang kaduk sěpi manghene iki, lairing wanudya pira-pira. Kajaba iku, e Kerata, geneya kowe kaduk wani murang tata njěmparing waraha kang wis luwih dhisik dakincōng nědy daliděpasti warastra?*”

Midhangět ngěndikane Sang Arjuna Mangkono iku, Kerata mesēm, banjur mangsuli kanthi swara manis manuhara: „*E, satriya wirotama! Aja kaduk ati bela tanpa, sumurupa! Alas iki wěwēngkonku, lan ing salawase aku pancen manggon ana ing kene. Ila balik kowe kuwi sapa arammu, kok wani mratapa ana ing kene?! Sumurupa, alas iki wingite kěpalipati, kěbak pringga-baya, bēbasan sato mara mati, janma mara palastra.*”

Arjuna: „*Sumurupa, Kerata! Jěněngku Arjuna, paněngahing Pandawa. Mulane aku wani mratapa ana ing alas iki, amarga aku prcaya marang kasěktenku, kěkuwataning langkapku lan ampuhing panahku. Kowe sumurup dhesce, rasěksa kang gědhene pindha wukir Indrakila iki, amarga kėtaman panahku, tanpa njaluk banyu, mati padha sanalika.*”

Wangsulane Kerata: „*Wo, kleru kowe, Arjuna! Dudu panahmu kang njalari patine rasěksa iku, nanging panahku kang tumancěb luwih dhisik ing anggane. Sawise rasěksa iku mati dening panahku, banjur panahmu sumusul tumancěb ing bangke iki. Dadi, panahmu ora ndayani apa-apa tumrap rasěksa iki.*”

Midhangět wangsulane Kerata mangkono iku, Sang Arjuna duka, amarga tumangsa disapolekake panahe, mulane banjur ngěndika sērēng-sora mangkene: „*Apa?! Kowe handha kapriye?! Panahku ora ndayani*

apa-apa?! Kandhamu mangkono iku atêgês kowe ngremehake marang aku, We, hla! Klakon dahlêpasi panahku, kowe!"

Wangsulane Kerata karo mesêm-pêndhêm: „*Lêpasna panahmu, dak-tadhahane dhadhaku.*”

Mak clorot! Jêmparinge Sang Arjuna lumêpas saka Gandhiwa ngênani dhadhane Kerata, nanging kang kêtaman ora bucik babar-pisan. Priksa Kerata ayêm bae, Sang Arjuna kaya diububi dukane, Kerata tumuli diudani jêmparing tanpa wilangan kehe. Kerata nimbangi, satêmah banjur padha alancaran warastra. Suwe-suwe panahe Sang Arjuna êntek, endhonge banjur kosong.

„*We, hla! Bangêt gumun-ngungunku, kok bisa êntek panahku. Lan kang bangêt agawe gawohing atiku, hla kok Kerata ayêm bae dakudani jêmparing. Mangka sing uwis-uwis, mungsuhku kêtaman panahku siji bae wis ora njeluk banyu. Iya ta, Kerata! anggèr ora mlayu bae, mangsa wurunga tékan ing kahyangane Bathara Yama kowe!"*

Sawise nglocita mangkono, Sang Arjuna banjur nyédhaki mungsuhe, Kerata nêdya dipupuh sarana langkap Gandhiwa; nanging Gandhiwa kênâ dirêbut dening Kerata. Sang Arjuna saya riwut tandange. Ngusus pèdhang, disabêtake marang mungsuhe. Nanging pèdhang iku banjur putung, ditangkis dening Kerata sarana langkap Pinaka.

Sawise panahe êntek, langkape dirêbut mungsuhe lan pèdhang putung, Sang Arjuna njêgrêg dhêlêg-dhêlêg, pangunandikane: „*Sapa baya muagsuhku iki! Sajêg-jumiêg aku durung tau kasoran pérang, sanajan lumawan mungsuh kang téguh-tanggon sakti mandraguna. Hla kok saiki, mung lumawan grêma bae, nganti kasoran aku. Coba, daksananane gauce rêca.*”

Sawise ngunandika mangkono, Sang Arjuna mundhut lèmpung ginawe rêca, pinêtha Bathara Mahadewa. Sawise rêca dadi, nuli dikalungi oncen-oncen kembang, banjur disungkêmi. Barêng tumênga, ora kayaa kêjoting panggalihe Sang Arjuna, priksa oncen-oncen kembang kumalung ing gulune Kerata.

„*Adhuh! Dadi mungsuhku iku Bathara Siwah kang sinêmbah sagung titah!"*

Mangkono panglocitane Sang Arjuna karo mlayoni Bathara Mahadewa (Bathara Siwah), banjur nyungkêmi padane, matur ngrêrêpa nyuwun pangak-sama.

BAB 236. SANG ARJUNA PINARINGAN GĒGAMAN KASWARGAN.

Bathara Mahadewa bangêt karĕnan marang lĕkase Sang Arjuna, pangan-dikane: „E, Arjuna! Bangêt suka-rĕnaning panggalihingsun nguningani ka-sĕkten lan kaprawiranira apa dene gĕdhening tehadira. Ingsun ora kasamaran marang luhuring budinira, kapengin ngĕntas kadang-kadangira saka jurang kasangsaran. Ingsun bangêt mangayubagya marang sĕdyanira manghono iku, mulane ingkun nĕdya nugrahani jĕmparing **Pasupati** marang sira. Miturut pamawas ingkun, sira kuwawa kanggonan jĕmparing iki. Mara lampanana kulup, jĕmparing Pasupati iki.”

Sang Arjuna nyĕmbah, banjur nampani jĕmparing Pasupati kanthi pangati-ati.

Nalika Sang Arjuna nampani jĕmparing Pasupati, sanalika banjur ana gara-gara gora reh kagiri-giri, Bumi orĕg gonjang-ganjing, langĕt kĕlap-kĕlap, gunung manggut-manggut, samodra kocak pindha kinĕbur. Kilat-thathit maliwĕran, prahara mawatikan. Ing gĕgana kapiyarsa swaraning tambur-kalasangka mawurahan. Sanajan ing wayah awan, ndaru katon pating elorot ing akasa.

Sasirĕping gara-gara, Sang Arjuna matur marang Bathara Sangkara: „Pukulun, panyuwun kaula, mugi wantĕna kaparĕng paduka karsa ngan dihakakĕn caranipun namakakĕn jĕmparing Pasupati punika, pukulun.”

„Wruhanira, Arjuna! Pasupati iku hĕna sira tamakake sarane cipta, sarana wicara, utawa sarana langkapira Gandhwa iku. Sarana Pasupati, sira bisa nyirnakake mungsuhira sapa bae. Sanajan Rĕsi Bhisma, Rĕsi Drona, Rĕsi Krĕpa utawa Karma, mĕsthi sirna manawa kĕtaman Pasupati. Nanging poma di eling, Arjuna! Pasupati ora hĕna sira tamakake marang mungsuhira kang ora sakti. Mahawa Pasupati nganti sira tamakake marang titah kang ora sakti, bisa njalari rusak ing Tribawana lan sirnane sagung dumadi.”

Sawise ngĕndika mangkono, Bathara Mahadewa banjur musna. (*).

Ing sapungkure Bathara Mahadewa, Sang Arjuna kĕwiyos panglocitane mangkene: „Bĕgja kĕmayangan tĕmĕn aku! Ora mung bisa ndulu marang uwujud Bathara Mahadewa, nanging uga bisa nggĕpok salirane dewaning adewa kang anetra lĕlu, iya Sang Hyang Trinetra, kang wis maringi jĕmparing Pasupati, panglĕburing satru sakti. Samĕngko idham-ĕdhamanku kapengin ngĕntas...”

(*) Bathara Mahadewa ing padhalangan atmajane Bathara Guru. Yen ing Mahabharata, Bathara Mahadewa iku Bathara Sangkara, ya Bathara Siwah utawa Sang Hyang Trinetra.

Durung nganti rampung panglocitane Sang Arjuna, kēsaru rawuhe Bathara Baruna, dewaning banyu saisine, didherekake dewaning nama-da, para sandhya (dewa-dewa atmajane Bathara Dharma cacabe 12) lan para naga. Ora antara suwe Bathara Kuwera uga rawuh ing Indrakila, nitih kreta kencana pinatik manik nawa rētna, didherekake para yaksa sarta para gandarwa. 'Ēt sakēdhēp netra Bathara Yama, dewa kang nguwasani naraka lan kang kasinungan panguwasa minangka pangrusaking sagung dumadi, rawuh ing Indrakila didherekake para Kinghara (wadyabalane Bathara Yama). Kang rawuh ing Indrakila kari dhewe Bathara Sakra (Indra), wahana *divada Airawata*, didherekake para dewa. Nalika samana, ardi Indrakila sakiwa-tēngēne banjur katon bangēt asri anglam-lami, jalaran kēsunaran gēbyaring kencana lan sēsotya agēm-agēmane para *Caturlokapala* (Lokapala papat yaiku: Bathara Indra, Baruna, Yama lan Bathara Kuwera) sapandhereke.

Bathara Yama ngēndika marang Sang Arjuna: „*Heh Arjuna! Sira ing sun paringi diwyacaksuh (soca Bathara), supaya bisa ndulu marang ing sun. Wruhanira, Arjuna! Ing uripira kang dhisik (dhek biyen), sira iku Rēsi Kasuwaran kang bangēt pinunjul, peparabira Rēsi Nara. Awit saka kaparēnging Bathara Brahma, dewaning adewa, sira kadhawuhan manjanma ing marcapada linairake dadi golongan satriya. Sumuripa, Arjuna! Mungsuhira kang sakti mandraguna, Rēsi Bhīṣma, panjanmane Wasu Dyaḥ (Prabasa) ing tēmbē bakal kasoran dening sira. Mangkono uga Suryaputra (Karna), iya bakal sira dening sira. Lan sira uga bisa ngasorake para rasēka sinakti kang padha manjanma awujud manungsa (yaiku para Korwa Pm) apadene para danawa kang sinēbut Niwatakawaca. E, Arjuna! Minangka pambiyantuningsun marang sira anggonira nēdya mbrastha mungsuh-mungsuhira, ing sun nguruni sanjata marang sira. Mara tampanana g a d a kang ing sun ulungake iki, Arjuna.*”

Sang Arjuna nyembah, banjur nampani gada kang diulungake dening Bathara Yama. Sawise gada ditampani, Bathara Yama sapandhereke tumuli musna.

Ing sapungkure Bathara Yama, Bathara Baruna ngēndika marang Sang Arjuna mangkene: „*E, Arjuna, bēbanthenging satriya darah Bharata! Awit saka panufuning panggalihingsun marang gedhening tekadira nēdya ngēntas kadang-kadangira saka juranging kasangsaran, ing sun paring sanjata marang sira. Mara tampanana sanjata Paça iki.*” (Jawa-kuna: paça = Indonesia: jērat).

Bathara Kuwera dewaning kasugihan (rajabrana) uga maringi sanjataning ayuddha marang Panēngah Pandawa, nanging ora dipratelakake araning sanjata kang diparingake.

Sawise Bathara Yama, Bathara Baruna lan Bathara Kuwera padha maringi sanjataning ayuddha marang Arjuna, Bathara Surapati (Indra), ratuning para dewa, ngēndika: „*Kulup, Arjuna! Bangēt saka-rēnantingsun deni sira wis nindakeke pamrayoganingsun mbanjurake mēsu brata, nganti sira ora*

mung bisa ndulu bee marang dewaning adewa Sang Hyang Trinetra, nanging uga bisa nggépok salirane, lan banjur pinaringan jèmparing Pasupati. Samêngko ingkun uga nêdya nugrahani gégaman marang sira. Mara, kulup, jèmparing Antarhana iki tampanana!"

Sawise jèmparing Antarhana ditampari dening Sang Panêngah Pandawa, Bathara Sakra ngandika: „Kulup, Arjuna, wruhanira! Dayane jèmparing Antarhana iku manawa sira lèpasake, njalari mungsuhira kèpati nendra. Pangajapingsun, ing sabanjure sira bisa dadi strayane dewa. Samangsa ana parangmuha kang nêdya ngrabasa Suralaya, sira bisa mbrastha. Wruhanira, kulup! Mêngko ing sapunghuringsun, kretaningsun kang kinusiran Sang Matali bakal prapta ing hene mêthak sira. Sira munggahe mênayang Suralaya. Ya kretaningsun kang kinusiran Sang Matali iku kang minangka wahana unggahira mênayang Suralaya, supaya sira bisa lêtêmon karo para dewa."

Sawise ngêndika mangkono, Bathara Indra sapandhereke banjur musna,

BAB 237. SANG ARJUNA ANA ING SURALAYA.

Sang Arjuna, musthikaning satriya darah Bharata, sawise darbe sanjata pêparinge *Sang Hyang Trinetra* lan *Caturlohapala* (Lokapala 4: Bathara Indra, Baruna, Yama, Kuwera), bangêt suka amawata suta, rumangsa oleh gawe tapa-bratane.

Ing sapungkure Caturlokapala, nalika *Sang Gudhakesa* (Arjuna) tumênga ing akasa, priksa kreta jumêdhul saka mega, sumorot abra-amarakata madhangi akasa, swarane gumludhug nggêgiris. Kreta iku titihane Bathara Indra, apangirid turangga salêksa kang rikating abure pindha kêclaping cipta. Kang ngusiri kreta iku *Bathara Matali*, agêm-agêmane mawa cêplok kêncana tinretes sêsotya. Diudag rêrêngganing kreta iku adhandhan kêncana pinatik manik nawa rêtna. Barêng kreta iku wis ngambah ing lêmah, Sang Palguna (Arjuna) priksa ing jêrone isi sanjataning ayuda maneka warna kang bangêt ngedab-edabi.

Ndulu kehing kuda pangiride, endahing kretane lan dhandhaning dludage, maneka warnaning gégaman kang ana ing jêrone lan endahing busanane Bathara Matali kang ngusiri, Sang Arjuna kamitênggêngên, kagawa saka bangêting gumun-ngungune.

Bathara Matali tédhak saka kreta, ngurmati Sang Arjuna, banjur ngêndika: „*Kawuningana, Raden! Dhatêng kula punika ngêmban timbalanipun rama jêngandika Bathara Indra, ndikahakên mêthuk jêngandika, mi-lanipun mugè jêngandika tumuntên harsa nitih kreta ingkang kula kusiri punika.*”

Wangsulane Sang Arjuna: „Nuwun sewu, jêngandika kemawon kula aturi minggah ing kreta rumiyin. Kula badhe sêsuci rumiyin ing bêngawan Gangga saha sêsaji Udakatarpana tumrap para dèwa tuwin para pitri.”

Sawise ngêndika mangkono Sang Panêngah Pandawa banjur tindak mênyang bêngawan Gangga. Saparipurnaning sêsuci lan sêsaji Udakatarpana (sêsaji banyu suci), Sang Arjuna tumuli nyêdhaki kreta, banjur munggah lan lênggah. Bathara Matali nuli ngabani turangga salêksa pangiriding kreta. Kreta banjur ndêdêl ngayuh gégana arajang mega, rikating abure ngungkuli kêclaping cipta. Saya suwe samubarang kang ana ing bumi katon saya cilik, wasanane banjur ora katon babar-pisan. Barêng sawarnaning isen-isèn ing donya wis ora kasat-mripat, Sang Palguna (Arjuna) banjur priksa kreta kêncana pinatik sêsotya maewu-ewu titihane para Jawata. Ing papan kono ora ana srêngenge lan rêmbulan, nanging mêksa padhang dening ujwalaning barang-barang, amarga kabèh barang kang ana ing kono padha sumunar angênguwung nélahi. Wola-wali Sang Arjuna wuninga guhyaka (makhluk satêngah dèwa pandhereke Bathara Kuwera), apsara, widadara lan gandarwa (juru ngidung kaswargan).

Ora antara suwe abure kreta têtan ing Amawati, yaiku kutha-krajane

Kaindran utawa Indraloka (Indrabawana). Sang Arjuna priksa dirada gêdhene saardi *Kelasa*, gadhinge papat dawa-dawa. Ya dirada iku kang aran *Abrawana*, titihane Bathara Indra. Ing Amrawati iku dadi padunungan para Narendra, para senapatining perang lan para prajurit kang padha alaku utama utawa kang palastra ing madyaning rana.

Kadhaton Bathara Indra bangêt endah-peri dumunung ana ing satengah-tengah Amrawati, ing sacêdhake taman *Nandana* kang luwih dening asri anglam-lami. Taman *Nandana* iku dadi papane para dewa, apsara, widadara lan liya-liyane kang padha alêdhang, kêbak kêkembangan maneka warna; ana kembang-kembang kang lagi kuncup, ana kang nêdhêng medêm lan ana kang wis mèkrok mbabar ganda.

Sawise ngliwati taman *Nandana*, Sang Parta (Arjuna) wuninga rombongan kang dumadi saka kumpule para *siddha* (sêtengah dewa), para *Wasu*, para *Brahma-rêsi* lan dewa kembar (Bathara Aswin). Rombongan iku dhawuhi dening Bathara Sakra (Indra), ndikakake méthuk Sang Arjuna. Kreta mandhêg, Sang Arjuna têdhak, nêmoni para warganing rombongan. Sawise padha pitêpungan, Sang Arjuna didherekake rombongan marak marang Bathara Purandara (Indra). Barêng tekan ing ngarsane Bathara Indra, Sang Arjuna mangkurêb ana ing sacêdhake Sang Bathara, nanging banjur dicandhak astane lan ditarik, nuli dipangku. Sasuwene dipangku, Sang Arjuna diêlus-êlus palarupane lan diarani mustakane, sarta kinudang-kudang dening Bathara Indra. Sawise sawatara suwene ana ing pangkon, ratune dewa Sang *anetra sasra* pangturahing *Asura Wreta* banjur dhawuh marang Sang Dananjaya, ndikakake lenggah ing dhampar dhewe jajar karo panjênêngane. (Kang njalari Bathara Indra *anetra sasra* mriksanana Silsilah Wayang Purwa Jilid II bab 61: Sunda lan Upasunda, kaca 21 — 27. Wondene kang nyaritakake Bathara Indra mrajaya Asura Wreta, mriksanana Silsilah Wayang Purwa Jilid III bab 139. Prabu Salya nglipur Pandawa, kaca 210 — 225).

Ana Gandurwa sagolongan kang lêbda ing babagan kagunan-karawitan padha nabuh gamelan karo kêkidungan, dipandhegani dening Bathara Tamburu (ing padhalangan sinêbut: Têmboro. Pm). Akeh widadari kang padha mbêksa manut wiramaning gêndhing, kayata: Dewi Grêtaci, Dewi Menaka, Dewi Ramba, Dewi Purwacitti, Dewi Swayampraba, Dewi Urwasi, Dewi Mirakesi, Dewi Warutini, Dewi Gopali lan liya-liyane. Para widadari iku sajrone mbêksa tarkadhang ana kang miraga angênganyut jiwa, ana sing mbalang-mbalang liring marang Sang Arjuna, ana maneh kang nênanangi brangta asmara sarana ngêntrog-ngêntrog payudarane.

Sawise sawatara suwene lenggah jajar karo ingkang rama mriksani para widadari kang padha mbêksa, Sang Arjuna banjur kadhawuhan adêdunung ana ing suyasa dhewe ing sajroning kukuban kadhaton. Pangarêp-arêpe kapengin pinaringan gêgaman maneh bisa kalêksanan. Barêng wis sawatara dina olehe ana ing Kaindran, Sang Arjuna pinaringan sanjata *Bajra* dening ingkang rama (Bathara Sakra), lan sanjata liyane kang manawa dilêpasake banjur

murub makantar-kantar, agawe kobare mungsuh.

Sawise wowuh gégaman rong warna iku, Sang Arjuna kelingan maneh marang kadang-kadange kang tininggal ana ing alas Kamyaka, lan banjur kèpengin tumurun mènyang Macapada. Nanging kaparènge Sang Hyang Purandara (Indra), Sang Arjuna kadhawuhan ana ing Surulaya nganti limang warsa,

„Kulup, putrangersun Arjuna! Sira puruhitaa marang Bathara Citrasena, sinaua kagunan karawitan lan bèksa Kaswargan, amarga iku ing lèmbè gedhe gunane tumrap sira ana ing Marcapada.” Mangkono dhawuhe Bathara Indra.

Dhawuh iku diestokake dening Sang Dananjaya. Sabèn dina Sang Dananjaya sowan marang ratuning gandarwa Bathara Citrasena ing padunungan, prèlu sinau kagunan-karawitan lan bèksa kaswargan. Sang Panengah Pandawa iku kaduk sènèng ing babagan kagunan - karawitan lan bèksa, mangka pancen kasinungan dhasar (Indonesia: bakat), mulane gampang nampa piwulange Bathara Citrasena. Sadhela bae Sang Arjuna wis wasis ing babagan kagunan-karawitan lan bèksa kaswargan.

Kahanan ing Kaswargan iku kabèh kang kadulu, kang rinungu lan kang ingambu sarwa endah-peni, nèngsèmake lan mencutake. Ewadene, kabèh iku ora njalari laline Sang Panengah Pandawa marang para kadang kang lagi nandhang kèsurang-surang ngalami urip ana ing madyaning alas. Sawise lèbda ing babagan kagunan-karawitan lan bèksa kaswargan, Sang Arjuna katètangi maneh elinge marang para kadang, lan tuwuh ancasa kapengin tumuli tumurun mènyang Marcapada, nanging durung diparèngake dening Bathara Indra.

BAB 238. JALARAN TAN KAPADHAN ING SIHI, DEWI URWASI
NGĒSOTAKE ARJUNA.

Ing sawijining dina Bathara Indra ngĕndika marang Ratuning Gandarwa Bathara Citrasena: „E, Ratuning Gandarwa! Saka kaparĕnging karsaningsun, Arjuna ora mung kudu mumpuni ing babagan kagunan-karawitan lan bĕksa Kaswargan, nanging uga kudu lĕbda ing bab ulah asmara—turida. Mulane sira ingkun utus nĕmoni widadari Urwasi ndhawuhake timbalaningsun, dheweke ingkun parĕngake tĕtĕmon kawo Arjuna ana ing suyasa padunungane. Ingsun ora kĕsamaran yen widadari Urwasi nalika ngebarake kuwasaning bĕksane bĕbarĕngan karo para widadari liya-liyane ditonton Arjuna ana ing kene, wola-wali mbalang liring marang Arjuna, lan Arjuna kĕrĕp maspadakake marang dheweke. Dadi, si Urwasi karo Arjuna padha dene kasmarane, Aja kĕsuwen, bisa si Urwasi karo Arjuna tĕtĕmon ing dina iki uga.”

Sang Citrasena matur sĕndika, tumuli mangkat nĕmoni Dewi Urwasi, tĕtunguling para widadari.

„E, Urwasi, uruhanira! Praptaku iki ngĕmban dhawuhe Sang Hyang Sakra (Indra). Panĕnĕngane mundhut gowemu. Sang Arjuna kang kautamane, luhuring budine, kasĕkten lan kaprawirane, bagusing rupane lan tajĕming polatane sarta lantiping grehitane kasusra ing jagad, apadene bisa manjing asur-ajer mancala putra mancala putri, diparĕngake agrasakake kanikmataning Kaswargan. Awit saka iku, dhawuh-timbalane Sang Hyang Indra, sira diparĕngake karonisih karo Sang binagis Panĕngah-Pandawa.”

Midhangĕt ngĕndikane Bathara Citrasena mangkono iku, Dewi Urwasi kang dhasare pancen kĕgiwang marang Sang Arjuna, bangĕt suka-rĕna panggalih, utur-wangsulane kanthi cĕkak-aos mangkene: „Kula sĕndika nges-tokakĕn dhawuh-timbalanipun Sang Bathara.”

Ing sapungkure Bathara Citrasena, Dewi Urwasi banjur ngadi-salira. Remane kang ngandhan-andhan kinlabang lan cinĕplok kĕmbang Kaswargan, akĕkonyoh bubukan cĕndhana, ngagĕm oncen-ocnen ginanda wida Kaswargan. Sulistyaning suwarnane Sang Dewi agawe surĕming kaendahan Kaswargan. Kincanging imbane bangĕt milangoni, liringing netrane anglat-thathit; pakulitaning salirane kuning anglir mas sinangling, payudarane wĕwĕg nyĕngkir gadhing; wadanane sumunar ngĕnguwung, prasadat rĕbut sorot karo sunaring sasangka kang pinuju purnama. Wĕntise gilig awarna kuning nĕmu giring, poloke bundĕr rinĕngga kroncong kĕncana tiaretes sĕsotya, ngagĕm rimong ngangrangan putih atiplis ranyang-ranyang nĕnangi brangta.

Sawise rampung olehe ngadi salira, ing wayah sandyakala Dewi Urwasi tindak mĕnyang suyasa padunungane Sang Arjuna. Tindak lengket-jengket macan luwe. Basĕng tĕkan ing plataraning suyasa, Dewi Urwasi kĕpriksan Sang Arjuna. Kanthi gugup lan gita-gitaning panggalih, Sang Arjuna mĕthuk rawuhe Sang Dewi, ature: „Dhuh musthikaning para widadari! Wontĕn karsa paduka badhe dhawuh punapa dhatĕng kawula, dene dahi-dalu kĕroya-raya ra-

uwah ing padunungan kawula."

Dewi Urwasi: „Dhuh têtungguling satriya darah Bharata ingkang antuk nugrahaning Jawata, kaparènga kula mrasajjakên mula-bukaning pisowan kula. Nalika para gendarwa ngormati jèngandika sarana kèkidungan bina-rung ing gèndhing, kula saha para widadari sanes-sanesipun sami ngebarakên kaprigèlan mbèksa anut wiramaning gangsa. Nalika samantèn kawula mangrètôs bilih jèngandika sakèdhap-sakèdhap mbalang liring dhatèng kawula. Bab punika sajakipun kèpriksan dening Bathara Indra, tandha-yèktosipun Sang Bathara dhawuh dhatèng ratuning gandarwa Sang Citrasena, ndhikak-akên ndhawuhi kula supados sowan dhatèng jèngandika. Dhuh Raden, kawu-nèngana! Goroh-walah punapa, salugunipun manah kula piyambak botèn prabeda kaliyan panggalih jèngandika, ugi kèpanduk jèmparingipun dewa-ning SIH. Dados, panggalih jèngandika nama condhong kaliyan manah kula. Ing salèbètipun suyasa punika, ing wèkdal punika inghang wontèn namung jèngandika kaliyan kula. Dados sapunika wèkdal ingkang saklangkung prayogi manawi jèngandika kaliyan kula sami lèlängèn asmara."

Midhangèt ngèndikane Dewi Urwasi mangkono iku, Sang Arjuna bangèt kèjot panggalihé. Salugutng kolang-kaling ora ngira manawa Sang Dewi bakal ngèndikakake babagan asmara. Ing batin Sang Arjuna bangèt gègètun, dene nalika samana wola-wali ngilirik marung Sang Dewi, satémah banjur kini-ra kayungyun marang panjenèngane.

„Dhuh têtungguling apsari! Mugi wontèna kaparèng paduka karsa ngluberakèn samodra pangaksama. Sarema pinara sasra kawula botèn gadhah manah kados inghang paduka ngèndikakakên kala wau punika. Pancen kapara yèktos, nalika paduka ngebarakên huwasisan mbèksa sèsarèngan kaliyan para apsari sanes-sanesipun, kèdhap-lèsmah panyawang kawula dhatèng paduka. Sabab, nalika samantèn kawula kengetan dhatèng curiyosipun para pinisèpuh, ingkang sami mratelakakên bilih paduka punika kalèbèt lèluhuripun darah Bharata, dados inggih kalèbèt lèluhur kawula, botèn beda kaliyan Bathari Suci prameswarinipun Bathara Indra, utawi ibu Dewi Kunthi."

Katrangan:

1. Kang gègayutan karo Bathari Suci, mriksanana carita "Indrawijaya" ing Silsilah Wayang Purwa Jilid III bab 139 kaca 210 — 225.
2. Widadari Dewi Urwasi iku prameswarine Prabu Purorawa utawa Pu-rurawas Ratu ing nagara Hastina kang nalika samana aran nagara Prayasa. Prabu Pururawas iku kalèbu lèluhure Sang Bharata, dadi iya kalèbu lèluhure Korawa—Pandawa. Mriksanana Silsilah Wayang Purwa jilid IV perangan ngarèp dhewe (kaca 13).

Sarampinging ature Sang Arjuna, Dewi Urwasi tumuli ngèndika: „Dhuh atmajaning ratunipun para dewa, kawuningana! Para Widadari punika botèn sami darbe sisihan, lan dipun-wèngangakên darbe pamilih priya inghang dados

panjuning manahipun. Awit saking punika Raden, mugè jèngandika sampun ngantos mastani bilih kula punika lèluhur jèngandika. Bab punika botèn prèlu jèngandika engèti. Para tédhakipun Prabu Pururawas ingkang sami pikantuk ngrahaning Jawata minggah suwarga, sami kaparèng karon-sih kaliyan para apsari, kalis ing dosa. Milanipun sangèt ing panyuwun kula dhatèng jèngandika Raden, mugè jèngandika kagunganana sih-wilasa dhatèng kula, karsa paring usadaning gandrung-wuyung kula dhatèng jèngandika."

Arjuna: „Dhuh musthikaning para widadari! Atur kawula kula wau punika botèn lèlami. Kawula botèn gadhah atur sanes-sanesipun, atur kawula namung mligi sawarni, inggih punika: paduka punika sesembahan kawula, pèpundhen kawula. Pangrèngkuh kawula dhatèng paduka botèn beda kaliyan dhatèng Bathari Saci ulawi Dewi Kunthi, ibu kawula piyambak. Milanipun panyuwun kawula, karsa paduka nganggèp putra dhatèng kawula."

Midhangèt ature Sang Arjuna kang mratelakake puguh Jumuhing pènggalihè ora karsa asung usadaning lara-asmara, Dewi Urwasi duka tan sipi, satèmah banjur ngè-SOTake mangkene: „Amargi jèngandika botèn karsa nimbang silihing pawestri ingkang kapanduk jèmparinging Bathara Asmara, jèngandika ing tèmbe badhe ngalami pangina dipun-anggèp tiyang wandu, tètunggilan kaliyan para wanita dados Guru bèksa, sirna sipat jèngandika priya."

Sawise ngèndikakake SOT mangkono, Dewi Urwasi tumuli kondur mènyang Kawidadaren.

Ing sapungkure Dewi Urwasi, Sang Parta (Arjuna) sowan Bathara Citrasena, mratelakake SOT kang dingèndikakake dening Sang Dewi, lan Bathara Citrasena banjur nglapurake bab iku marang Sang Hyang Surapati. (Sura= dewa. Pati = ratu. Surapati= ratuning dewa, yaiku Bathara Indra).

Sawise midhangètake palapurane Sang Citrasena, Sang Hyang Surapati tumuli nimbali Sang Arjuna, dingèndikani mangkene: „Kulup, putraningsun Gudhakesa (Arjuna), uruhanira! Ing tèmbe, manawa wis ngancih ing taun kang kapung tètulase anggonira kudu sumingkir saka praja, yaiku ing wèktu sirna sakadang kudu namur salira supaya ora bisa kawruhan Korawa, SOT-e si Urwasi iku kang ngayomi marang sirna. Sirna dadi Guru-bèksa mèmulang marang para wanita, sirna sipatira priya, satèmah ora ana kang ngira manawa sirna iku salugune Parèngah Pandawa. Baline asipat priya maneh, manawa anggonira dadi Guru-bèksa wis ganèp sawarsa."

Sawise dingèndikani mangkono dening Sang Hyang Surapati, Sang Arjuna ora nguwatirake SOT-e Dewi Urwasi, panggalihè dadi tèntrêm.

BAB 239. SANG ARJUNA NYIRNAKAKE PARA NIWATAKAWACA.

Ing *Silsilah Wayang Purwa mawa carita* jilid III bab 128 kaca 135—146 wis nyaritakake *Niwatakawaca* miturut unine layang *Arjunawitaha* karyane Émpu Kanwa ing jamané *Prabu Airlangga*. Wondene carita *Niwatakawaca* ing ngisor iki miturut kang kasébut ing *Niwatakawacyuddhaparwa*, parwa cilik perangané *Wanaparwa* ing *Mahabharata*.

Barèng wis mumpuni ing babagan *lagunan-karawitan* lan *kridhamataya* (bèksa), Sang Arjuna digladhi carané nandukake sanjataning kaswargan dening Sang Hyang Surapati (Bathara Indra) lan para dewa liyane kang uga maringi sanjata kaswargan.

Sawise Sang Arjuna lèbda migunakake sanjata kaswargan maneka warna, priksa carané nandukake lan ngrèti carané ngundang baline sanjata kang wis dilèpasake, ing sawijining dina Bathara Purandara (Indra) rawuh ing suyasa padunungan Sang Arjuna awabana huda *Uccalharmu*, yaiku kuda kang pinangkane saka *samodra puhan* (Ksiramawa) nalika *samodra* iku kinèbur dening para dewa lan *daitya* (mriksanana *Silsilah Wayang Purwa mawa carita* jilid I bab 39).

„Kulup, putraningsun Arjuna! Samèngko sira wis wasis utah gèlarang baris, wis darbe sanjata kaswargan limalas warna, wis wasis nandukake kabèh sanjata iku, wis bisa ngundang baline samangsa sanjata iku dilèpasake, lan wis bisa nggugah panguwasane manawa sanjata kang sira lèpasake nganti ora tumama ing mungsuhira. Sira wis ora bakal bisa kasoran lumawan sapa bae, sanajan lumawan para dewa pisan. Samèngko ingsun têtanya marang sira kulup, piyarsakna! Apa sira saguh dadi siyaningun, nyimakake klilipe para dewa?”

Arjuna: „Pukulun, kawula sèndika ngesthakèn sadaya dhawuh paduka. Sampun ingkang namung dumugi ing sakit, sanajan dumugi ing pèjah pisan, kawula sèndika.”

Midhangèt ature Sang Arjuna mangkono iku, Bathara Purandara bangêt suka amarwata suta, pangandikane : „Kulup, wrahanira! Ing dhasering *samodra* ana danawa bangsa NIWATAKAWACA, kehe watara 50 yuta. Danawa samono kehe iku kahanane, wujudé, *dédèg-pladèg* lan kasèhtene padha bae. Kulup, Arjuna! Kêhudanganingsun marang sira, bisa sira kuwawa nyimakake para *Niwatakawaca* kang wolu-wali ngunggahhi *Surabaya*, *gora-godha* marang para dewa.”

Sawise ngèndika mangkono, Bathara Indra banjur maringi *makutha* lan agèman liya-liyane marang Sang Arjuna, kang padha wujudé karo agèman Sang Bathara dhewe. Barèng wis ganti agèman, wujudé Sang Arjuna banjur *kembèr* karo Bathara Indra. Sang Bathara tumuli dhawuh marang Bathara Matali,

ndikakake ngusiri kreta-pérang apangirid kuda *saléksa*, minangka titihane Sang Arjuna nglurugi para *Niwatakawaca*. Sawise samékta, Sang Arjuna tumuli nitih kreta kinusiran Bathara Matali budhal ményang dhasaring samodra. Swaraning kreta-pérang gumludug nggégètèri, njalari kadewatan kagegeran. Akeh dewa kang lumayu nêdya sowan marang Bathara Indra, nanging barêng kèpéthuk Sang Arjuna banjur padha mandhèg lan atêtannya: „*Raden, wontèn wigatos punapa dene jèngandika nitih kreta-pérang titih anipun Sang Hyang Surapati?*”

Arjuna: „*Kula ngémban dhawuh-timbanganipun Bathara Indra, ndikakakèn nglurugi para danawa bangsa Niwatakawaca ing dhasaring samodra. Mugi jèngandika sami haparèng paring pèpuji murih kaléksananing pakaryan ingkang kula ayahi.*”

Para dewa: „*Kawuringana, Raden! Nalika Sang Hyang Surapati nyirnahakèn asura Namuci, Prahlada, Naraka lan sanes-sanesipun inggih nitih kreta-pérang punika. Sapunika jèngandika nitih kreta punika, tèmtu sagèd mbrastha asura Niwatakawaca.*”

Pinituwane para dewa asung *slompret Dewadatta* marang Sang Arjuna (Ing padhalangan sinèbut *slompret Dewadènta*). Sawise *slompret* ditampi dening Sang Parta (Arjuna), para dewa padha ngucap „*Jaya-jaya,*” amarga padha rumangsa *katuju prana* dene Sang Arjuna nêdya mbrastha asura.

Tindake Sang Arjuna ing sadalan-dalan kinormatan dening para dewa lan para Rêsi kaswargan. Amarga bantèring lakune kreta ngungkuli kèclaping cipta, sadheka bae wis tèkan ing samodra. Ombaking samodra gèdhe-gèdhe agègulungan. Awit saka bèninging banyune, ora mung iwak warna-warna kang kasatmata, dalasan sèsotya-mutyara kang sumeleh ana ing dhasaring samodra uga kawistara.

Kreta-pérang kang dijitih Sang Arjuna kinusiran Bathara Matali iku bisa ngambah ngèndi bae kang dikarsakake dening kang nitih lan sing ngusiri. Durung nganti sapanginang suwene, lakuning kreta wis tèkan ing dhasaring samodra. Sang Arjuna priksa asura tanpa wilangan kehe wis padha pacak-baris asikèp sanjataning ayuda maneka warna; mèsthine wis ngira yen bakal ketekan parangmuka, amarga ngrungu suwaraning kreta-pérang gumludug nggégèrisi. Lagi bae prapta dhog ing dhasaring samodra, Sang Arjuna wis dikrubut para asura *Niwatakawaca* sarta kinrocok sanjataning ayuda. Nanging, sanajan diudani gègaman saka kèblat papat, saka ngarèp-buri lan kanan-kering, Sang Arjuna babar-pisan ora ngèdhap panggalihe. Siji bae ora ana gègamaning asura kang nggèpok salirane Sang Parta (Arjuna), kabeh kèna tinangkis sarana jèmparinge kang lumèpase saka langkap *Gandhiwa* mbarubul anarawata, tan ana pèdhote. Tanpa wilangan kehe asura kang mati dening jèmparinge Sang Panéngah Pandawa, kègilès rodhaning kreta lan tinujah turangga. Nanging kehing kancane kang mati ora njalari girising atine para asura kang isih urip, mandar saya luwih akeh maneh asura kang prapta ngroyok Sang Arjuna. A-

wit saka iku Sang Palguna (Arjuna) banjur nglépasake sanjata aran *Magawa*, sanjata saka pêparinging dewa kang ampuhe tanpa pêpindhan. Ya sanjata *Magawa* iku kang agawe lêburing gëgamane para asura Niwatakawaca.

Nguningani panglawane Sang Arjuna marang para asura Niwatakawaca, Bathara Matali bangêt kagawokan. Luwih-luwih nalika Sang Panêngah Pandawa nglépasake warastra kang mêtune saka langkap Gandhiwa pating barubul anawarata tanpa wilangan kehe, Bathara Matali nganti kédhep tésnak pandulune. Kehing jëmparing kang linépasake dening para asura uga tanpa wilangan, nanging kabeh sima dening jëmparinge Sang Arjuna. Ewadene panêmpuhe para asura ora mëndha, mandar saya ndadra. Awit saka iku Sang Arjuna tumuli nglépasake jëmparing kang ampuhe kagila-gila, satêmah kehing pêpati para asura bêbathange nganti ngundhung-undhung kaya gunung, gëtihe sumamurat muncrat saka ing tatune.

Para asura kang isih urip padha ngétokake pangabaran warna-warna. Akeh asura kang ngétokake pangabaran kang njalari udan watu sagajah-gajah gèdhene, nanging kabeh watu iku banjur ajur dening sanjatane Sang Palguna kang aran *Mahendra*. Dumadakan awit saka pangabaraning asura, ing ngendi-èndi katon ana udan gëni; nanging wasanane gëni iku sirêp dening sanjatane Sang Arjuna kang aran *Barunastra*. Sasirnaning gëni, dumadakan banjur pêtêng-ndhèdhèt lèlimengan, uga awit saka pangabaraning asura. Nanging lêt sakédhep netra pêpêtêng ilang dening jëmparinge Sang Arjuna kang aran *Pisosana*, kang njalari papan ajang pêrang banjur dadi padhang jingglang. Mbokmanawa amarga wis éntek pangarêp-arêpe ora bakal bisa ngasorake mungsuhe, para asura Niwatakawaca padha mundur lumèbu ing kadhatone. Undure para asura iku karo makewuhi ajuning kretane Sang Arjuna sarana dalane sinêbaran watu sagajah-gajah gèdhene, nganti jaran-jaran pangiriding kreta kang salêksa cacahé rêkasa lakune. Awit saka iku Sang Arjuna banjur musthi *sanjata Bajra* pêparinge Bathara Indra karo matèk mantra. Ya sanjata *Bajra* iku kang njalari kabeh watu kang ngalang-alangi lakuning kreta sirna-gusis, kabeh asura Niwatakawaca sirna-gèmpang tumpês-tapis.

Sasirnaning para asura Niwatakawaca, Sang Arjuna manjing ing kadhatone kang kinubêng ing bakuwanti luwih dening santosa. Bangêt gumunguning panggalihe Sang Arjuna priksa kadhatone para asura kang jembare prasat padha karo kutha-krajane, tur bangêt edi-peni anglam-lami, ngungkuli kadhatone ratuning para dewa ing *Amarawati*.

„Sang Bathara, kaparênga kula nyuwun priksa, punapa sababipun Sang Hyang Surapati botên karsa asasana wontên ing ngrihi, ingkang kawontênanipun langkung endah-peni tinimbang ing *Surendrabawana*?” Mangkono ature Sang Arjuna marang Bathara Matali.

Bathara Matali: „Kawuningana, Raden ! Duk ing nguni, ngrihi ugi dados padununganipun para dewa; nanging dipun-èndhih dening para asura Niwatakawaca, jalaran para dewa kasoran pêrangipun. Ingkang murugakên para Niwatakawaca sagêd unggu* pêrangipun lumawan para dewa, jalaran

para asura punika tampi nugrahanipun Bathara Brahma, awit saking gënturing kasutapanipun. Jalaran para dewa kasoran tuwawa para asura, Bathara Indra marak dhatêng Sang Hyang Brahma, matur makatên: „Pukulun, manawi paduka kaparêng paring pangayoman dhatêng para dewa, mugi sampun ngantos paring nugraha kasakten dhatêng para asura Nivatakawaca.”

Bathara Brahma: „Heh, Indra, wruhanira! Para Nivatakawaca olehe ngêbroki papan kang didunungi saiki, suwene bēbasan mung sagēbyaring thathit, Ora suwe maneh, para asura Nivatakawaca bakal sirna dening atmajanira kang tumitah ing Marcapada.”

Bathara Matali mbanjurake ngëndikane : „Raden, kawuningana! Inggih jēngandika punika ingkang dipun-ngëndikakakên ”atmajanira kang tumitah ing Marcapada” dening Bathara Brahma.”

BAB 240. ARJUNA NYIRNAKAKE ASURA ING HIRANYAPURA.

Sawise para asura Niwatakawaca sima-gèmpang tumpès-tapis, karsane Sang Arjuna lan Bathara Matali nēdya kondur mēnyang Amaratwati. Nanging lagi bae jumēdhul saka samodra, dumadakan Sang Arjuna priksa barang kang bangēt gēdhene nglayang-nglayang ing awang-awang.

„Bathara Matali, punapa ingkang katingal kados barang habur-kanginan wontèn ing akasa punika?” Mangkono ngēndikane Sang Arjuna.

Bathara Matali: „Kawuningana, Raden! Punika ingkang kawastanan Hiranyapura, kitha-padununganipun para asura Polama saha Kalakanja. Kitha punika saklangkung endah, tur sagēd pindhah-pindhah miturut pikajēngipun para asura ingkang adēdunung ing ngriku.”

Arjuna: „Kadospundi mula-bukanipun, dene wontèn golonganing asura ingkang sagēd darbe kitha ingkang saklangkung aneh-nylèneh makatèn punika?”

Bathara Matali: „Makatèn Raden, mula-bukanipun: Duk ing kina wontèn kēnya kēkalih almajaning asura linangkung, nama Polama lan Kalakanja, saklangkung gēntur tapa-bratanipun, Sarēng anggenipun mratapa sampun sewu warsa, kēnya Polama lan Kalakanja punika kērawuhan Bathara Brahma ngēndikani makatèn: „E, Polama lan Kalakanja! Bangēt karēnan ingkun ndulu gēnturing kasulapanira, mulane ingkun nēdya paring nugraha marang sira. Sira lan saturun-turunira ingkun parēngake ngēnggoni kutha kang bangēt edi-peni iki. Kutha iki bangēt aneh-nylèneh lan endah-peni anglamalami, tur bisa pindhah-pindhah mēnyang ngēndi-ēndi, miturut karēpe kang ngēnggoni. Ing Tribawana ora ana kutha kang mirib karo kuthanira iki, amarga kutha iki yasaningsun pribadi. Kabeh turun-turunira padha kasēmbadan sēdyane, kalēksanan gēgayuhane, kalis ing sawarnaning lēlara, mulane tansah padha sēnēng-sēnēng bojana-andrawina. Ora ana dewa, yaksa, danawa, rasēksa utawa gandarwa kang bisa ngasorake yudane turun-turunira ing tēmba. Mung manawa ana titah ing Marcapada kang bisa prapta ing kene, iku kang kudu dikawekani dening para turunira ing tēmba.”

„Makatèn Raden, ngēndikanipun Bathara Brahma dhatēng kēnya asura kēkalih punika, pun Polama lan Kalakanja. Amargi para asura ingkang sami dēdunung ing kitha punika tēdhak-turunipun kēnya Polama lan Kalakanja, lujēng dipun-wastani bangsa Polama lan bangsa Kalakanja. Sarehning namung jēngandika punika titah ing Marcapada ingkang sagēd dumugi ing ngriki, milanipun inggih namung jēngandika ingkang sagēd nyirnakakēn asura bangsa Polama saha bangsa Kalakanja ingkang sami adēdunung ing kitha ingkang sagēd nglayang-nglayang ing awang-awang punika.”

Arjuna: „Manawi makatèn, sumangga Bathara Matali, kitha ingkang

nglayang-nglayang punika kita cêlaki."

Tanpa mangsuli ngêndikane Sang Arjuna, Bathara Matali tumuli ngênerake lakuning kreta mandhuwur, ngêner dununging kutha *Hiranyapura*. Barêng mung kari sapambalang dohe saka kutha *Hiranyapura*, sajake para asura Polama lan Kalakanja wis ngrêti yen ditêkani mungsuh, tandha-yêktine wis rame padha asikêp sanjataning ayuda. Ana kang samapta ngrênggêp nanggala, alugora, cêmpuling, gada lan sapanunggalane. Lêt sakêdhêp netra, Sang Arjuna diudani gêgaman maneka warna. Nanging awit saka prigêle nangkisi gêgamaning asura, ora ana gêgaman kang nganti nggêpok salirane Sang Arjuna.

Bathara Matali nêrusake olehe nglakokake kreta manjing ing sajroning kuthane para asura. Lagi bae dhog têkan ing plataraning kutha, Sang Arjuna wis dikrubut para asura saka ngarêp, saka buri lan saka kanan-kering, padha namakake bêdhamane. Akeh asura kang padha makewuhi lakuning kreta sarana njegal utawa nyimpung sikiling kuda, mandar ana asura pira-pira kang nêdya munggah ing kreta ngrangsang Sang Arjuna. Priksa kaanan mangkono iku, kaya diububi dukane Sang Arjuna, mulane enggal-enggal nglêpasake jêmparing Agneyastra. Tanpa wilangan kehe asura kang mati kobar dening dahana. Para asura Polama lan Kalakanja kang isih urip padha lumayu, lumêbu ing kadhatone. Dumadakan kuthane para asura dalasan kadhatone pisan banjur nglayang-nglayang ing akasa. Tarkadhang kutha iku sakadhatone digawa ambles ing samodra dening para asura, banjur mancungul maneh ing lumahing samodra, lêrus mumbul munggah gêgana. Suwe-suwe êntek kasabarane Sang Arjuna, enggal-enggal musthi Rudrastra karo matêk mantra. Lumêpasing Rudrastra saka langkap Gandhiwa banjur ngêtokake kewan galak warna-warna, kayata: macan gembong, singa barong, bruwang, gajah, warak, asu ajag, waraha, garudha lan liya-liyane tanpa wilangan kehe, padha ngoyak para asura manjing ing kadhatone. Kewan-kewan iku padha mrajaya asura Polama lan Kalakanja kang padha singidan ana ing sajroning kadhatone. Sawise para asura sirna tanpa sisa, kewan-kewan galak iku padha marak Sang Arjuna, nanging banjur mak lap padha musna.

„Raden, kawuringana! Para dewa kanthi dipun-dombani Sang Hyang Surapati sampun nate nglurugi para asura ing Hiranyapura punika, nanging botên kuwawi lumawan krodhanipun para Polama lan Kalakanja. Mlanipun mendah badhe saka-rênaning para dewa mangke, manawi miyarsa pawartos bilih para asura Nivatahawaca, Polama saha Kalakanja sampun sami sirna dening jêngandika, awit sahing agênging hasêk ten jêngandika seking wahing kasutapan jêngandika." Mangkono ngêndikane Bathara Matali karo nglakokake kreta kondur mênyang Indrabawana.

Sapraptane ing Kaindran, Bathara Matali marak Sang Hyang Surapati, ngaturake lêlakon lan pangalamane sasuwene ngusiri kreta-pêrang kang dititahi

Arjuna nglurugi para asura Niwatakawaca ing dhasaring samodra lan Polama-Kalakanja ing Hiranyapura. Ature Bathara Matali iku saka wiwitan nganti tèkan wêkasan ora ana kang kliwatan.

Saparipurnaning ature Bathara Matali, Sang Hyang Surapati bangêt karênan ing panggalih, pangandikane: „*E, atmajaning sun Arjuna! Sira wis bisa nêtèpi kékudanganing sun, yaiku bisa nyirnakake asura Niwatakawaca lan Polama-Kalakanja, mungsuhe para dewa kang bangêt sura-sakti mandraguna, kang para dewa dhewe om bisa ngasorake. Ing sabanjure, sira mèsthi ora bisa kinalahake dening dewa, widadara, gandarwa, yaksa, danawa, rasêksa, naga lan garudha, amarga sakhê gègamaning para dewa wis gumadhuh ana ing sira. Manawa dibobot, kasêktene Rêsi Bhîsma, Drona, Krêpa lan Karna, ora ana supra-nêmbêlase kasêktenira. Mulane sira aja sumêlang, kadangira wrêdha kaki Prabu Yudhisthira mèsthi bakal kalakon jumênêng Ratu Agung binathara mangreh jagad tanpa sisihan.*”

Midhangêt pangandikane Bathara Indra mangkono iku, Sang Arjuna wis ora tidha-tidha maneh bakal unggul ing pérang Pandawa lumawan Korawa ing Bharatayudha.

BAB 241. MAHARSI BHRIGADHASWA NGLIPUR PRABU
YUDHISTHIRA SARANA NYARITAKAKE KÊSURANG-SURANGE
PRABU NALA KARO PRAMESWARINE.

Gēnti kacarita kang tininggal kari ana ing alas Kamyaka, Prabu Yudhisthira, Sang Panènggak Pandawa, Sang Kêmbar lan Dewi Krêsna, ing sawijining dina pinuju lagi ngendikan warna-warna ana ing padhepokan, kêsaru rawuhe Maharsi Bhrigadhaswa, Prabu Yudhisthira sarta para ari padha gura-walan mēthukake Sang Bagawan. Sawise diwijiki samparne, Sang Bagawan banjur didherekake manjing ing padhepokan, sinugata wowohan. Barêng Maharsi Bhrigadhaswa wis tuntas riwene lan ilang kēsēlę, Prabu Yudhisthira matur mangkene: „Sang Bagawan, kawuningana! Pēpēsthen kawula punika saklangkung awon. Mbokmanawi ing saindēnging jagad botēn wontēn Ratu ingkang ngalami gēsang kēsurang-surang kados gēsang kawula.”

Maharsi Bhrigadhaswa: „Sinuwun, kawuningana! Kasangsaran ingkang jēngandika sandhang pancen inggih awat, nanging taksih langkung awat inghang dipun-alami dening Prabu Nala Narendra bangsa Nisadha. Sinuwun sanajan kēpēsā ngalami gēsang wontēn ing madyaning wana, taksih kēmpal kaliyan garwa lan para ari. Nanging Prabu Nala, kēpēsā pisah kaliyan garwa, kēkalihipun sanudene kēlunta-lunta gēsang wontēn ing madyaning wana. Wondene mula-bukanipun Prabu Nala nandhang kēsurang-surang, ugi jalaran kasukan main dhadhu kados sinuwun.”

Yudhisthira: „Sang Bagawan, mugī wontēna kaperēnging panggalih paduka karsa ngandharakēn lēlampahanipun Prabu Nala, kawula kapengin mirēngakēn.”

Maharsi Bhrigadhaswa: „Sēndika, sinuwun. Nanging sarehning cariyos punika panjang, prayoginipun anggen kula ngandharakēn sarana kula perang-perang mahatēn:

I. MLIWIS LANTARANING TĒPANGIPUN PRABU NALA KALIYAN DEWI DAMAYANTI.

Kacariyos Prabu Nala, putranipun Prabu Wirasena Narendra bangsa Nisadha, sampun kapara lami wongsal-wangsul mirēng tēmbang rawat-rawat ujaring bakul-sambewara, bilih Dewi Damayanti, atmajanipun Prabu Bhima Narendra ing Widarba, saklangkung endah ing warni. Manawi cinandra suwarninipun Sang Dewi, bēbasan *“tuwih warna kurang candra,”* milanipun layak kenawon Sang Dewi dados *“panjang-hidungipun”* para Narendra ing manca praja, langkung-langkung para rajaputra ingkang dereng nambut-silaning akrama.

Sanajan Prabu Nala dereng nate priksa wujudipun Dewi Damayanti, nanging jalaran karoban pawartos sulistyaning warninipun, Sang Prabu kandhuan brangla dhatêng Sang Dewi.

Ing satunggaling dinten Prabu Nala amêng-amêng wontèn ing taman, ngilèlipur kasmaraning panggali dhatêng Dewi Damayanti. Ngantos dangu Sang Prabu anggenipun mubêng-mubêng wontèn ing salêbêting tamansari mriksani sêsêkaran warni-warni. Dumadakan Sang Prabu priksa mliwis sawatawis sawêg sami slisik wontèn ing satêpining botrawi. Kanthi alon-alon Sang Prabu nyêlaki botrawi, ngindhik-indhiki mliwis-mliwis ingkang sawêg sami slisik, wasananipun lajêng . . . cêg, byur! Mliwis-mliwis punika dipun-saut, kenging satunggal, dene sanes-sanesipun sami mabur. Mliwis ingkang kenging dipun-saut Sang Prabu punika sagêd tata-jalma.

„Gusti, mugè wonten sih-wilasa paduka karsa paring gêsang dhatêng kawula. Manawi kawula paduka gêsangi, kawula sêndika ngestokakên dhawuh paduka. Sanajan paduka utus dhatêng nagari manca inghang têtêhipun pintên-pintên yojana, kawula sêndika. ”Makatên aturipun mliwis dhatêng Sang Prabu.

Prabu Nala: *„E, mliwis! Apa tèmèn ujarmu iku? Apa sawise ucul saka astaningsun, kowe ora barjur nyidrani janji?”*

Mliwis: *„Gusti, sanajan wujud kawula kewan, kawula dereng nate ngucap dora. Kawula ajrih dhatêng bêtênduning Jawata.”*

Mliwis tumuntèn dipun-calakên, lajêng ndhêkên wontèn ing ngarsanipun Sang Prabu, botên purun kesah.

„E, mliwis! Saiki kowe inggih utus mênyang nagara Widarba, kêtêmua Dewi Damayanti. Ana ing ngarsane Sang Dewi, kowe nyaritakna kaananingsun, di nganti Sang Dewi kandhuan brangla marang inggih. Wondene caramu nênanngi kasmarane Sang Dewi marang inggih, sarana têtêmbungan kapriye, pikirên dhewe.” Makatên dhawuhipun Prabu Nala.

Mliwis matur sêndika, lajêng mabur ngayuh gégana, ngênêr nagari Widarba. Dhatêngipun ing nagari Widarba, mliwis njujug ing taman. Nalika samantèn Dewi Damayanti ngleresi lênggah wontèn ing pantisari, dipun-adhêp para cethi. (Pantisari = griya ingkang dumunung ing salêbêting taman). Mliwis menecek wontèn ing sacêlakipun pantisari, njalari kagetipun Sang Dewi lan para cethi. Mliwis dipun-cêlaki Sang Dewi, lajêng dipun-asta, manut kemawon.

„Gusti Mahadewi! Kawula ndherek kemawon paduka asta, nanging mugè sampun ngantos dipun-siya-siya.”

Mirêng têtêmbunganipun mliwis makatên punika, Dewi Damayanti sapandherekipun sami kagawokan.

„Kowe kuwi mliwis saka ngêndi, kok bisa tata-jalma?” Makatên

pandangunipun Sang Dewi.

Mliwis: „Kawuningana, Gusti Mahadewi! Kawula klangènanipun Prabu Nala, Narendra binathara ingkang ngratoni bangsa Nisadha.”

Damayanti: „E, dadi kowe ingon-ingone Prabu Nala, ingon-ingon sing ucul, ta?”

Mliwis: „Botèn makatèn, Gusti Mahadewi! Kawula punika klangènan umbaran, lipun tanpa dipun-cancang, tanpa dipun-hurungi, milanipun sagéd saba ngantos dumugi ing ngriki. Prabu Nala marèngakèn kemawon kawula saba dumugi ing pundi-pundi, botèn nate karsa ndukani. Pambèkanipun Sang Prabu punika saklangkung utami, tur bagus ing warni. Saking sulistyaning warninipun, Sang Prabu botèn namung dados “panjang-kidungipun” lèti-yang sanagari, nanging ugi dados “sèkar lathinipun” para putri ing manca nagari. “Sandhung jèkluk, tiba kabruk” sambat-sèbutipun para putri dhatèng Prabu Nala. Mandar botèn namung para putri ingkang sami gandrung-uwuyung dhatèng Prabu Nala; dalasan samidene priya, kathah ingkang kasmaran dhatèng Sang Prabu, Narendra ingkang dereng nambut-silaning akrama punika. Awit saking punika, kathah putri saking manca nagari ingkang sami ngunggah-unggahi dhatèng Prabu Nala, nanging dereng wontèn ingkang dados panujuning panggalihipun Sang Prabu.”

Midhangèt aturipun mliwis makatèn punika, Dewi Damayanti ingkang dhasaripun sawèg nèdhèng diwasa, sanalika mak nyut, kumènyut panggalihipun, katètangi kasmaranipun dhatèng Prabu Nala.

„Hlo, mliwis! Para putri sing padha ngunggah-unggahi Sang Prabu rak ya ayu-ayu, ta, hla kok ora ana sing ditampa. Apa Sang Prabu pancen ora karsa nambut-silaning akrama?” Makatèn pandanganipun Dewi Damayanti.

Mliwis: „Manawi karsanipun nambut-silaning akrama sampun adrèng sangêt, nanging dereng wontèn putri ingkang ndadosakèn panujuning panggalihipun. Para putri ingkang ngunggah-unggahi inggih sami sulistya ing warni; nanging, nuwun sewu Gusti Mahadewi! manawi katandhing kalèyan paduka, para putri punika nama taksih kuciwa ing warni. Ponapa malih ingkang sami kalèyan kasulistyan paduka wontèna, ingkang mirib kemawon botèn wontèn.”

Damayanti: „Ah! Kowe kuwi aran “njanjung ngèntèbake” marang aku, mliwis.”

Mliwis: „Botèn makatèn, Gusti Mahadewi! Atur kawula punika namung sanyatanipun.”

Damayanti: „Manawa pangalèmbanamu marang aku mangkono iku lair-batin, ora mung kanggo abang-abang lambe bae, mara mratelakna kaya mangkono marang Prabu Nala.”

Mliwis: „Sèndika, Gusti Mahadewi. Kaperènga kawula madai pasilan.”

Sasampunipun matur makatên, miwis tumuntên mabur, manthuk dhatêng padununganipun Prabu Nala malih. Dhatêng Sang Prabu, miwis ngandharakên wawan-ginêmipun kaliyan Dewi Damayanti, saking wiwitan dumugi wêkasan botên wontên ingkang klangkungan.

Midhangêt palapuranipun miwis, Prabu Nala saklangkung suka amara wata suta.

II. ING SAYÊMBARA-PILIH, DEWI DAMAYANTI MILIH PRABU NALA.

Kajawi para Narendra saindênging bawana, Bathara *Indra*, Bathara *Baruna*, Bathara *Yama* lan Bathara *Agni* ugi sami miyarsa pawartos sulistyaning warninipun putri ing Widarba Dewi Damayanti, saking Bathara *Narada*. Awit saking punika, nalika Prabu Bhima Ratu Widarba ngwontênakên *sayêmbara-pilih* kangge mikramakakên Dewi Damayanti, Dewa 4 punika sami tumut nglibêti.

Bathara *Indra*, *Baruna*, *Yama* lan *Agni* nitih kreta kaswargan ingkang sagêd ngambah panggenan pundi kemawon ingkang dipun-karsakakên ingkang nithi, ngênêr praja Widarba, nêdya nglibêti *sayêmbara-pilih*. Wontên ing margi, dewa 4 punika kèpêthuk *Prabu Nala* nitih kreta kencana, ugi badhe nglibêti *sayêmbara-pilih* ing Widarba. Priksa pinunjuling suwarninipun Prabu Nala, para dewa 4 punika sami meri (Indonesia. Iri hati).

„E, Prabu Nala! Para dewa 4 iki mundhut gagasanira, supaya bisa kalêksanan kang sinêdya.” Makatên ngendikanipun Bathara *Indra*.

Prabu Nala: „Pukulun, wontên karsa paduka badhe dhawuh punapa, kawula sêndika ngestokakên.”

Bathara *Indra*: „Manghene, Prabu Nala. Sira kêtêmua Dewi Damayanti, têkahnè dhawuhingsun, supaya ana ing madyaning *sayêmbara* dheuwehe milih dewa 4 iki salah-siji, minangka jatu-kramane.”

Prabu Nala: „Pukulun, mugè haparênga ngliberahên samodra pangah-sama, kawula kèpêksa botên sagêd ngestokakên dhawuh paduka makatên punika, sabab kawula ugi badhe nglibêti *sayêmbara*.”

Bathara *Indra*: „Wo, Prabu Nala! Dhek mau sira wis saguh nêdya ngestokake dhawuhingsun, saiki jêbul ora saguh. Ingatase Ratu, ora kênè mencia-mencia mangkonu iku. Manawa sira têtêp lênggana, mêtêhi kênè ing sapu-dhêndhaning Jawata.”

Jêlaran panggalih ajrih, Prabu Nala lajêng karsa ngleksanani dhawuhipun Bathara *Indra*, aturipun makatên: „Pukulun, kawuningana! Ing sakubêngipun cêpuri kadhaton Widarba dipun-jagi prajurit saklangkung santosa. Kadospundi sagêd kawula manjing ing kadhaton, têrus dhatêng kaputren manggihni Dewi

Damayanti."

Bathara Indra: „*Amarga antuh sabdaningsun, sira mēsthi bisa manjing ing dhatulaya tanpa kawruhan dening prajurit sing jaga.*"

Ngéndikanipun Bathara Indra makatèn punika kapara yēktos. Prabu Nala sagēd dumugi ing kaputren Widarba tanpa kasumērēpan prajurit ingkang jagi. Nalika Prabu Nala kaliyan Dewi Damayanti gathuk ing tingal, kēkalihipun samādene kumōpyur raosing pēnggalhipun pindha panjang-putra dhawah ing sēla, labētipun sami dene kayungyunipun.

„*Jēngandika punika sintèn sinambating wangi, lan wontèn wigatos punapa manjing ing kaputren?*" Makatèn ngéndikanipun Sang Dewi.

Prabu Nala: „*Yayi Dewi, wruhanira! Ingsun iki Prabu Nala, ngēmban dawuh-timbalane Bathara Indra, ndikakake nēmoni sira. Ana ing sajroning sayēmbara bakal ana dewa 4 kang milu nglēboni, yaiku: Bathara Indra, Baruna, Yama lan Agni. Dhawuhe Sang Bathara, sira ndikakake milih dewa 4 iku salah-siji, minangka garwanira.*"

Sasampunipun ngēndika makatèn, Prabu Nala lajēng oncat saking kaputren, lērus miyos saking dhatulaya, nuntèn marak para dewa malih, ngaturi priksa dhatēng Bathara Indra sarehing dmuta.

Ing wēkdal kēpyaking sayēmbara, nalika Dewi Damayanti badhe nēmtokakēn pillhanipun, panjēnēnganipun ngalami ewuh-aya, sabab ing antawisipun para Narendra saha para rajaputra ingkang sami nglēbēti sayēmbara-pilih punika wontèn Prabu Nala cacahipun gangsal ingkang sarwa-sarwi sami ing samu dayanipun.

Gagasanipun Sang Dewi makatèn: „*Aku arēp milih Prabu Nala. Nanging lima iku ēndi Prabu Nala kang sajati. Gek kapriye bakal polahku mēngko, manawa pamilihku nganti kliru: Prabu Nala lima iku, sing Prabu Nala sajati mēsthi mung siji; dene sing papat liyane, mēsthi para dewa kang padha mancala warna Prabu Nala. O, iya! Aku helingan wēwarahe para lēluhurku dhek biyen, bab titikaning sēsipatane dewa, mēngkene: I Ora tau hēdhep netrane. II Ora tau kringētēn. III Jamange kang saka kēmbang kaswargan ora bisa alam. IV ora bisa hētemplekan blēdug salirane. V Samparane ora tau tumemplek ing lēmah.*"

Sasampunipun nggagas makatèn, Dewi Damayanti lajēng maspaosakēn Prabu Nala gangsal punika saking satunggal, ngantos sawatawis dangunipun. Sarēng sampun titi pamriksanipun, Sang Dewi jēngkar saking palēnggahanipun kaliyan ngasta oncen-ocnen sēkar ingkang sampun dipun-samēktakakēn, dipun-kalungakēn ing jangganipun Prabu Nala ingkang sajatos. Dados pamilihipun Sang Dewi botēn klintu.

Kanthi sinēksen Bathara Indra, Baruna, Yama lan Agni, Dewi Damayanti lan Prabu Nala samādene pratignya. Pratigryanipun Dewi Damayanti tansah badhe ngantēpi "patibrata," tēgēsipun "tansah sētya dhatēng kakung-

garwanipun." Wondene pratigyanipun Prabu Nala "botèn nêdya krama malih," ngémungakèn Dewi Damayanti piyambak.

Saparipurnaning sayêmbara, para dewa 4 punika sami mangayubagya dhatêng panggihipun Prabu Nala kaliyan Dewi Damayanti, lajêng sami kondur dhatêng Suralaya.

III. PRABU NALA SARIMBIT RINUBEDA BATHARA KALI LAN BATHARA DWAPARA, SATĒMAH SAMI NANDHANG KASURANG-SURANG.

Konduripun Bathara Indra, Bathara Baruna, Bathara Yama lan Bathara Agni dhatêng Kahyangan, wontèn ing margi kèpèthuk Bathara Kali lan Bathara Dwapara.

"Lho! Iki Bathara Kali karo Bathara Dwapara padha arêp mênyang ngèndi?" Makatèn pandangunipun Bathara Indra.

"Badhe dhatêng praja Widarba, pukulun, nêdya nglêbêti sayêmbarapilih." Aturipun Bathara Kali lan Bathara Dwapara.

Bathara Indra: "Wruhanira, sayêmbara wis paripurna, sing dipilih dening Dewi Damayanti ratune bangsa Nisadha, Prabu Nala. Ingsun sarta para dewa kabeh iki iya padha milu nglêboni sayêmbara, nanging ora ana sing kèpilih."

"Pukulun, manaw! makatèn Dewi Damayanti ngremehakèn dhatêng dewa. Ingatasipun wontèn dewa ingkang tumut nglêbêti sayêmbara, hla kok milih titah ing Marcapada. Kawula murina sangêt, pukulun. Prabu Nala lan Dewi Damayanti badhe kawula rubeda, supados sami nandhang kêsurang-surang."

Sasampunipun matur makatèn, Bathara Kali lan Bathara Dwapara ngajêngakèn tindakipun, ngènêr kadhatonipun Prabu Nala. Bathara Kali lan Bathara Dwapara punika dewaning piawon, sènêng ngrubeda titah ing Marcapada. Sadumuginipun ing kadhatonipun Prabu Nala, Bathara Kali manjing ing guwagarbanipun Prabu Nala, Bathara Dwapara manjing ing guwagarbanipun Prabu Puskara, kaprenah rayinipun Prabu Nala. Jalaran kèpanjingan dewaning piawon, Prabu Puskara sowan dhatêng ingkang raka Prabu Nala, nantang kasukan main dhadhu; ingkang minangka tohipun nagari dalasan kadhaton saisinipun.

Prabu Nala ingkang ugi kapanjingan dewaning piawon, tanpa manggalih panjang, nampi panantangipun Prabu Puskara. Nalika kasukan main dhadhu badhe dipun-wiwiti, Bathara Dwapara miyos saking guwagarbanipun Prabu Puskara, lajêng manjing ing dhadhu ingkang badhe kangge kasukan. Jalaran dhadhunipun kèpanjingan Bathara Dwapara, Prabu Nala anggenipun kasukan kawon, kèpèksa masrahakèn nagari dalasan kadhaton saisinipun dhatêng Prabu Puskara.

Prabu Nala lan Dewi Damayanti tilar praja, ngumbara kelunta-lunta, samidene namung ngagem nyamping salèmbar. Botèn wontèn tiyang ingkang purun tètulung dhatèng Sang Prabu sarimbit, sabab ajrih dhatèng undhangipun Prabu Puskara ingkang sumasipun makatèn: „*Sing sapa asung pitulung marang Prabu Nala lan/utawa marang prameswarine, bakal kapatrapan ukum kisas.*”

Ing wanci sandyakala tindakipun Prabu Nala lan Dewi Damayanti dumugi ing wana *trataban* tēpis-wiringing nagari. Sarehning sakiangkung kēsèl lan lungkrah, sami ngaso wontèn ing sangandhaping wrèksa agèng. Karsanipun sami badhe nyare wontèn ing ngriku, milanipun lajèng sami nglèmpakakèn ron garing, badhe kangge lemek sare. Sadalu natas prasasat botèn sami sare, jalaran tansah manggalih kojuring lèlampahanipun, apèsing saliranipun, awoning pèpèsthenipun. Sagèdipun sare sarèng ngajèngakèn wanci enjing.

Ing wanci saput-lèbu Sang Prabu sampun wungu, nanging Dewi Damayanti taksih sare. Sarèng Sang Dewi sampun wungu, lajèng sēsarèngan kaliyan Sang Prabu suryan wontèn ing bèlik, nuntèn ngajèngakèn tindakipun kaliyan milang-miling ngupados ron-ronan, wowohan utawi pala kèpèndhèm ingkang kenging dipun-dhahar. Dangu-dangu tindakipun dumugi ing wana *grèng*, inggih punika wana ingkang rungkad apètèng, kathah bèbondhotanipun. Sang Dewi katingal wjwit rèkaso tindakipun, sabab samparanipun radi abuh, tur saliranipun kèrèp kèrendhet-rendhet ing èri. Sanajan makatèna, Sang Dewi botèn kèwiyos panggrèsah utawi pisambatipun, kuwatos dados panggalih-anipun Sang Prabu, nè wahi saya ungkawaning panggalihipun.

Wontèn ing salèbèting wana grèng punika Sang Prabu sarimbit radi wontèn ayèmpun, jalaran ing ngriku kathah wowohan lan kala-kala priksa padhepokaning para tapa. Milanipun ngantos dangu Sang Prabu sarimbit wontèn ing wana punika.

Ing wana grèng punika kathah sato-kewanipun. Manawi pinuju priksa kidang utawi mènjangan, katètangi panggalhipun Sang Prabu lan Sang Dewi kapengin dhahar daging, nanging Sang Prabu botèn kagingan srana ingkang kangge mbèbujèng kewan punika.

Ing satunggaling dintèn Prabu Nala priksa wontèn pèksi bango agèng sawèg slisik wontèn ing sangandhaping wrèksa.

„Yayi Dewi! utiwit oncat saka praja, inggun lan sira ora tau dhahar daging. Kèbènèran kae ana manuk bango lagi slisik ana ing sangisor wrèksa.” Makatèn ngèndikanipun Sang Prabu kaliyan nudingi bango.

„O, inggih Sinuwun! Menda ecaning dagingipun bango punika, manau dipun-panggag. Nanging punapa Sinuwun sagèd ngasta pèksi punika?” Makatèn aturipun Sang Dewi.

„Kafone manuk bango iku kok tutut, yayi. Coba inggun cèdhakane.” Ngèndika makatèn punika, Sang Prabu kaliyan ngukari agèmpun nyam-

ping. Karsanipun Sang Prabu, pèksi bango punika badhe dipun-tubruk lan dipun-krupuk sarana agèmipun nyamping.

Kaliyan ngasta nyampingipun, Sang Prabu mindhik-mindhik nyètaki pèksi, lajèng *mak krupuk!* Pèksi bango kenging kakrupuk nyamping. Nanging lajèng *mak blèbèr!* Pèksi punika mabur, nyampingipun Sang Prabu katut kèbèkta pèksi.

„*Heh Prabu Nala, wruhanira! Ingsun Bathara Dwapara, dewa kang ngrèncana marang sira sarana manjing ing anggane kukila.*” Makatèn swantèn ingkang kapiyarsa dening Prabu Nala lan Dewi Damayanti.

Sang Prabu lan Sang Dewi anggenipun mriksani aburipun pèksi mbèkta nyampingipun Sang Prabu ngantos rdomblong, kabèkta saking sangèting gègètun lan gumun-ngungunipun. Sasampuning nyampingipun ical katut kèbèkta pèksi bango, Prabu Nala namang kantun ngagèm lancingan cèkak sangèt. Awit saking punika, agèmipun nyamping Dewi Damayanti lajèng dipun-palih, ingkang sapalih dipun-agèm Sang Prabu.

„*Yayi Dewi! Salugune ingkun ora mēntala ndulu kasangsaranira. Sira atmajane Ratu binathara, tansah dinama-dama dening ibu-rama, sinēmbah-sēmbah para kawula Widarba. Samēngko sira ngalami urip kētula-tula katali, nandhang kēsurang-surang, nusup-nusup alas, sulurajira nganti kēbak tatu kērendhet-rendhet ing èr. O, yayi Dewi! Anane lēlakon mangkene iki, awit saka luputingsun. Kudane mung ingkun dhewe kang ngalami lēlakon kaya mangkene. Mulane yayi Dewi bēcik kondura mēnyang praja Widarba, ingkun tuduhake dalane.*” Makatèn ngēndikanipun Prabu Nala.

Dewi Damayanti: „*Sinuwun, kawuningana! Kawula botèn sagēd pisah kaliyan paduka. Bēbasanipun, sanajan paduka manjing ing leng sēmut pisan, kawula botèn sagēd kantun. Manawi kawula piyambak mantuk dhatèng kadhatonipun tiyang-sēpuh kawula, mēnggahing tata-lairipun kawula lajèng ngalami gēsang makmur fibar-jibur, mubra-mubru blabur madu. Nanging manah kawula tansah susah, jalaran pisah kaliyan paduka. Sewu susah, sewu sangsara, sewu nalangsa kēmpal dados satunggal wontèn ing manah kawula, manawi kawula ngantos pisah kaliyan paduka, sinuwun Kosok-wangsulipun, sanajan ngalami gēsang kēsurang-surang nandhang lara-lapa wontèn madyaning wana, taksih wontèn ayēm lan sēnēnging manah kawula, jalaran tansah sinandhing paduka.*”

Midhangèt aturipun Sang Dewi makatèn punika Prabu Nala kendèl kemawon, namung unjal napas panjang.

Ing satunggaling dintèn sasampunipun midèr-midèr ngupados wowoñan, Prabu Nala sarimbit rumaos kēsèl, milanipun lajèng lènggah wontèn ing sangandhaping wrèksa. Lènggahipun Sang Dewi sendhean wrèksa, wongsal-wangsul ngusapi riwenipun. Dangu-dangu, jalaran kasiliran samirana, Sang Dewi liyèr-liyèr, wasana lajèng *mak lès, sare.*

Priksa Sang Dewi sare, tuwuh gagasanipun Prabu Nala makatèn: „*Mum-*

pung yayi Dewi sare, prayoga ingsun tinggal ana ing kene, supaya mêngko sawungune sare, banjur kèpèksa karsa kondur mênyang praja."

Sasampunipun nggagas makatèn, Sang Prabu lajèng jumênêng. Kanthi panggalih sumèdhot Prabu Nala nilar Sang Dewi; sakédhap-sakédhap noleh wingking, panggalhipun sèmu mandhèg — mangu.

Anggenipun Prabu Nala méntala nilar garwa ingkang sawég nendra, awit saking pandamèlipun *Bathara Kali*, dewaning piawon ingkang taksih wontèn ing guwagarbanipun Sang Prabu.

Ing sapèngkèripun Sang Prabu, botèn antawis dangu Dewi Damayanti wungu. Sarèng lingak-linguk mriksani kiwa-tèngèn Sang Prabu botèn wontèn, Sang Dewi lajèng nguwuh-uwuh: „*Sinuwun, Sinuwun!*”

Sasampunipun nguwuh wongsal-wangsul botèn angsal wangsulan, Sang Dewi lajèng jumênêng, madosi Sang Prabu. Mangaler, mandul, mangetan, mangilen kaliyan nguwuh-uwuh Sang Prabu. Dangu-dangu, awit saking sangèting kèsèlipun wongsal-wangsul ngetan-ngilen ngaler-ngidul kaliyan bèngok-bèngok nguwuh-uwuh Sang Prabu, Dewi Damayanti *dhawah kanta* ambruk ing bantala.

Dumugi samantèn ngèndhikanipun Maharsi Bhrigadhaswa kandhèg, kèsaru aturipun Dewi Dropadi dhatèng Prabu Yudhisthira makatèn: „*Sinuwun! Manawi katandhing kaliyan kasangsaran lan kèdharang-dharangipun Dewi Damayanti, kasangsaran kawula botèn nama awrat, sabab tansah ti-nènggan paduka, Sang Bhîma tuwin Sang Kêmbar.*”

„*Iya, yayi Dewi! Mèngkoné uga kasangsaran kang sinandhang dening Prabu Nala, luwih abot tinimbang kang ingsun sandhang.*” Makatèn ngèndikanipun Prabu Yudhisthira.

Dados, sungkawa sarja nalanganing panggalhipun Prabu Yudhisthira lan Dewi Dropadi radi wontèn lipuripun sawatawis.

Maharsi Bhrigadhaswa ngajèngkèn cariyosipun, makatèn:

Dangu-dangu Dewi Damayanti engèt purwa-duksina, lajèng jumênêng, madosi Prabu Nala malih. Dumadakan Sang Dewi kèpèthuk kaliyan grèma. Jalaran kasmaran, grèma punika *ngungrum* (Indonesia: merayu) dhatèng Dewi Damayanti, nanging Sang Dewi botèn nanggapi. Sarèng badhe rinodapaksa, Sang Dewi duka tan alpi, ngèndikanipun: „*Hèh grèma! Amarga kowe nêdya atindak murang kasusilan, mèsthi kobar dening kasucianku, kowe!*”

Ngèndika makatèn punika Sang Dewi kaliyan manthèlèng mandèng dhatèng grèma tanpa kèdhep. Sanalika grèma ndhrodhog, wasananipun badanipun lajèng gèsèng.

Sapèjahipun grèma, Dewi Damayanti nusup-nusup ing wana malih,

madosi Prabu Nala kaliyan asêsambat: „Dhuh Dewa, dhuh Bathara! Mugi paringa pangayoman dhatêng guru-laki kawula Prabu Nala ingkang sarwa-sarwi sêmbada ing samudayanipun, saha pinarêngna kawula tumuntên sagêd pinanggih malih kaliyan panjênênganipun.”

Dumadakan Dewi Damayanti priksa padhepokan, padununganipun tiyang mratapa. Nalika samantên Sang tapa sawêg lènggah wontên ing ngajêngan. Sarêng Sang Dewi nyêlak, dipun-dangu makatên: „Jêngandika punika sintên sinambal ing uangi, saha kalêbêt jinisipun punapa?! Pêri, gandarwi, punapa manungsa?!”

„Kula punika jinisipun manungsa, nama kula pun Damayanti. Anggen kula kêdharang-dharang ngantos dumugi ing ngriki punika, jalaran ngupadosi guru-laki kula Prabu Nala, ingkang kêpêksa ngumbara kêlunta-lunta, sasampunipun kawon kasukan main dhadhu lumawan Prabu Pushara. Manawi wontên kaparêngipun Sang tapa, kula nyuwun priksa, punapa kula sagêd pinanggih malih kaliyan guru-laki kula Prabu Nala?!” Makatên aturipun Sang Dewi.

Sang tapa: „Kawuningana! Jêngandika punika pinêsthi dening Jawata dados garwanipun Prabu Nala ing salami-laminipun, dados inggih têngtu badhe pinanggih malih kaliyan Sang Prabu.”

Sasampunipun ngêndika makatên, Sang tapa lajêng musna, adamêl gumun-ngungunipun Sang Dewi.

Saking padhepokan, Dewi Damayanti lajêng madosi Prabu Nala malih, kaliyan asêsambat. Tanpa kanyana-nyana, tindakipun Sang Dewi dumugi ing margi agêng. Kalêrêsan nalika samantên kathah sambewara (sudagar) ingkang pinuju langkung ing ngriku.

„Nuwun para sambewara, kaparênga kula nyuwun priksa; jêngandika punika badhe sami among dagang dhatêng pundi?! Kula kapengin tut-wingking lampah jêngandiha.” Makatên pandangunipun Sang Dewi.

Amargi kawontênanipun Sang Dewi punika kados tiyang pêpriman (kere), saliranipun kathah tatunipun dering kêrendhet-rendhet ing èri tur nyampingipun sampun rontang-ranting, pinisépuhipun sambewara anggenipun mangsuli tanpa subasita, makatên: „Sumarupa, aku sakanca iki nêdya laku dagang mênyang Cethi, nagarane Prabu Subahu. Kêna bae kowe nêdya mbarêngi laku.”

Dewi Damayanti saestu tut-wingking para sambewara. Amargi para sambewara punika sami nênumpak, wontên ingkang numpak liman, kapal utawi pêdhati, sanajan têtumpakan namung lumampah, botên lumajêng, tindakipun Sang Dewi anggenipun tut-wingking mênka kêtharak-tharak.

Ing wanci sandyakala lampahipun rombongan sambewara dumugi ing sandhing tlaga, sami ngaso, nêdya nyipêng ing ngriku. Kewan-kewanipun sami kacancang, lajêng masang tendha (kemah) ingkang kangge tilèn.

Ing wanci dalu kathah liman wanan dhatêng ing sandhing tlaga, tarung kaliyan liman-limanipun para sambewara. Sasampunipun ngawonakên mêngsahipun, liman-liman wanan punika lajêng sami ngobras-abrik barang daganganipun para sambewara ngantos bosah-basih worsuh botên kantênan. Jalaran ajrih kidak utawi kêtujah liman wanan, para sambewara sami lumajêng ndhêlik ing grumbul, botên tèbih kaliyan grumbul pandhêlikanipun Dewi Damayanti.

„Sing njelari apês nganti ngalami sangsara manghene iki gènah wong wadon sing rupane kaya mêmêdi sawah mau hae. Sesuk, wong wadon mau hae bécik padha dibênturi watu bae, supaya mati ana ing hene.”

Mirêng ginêmipun para sambewara makatên punika, Sang Dewi panggalihipun gêtêr.

„Aku kudu ngoncati bêtaya. Sanajan bêngi tur pêtêng ndumuk irung kaya manghene iki, aku nêdya nekat mangkat jên mbanjurake laku, saiki.”

Sasampunipun muntu tekad makatên, Dewi Damayanti miyos saking pandhêlikanipun, lajêng dhêdhemi tan ngajêngakên tindakipun.

Ing wanci enjing tindakipun Sang Dewi dumugi ing sêkethenging kitha nagari Cedhi. Amargi wujudipun botên kados wanita limrah, Sang Dewi dipun-tutakên lare kathah. Wasananipun tindakipun Sang Dewi dumugi ing alun-alun. Jalaran saklangkung sayah lan lungkrah, Sang Dewi ndhoprok wontên sangandhaping wringin kurug, kathah lare ingkang sami ngrubung.

Kocap prameswari Cedhi, nalika priksa wanita botên pakra rinubung lare kathah, dhawuh dhatêng parêkan ndikakakên nimbali. Wontên ing ngarsanipun Sang Prameswari, Dewi Damayanti ngandharakên lèlampahanipun, saking wiwitan dumugi wêkasan botên wontên ingkang kelangkungan.

Midhangêt lèlampahanipun wanita punika, Sang Prameswari saklangkung kaget panggalihipun, pangardikanipun: *„Elo! Yen mangkono, sira isih kaponakanku dhetoe, nini Wruhanira, nini Dewi! Ibunira karo aku, tunggal rama-ibu, padhedene atmajane Prabu Sudaman, Ratu ing Dasarana. Ibunira kagarwa Prabu Bhîma Ratu ing Widarba, aku kagarwa Prabu Subahu, ya Ratu Cedhi kene iki.”*

„Wruhanira, nini! Wis lauxs sira diupaya dening ramanira sarana utusan brahmana sawatara, nanging ora kêtému. Aku nêdya matur Sang Prabu, kapriye prayogane sira iku.”

Sasampunipun midhangêt aturipun Sang Prameswari, Prabu Subahu lajêng dhawuh dhatêng brahmana Purohita, ndikakakên masrahakên Dewi Damayanti dhatêng praja Widarba, niti kreta, dipun-dherekakên wadya-bala sawatawis. Dumugi ing kadhaton Widarba, Sang Dewi dipun-pasrahakên dening Sang Brahmana dhatêng Prabu Bhîma sarimbit. Botên kados suka-rênaning panggalihipun Sang Prabu sarimbit. Sang Dewi dipun-rangkul dening

Sang Prameswari, dipun-kêkêp-kêkêp, dipun-êlus-êlus mustakanipun, dipun-arasi.

„Putraningsun Damayanti! Aheh brahmana kang inggun utus ngupaya sira lan Prabu Nala, nganti tekan ing ngêndi-êndi, nanging ora ketemu, mandar kabare bae ora kêprungu. Kapriye nalam, dene sira mulih dheue, pisah karo Prabu Nala.” Makatên ngêndikanipun ingkang rama Prabu Bhima.

Dewi Damayanti lajêng ngandharakên lèlampahanipun, saking wiwitan ngantos dumuganipun wêkasan botên wontên ingkang kêlangkungan. Saparipurnaning andharanipun Sang Dew., Prabu Bhima dhawuh brahmana sawatawis, ndikakakên madosi Prabu Nala. Lampahipun para brahmana sumêbar ing keblat sakawan. Wontên ingkang mangaler, mangidul, mangetan, lan wontên ingkang mangilen, dhatêng ing nagari pundi-pundi.

IV. WASANANIPUN PRABU NALA PINANGGIH DEWI DAMAYANTI, LAN SAGÊD JUMÊNÊNG RATU MALIH.

Gêntos kacariyos Prabu Nala. Sasampunipun nilar garwa ingkang sawêg nendra sumendhe ing wrêksa, lajêng nusup-nusup ing sapurug-purug. Sarêng tindakipun dumugi ing wana gêrotan, laggih punika wana ingkang yen kêtra-jang angin nyuwantên gêrot-gêrot dening kathah kêkajênganipun agêng-agêng sami gègesrekan, Sang Prabu saklangkung sayah alungkrah, milanipun lajêng lênggah wontên ing sangandhaping wit mandira. Dimadakan Sang Prabu priksa latu murub mulad-mulad. Sang Prabu jumênêng, niti-priksa latu punika. Sarêng sampun cêlak, Sang Prabu priksa sawer Naga kakubêng ing latu murub. Naga punika nama *Karkotaka*, kadangipun *Naga Besuki*, atmajanipun *Maharsi Kasyapa* (Maharsi Kaswargan) patutan kaliyan widadari *Dewi Kadru*. Sarana dipun-gêpyokî ngangge panging wit ingkang ronipun ngrembyung, dangu-dangu latu punika sagêd slipêt, satêmah Naga Karkotaka wilujêng.

„Duh Sang Prabu! Mugi sampun ndadosakên kampitaning panggalih. Minggah tandhaning atur panuwun kula dhatêng pitulungan jêngandika, jêngandika badhe kula cakot, supados:

- I. Salira jêngandika isi wisa kula, ingkang njalari Bathara Kali, dewaning piawon ingkang murugakên jêngandika nandhang kêsurang-surang, tumuntên oncat saking guwarba jêngandika.
- II. Supados rupi jêngandika lajêng dados awon, satêmah lêtiyang sami panging dhatêng jêngandika.

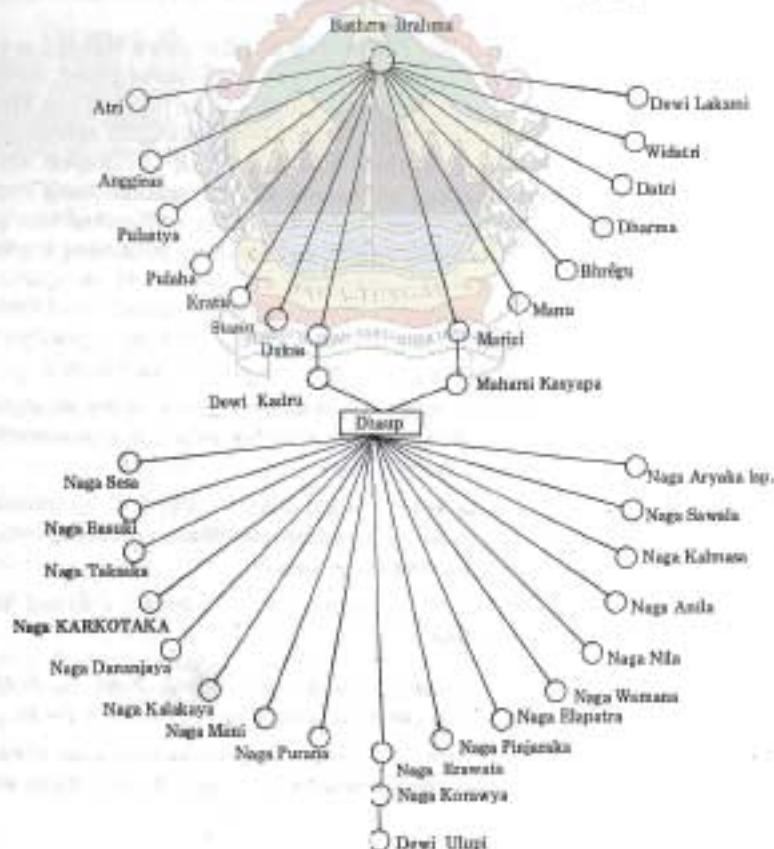
Sasampunipun matur makatên, lajêng mak cêket! Naga Karkotaka nyakot astanipun Prabu Nala, sanalika rapinipun Sang Prabu dados awon.

Naga Karkotaka matur malih: *„Sinuwun! Jêngandika kula aturi dhatêng nagari Ayodya, suwita dhatêng Prabu Rêtaparna kanthi ngahên asma kusir*

Bahuka, minangka lantaranipun jèngandika sagèd pinanggih malih kaliyan garwa Dewi, Damayanti. Jèngandika kula caosi kawaca kadewatan. Samangsa kawaca punika jèngandika agem kanthi mangesthi kawujudan kula, jèngandika lajèng awarni bagus malih kados wingi-nguni. Kajawi punika, kawuningana sinuwun! Prabu Rètuparna punika lèbda ing babagan kasukan main dhadhu; jèngandika kula aturi nguli supados panjènenganipun karsa nularakèn kalimpadanipun main dhadhu dhatèng jèngandika. Kalimpadan mahatèn punika ing tèmbe wontèn ginanipun, samangsa jèngandika kasukan main dhadhu malih lumawan Prabu Puskara." Matur makatèn punika Naga Karkotaka kaliyan ngulungkakèn kawaca kadewatan.

Sasampunipun nampeni kawaca kadewatan, Prabu Nala miyos saking wana dhatèng margi agèng, nuntèn nglajèngakèn tindakipun, ngèrèr nagari Ayodya. Dumuginipun kadhaton Ayodya, Prabu Nala ingkang lajèng ngakèn nama *kusir Bahuka* dipun-tampi sae dening Prabu Rètuparna, ti-nunggilakèn kaliyan kusiripun Sang Prabu nama Warsnèya.

SILSILAH XXVIII: NAGA KARKOTAKA.

Kecap wontên brahmâna utusanipun Prabu Bhima asma *Pranadha*, ingkang kadhawuhan madosi *Prabu Nala*, lampahipun dumugi ing *Ayodya*, dipun-panggihi dening kusir *Bahuka*. Dhatêng brahmâna *Pranadha*, kusir *Bahuka* nyariyosakên lèlampahanipun putri ingkang tansah ngantêpi *PATIBRATA*, sêtya dhatêng kakungipun. Sanajan kèpèksa nandhang kèsurang-surang lan lara-lara nusup-nusup ing salibêting wana ingkang kèbak pringgabaya, tur namung ngagêm nyamping sapalih, Sang putri mèksa tansah sêtya dhatêng kakungipun. Saking sangeting pangemanipun dhatêng garwa, kakungipun wongsal-wangsal maringi pamrayogi supados Sang putri kondur dhatêng praja, badhe dipun-têdahakên marginipun. Nanging Sang putri lènggana.

Ing satunggaling dintên, sasampunipun pados wowohan dumugi ing pundi-pundi, putri punika saklangkung sayah alungkrah, milanipun lajêng lènggah wontên ing sangandhaping wrêksa, sendhean. Jalaran kêtityup *marutamanda* (angin sepoi-sepoi basa), dangu-dangu Sang putri lajêng liyèr-liyèr, wasananipun mak lês, sare pulês. Salibêtipun Sang putri sare kèpatos, kakungipun ngoncati, kesah dhédhêmitan nalar Sang putri. Kadospundi kawontenanipun Sang putri ing salajêngipun, kakungipun botên mangrêtos. Nanging kakungipun punika botên kèndhat-kèndhat anggenipun nênuwun dhatêng ingkang murbeng jagad, mugè-mugi Sang putri tansah rahayu-basuki. Kajawi punika, kakungipun ugi tansah nênuwun sagèdipun tumuntên pinanggih malih kaliyan Sang putri.

Saparipurnaning cariyosipun kusir *Bahuka*, brahmâna *Pranadha* pamitan, lajêng mantuk dhatêng *Widarba*, lampahipun gègancangan. Sapraptanipun ing kadhaton *Widarba*, Sang brahmâna ngandharakên sadaya ingkang dipun-cariyosakên dening kusir *Bahuka* wontên ing ngaranipun Sang Prabu, Sang *Prameswari* lan Dewi *Damayanti*. Ugi dipun-pratelakakên, bilih kusir *Bahuka* punika saklangkung kuéwa ing wani.

„Manawa nitik isining caritane, cocog karo lèlahon kang dahalami, kusir *Bahuka* iku gènah yen salugune *Prabu Nala*. Nanging kok ala rupane; yen iyan *Prabu Nala* rak bagus njenthara. Apa amarga ngalami sangsara kèsurang-surang, *Prabu Nala* banjur malih dadi ala rupane? Mangkono iku, bisa uga. Nanging sanajan rupane wis malih dadi ala tur mlarat pisan, amarga nagarane wis ilang, ora bakal suda anggonku ngantêpi *PATIBRATA*, sêtya marang guru-laki.” Makatên pangudaraosipun Dewi *Damayanti*, sasampunipun mirêngakên andharanipun brahmâna *Pranadha*.

Prabu Rêtaparna Ratu *Ayodya* kaliyan Prabu Bhima Ratu *Widarba* punika tepang sae sangêt, kenging dipun-wastani *mitra sinaruwedi*. Milanipun Prabu Rêtaparna kala-kala rawuh ing *Widarba*, lan Prabu Bhima kala-kala rawuh ing *Ayodya*.

Ing satunggaling dintên Prabu Rêtaparna karsa tindak dhatêng *Widarba*, milanipun dhawuh kusir *Bahuka*, ndikakakên nyamèktakakên kreta titih-

anipun. Sasampunipun samêkta, Sang Prabu tumuntên nitih kreta kinusiran dening Bahuka. Kusiripun lamé Sang Prabu nama Warsneya ndherek, linggih jajar kaliyan kusir Bahuka.

Katrampilanipun kusir Bahuka nglampahakên kreta mangreh turangga, adamêl gumun-ngungunipun Prabu Rêtoparna lan kusir Warsneya. Lampahipun kreta kados dipun-sawatakên, swantênipun gumludhug ngumandhang ing awang-awang.

Taksih têbih saking kadhaton Widarba, gumludhuging swantênipun kreta sampun kapiyarsa dening Prabu Bhima, Sang Prameswari, Dewi Damayanti lan sapanunggilanipun.

„Manawa nitih gumludhuging swarane, sing nglahokake kreta kae kiraku Prabu Nala. Ing sajêg-jumlêg aku durung tau ngrungu ana wong sing wasise nglahokake kreta lan mangreh turangga satimbang karo Prabu Nala.” Makatên gagasanipun Dewi Damayanti.

Prabu Rêtoparna punika sampun acêcala bilih badhe rawuh ing kadhaton Widarba; milanipun sarêng Prabu Bhima midhangêt swantênining lampahipun kreta enggal-enggal tindak dhatêng alun-alun dipun-dherekakên para nayaka, nêdya mêthukakên rawuhipun Ratu ing Ayodya punika.

Kusir Bahuka sasampunipun Prabu Rêtoparna tédhak saking kreta, lajêng ngrucat abah-abahaning turangga (pakehaning kuda). Turangga kacancang ing wit sapinggiring alun-alun, dene kusir Bahuka lajêng linggih wontên ing sangandhaping *wringin-kuring kaliyan kusir Warsneya*.

Salêbêtipun Prabu Rêtoparna dipun-panggihi dening Prabu Nala lan para Nayaka wontên ing kadhaton, Dewi Damayanti tindak dhatêng alun-alun dipun-dherekakên para parêkan-cethi sawatawis, kapengin priksa wujudipun kusir Ayodya ingkang mênas nglampahakên kreta.

Kocap kusir Bahuka, nalika priksa putri miyos saking kadhaton kanthi pandherek sawatawis, enggal-enggal ngangge kawaca kadewatan kaliyan mangesthi Naga Karkotaka. Sanalika kusir Bahuka malih warni dados PRABU NALA, awarni bagus njênthara kados wingi-nguni, kêpriksan dening Dewi Damayanti. Saking bingahipun sagêc pinanggih malih kaliyan kakungipun, Sang Dewi njêrit kaliyan mlajêngi Prabu Nala, lajêng ngrungkêbi samparanipun.

Panjêritipun Dewi Damayanti adamêl kagetipun ingkang wontên ing salêbêting kadhaton. Prabu Bhima lan Prabu Rêtoparna enggal-enggal mlajêng dhatêng alun-alun. Sadaya sami gumun-ngungun priksa Dewi Damayanti ngrungkêbi samparanipun Prabu Nala. Sasampunipun Prabu Nala ngandharakên lèlampahanipun saking wiwitan dumugi wêkasan, sadaya ingkang mirêngakên sami njêngêr dening kagawokan. Wasananipun Prabu Rêtoparna lan Prabu Bhima lajêng manjing ing kadhaton malih dipun-dherekakên Prabu Nala lan Dewi Damayanti.

Konduripun Prabu Rêtaparna dhatêng prajanipun, titihanipun kreta-dipun-kusiri dening Warsenya.

Ing sapêngkêripun Prabu Rêtaparna, Prabu Bhima, prameswari Widarba, Prabu Nala tuwin Dewi Damayanti sami suka-suka parisuka, bojana — andrawina. Prabu Bhima mbêbingah para kawula Widarba sarana ngwontênakên karamean mawi tontonan warni-warni.

Kacariyos sasampunipun sawatawis dintên wontên ing kadhaton Widarba, Prabu Nala manggihi Prabu Puskara, ngêndika makatên: „*Heh yayi Prabu Puskara! Samêngko ayo padha kasukan main dhadhu maneh kaya naliha samana. Kang minangka tohingsun, ora liya nyawaningsun, wondene kang minangka tohira kêna salah-siji, syawanira utawa prajanira.*”

Panantangipun Prabu Nala dipun-tanggapi dening Prabu Puskara, sarana ngêtohakên nagarinipun. Wasananipun, jalaran sampun maguru cara saha wêwadosipun main dhadhu dhatêng Prabu Rêtaparna, Prabu Nala sagêd unggul anggenipun ngabotohan, lan sagêd jumênêng Ratu malih ngratoni bangsa Nisadha.

Mangkono caritane *Maharsi Brâgadhaswa* kang karsane diênggo nglipur pangalihe Prabu Yudhisthira. Saperjurnaning caritane, Sang Maharsi madal pasilan, banjur kondur mênyang padhepokane.

BAB 242. PANDAWA LĒLANA BRATA LAN MATIRTHA
DIAYOMI MAHARSI LOMASA.

Sang Lomasa, Maharsi Keswargan, ing sawijining dina sowan mēnyang Kalindran, marak Bathara Indra. Bangêt kageting pēnggalihé Sang Maharsi, priksa Sang Arjuna lēnggah jaja karo Bathara Indra.

Sawise imbal pangandika sawatara suwene karo Bathara Indra, Sang Maharsi matur manawa nēdya tumurun mēnyang Marcapada.

„Sang Maharsi! Manawi jēngandika sampun wonten ing Marcapada, karsa manggihī Yudhisthira saha ngēndikakakēn, bihī bolēn dangu malih Arjuna badhe mantuh dhatēng wana Kamyaka: sampun ngantos Yudhisthira nawung prihatos. Sukar bage manawi jēngandika karsa ndhawuhi Yudhisthira sakadang saha Dropadi, supados sami lēlana brata lan matirtha kanthi pangayoman jēngandika: (Matirtha - jiyarah ing papan-panggenan suci, ing pasiraman-pasiraman ingkang hramat). Mangkono piwēlingé Bathara Indra.

„Nuwun sewu Sang Maharsi! Kapanēng kawula nyuwun tulung, manawi paduka pinanggih kaliya kaku Prabu Yudhisthira, wontēna kapanēng paduka karsa ndhawuhi, supados kaku Prabu tansah nglēstantunakēn lampah utami, amargi lampah makatēn punika dados kuncining kabēngjan.”
Mangkono panyuwuné Sang Arjuna marang Maharsi Lomasa.

Sawise pamitan marang Bathara Indra, Maharsi Lomasa tumurun mēnyang Marcapada, ngēnēr alas Kamyaka.

Nalika priksa rawuhé Sang Maharsi, Prabu Yudhisthira sakadang padha gurawalan mēthukake, gēnti-gēnti nyungkēmi padane. Sawise mangkono, Sang Maharsi banjur didherekake manjing ing padhepokan. Barēng wis satata lēnggah, Maharsi Lomasa banjur ngēndikakake piwēlingé Bathara Indra lan Sang Arjuna.

„Sang Maharsi, kawula runaos bēgja-kēmayaan kērawayuhan paduka; punapa malih rawuh paduka punika ngēmban timbalanipun ratuning dewa ingkang dipun-dhawuhakēn dhatēng kawula sakadang. Dhawuhipun Sang Bathara, kawula ndikakakēn lēlana brata saha matirtha ndherekakēn tindak paduka, badhe kawula estokakēn kanthi lēga-lēgawaning manah. Kawula namung nyadhong kapanēnging dhawuh paduka, benjing punapa anghat kawula ndherekakēn tindak paduka.” Mangkono aturé Prabu Yudhisthira.

Maharsi Lomasa: „Kahi Prabu Yudhisthira! Manawa ndadekake panujaning panggalihira, prayoga mangkat ing dina iki uga. Sesuk-sesuk ngenteni apa?”

„Nuwun inggih, sēndika Sang Maharsi.”

Prabu Yudhisthira, Sang Bhima, Sang Kēmba lan Dewi Dropadi padha tata-tata. Sawise samēkta, kabeh iku banjur dilirid dening Rēsi Dornya, ingayoman dening Maharsi Lomasa, didherekake para brahmana kang uga kē-

pengin lèlana brata lan matirtha.

„Nuwun Sang Maharsi! Marawi kawula gagas ngantos handhas, pè-pèsthening gèsang kawula, mosing manah kawula sakiangkung nalangsa kèranta-ranta. Kawula kintèn, ing salumahing bantala sakurèhing akasa, botèn wontèn Narendra inghang awoning pèpèsthenipun kados kawula. Mbok-mènawi anggen kawula ngalami kètula-tula katali lan nandhang kèsurang-surang punika, awit saking agénging dosa kawula nalika gèsang kawula inghang rumiyin. Dados, anggen kawula ngalami sangsara ing gèsang kawula sapunika name ngundhuh karmaphala, ngundhuh wohing pandamèl. (Karma= pandamèl. Phala = woh Pm). Inghang idamèl gumun-ngunguning manah kawula, mêngsah kawula inghang abudi cadhala, sènèng alampah cidra atindak siya kaniyaya, lah kok sagèd kasinungan kabègian lan ngalami mulya gèsangipun ing Marcapada." Mangkono ature Prabu Yudhisthira karo tindak ndherekake Sang Maharsi.

Maharsi Lomasa: „Kaki Prabu, ora kliru gagasanira mangkono iku. Mula akeh tilah kang padha kédosen, parandene padha bisa antuk kabègian lan kamulyan, mandar ana sing bisa darbe panguwasa gèdhe. Sok ana buta, rasèksa utawa manungsa kang bangêt ala lakune, anghara-marha watake, bisa kètrima uripe. Nanging kaki Prabu, bab iku aja ndadekake merining pangalihira; sabab kabègian, kamulyan lan panguwasa kang kègayuhe sarana laku ala, wasanane mèsthi njalari karusakan gèdhe. Para asura (ditya, dahawa, rasèksa) padha alaku dursila, ngumbar anghara-marha, ambèg gèdhag-gèdhig adigug-gumèndhung, wasanane kénawuhan Bathara Kali, dewaning piala kang agawe karusakan. Kaki Prabu sakdang Pandawa dhémèn lèlana brata lan matirtha, iku mahanani tèntrèn lan sucining pangalih, ngèdohake panggawe dosa. Kosok-balen blèjèd karo para Korawa kang haduk sèngsèm marang laku ala, panggawe dosa, kagawa saka watake kang bangêt cadhala. Ora kèna ora para Korawa mèsthi bakal ngalami karusakan."

Amarga karo ngèndikan, ora krasa yen tindakake wis adoh, wis tèkan ing alas Nemisa, lan ora antara suwe banjur tèkan ing kali suci aran Gomati. Ana ing kali iku Prabu Yudhisthira sekadang lan Dewi Krèشنا (Dewi Dropadi) padha siram. Kajaba siram, Prabu Yudhisthira uga sèsaji udakatarpana marang para dewa lan para pitri. (Udakatarpana = sèsaji/kurban banyu. Pitri = pitrè, pitara, lèluhur). Saka ing kali Gomati Pandawa dirid Rèsi Donya lan diayomi dening Maharsi Lomasa mbanjurake tindakake, sabèn ana patirthan (pasiraman/kali suci) padha siram lan sèsaji udakatarpana, lan sabèn méntas sèsaji Pandawa banjur dèdana marang para brahmana utawa para tapa. Patirthan kang wis diliwati, kayata: Kaaya, Aswa, Goma.

Ing wayah sandyakala tindakake tèkan ing ardi Kakoti, padha nyare ana ing kono. Saka ardi Kakoti mbanjurake tindakake tèkan ing ardi Wisaprashta, nyare maneh. Saka ardi Kakoti tèkan ardi Wisaprashta ngliwati kali suci Wahupa, patirthan Prayaga. Banjur tèkan ing papan tèmpurane bèngawan

Gangga karo kali Yamuna. Ana ing papan tẽmpuran iku Prabu Yudhisthira sakadang padha mẽsu brata supaya antuk nugrahaning Jawata, Saka ing tẽmpurane bẽgawan Gangga karo kali Yamuna Pandawa mbanjurake tindake tẽkan *Wẽdhi*, papan kang dianggẽp suci dening para dewa lan ingaji-aji dening para Pandhita. Ana ing *Wẽdhi* Pandawa nyare nganti sawatara wẽngi, banjur tindak mẽnyang *Patirthan Mahidara*, patirthan suci kang wis dinugrahani dening *Bagawan Goya* kang kasusra ing jagad. Isih akeh maneh patirthan utawa papan suci kang dirawuhi dening Pandawa, kayata: ardi *Gayasirah*, kali *Mahanadi*, tlaga *Brahmasara* lan liya-liyane. Ana ing tlaga *Brahmasara* Pandawa muja samadi. Pirang-pirang atus brahmana kang padha mrẽlokake tẽka ing *Brahmasara*, kapengin kẽtẽmu karo Pandawa.

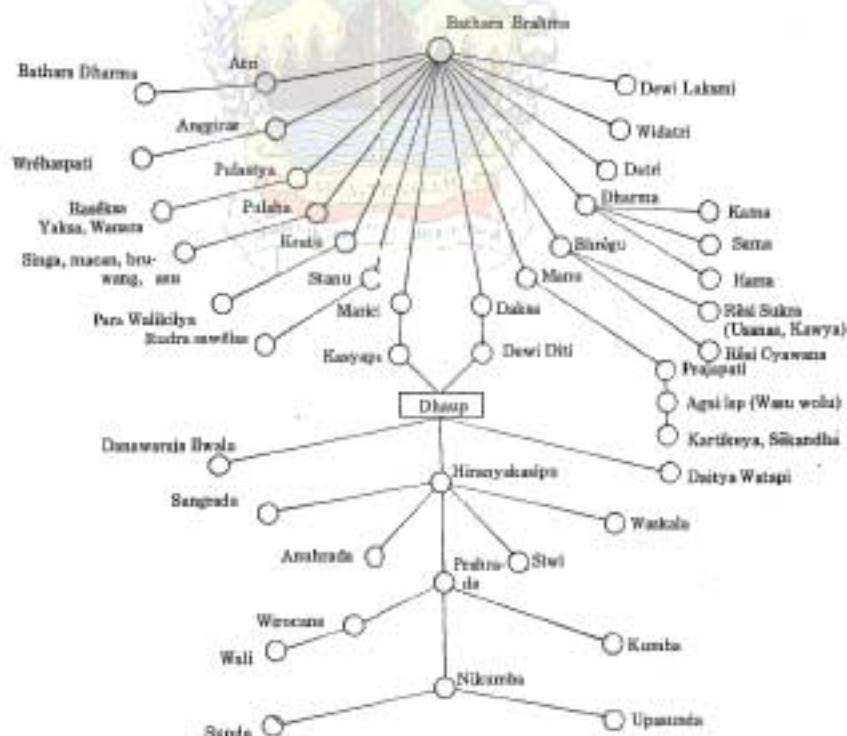
Prabu Gaya wis tau sẽsaji gẽdhe ana ing *Brahmasara*. Durung tau ana Ratu kang gẽdhening sẽsajine madhani sẽsajine Prabu Gaya. Kehing pisung-sunge Prabu Gaya marang para brahmana nalika sẽsaji ana ing *Brahmasara* nganti ora kẽna dietung, pẽpindhane kaya kehing wẽdhi ing jagad, kaya kehe lintang ing tawang, utawa kaya kehe tetesing ẽbun saka akasa.

Saka tlaga Brahmasara Prabu Yudhisthira sakadang lan Dewi Dropadi kairid Rêsi Domya lan ingayoman Maharsi Lomasa mênayang patilasan pratapane Maharsi Agastya. Ana ing patilasan pratapane Maharsi Agastya, Prabu Yudhisthira matur marang Maharsi Lomasa mangkene: „*Nuwun, Sang Maharsi! Miturut cariyosipun para pinisêpuh, duk ing nguni Maharsi Agastya punika inghang nyirnakakên Daitya Watapi. Punapa darunanipun, dene Sang Maharsi ngantos nawung dèduka mëntala mrajaya Daitya punika?*”

Maharsi Lomasa: „*Wruhanira kaki Prabu! Asurawaja ing Manimati ajêjuluk Prabu Ilwala. Sang Prabu iku abandha-bandhu lan idu gèni, lire sakarsane bisa kalêksanan, kang s.nêdya tumêha. Prabu Ilwala iku kagungan aji Amrêtasanjuwani, mulane bisa nguripake wong mati ing sajaban pusti, dadi kaya aji kang kadarbe dening Bagawan Sukra kang kasêbut ing Silsilah Wayang Purwa manca carita jilid IV bab 147. Danawaraja Ilwala darbe kadang taruna aran Daitya Watapi, yaiku Daitya kang bisa mancala warna wêdhus. Wondene silsilah Danawaraja Ilwala lan Daitya Watapi kaya ing ngisor iki:*

Silsilah XXIX: Danawaraja Ilwala lan Daitya Watapi.

Katrangan:

I. Miturut Adiparwa abasa Jawa-kuna-Indonesia: Astabasu (Wasu 8) putrane Bathara Dharma. Wondene asmane para Wasu wolui: 1. Dharma, 2. Dhruwa, 3. Soma, 4. Apah, 5. Anila, 6. Anala (Bathara Agni), 7. Pratyangga, 8. Prabhata.

II. Bathara Kartikeya kang uga ajêjuluk Sêkandha, Mahasena, Guha, Badrasena utawa Agniputra, iku senapatine wadyabala dewa (Mriksanana Sibilah Wayang Purwa mawa carita jilid I bab 35 kaca 121 - 127). Yen miturut carita padhalangan, senapatine wadyabala dewa asma Bathara Brama, atnane Bathara Guru.

Maharsi Lomasa mbanjurke caritane, mangkene:

„Kaki Prabu Yudhisthira, wruhanira! Danawaraja Ilwala kapengin apêputra kang kasêkten lan kprawirane ngungkuli Bathara Indra, mulane banjur sowan marang Brahmana kang wis antuk nagrahaning Jawata Agung, awit saka gênturing tapa-bratane.

„Dhuw Sang Brahmana ingkang abandha kasutapan! Mugi wontena kaparêng paduka karsa paring nagraha dhatêng kawula, supados kawula sagêd asêsuta priya ingkang ngungkuli kalangkunganipun Sang Hyang Surapati.” Mangkono ature Prabu Ilwala. (Surapati = Sura; dewa + Pati: ratu. Ratuning dewa, Bathara Indra Pm).

Sang Brahmana ora karsa minangkani panyuwune Danawaraja Ilwala, mulane Sang Danawaraja duka tan sipi. Wiwit ing wêktu iku Danawaraja Ilwala ngigit-igit bangêt marang para Brahmana; sabên kêtamuan Brahmana mêsthi diprajaya. Wondene carane narajaya Brahmana kang maratamu ing kadhatone, mangkene:

Brahmana-tamu sinugata ratêngan daging wêdhus mancalawarnane Daitya Watapi. Manawa daging iku wis didhahar, Danawaraja Ilwala banjur nguwuh: „Watapi, mêtua!”

Amarga diuwuh kadange wrêdha karo matèk mantra Amrêta sanjiwani, Daitya Watapi tumuli mêtua saka ing wadhuke Sang Brahmana, satêmah wadhuk lan padharane Brahmana iku bêdhah, njalari sedane.

Kacarita ing jamane Danawaraja Ilwala ana Maharsi sinakti asma Maharsi Agastya. Sang Maharsi iku sêngsem lèlana brata lan ulah tapa. Ing sawijining dina Sang Maharsi lèlana brata ngliwati sawijining guwa. Nalika mriksani ing sajroning guwa, Sang Maharsi priksa para lèluhure padha gumantung njungkir, mustakane ara ing ngisor.

„Dhuw para lèluhur, pèoundhen kawula! Punapa sababipun, dene paduka sami gumantung makatèa punika?” Mangkono ature Maharsi Agastya.

Wangsulane para lèluhure: *„Kulup, Agastya, wruhanira! Ya kaya mangkene iki pèpèsthening titah kang bakal curês turune. Mulane kulup,*

manawa sira kapengin ngluwari para léluhurira kang padha siniksa ana ing sajroning guwa kaya mangkene iki, tumulia nambut silaning akrama, ngangkaha supaya sira bisa enggal asêsute."

Maharsi Agastya kang bangêt bêkti marang para léluhur banjur matur: „Dhuh para léluhur, sêsêmbahan kawula! Kawula sêndika ngestokakên dhawuh paduka."

Maharsi Agastya ngupaya wanudya kang nêdya kagarwa nganti têkan ing manca praja. Wasanane Sang Maharsi dhaup karo Dewi Lopamudra, atmajane Narendra ing Widarba. Sawise dhaup, Sang Maharsi ngêndika marang Dewi Lopamudra: „Yayi Dewi! Amarga sira wis dadi garwaning pandhita, lukara agêman raja-kaputren lan kabeh agêmanira kang arupa peni-peni raja-peni, gantia agêman kaya salumrah garwaning pandhita."

Dewi Lopamudra ngestokake dhawuhing kakunge. Sawise ganti ngagêm agêman kang saka klikaning wit lan walulang mênjangan, Sang Dewi banjur diboyong dening Sang Maharsi mênyang padhepokan ing Ganggadwara. Barêng wis ana ing padhepokan Ganggadwara, Dewi Lopamudra matur mangkene: „Nuwun Sang Maharsi! Mugi nêbihna sakathahing dèduka, kaparênga kawula sumêla atur, makstên: *Kawula mangrêtos, bilih priya nambut silaning akrama punika kangge rumêksa lèstantuning turun. Nanging priya wajib nimbangi katrêsnaning sisihanipun, sarana miturut panyuwunipun. Wondene panyuwun kawula dhatêng paduka, manawi paduka nêdya karon-sih kaliyan kawula, kawula ndherek sêndika, nanging kèdah wontên ing pasarean kanthil dènta. (Kanthil = amben, lincak, paturon. Dènta = untu, maksude untu gajah yaiku gadhing. Kanthil dènta = amben paturon saga gadhing). Paduka kèdah mangagêm agêman kèncana pinatik manik nawa-rêtna, ajêjamang lan mawa oncen-ocnen sêkar, dene kawula pinaringana pangangge ingkang kados panganggenipun widadari. Manawi paduka ngagêm agêman saking klikaning wit utawi wacucaling salo kados sapunika, kawula lènggana nunggil sapa sarean kaliyan paduka."*

Maharsi Agastya: „Dhuh urnudya sulistya ing warna! Sira sumurup dhewe, aku ora darbe mas-picis rajabrana peni-peni raja peni kaya sudarmadira; kapriye bisaku minangkani pamintanira."

Dewi Lopamudra: „Kawuk pitados, bilih paduka tèmtu sagêd mi-hangkani panyuwun kawula, sarana kasêkten paduka."

Maharsi Agastya: „Yayi Dewi, ucapmu mangkono iku ora jleru. Nanging manawa aku migunakake kasêktenku kanggo minangkani hardaning kamurkan, tartamtu nyuda ganjaraning Jawata marang kasutapanku."

Dewi Lopamudra: „Paduka kawula aturi minangkani panyuwun kawula kanthi cara ingkang botên nggêmplakên kautamen paduka."

„Yayi Dewi! Aku nêdya nyoba ngupaya barang-barang pamintanira."

Sawise ngêndika mangkono, Sang Maharsi tumuli miyos saka padhe-

pokan nêdya nêmoni mitrane sinarawedi, *Prabu Srutarwan*.

„*Sinuwun, sewan kula punika wigatos badhe nyuwun rajabrana sakaparêngipun Sang Prabu, manawi pamédalipun praja ngrihi sakintên sagéd tirah kangge nyampêti kaprêluaning nagari.*” Mangkono ngêndikane Maharsi Agastya marang Prabu Srutarwan.

Prabu Srutarwan: „Nuwun sewu Sang Maharsi! Sayêktospun pamédaling praja kula kapara kirang kangge nyêkapi kaprêluaning nagari. Sanajan mahatên, pundi barang darbek kula ingkang jêngandika karsakahên, badhe kula caosahên kanthi eklasing manah.”

Sarana kawaspadane, Sang Maharsi priksa yen ngêndikane Sang Prabu mangkono iku pancen kapara nyata, mulane panjênêngane ora sida nyuwun rajabrana marang Sang Prabu.

Kanthi didherekake Prabu Srutarwan, Maharsi Agastya banjur nêmoni *Prabu Wrêdnaswa*. Panêmbunge Sang Maharsi marang Prabu Wrêdnaswa kaya marang Prabu Srutarwan, lan wangsulane Sang Prabu uga kaya ature Prabu Srutarwan.

Maharsi Agastya mbanjurake tindake mênyang kadhatone *Prabu Trasadhasyu*, didherekake Prabu Srutarwan lan Prabu Wrêdnaswa. Marang Prabu Trasadhasyu, Sang Maharsi uga nyuwun rajabrana, nanging wangsulane Sang Prabu ora beda karo ature Prabu Srutarwan lan Prabu Wrêdnaswa.

Prabu Srutarwan, Prabu Wrêdnaswa lan Prabu Trasadhasyu padha ngaturi pamrayoga supaya Maharsi Agastya mundhut rajabrana marang Asuraraja *Prabu Ilwala*, ratuning para Asura kang kehing rajabranane tanpa timbang ing jagad. Sang Maharsi karsa ndhahar pamrayoga mangkono iku, mulane panjênêngane banjur tindak mênyang kadhatone Prabu Ilwala, didherekake Ratu têlu mau.

Rawuhe Maharsi Agastya sapandhereke Ratu têlu, ditampa kanthi pangaji-aji dening Asuraraja Prabu Ilwala. Sawise bage-binage kasugêngan, Sang Maharsi sapandhereke padha sinugata sate lan gule wêdhus kang kehe nganti rong baki gêdhe. Sang Maharsi sapandhereke wis kêrêp midhangêt pawarta, yen sapa bae tamune Sang Asuraraja sing sinugata ratêngan daging wêdhus, ing salêbare ndhahar pasugatan iku mênsthi banjur palastra, amarga bédhah padharane kanggo dalan mêtune daging kang mêngtas didhahar. Awit saka iku, sawise pasugatan sate-gule sumadhiya ana ing ngarsane, Ratu têlu mau mung tansah padha pandêng-pinandêng bae, ora tumuli karsa ndhahar.

„*Sinuwun Prabu Srutarwan, Prabu Wrêdnaswa lan Prabu Trasadhasyu! Kawistara ing sêmu, jêngandika sajak mangu-mangu badhe ndhahar sate-gule punika. Prayoginipun, jêngandika sadaya botên prêlu ndhahar pasugatan punika. Kula ingkang badhe nêdha sadaya sate-gule menda punika ngantos gusis tanpa sisa.*”

Ngëndika mungkono iku, Maharsi Agastya karo wiwit ndhahar pasugatane Prabu Ilwala tanpa taha-tara. Wasanane sate-gule wêdhus siji iku êntek-ênting didhahar dening Sang Maharsi dhewe.

„E, adhiku Watapi, mêtua!”

Mangkono panguwuhé Prabu Ilwala, sawise pasugatane êntek didhahar dening Maharsi Agastya. Sawise diuwuh sapisan ora ana kang katon mêtua saka padharane Sang Maharsi, panguwuhé Sang Asuraraja banjur dibolan-baleni kanthi sora: „Ayo Watapi, mêtua tumuli! Di enggal, tumuli mêtua Watapi! Aja kêsucen Watapi, ndang mêtua!”

Nanging, sanajan diuwuh kaping pira bae, ora ana apa-apa kang mêtua saka padharane Sang Maharsi.

„O, Sang Asuraraja! Tanpa guna jêngandika bêngok-bêngok nguwuh-uwuh Watapi. Mokal sagêdipun kadang taruna jêngandika mêdal saking wêtêng kula, awit dagingipun sampun kula gilut-gilut ngantos ajur-mumur.” Mangkono ngëndikane Maharsi Agastya.

Barêng wis tita kadange taruna wis sirna, ora bisa urip maneh, Asuraraja Prabu Ilwala banjur kapidhara. Sawise eling purwa-duksina, Sang Asuraraja banjur matur marang Maharsi Agastya: „Dhuh Sang Maharsi! Wontên karsa paduka badhe dhawuh punapa, dene kêraya-raya rawuh ing kadhaton kawula?”

Maharsi Agastya: „Sinuwun, goroh waleh punapa, sowan kula punika badhe nyuwun rajabrana sakaparêng jêngandika.”

Prabu Ilwala: „Sumangga Sang Maharsi, sumangga! Kawula aturi mriksani sadaya barang-barang kawula ingkang wontên ing nglêbêt saha ing sajawining kadhaton; pundi ingkang paduka karsakakên, kawula aturi ngêndihakakên.”

Sawise Maharsi Agastya ngêndhakake barang-barang kang dikarsakake, Prabu Ilwala banjur dhawuh marang wadyabala ndikakake ngunggahake barang-barang iku mênyang ing sajoning kreta kencana pinatik manik-nawa-rêtna, apangirid turangga sarakit aran *Birawa* lan *Surawa*. Dadi kondure Maharsi Agastya nitih kreta kencana kang kêbak peni-peni rajapeni sing dadi panyuwune Dewi Lopamudra. Jalaran playune jaran pangiriding kreta padha karo kêclaping cipta, ora nganti sapanginang suwene Maharsi Agastya wis tekan ing padhepokane.

Jalaran kalêksanan panyuwuné, Dewi Lopamudra bangêt suka-rêna panggalihe. Bêktine Sang Dewi manng Maharsi Agastya pèpindhane kaya Dewi Arundadi marang Maharsi Wisistha, utawa kaya Dewi Saci marang Bathara Indra, utawa kaya Dewi Damayanti marang Prabu Nala.

Miyos saka Dewi Lopamudra, Maharsi Agastya apêputra kakung siji, sinung asma *Drewasa*. Ya amarga Maharsi Agastya bisa apêputra iku kang njalari para lêluhure banjur padha bisa ngunggahahi *alam mulya*.

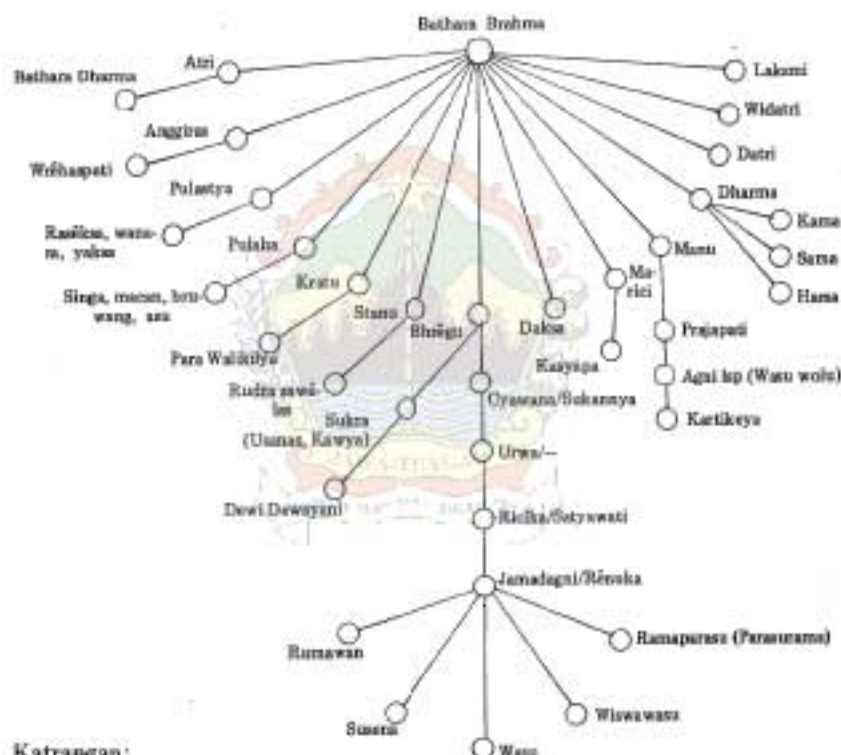
Tilas padhepokane Maharsi Agastya iku dumunung ing satêpiné kali *Bhagirati*, kali suci kang dumadi saka klahanganing remane *Bathara Mahadewa* (Bthr. Siwah). Awit saka pamrayogane Maharsi Lomasa, Prabu Yudhisthira sakadang lan Dewi Krêsna (*Dropadi*) padha siram ing kali *Bhagirati*, banjur padha asêsaji *Udakatarpana* marang para dewa lan para pîtri.

244. DUMADINE SANJATA BAJRA, SANJATANE
BATHARA INDRA.

Saka tilas padhepokane *Maharsi Agastya*, Pandawa sarta Dewi Krésna diirid dening Rêsi Domya lan ingayoman dening *Maharsi Lomasa* mênyang patirthan patilasane *Maharsi Bhrègu* kang kasusra ing tribawana, dumunung ing satêpine kali suci Wadusara; wondene patirthane aran *Dhiptodha*. *Maharsi Bhrègu* iku kang nurunake *Maharsi Ramaparasu* utawa *Parasurama*, turun kaping lima. Mangkene silsilahé:

Silsilah XXX: Ramaparasu (Parasurama)

Katrangan:

Cyawana/Sukannya, tênggè: Cyawana nggarwa Sukannya.

Urwa/-, tênggè: Urwa, garwane ora kasèbut.

Maharsi Lomasa mbanjurake ngendikane: „Kaki Prabu Yudhisthira, kawuningana! Maharsi Jamadagni sudarmane Ramaparasu iku diprajaya dening para satriya putra-sentanane Prabu Arjunawijaya, dikroyok. Amarga murinani sedaning sudarmane, Maharsi Ramaparasu mrajaya kabeh satriya putra-

sêntanane Prabu Arjunawijaya (Arjunasasrabahu) ing Mahismati (ing padhalangan sinêbut Maespati Pm). Sawise kabeh satriya ing Mahismati tumpês tapis, Maharsi Ramaparasu banjur nglurugi satriya saindêning jagad, padha diprajaya. Sang Maharsi nganti ambal kaping pitu olehe ngubengi jagad mrajaya para satriya, sabên saambalan olehe ngubengi jagad nganti kaping têlu. Dadi gunggungé nganti kaping salikur Sang Maharsi olehe ngubengi jagad karo ngiwa langhap diênggo mrajaya para satriya, nganti satriya sajagad sirna-gêmpang, satêmah ing jagad banjur ora ana satriya. Randhane para satriya padha sowan para brahmana, nyucun dinugrahani putra. Putra-putrane para randhane satriya patutan karo para brahmana iku kalêbu golongan satriya, njalari ing jagad banjur ana golongan satriya maneh."

Wasanane Maharsi Ramaparasu kasoran lumawan Rama kang lumrahe uga sinêbut *Ramawijaya, Ramabadra, Ramadewa* utawa *Ragawa* (Ragawa, tênggê turune Dewi Ragu, putrane Dewi Ragu, sabab ibune Rama asma Ragu. Panunggalane: Yadawa turune Yadu, Kurawa turune Kuru, Pandawa turune Pandu, Danawa turune Dewi Danu, Ditya turune Dewi Diti, Aditya turune Dewi Aditi Pm). (*)

Kasoring yudane Maharsi Ramaparasu njalari pêpêsing panggalihe, satêmah sirna kasêkten lan kaprawirane. Wiwit ing wêktu iku panjênêngane banjur adêdunung ana ing wukir Mahendra. Durung sapiras lawase adêdunung ing wukir Mahendra, Sang Maharsi kêrawuhan para lêluhure kang wis padha asalira dewa, ndhawuni siram Sang Maharsi ing patirthan Dhiptodha kang dumunung ing namada suci Wadusara.

Maharsi Ramaparasu ngestokake dhawuhing para lêluhure. Sawise siram, panggali, kasêkten lan kaprawirane Sang Maharsi banjur pulih kaya wingi-nguni.

Sawise lèkan kono caritane, Maharsi Lomasa banjur ngèndika marang Prabu Yudhisthira: „*Kaki Prabu sakadang sarta Dewi Krêsna, prayoga padha sirama ing patirthan Dhiptodha, supaya panggalihira kang prasasat pêpês lan kasêkten sarta kaprawiranira kang prasasat wis sirna dening panggawene si candhala-murka Duryodana banjur bisa pulih kaya pulihing panggalihe, kasêktene lan kaprawirane Maharsi Parasurama.*"

Salêbare siram, Prabu Yudhisthira lan para ari sarta Dewi Dropadi mbanjurake tindaké, diirid dening Rêsi Domya lan Maharsi Lomasa. Karo

(*) Carita Ramaparasu kang ganêp (wutuh) mrikaanana Silsilah Wayang Purwa jilid 1 bab 46.

tindak, Maharsi Lomasa nyantakake mula-bukane Bathara Indra kagungan sanjata Bajra, mangkene:

„Ing jaman Krêta ana tsura sagolongan aran Kalakeya, kasêkten lan kapracirane ngedab-edabi. Ing sawijining dina para Kalakeya kanthi sikêp sanjata maneka warna ngultragi para dewa, ditindhihi Asuraraja Wrêta amakutha kêncana pinatik sêsloya. Wasanane prajurit dewa kang tinindhihan Bathara Indra kasoran, binujung-bujung dening para Kalakeya.”

Kanthi didherekake para dewa, Bathara Indra lumayu mênyang kahyangan Bathara Brahma nêdya nyuwun pangayoman.

„Heh para dewa kabeh! Ingsun ora kêhilapan marang mobah-mosiking tribawana saisine, dadi iya nguningani manawa sira kasoran lumawan para Kalakeya kang tinindhihi Asuraraja Wrêta. Wruhanira! Gêgaman wêsi sajagad ora ana sing bisa agawe busiking kulite Asuraraja Wrêta. Bisane Asuraraja iku palastra, manawa kêtaman gêgaman kang dumadi saha balunge Maharsi Dhaticca. Mulane sira padha nêmonana Maharsi Dhaticca, têmbungên supaya ngrilahake patine diênggo sêsaji murih karaharjaning tribawana. Saèise dheweke ngrilahake patine, balunge alapên, gawenên sanjata alingir nênem, aranana sanjata Bajra. Manawa sanjata iku sira tamakake ing mungsuhira, suwarane prasasat ngêbêhi jagad. Mung manawa asanjata Bajra bisane Bathara Indra kalakon bisa ngasorake Asuraraja Wrêta.”

Saparipumaning pangandikane Bathara Brahma, para dewa tumuli padha madal pasilan, banjur padha bêbarêngan sowan Bathara Wisnu ing kahyangan Bêntuka utawa Wekundha. (Ing padhalangan sinêbut kahyangan Uttarasagara Pm).

Bêbarêngan karo Bathara Wisnu, Bathara Indra tindak mênyang pratapane Maharsi Dhaticca didherekake para dewa. Pratapane Sang Maharsi dumunung ing satêpine narmada Saraswati, katon bangêt asri anglam-lami, kinubêg kêkembangan maneka warna. Ing sacêdhake pratapan kêrêp sinaba kewan galak, kayata singa, macan, bruwang lan liya-liyane, esthane kaya rumêksa kasugêngane Sang Maharsi. Kewan-kewan galak uripe campur karo kewan liya-liyane maneka warna, parandene ora ana kewan galak kang gélêm mangsa kewan liyane, kêdayan dening sucining panggalihe Maharsi Dhaticca kang pranyata wis bisa mangreh hardaning karsa.

„Nauwun sewu Sang Maharsi! Kaparêngu kawula sumêla atur dhatêng jêngandika. Murih têbih ing sawarnining bêtaya, tribawana mbêlahakên sêsaji salira jêngandika; saha kawula badhe sagêd kasêmbadan rumêksa tata-têntrening Suralaya, manawa isanjata sinakti inghang dumados saking bêtalung jêngandika. Awit saking punika Sang Maharsi, wontên kaparêng jêngandika karsa ngurbanakên salira jêngandika kangge sêsaji, saha ngrilahake balung jêngandika kawula angge sanjataning ayuda.” Mangkono ngêndikane Bathara Indra marang Sang Maharsi kang bangêt luhur ing budi.

Maharsi Dhatica: „We, hla! Saklangkung kapasang yogya, pakuhi. Sampun kapara radi lami kuwula gadhah ancas nêdya sêsaji salira, samangke paduka darbe paminta makatên. Dados sêdya paduka kêplok kaliyan ancas kateula. Mânipun sampun têngtu pamundhut paduka badhe kateula pinangkani kanthi rila-lêgawaring rarah.”

Sawise ngêndika mangkono, Maharsi Dhatica banjur sarean, katone kayadene mênggake cipta, ngracut pancadriya. Ora antara suwe, mak lês! Sang Maharsi murud ing kasidan jati.

Barêng Maharsi Dhatica wis seda, para dewa tumuli mundhut balunge, ngestokake dhawuhe Bathara Brahma; wondene kêkarening layone Sang Maharsi (sawise dialap balunge saprêlune) banjur dibasmi, awune dipêndhêm.

Saparipurnane pangruktining layone Sang Maharsi, Bathara Indra banjur kondur mênyang Kaindran, didherekake para dewa, ingirid Bathara Wisnu. Sapraptane ing Kaindran, balunge Maharsi Dhatica dipasrahake marang Bathara Twastri, undhagi ing Suralaya, ndikakake nggawe sanjata. Wasanane balunge Maharsi Dhatica dadi sanjataning ayuda kang ampuhe kagila-gila, mawa lingir nênm, diarani *sanjata Bajra*.

Kanthi mandhi *sanjata Bajra*, Bathara Indra ngirid wadyabala dewa nglurugi Asuraraja Wreta kang tinêksa dening para Kalakeya mayuta-yuta, padha asanjata gada wêsi asêut kêncana.

Campuhing pérangé wadyabala dewa lumawan para Kalakeya bangêt rame lan nggêgiris, padha asilih-ungkih, gènti unggul gènti kêlindhîh. Suwe-suwe, jalaran karoban lawas, wadyabala dewa ora kuwawa nanggulangi krodhane para Kalakeya, mulane gèlaring barise wadyabala dewa banjur rusak, lan wasanane para prajurit dewa banjur bubar lumayu asalang-tunjang ngupaya pandhêlikan, dioyak-oyak karo giyak-giyak asurak-surak dening para Kalakeya. Bathara Indra dhewe uga lumayu, nyêdhaki Bathara Wisnu.

Barêng priksa giris-mirisng panggalihe Bathara Indra marang mungsuhe, Bathara Wisnu banjur maringake saperanganing kasêkten lan kaprawirane marang Bathara Indra. Mangkono uga para dewa lan para Maharsi Kaswargan iya padha nyaosake saparoning kasêkten lan kaprawirane marang Sang Bathara.

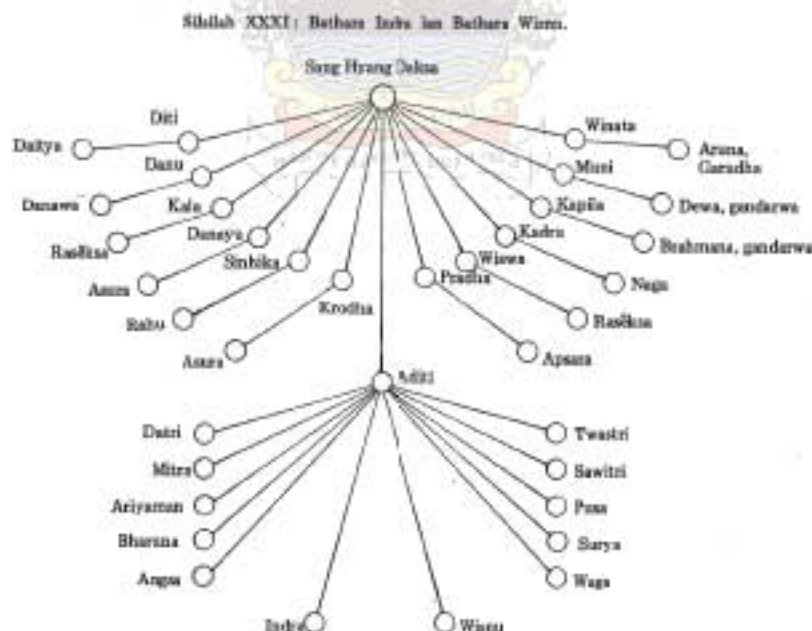
Sawise wuwuh kasêkten lan kaprawiran saka Bathara Wisnu, saka para dewa lan saka para Maharsi Kaswargan, Bathara Indra banjur mangsah yuda maneh lumawan Asuraraja Wreta kang tansah asêsumbar maciya-ciya. Nalika sumurup dicêdhaki Bathara Surapati (Indra), Sang Asuraraja tumuli nggêro gora-reh kagiri-giri, jagat nganti mêmbat-mêmbat, langit katon kêlap-kêlap, gunung manggut-manggut, samodra kocak pindhâ kinêbur. Amarga Bathara Indra bangêt giris-mirisé ndhangêt panggêroning mungsuhe, Sang Asuraraja enggal-enggal linêpasan *sanjata Bajra*, sanalika palastra; kuwandane kang pindhâ prabata gèdhene gumêbrug tiba ing bantala pindhâ tibaning *ardi Mandara* nalika disawatake dening Bathara Narayana. Swara gumêbrug

ambruking kuwandane Asuraraja Wrêta iku dening Bathara Indra kinita tibaning sikile Sang Asuraraja jumangkah nêdya mrawasa, mulane sawise nglêpasake sanjata Bajra, panjênêngane enggal-enggal lumayu nggêndring sipat kuping nêdya singidan, nanging tumali dipêthukake para dewa kang padha ngucap "jaya-jaya."

Siraning Asuraraja Wrêta agawe gempaling kasudirane para Kalakeya, mulane barêng ditêmpuh dening para prajurit dewa, barisaning wadyabala Kalakeya rusak, para Kalakeya mawut pating slêbar asasaran, wasanane banjur padha nggêbyur ing samodra terus têtan ing dhasare. Ya dhasaring samodra iku padunungane para Kalakeya, lan ya samodra kang minangka be-tenge.

Para Kalakeya iku yen ing wayah awan padha turu ana ing padunungane (ing dhasaring samodra), ing wayah bêngi padha jumêdhul saka samodra, ngupaya mêmangan ing dharatan. Wondene kang dimangsa dening para Kalakeya yaiku para brahmana, para pandhita lan para tapa kang tinênu ana ing papan-panggonan suci, ing padhepokan utawa ing pratapan. Ana ing padhepokane Maharsi Wasistha para Kalakeya mangsa brahmana 180 lan pêndhita 9, ana ing padhepokane Maharsi Cyawana mangsa brahmana 100, lan ana ing padhepokane Maharsi Bhamdwaja mangsa brahmana 20.

Sarehning bola-bali dipratelakake Bathara Indra lan Bathara Wisnu, prayoga kawuningan silsilahé dewa loro iku, mangkene:

Katrangan.

Miturut layang *Paramayoga* lan uga miturut carita padhalangan, *Bathara Surya putrane* Sang Hyang Ismaya (Sémar), *Bathara Indra* lan *Bathara Wisnu putrane* Sang Hyang Manikmaya (*Bathara Guru*), Mriksanana Sūsilah Wayang Purwa jilid I kaca 28.

Sabèn esuk mēsthi ana bangke brahmana utawa bangkene wong tapa kang prasasat mung kari jrangkonge bae; daginge, jērowane lan utēke wis sirna. Nanging para dewa ora ana sing mangrēti, sapa sing mangsa daginge, utēke lan jērowane bangke iku. Awit saka iku, *Bathara Indra* marak ing ngarsaning dewaning adewa (*Bathara Brahma*), didherekake para dewa. Sawise *Bathara Brahma* midhangētake pilapurane *Bathara Indra*, banjur ngēndika mangkene: „*Heh para dewa kabek! Wruhanira, sing mangsa para brahmana lan para tapa iku ora tiya para Kalakeya kang padha adēdunung ing dhasaring samodra. Yen wayah rina para Kalakeya iku padha nendra, nanging yen bēngi padha saba ing dharatan ngupaya mēmangsani. Bisane para dewa mbrastha para Kalakeya, samodrane kudu digawe asat. Kang bisa ngēsati samodra iku mung Maharsi Agastya, atmajaning dewane Samodra saisine, mulane para dewa padha mintan saya marang Maharsi iku, gēlėna ngēsati samodra.*”

Sawise midhangētake ngēndikane *Bathara Brahma*, para dewa tumuli madal pasilan, nuli mbanjurake tindake mēnyang padhepokane Maharsi Agastya, Gancanging carita, Maharsi Agastya saguh ngēsati samodra, mulane tumuli tindak mēnyang pasisir bēbarėngan karo para dewa. Saprapane ing pasisir, Maharsi Agastya matèk mantra sawatara suwene karo mandėng samodra, panjėnėngane banjur wiwi ngunjuk banyu samodra. Priksa banyune samodra saya suwe saya suda, para dewa bangēt kagawokan. Ora antara suwe samodra asat, para Kalakeya kagėgeran, padha bingung pating bilulung, binujung-bujung dening para dewa sing kėcandhak diprajaya. Wasunane kabeh asura Kalakeya tumpės-tapis tanpa sba.

Kacarita *Prabu Bhagirata* kang kasusta ing jagad, ing sawijining dina kėrawuhan *Bathara Narada*, paring priksa yen lėluhure Sang Prabu kang padha palastra ana ing dhasare samodra kang asat kebe 6 lėksa, ora bakal bisa munggah ing alam mulya, manawa ora kėtėlėsan banyune bėngawan Gangga. Awit saka iku Sang Prabu banjur munggah ing ardi *Himalaya*, mratapa, nėnuwun marang *Bathari Gangga* supaya kaparėng paring nugraha ngisi samodra kang banyune asat diunjuk Maharsi Agastya. Sawise mratapa sewu warsa, Sang Prabu kėrawuhan *Bathari Gangga*, dingėndikani mangkene: „*Heh Ratu kang pinunjul ing jagad, wruhanira! Ingsun nėdya mituruti panyuwunira. Nanging manawa ing sun anjlog saka langit, jagad mēsthi ora kuwat nadhahi libaningsun. Wondene kang kuwawa nadhahi tibaningsun mung mustahane dewaning adewa kang aciri bėlang biru janggane, ya Bathara Siva. Mulane sira nėnuwuna marang panjėnėngane, supaya kawa nadhahi tumuruningsun sarana mustahane.*”

Saparipurnaning ngèndikane Dewi Gangga, Prabu Bhagirata banjur tindak mênayang wukir Kelasa. Sawise nggêntur tapa ana ing wukir Kelasa sawatara lawase, Sang Prabu kèrawuhan Bathara Siwah.

„Kaki Prabu Bhagirata! Bangêt karènan ingsun ndulu lèkasira kang mbudidaya murih para suksmane lèluhurira padha bisa munggah mênayang alam mulyo, mukane ingsun nêdya minangkani panuwunira.”

Sawise ngèndika mangkonno, Bathara Siwah tumuli rawuh ing ardi Himalaya didherekake para dewa lan Prabu Bhagirata. Saprapane ing ardi Himalaya, sawise Bathara Mahadewa jumènèng jêjêg samèkta nampani tumurune bêngawan Gangga saka akasa, Prabu Bhagirata tumuli nutupi babahan bawo sêsanga, mëlèngake cipta tumuju Bathari Gangga. Ora antara suwe banyune bêngawan Gangga guntrojo saka langit tumiba ing mustakane Sang Hyang Mahadewa, têrus tiba ing bantala.

„Heh Narendra kinawasa! Mara tuduhna, èndi dalan kang kudu ingsun ambah nganti tumèkane ing samodra kang asat banyune.” Mangkonno ngèndikane Dewi Gangga, sawise banyu saka mustakane Sang Hyang Nilakantha (Bathara Siwah) tiba ing bantala.

Prabu Bhagirata tumuli tindak ana ing sangarèping iline banyu, tindake tarkadhang lèncèng bae, tarkadhang menggak-menggok, nganti tèkan ing samodra kang asat banyune. Avit saka iku iline bêngawan Gangga tarkadhang lèncèng, tarkadhang menggak-menggok.

Karo mbanjurake tindake, Prabu Yudhisthira matur marang Maharsi Lomasa: *„Sang Maharsi, kawuk sahlangkung kumacela kumèdah-kèdah sumêrèp Maharsi Ramaparasu, Brhmana sèkti mandraguna ingkang ngasorahèn yudanipun para satriya saindênging bawana.”*

Maharsi Lomasa: *„Kaki Prabu, kawuningana! Maharsi Ramaparasu iku olehe ngaton marang liyan mung sasasi sapisan, sabèn wayah bêngi pinuju rêmbulan purnama sidi. Bangêt kapasang yoga, mêngko bêngi mbênèri rêmbulan purnama sidi, dadi Sang Maharsi bakal ngaton.”*

Amarga karo ngèndikan, ora krasa tindake Pandawa wis tèkan ing ardi Mahendra. Nalika samana wis wayah sandyakala. Saka pamrayogane Maharsi Lomasa, Pandawa lèrèm ana ing sacèdhaking pratapane Maharsi Parasurama, nanging padha ora tumuli sare, agènteni miyose Sang Maharsi. Têmènan! Ing wayah madya ratri, Sang Maharsi katon miyos lan jumènèng ana ing sangarèping pratapane. Pandawa lan para brahmana kang ndherekake padha mlayoni Sang Maharsi, banjur gènti-gènti nyungkèmi padane.

Maharsi Parasurama bangêt karènan priksa lèkas lan kasusilane Pandawa. Sawise mangalèmbana ateh-akeh lan asung pèpuji sasanti wijayanti marang Prabu Yudhisthira lan para ari, Sang Maharsi tumuli manjing ing pratapan manèh.

245. MAHARSI CYAWANA, KAKUNGE DEWI SUKANYA,
DIMALIHAKE TIMUR DENING BATHARA ASWIN.

Pandawa mung nyare sawēngi ana ing wukir Mahendra, esuke mbanjurake tindake. Ing sadalan-dalan Maharsi Lomasa ora kēndhat carita, nglēksanani panyuwune Prabu Yudhisthira. Nalika tindake tēkan ing ardi Nila ing satēpine kali *Narmada*, Sang Maharsi ngēndika: „*Kahi Prabu Yudhisthira, wruhanira! Ing kene iki dinunge Maha Prabu Saryati nalika nganahake sēsaji gēdhe, dirawuhi Sang Hyang Surapati (Indra) lan Bathara Aswin sakēmbaran. Prabu Saryati iku tudarmane Dewi Sukanya, putri sulistya ing warna garwane Maharsi Cyawana*”

Sawise ngēndika mangkono, Maharsi Lomasa banjur nyaritakake lēlakone Dewi Sukanya lan Maharsi Cyawana, mangkene:

Ing sawijining dina Prabu Saryati tindak cangkrama ing satēpining tlaga sacēdhaking pratapane *Maharsi Cyswana*, didherekake Sang Prameswari sarta garwa pamanggir patang nambang, lan wadyabala sabrēgada. Sang rajaputri atmajane Sang Prabu kang apēparab *Dewi Sukanya* uga ndherek, ingurung-urung parēkan sawatara. Agēm-agēmane Sang Dewi rinēngga kēncana-rukmi, tinretes nila-widuri, asangsangan oncen-ocnen mutyara, anyamping sutra tipis, abēlīnggēl lan ajējamang kēncana tinretes sēsotya.

Saprapane ing tēpiring tlaga, Dewi Sukanya kēsēngsēm mēthiki kēmbang maneka warna kang sēdhēng mēkar mbabar ganda ing sauruting tēpine tlaga, didherekake para parēkan. Kagawa saka bangēting kēsēngsēme mēthiki kēmbang, Sang Dewi nganti ora krass manawa wis pisah adoh karo para parēkan pandhereke. Suwesuwē olehe mēthiki kēmbang Sang Dewi tēkan ing papan pratapane *Maharsi Cyawana*, Sang Dewi ora priksa marang Sang Maharsi, amarga salirane Sang Maharsi pancen ora katon, kurugan unthuk sēmut, awit saka bangēting lawase olehe mratapa. Nanging Maharsi Cyawana bisa priksa marang Sang Dewi, sabab netrane Sang Maharsi ora katut kurungan unthuk sēmut. Barēng priksa putri sulistya ing warna tur rinēngga ing busana pinatik manik nawa rētna, analika Sang Maharsi kēgiwang panggalihe, mulane banjur nguwuh-uwuh mangkene: „*Heh kēnya sulistya! Ana wigali apa sira prapta ing papan kang bang? sēpi-sonya mangkene iki?*”

Ananging amarga Maharsi Cyawana wis ora bisa ngēndika sora, kagawa saka bangēting lawase olehe mratapa, panguwuhe Sang Maharsi ora kapiyarsa dening Dewi Sukanya. Duradakan Sang Dewi priksa barang sapasang awarna irēng sumorot mbalēringi. Barang sapasang iku ora liya netrane *Maharsi Cyawana*.

„*Apa iki, apa iki! Bēling?! Ah, dudul Mbokmanawa jinising sēsotya.*” Mangkono aloke Sang Dewi sajak kagawokan.

Sang Dewi nyēmpal ēpang cilik kang mawa ēri, ērine diōnggo nguthik-

uthik netrane Sang maharsi. Amarga krasa lara, Sang Maharsi duka, satêmah panjênêngane banjur matèh mantra kang njalari para wadyabala kang ndherekake Prabu Saryati padha ndèming kaya wong ngèngèng. Sang Prabu ngira yen para wadyabala pandhèrke olehe nandhang mangkono iku amarga kêtaman daya-prabawane Maharsi Bhréguputra, mulane panjênêngane ngendika mangkene: „*Heh wadyabalaningsun kabèh! Blakaa bae, sapa sing wauh-wani gèndhak sikara marang Maharsi Cyawana, ya Maharsi Bhréguputra, Maharsi wrèdha kang sèngsèm ulah tapa, nanging gètapan panggalihe. Yen pancen ana kang atindak diksura murang tata marang Sang Maharsi, nêdya ingsun suwurake pangapura, supaya panjênêngane ora kêbanjur ngèlantar duka.*”

Para wadyabala padha mènèng bae, ora ana kang sumundhul atur marang Sang Prabu. Mung Dewi Sukanya kang banjur matur mangkene: „*Kangjèng rama, kawuningana! Kala wau salèbètipun kawula mèthiki sèkar, sumèrèp barang bundèr cèmèng sumorot mbalèrèngi, kurugan siti unthuk sèmut. Barang punika kawula jejohi sarana èri.*”

Sawise midhangètake ature Dewi Sukanya, tanpa ngendika Sang Prabu tumuli tindak mènyang panggonan dununge umbrukan sèmut. Barèng priksa barang bundèr awarna ireng sumorot mbalèrèngi, Sang Prabu tumuli ngapurancang, banjur matur ngrèpa mangkene: „*Dhuh Maharsi minulya ingkang abandha kasutapan! Mugi wontèna keparèng paduka karsa ngunturakèn sih pangaksama dhatèng atmaja kawula pun Sukanya, inghang awit saking kiranging wêwèka ngartos atindak nêrak kasusilan dhatèng paduka, tanpa sêngaja piyambakipun nguthik-uthik netra paduka.*”

Maharsi Cyawana: „*Sinuwun, miturut pamawas kula, atmaja jèngandika Dewi Sukanya punika kaduk ugungan, milanipun ing samukawis tandak-tandukipun kalis ing wêwèka. Nuwun sewu, sinuwun! Sagéd kula ngapuntèn dhatèng kèsluruning Indakipua Sang Dewi, manawi jèngandika keparèng ing panggalih karsa ngirilakakèn atmaja jèngandika punika minangka sisihan kula.*”

Midhangèt ngèndikane Sang Maharsi mangkono iku, tuwuh gagasane Sang Prabu mangkene: „*Manawa karsane Sang Maharsi ora ingsun lèksanani, bisa uga saya gédhe dukane, sisip-sembire ingsun sakulawarga dalasan nagarainingsun suisine pisan di-SOT-ake sirna. Prayogane, kanggo rumèksa karahayoningsun sakulawarge lan kaslamètane para kawula, karsane Sang Maharsi ingsun lèksanani bae.*”

„*Nuwun Sang Maharsi! Bingahing manah kawula tanpa upami, dene paduka karsa ngabdekakèn pun Sukanya wontèn ing padhepokan paduka.*” Mangkono ature Sang Prabu.

Sawise nampa Dewi Sukanya saka pasrahe Prabu Saryati, Maharsi Cyawana banjur nyabdakake “*waluya-jati*” marang para wadyabalane Sang Prabu, satêmah kabèh wadyabala pandhereke Sang Prabu banjur padha

waras-wiris ora kurang siji apa.

Prabu Saryati banjur kondur menyang praja sapanthereke; dene Dewi Sukanya tininggal kari ana ing pratapan ngadeni Sang Maharsi. Mesthi bae Sang Dewi banjur ganti ageman, kaya salumrahe agemaning garwane para ta-pa.

Maharsi Lomasa mbanjurake caritane mangkene:

Kocap sawise sawatara lawase kagarwa Maharsi Cyawana, ing sawijining dina Dwi Sukanya siram ana ing tlaga tanpa ngagem patêlêsan. Sajrone Sang Dewi lagi cêciblon, dumadakan Bathara Aswin sakêmbaran rawuh ing sacêdhake tlaga. Priksa salirane Dewi Sukanya kang gilig awarna kuning pindha mas sinangling lan payudarané kang monthok nyêngkir gadhing, Bathara Aswin kandhuan brangta (kasmanan), mulane tumuli marêpêki Sang Dewi karo ngêndika: „*Hèh wanudya sulstya ing warna! Sira iku sapa aranira, lan sapa kang ayoga ing sira? Manawa sira wis winêngku ing priya, sapa araning guru-lakinira?!?*”

Dewi Sukanya kang nalika samana ngjêgêna enggal-enggal ngagem patêlêsan lan banjur mêtas ing dharatan, kanthi panggalih lingsêm matur mangkene: „*Pukulun, kawuningana! Nama kawula pun Sukanya, atmajanipun Prabu Saryati. Guru-laki kawula Maharsi Cyawana, ingkang padhepokanipun botên tèbih saking ngrêti.*”

Bathara Aswin: „*Wo, mêmêlas tèmên! Sira kênye endah ing warna tur nêdhêng tumaruna, iki kok winêngku pandhita wrêdha tur rupane bangêt kuciwa. Yagene sudarmenira ngrêlêke sira ginarwa janma wrêdha kang bê-basan wis anguk-anguk kubur? Paduganingun, sira ora darbe rasa trêсна marang guru-lakinira. Manawa sira darbe pangeman marang endahing warnanira, tinggalên Maharsi Cyawana kang wis kaduk wrêdha, banjur milih dewa sakêmbaran iki salah - siji, minangka kakungira.*”

Dewi Sukanya: „*Pukulun, kawuningana! Senajan guru-laki kawula punika sampun wrêdha lan rupinipun kuciwa, nanging kawula saklangkung trêсна dhatêng piyambakipun. Ing salaminipun kawula tansah badhe mbêkteni Sang Maharsi, saha tansah badhe ngantêpi PATIBRATA, sêtya-tuhu dhatêng panjênenganipun, botên nêdya mèlik dhatêng priya sanes.*”

Bathara Aswin: „*Sokur yen mangkono; ingkun sakloron (dewa sakêmbaran) bangêt mangayubagya marang antêpung panggalihira, Wruhanira nini Dewi! Ingun sakloron iki dhukune para dewa. Kajaba bisa nambani sawaraning lèlara, ingkun bisa ngénomake wong kang wis tuwa, lan bisa nggaowe bagus priya utawa nggaowe ayu wanita kang kuciwa ing warna. Manawa sira ka-pengin supaya guru-lakinira kang wis kaduk wrêdha bisa dadi bagus njênthara tur nêdhêng tumaruna kaya jêjaka, undangên mrene Maharsi Cyawana.*”

Dewi Sukanya matur sandika banjur enggal-enggal kondur menyang padhepokan. Durung nganti sapanginang suwene, Sang Dewi wis bali menyang ngarsane Bathara Aswin sakêmbaran, adherekake kakungé.

Maharsi Cyawana tumuli didhawuhi nyemplung ing tlaga. Barêng Sang Maharsi wis ana ing tlaga, Bathara Aswin sakêmbaran tumuli nutul nggêbyur ing banyu. Ora antara suwe têlu pisan (Bathara Aswin sakêmbaran lan Maharsi Cyawana) bêbarêngan mēntas mēnyang dharatan; nanging *kêmbar ing warna*, *kêmbar ing rupa* lan *kêmbar ing busana*. Têlu pisan padha bagus, padha njēntharane, padha nêdhēng tumarunane, padhadene sumunar cahyane, lan padhadene rinēngga ing busara sarwa kêncana pinatik manik nawa rêtna.

Salah-siji ing antarane lêtu iku ngēndika: „*Heh wanudya utama kang sētyatuhu ing wicara! Mara priya têlu iki pilihèn salah-siji. Èndi kang kopolih, yaiku kang dadi guru-lakirna ing salawas-lawase.*”

Barêng priksa priya têlu kang sarwa *kêmbar ing sakabehe*, Dewi Sukanya ewuh-aya pamilihe. Karsane Sang Dewi nēdya milih Maharsi Cyawana, nanging sing èndi Sang Maharsi, ora priksa. Pēpuntone, Sang Dewi banjur ngēningake cipta mēlōngake karsa, pēlōnging panggalih marang Maharsi Cyawana. Mulane barêng nibakake pamilih, ora kleru.

Maharsi Cyawana ngaturake gunging panuwun marang Bathara Aswin sakêmbaran, dene salirane kang wis kaduk tuwa tur kuciwa ing warna, saiki dadi bagus tur nêdhēng tumaruna kaya jējaka, sarta bisa lēstari nggarwa Dewi Sukanya. Kanthi panggalih suka amarwata suta, Maharsi Cyawana sarimbit kondur mēnyang padhèpokan, dene Bathara Aswin sakêmbaran banjur kondur mēnyang Kahyangan.

BAB 246. BATHARA INDRA LAN BATHARA AGNI NYATAKAKE
GĒDHENING SIH — KAWĒLASANE PRABU USINARA.

Karo mbanjurake tindake lėlana brata, Prabu Yudhisthira matur marang Maharsi Lomasa: „Nuwun Sang Maharsi! Miturut ujarng pawartos, duk ing kina wontèn Narendra ajéjuluk Prabu Usinara, tanpa timbang agènging sih — kawēlasanipun dhatèng sēsaminng agēsang. Botèn namung dhatèng manungsa, nanging ugi dhatèng sato-kewan. Punapa pawartos makatèn punika kapara yèktos, Sang Maharsi?”

Maharsi Lomasa: „Sinuwun, bab iku mula kapara nyata, mandar sing nyatakake gēdhening sih-kawēlasane Sang Prabu ora mung titah ing Marcapada bae, nanging uga Sang Hyang Surapati (Indra) lan Sang Hyang Agni.” Mangkene caritane:

„Kanthi ancas nēdya nguningani pribadi gēdhening sih-kawēlasane Prabu Usinara, Bathara Indra lan Bathara Agni milih ing prajane Sang Prabu, mbēnēri Sang Prabu nganakake sēsaji gēdhe. Bathara Indra mancala warna alap-alap, Bathara Agni manuk dara. Manuk dara dioyak alap-alap, nēdya dimangsa. Awit saka bangèting giris-mirise binujung alap-alap, dara nityup lan niba ing pangkone Prabu Usinara, nyuwun pangayoman marang Sang Prabu.”

Sumurup mēmangsane niba ing pangkone Prabu Usinara, alap-alap nututi, mencok ana ing sacēdhake Sang Prabu, banjur matur mangkene: „Gusti, kawuningana! Kawula luwe sangêt, uwit enjing ngantos dumugi sapunika, tēlih kawula dereng klébētan mēmangsan. Awit saking punika Gusti, panyuwun kawula, mugl wontèna kaparèng paduka karsa maringakèn pèksi dara punika dhatèng kawula, badhe kawula mangsa.”

Prabu Usinara: „E, alap-alap kang sarwa santosa otot-balunge! Amarga kooyak-oyak meh kēcandhak, dara iki bangêt giris-mirise marang kowe, mulane banjur nityup lan niba ing pangkoningsun, nyuwun pangayoman. Sarehning dara iki nyuwun pitulungan, inggun wajib asung pitulung, sarana ora ngulungake dheweke marang kowe. Mara dulunèn! Saka bangèting giris-mirise marang kowe, nganti ndhrodhog wel-welan awake. Rak ya wis samēs-thine ta, dara kaya mangkene iki diwēlasi?! Sumurupa alap-alap! Sing sapa ora asung pitulung marang sapa bae kang butuh pitulungan, dosa gēdhe.”

Alap-alap: „Gusti, Narendraning bawana! Sagung dumados punika, manungsa, sato-kewana, kiyatipun saking tēdha. Tēdha ingkang minangka cagahing agēsang. Dhuh Gusti! Manawi pèksi dara punika paduka kēkahi, botèn parèng kawula mangsa, kawula tēmtu nandhang kalirèn, wasananipun lajèng pējah. Mangka pējah kawula badhe njalari pējahipun anak-semah kawula. Dados, paduka paring pangayoman dhatèng pèksi dara satunggal, nanging njalari sirnanipun titah kathah. Punapa likas paduka makatèn punika botèn nama murang kautamen?”

Prabu Usinara: „E, alap-alap! Nitik patitise têtêmbunganmu, howe kalêbu golongané titah kang ngrêti marang kautaman. Sumurupa alap-alap! Ingsun nêdya ngayomi dara iki, supaya lêstari wip, nanging aja nganti agawe pitunaning liyane. Ingsun nêdya paring gaging marang kowe, êndi kang kosênêngi. Daging kêbo, sapi, celeng, kidang, mênjongan utawa daging babi, nanging aja nyuwun dagingé dara iki.”

Alap-alap: „Nuwan sewu, Gusti! Sadaya daging ingkang paduka ngêndikakakên punika sanes pakarêman kawula. Paduka têngtu botên kékilapan, bilih pakarêmanipun alap-alap punika daginging pêksi dara. Milanipun inggih pêksi dara punika kemawon kaparingna dhatêng kawula.”

Prabu Usinara: „Heh alap-alap, sumurupa! Ingsun kanthi suka-rêna ngulungake, saupama kowe nyuwun barang darbekingun kang awujud apa bae. Sanajan kowe nyuwun kadhatoningsun saisine, utawa sanajan nagarongingsun pisan kang kosawun, ingkun ulungake. Nanging aja nyuwun manuk dara iki, awit ingkun kumudu-kudu ngayomi kewan iki saka bêbaya pati.”

Amarga Prabu Usinara kênçêng ora karsa maringake dara kang mencok ana ing pangkone, wasanane alap-alap banjur matur mangkene: „Gusti, manawi paduka kênçêng nggondheli pêksi dara punika, botên parêng kawula suwun, kaparênga kawula nyuwun lintu daginging salira paduka ingkang wawratipun sami kaliyan wawrating pêksi dara punika.”

Midhangêt panyuwune alap-alap mangkono iku, kanthi polatan sumeh Prabu Usinara paring wangsulan mangkene: „Iya alap-alap, iya: panyuwunira bakal ingkun pirangkat! Ingsun luwih sênêng kelangan dagingingsun sapérangan, tinimbang ngulungake dara iki marang kowe.”

Sawise ngêndika mangkono, Sang Prabu banjur ngiris daginging wêntise dhewe sineleh ing timbangan (traju), minangka sihihane dara, ditandhing, bobote wis satimbang apa durung. Tinêmuné, luwih abot bobote dara, mulane Sang Prabu tumuli ngiris maneh daging-wêntise, diuwuhake ing traju. Nanging mêksa isih kalah abot karo boboting dara, mulane Sang Prabu iya banjur ngiris daginging astane, diuwuhake ing traju. Sanajan wis wolawali diuwuhi, nganti daginging sampeyane kiwa-têngên lan daginging astane karo pisan meh êntek diirisi sineleh ing traju, ewadene mêksa isih kalah abot karo boboting dara, mulane Sang Prabu munggah ing timbangan (traju).

Barêng Prabu Usinara jumênêng ana ing timbangan, sanalika alap-alap banjur mancala warna dadi Bathara Indra, lan manuk dara dadi Bathara Agni.

„Heh Prabu Usinara, Wruhanira! Praptoningsun sakloron karo Bathara Agni ing sêsajinira sacara mancala warna kukila, amarga kapengin mangrêti yêktine, sapira gêdhening sihi-kawêlasanira marang pèpadhaning dumadi. Saihi ingkun wis nguningani pribadi, ing salumhing bantala sakurêbing akasa ora ana titah kang gêdhening sihi-kawêlasane lan luhuring budine satimbang karo sihi-kawêlasan lan luhuring budinira. Mubne sira ing têngbe diwênangake adêdunung ing sakabehing alam suci. Lan awit saka dayaning sabdaningsun,

sampeyan lan astanira kang ingritsan dagings, bisa waluya jati, pulih kadi wingi nguni."

Sawise ngéndika mangkono, Bathara Indra lan Bathara Agni tumuli kondur mēnyang Suralaya; wondene Prabu Usinara banjur manjing ing dhatulaya.

Pamburine, nalika Prabu Usinara muksa, unggahé mēnyang Kaswargan kawistara sumorot pinधा ndaru.

247. WASANANE PANDAWA DIGENDHONG NAYAKA-RASÊKSA,
DEWI DROPADI DIGENDHONG GATHUTKACA.

Para Pandawa lan Dewi Krêsna mbanjarake tindake lélana-brata, ingirid Rêsi Domya, ingayoman Maharsi Lomasa, munggah ing wukir *Gadamadana*. Para Pandawa padha ngiwa langkap, nggendhong endhong isi jemparing, nganggar sabèt (pêdhang) lan ngagêm sarung racikan saka walulang sato. Tindake wola-wali ngliwati tlaga, narmada, beji, alas grêng, alas gêrotan, alas glêdhëgan, tarkadhang ngambah alas gung liwang-liwung. Kêrêp manoni wit gêdhe kang ngrêmbuyung godhonge lan bangêt mirasa wohe, kang tanpa kênthah tansah ana kêmbanke, pëntile lan wohe kang bangêt mblyêt, mulane papan iku kêrêp kêrawuhan para dewa lan para pandhita.

„Kaki Prabu Yudhisthira, kawuningara! Wukir Gadamadana iku ing sangisore kayu Yuyubi tilas pratapane Bethara Narayana lan Rêsi Nara. Wukir Gadamadana iku ardi suci, ora kêng diambah sawarnaning tunggangan. Wong ala, wong angkara-murka, wong pinas-beran, manawa kumawani ngunggahni gunung iki, mênthi ngalami cûlaka, mandor bisa uga sirna dimangsa singa utawa sato galah liyané.”

Midhangêt ngëndikane Maharsi Lomasa mangkono iku, Prabu Yudhisthira tumuli ndhawuhi para ari lan Dewi Dropadi, ndikakake padha ngrêsikake ati, aja nganti kêlepitan sêdya ala, supaya kalis ing sambekala.

Ora antara suwe tindake para Pandawa ngambah dalan kang rumpil asungil lan ndêdêr, bangêt mbêbayani, luwih-luwih tumrap putri. Dewi Krêsna tindake wiwit katon rêkasa. Sanajan mangkonoa, amarga ana pang-arêp-arêpe bakal kêtêmu Sang Arjuna, Sang Dewi ora kaprungu pisambate.

Durung sapiraa suwene para Pandawa olehe ngunggahni wukir Gadamadana, dumadakan banjur ana gara-gara gora reh kagiri-giri. Bumi gonjang-ganjing, langit kêlap-kêlap, wukir moya-majig. Sindhung-riwut sumiyut nggêgiris, barêng lan tibaning udan dêrês kaya disokake. Gludhug ora kênthah gumiêgêr, kilat-thathit katon maliwêrar, blêdheg ngampar-ampar. Akeh lêmah longsor, wit gêdhe-gêdhe akeh kang rungkad utawa pokah, pang-pange padha sêmpal kaparapal. Awang-awang kêtêkan gêgodhongan kang kabuncang ing prahara, wasanane padha tiba ing bantala asungsun-timbun nganti ngundhung-undhung kaya gunung.

Awit saka gêdhening libane banyu udan, para Pandawa lan Dewi Dropadi bangêt gêtêr panggalihe. Padha payangan asta, lan padha ngaub ana ing sangisore wrêksa gêdhe kang kinira ora bakal rungkad lan ora bakal sêmpal êpang-êpange.

Ora antara suwe gara-gara wiwit mênthi, lan wasanane banjur sirêp. Ing sasirêping gara-gara, para Pandawa, Dewi Dropadi, Rêsi Domya, Maharsi Lomasa lan para brahmana kang ndherek lélana-brata padha mbanjurake tin-

dake. Amarga munggahe saya ndédèr tur saiki dalane banjur dadi lunyu, lindake padha ora bisa rikat, prasasat mung nggèmet bae.

Dewi Krésna kang prasasat ora tau tindak dharat, mangka saiki olehe tindak wis kapara suwe tur ngambah dalan ndédèr lan lunyu, saya suwe saya katon rèkasa lindake. Dumadakan Sang Dewi kèplese, tiba. Ora kapidhara, nanging prasasat wis tanpa daya. Tibane Sang Dewi njalari trènyuh lan karèrantaning para Pandawa, luwih-luwih Prabu Yudhisthira. Karo mètèki samparane Sang Dewi, Prabu Yudhisthira ngéndika kanthi bangêt nawung sungkawa: „*Dhuh yayi Dewi! Sira linairake dad. atmajane Narendra binathara abandha-bandhu sugih wadyabaka, pantise kudu surean ana ing kanthil-gadhing ana ing sajroné swaya kang rinarèngga asri, mangagèni kaya agèng-agèmane uidadari. Nanging samèngko sira ngagèni agèman saka walulang sato lan nglosod ana ing lèmah kang jèblug. Anggonira nandhang mangkono iku ora liya marga saka kèsturuning tindakingsun. Dhuh dewa, dhuh bathara! Kawula ngrumaosi kèlentuning tindak kawula. Samangke kawula ngrasakèn wohipun tiyang sènéng ngabotohan main dhadu. O, yayi Dewi! Rama-ibunira ngrilahake sira rinabi para Pandawa, mèsthine amarga kagungan pangirira yen sira bakal ngalami urip mulya tansah makmur jibar-jibur mubra-mubra blabur madu. Nanging tinèntune uripira samèngko nandhang kèsurangsarang nusup-nusup ing alas kang kèbak pringga-baya.*”

Akeh-akeh pisambato Prabu Yudhisthira aggètuni lindake wingi-nguni, nutuh salirane pribadi, Rési Dronya lan para brahmana kang padha ndherek lèlana-brata padha nglèlipur sungkawane Sang Yudhisthira, dene Maharsi Lomasa matèk mantra murih tumuli lejaring panggalihe Sang Prabu. Sawise Prabu Yudhisthira lipur panggalihe, banjur ngéndika mangkene: „*Yayi Wrekudara! Mara sawangèn gunung kang agi kita unggahi iki! Dalane haton saya ndédèr lan lunyu bangêt. Yayi Dewi! Mèsthi ora bakal kucut nêrusake laku. Manawa yayi Dewi tininggal kari, sapa kang kudu nunggoni?*”

„*Kaka Prabu! Dewi Dropadi ora bakal gèlèm tininggal kari. Manawa ndadekake panujuning panggalihe kaka Prabu, aku nêdya nêkakake anakku si Gathuthaca. Anakku iku sèkti mandraguna, kerosane ora beda karo kèkutananku, tur wimbuh bisa mabur. Gathuthaca mèsthi kuwawa nggendhong putri Pancala tèkan puncaké wukir Gadamadana.*”

Ature Sang Bhima mangkono iku bangêt agawe panujuning panggalihe Prabu Yudhisthira, mulane Sang Parènggak banjur mèlèngake cipta mangesthi marang Gathuthaca. Ora antara suwe . . . jèg, jèg, jèg! Gathuthaca lan nayaka-rasèksa sawatara tumurun saka gègana, banjur padha lungguh mabuk-kuh ana ing ngarsane para Pandawa.

Sawise bago-binage kasugèngan, Gathuthaca matur mangkene: „*Kang-jèng rama! Wantèn karsa paduka badhe dhawuh panapa, dene nimbali dhawu-tèng kawula?*”

Bhima: „*Anakku ngger, Gathuthaca! Aku babeh iki ndherekake tindahe*

kaka Prabu ngunggah wukir Gadamadana. Nanging lagi bae tēkan hene, ibumu Dewi Krēsna ora huwat nērasake tindake. Mulane ibumu iku gendhōng, gawanēn munggah mrana!”

Gathutkaca: „*Nuwun inggih, sèdika kangjēnrama. Sarehnang dhutēng kawula kaliyan para nayaka-rasēksa, punapa botēn prayogi kangjēng rama, uwa Prabu lan sanes-sanesipun sami dipun-gendhōng para nayaka-rasēksa?!”*

Enggaling carita Dewi Krēsna digendhōng dening Gathutkaca; Prabu Yudhisthira, Bhima, Nakula, Sahadewa, Rēsi Donya lan para brahmana digendhōng dening para nayaka-rasēksa; wondene Maharsi Lomasa kang wis kasinungan kasēkten pinunjul, tērus tindak dharat bae, tindake rikat kaya dibalangake.

Gathutkaca lan para nayaka-rasēksa ora lumaku dharat, nanging mabur, ngēnēr pucaking wukir Gadamadana. Sanajan karo nggendhōng, rikating abure Gathutkaca lan para nayaka-rasēksa bangēt nggumunake. Barēng abure wis tēkan ing sadhuwure wit Yuyubi, Gathutkaca lan para nayaka-rasēksa niyup ing bantala, gendhōngane diudhanake.

Sawise tēdhak saka gendhōngan, Prabu Yudhisthira lan para ari sarta Dewi Dropadi padha mriksani wit Yuyubi. Yuyubi iku kalēbu wit kaswargan, wujudé luwih dening nggumunake. Godhonge ijo royo-royo, kēna kinarya usada sawarnaning lélara. Ora kēndhat, tansah ana kēmbange, pēntile lan uwohe. Uwohe ajēg mbiyēt. Uwohe mirasa bangēt; lēgi, ngungkuli lēginging madu pinusthika. Biyen, *Bathara Narayana* lan *Rēsi Nara* mratapa ana ing sangisore wit Yuyubi iku.

Kapara rada adoh saka ing tilas pratapane *Bathara Narayana* lan *Rēsi Nara* akeh padhepokane para pandhita lan para brahmana kang mbangun tapa, mulane ing kono tansah kaprungs pandhita utawa brahmana kang ngidungake Weda. Ing panggonan iku kalis ing sawarnaning rubeda, ora ana panganiyaya, sēpi ing rasa ngēlak lan luwe, rasa ngēlu-panas uga ora ana. Kabeh kang kasatmata, kang kapiyarsa an kang rinasa sarwa agawe ayēm lan tēntrēm, mulane ana ing kono para Pandawa rumangsa mulya. Saka kono bisa priksa *wukir Menaka*, yaiku wukir apucak kēncana.

Ana ing panggonan iku para Pandawa sarta Dewi Krēsna apadene Rēsi Donya lan Maharsi Lomasa nyare nganti 6 wēngi. Sabēn bēngi para Pandu-putra padha maladi ēning, nēnuwun marang Jawata Agung biasa tumuli priksa marang Sang Arjuna.

248. BHIMA NGUPAYA TUNJUNG KASWARGAN, DUMADAKAN
KĒTĒMU HANUMAN.

Kocap sawise Pandawa nyare 6 wengi ana ing panggonan kang sarwasarwi astri anglam-lami, panggonan iku kêtêmpuh prahara gédhe, nganti agawe gêtèring panggalibe para Pandawa. Dumadakan ana kembang tunjung kang bangêt aneh-nylèneh kabuncang ing prahara, tiba ing ngarsane Dewi Krêsna. Kembang tunjung iku amakutha sewu, warnane sumunar pindha prabaning sréngenge, gandane arum ngambar-ambar. Amarga kaanane bangêt aneh-nylèneh, kembang iku diarani dening Sang Dewi *tunjung kaswargan*. Kembang tunjung kaswargan iku dipundhut dening Dewi Krêsna, banjur dituduhake marang Sang Bhima karo ngendika: „*Sêkar punika saklangkung endah-peni, tur gandanipun ngambar wangi. Eman dene makuthanipun sêkar punika sampun radi alum. Prayoginipun sêkar punika kula caosakhên dhatêng Sang Sinuwun. Dhuu Sang Bhima! Manawi wontèn karsa jêngandika badhe ndamel pamarêming manah kula, kula kapadosna sêkar tunjung kaswargan kados mahatên punika, ingkang radi kathah tur ingkang dereng alum, badhe kula bêkta dhatêng wana Kanyaka minangka engsal-angsalipun lèlana-brata. Manawi jêngandika pranyata sih-trêsna dhatêng kula, têngtu karsa minanghani panyuwun kula.*”

Sang Bhima kang dhasare pancèn kaduk trêсна marang Sang Dewi, sawise pamitan marang Prabu Yudhisthira, Rêsi Domya lan Maharsi Lomasa, banjur mak *blês*! Kanthi langkap kang sumampir ana ing pamidhangane lan nggendhong endhong kèbak jèmparing, Sang Bhima mangkat nêdya ngupaya tunjung kaswargan kang amakutha sastra. Amarga mawa prabawa angin, tindake Sang Bayutanya (Bhima) rikat kaya cumloroting jèmparing, swarane kumrusuk kaya swaraning ampuhan. Sang Bhima kang ora tau darbe rasa lèsu, ora tau darbe rasa wêgah, ora tau krasa sayah lan sêpi ing rasa wêdi, unggahe ing wukir Gadamadana kaya playuning dirada (gajah). Watu gédhe-gédhe kang kapancal dening Sang Bhima padha uwal kêsingsal gumludhung longsor mangisor, swarane gumludhug agawe kaget lan wêdine sato wana. Akeh kewan gédhe-gédhe padha lumayu; kidang-mênjangan padha ninggal grumbul pandhèlikane, macan lan singa padha metu saka ing guwa padunungan, banjur padha lumayu pating brubut tambah-tambah ènèring playune.

Ora antara suwe Bhima priksa tlaga kang banyune bènèng nyarong akinclong-kinclong kaya kaca, kètuwuhai tunjung lan sinaba cakrawaku (miliwis).

Byur! Amarga ngira yen tunjung kang katon iku padha karo tunjung kang dikarsakake Dewi Krêsna, Bhima enggal-enggal ambyur ing tlaga. Nanging barêng priksa yen tunjung ing tlaga iku mirib bae ora karo tunjung

kaswargan kang amakutha sasra, Bhima ora sida mèthik, mung siram sawatara suwene, banjur mēntas ing dharatan nērusake tindake. Amarga mēntas siram, Bhima salirane karasa ngēg, mulane tindake saya bantēr, katon saya gēmbira, lumumpate saya adoh, jangkahe saya amba, wola-wali nggērēng, swarane ngumandhang ing tawang pindhha swarane samodra pasang, bangēt nggēgriksi.

Gēnti kacarita Sang Kapiwara, radika miyarsa swara kang nggēgriksi, wis ngira manawa iku sabawaning tindake Bhima. Amarga nēdya rumēksa kadange *nunggal bayu*, Sang Kapiwara tumuli turon mangkurēb malang ing dalan kang anjog ing kaswargan, kanggo ngalang-alangi supaya Bhima aja mbanjurake tindake, amarga banjure dalan iku bangēt wērit awingit, bēbasan *sato mara mati jalma mara pakstra*. Sajrone turon mangkurēb, Sang Kapiwara wola-wali api-api angob klakēpan kaya bangēt ngantuke. Buntute dijēntharake mandhuwur, satēmah katon kaya umbul-umbul, nanging sadhe-la-sadhe-la disabētake ing lēmah, njalari bumi sadhe-la-sadhe-la orēg, satēmah lēmah-lēmah kang moncol padha longor, watu gēdhe-gēdhe padha kēsingsal-kontal, suwarane warna-warna kang sarwa nggēgriksi, kawimbuan swara panggērēnging Sang Kapiwara kang gumlōgēr pindhha gludhug ing mangsa kasanga.

Bhima kang ora tau darbe rasa wēdi, barēng miyarsa swara warna-warna kang sarwa nggēgriksi mēksa njēgrig wuuning salirane. Amarga kapengin ngrēti saka ngēndi pinangkaning swara, Bhima ngosak-asik alas, miyak gēgrumbulan lan bēbondhotan kanthi wēweka — waspada; wasana priksa wanara turon malang ngēbaki dalan. Nanging Bhima ora bisa cētha pamriksane, jalaran awake wanara iku sumorot mbalērēngi. Priksa kaanane wanara kaya mangkono iku Bhima bangēt kagawokan; wanara dicēdhaki karo nggērēng sora.

Ngrungu panggērēnging Bhima gumlōgēr kaya swarane gludhug ing mangsa kasanga, kewan-kewan padha lumayu asalang-tunjang, sato-iwen padha mibēr pating blēbēr. Nanging Sang Kapiwara mung ngēlekake netrane sadhe-la, ngirik Bhima sakēplasan, banjur kandha: „*Dhuh manungsa kang kina-wasa! Mbok aja sērū-sērū panggērēngmu; aku lagi kapenak-kapenak turu, kaget dening soraning panggērēngmu. Yen ndudu jēnggērēnging wujudmu, siru iku kalēbu satriya wirotama kang ngrēti ing ala-bēcil; lēbda marang kasusilan, sumurup ing budi asor lan budi iuhur. Hla yen aku iki sarehning jinising kewan, pantēs yen wuta ing kautaman. Aku gumun, dene kowe kang lēbda ing kautaman, hla kok tumindak kang ngakiri ora tēntreming liyan, nggērēng sora ngēgel-gegi titah kang lagi kapatī nendra. Heh manungsa dhewur! Mara prasaja, kowe iku sapa, lan ana prēlu apa kowe mrene?*”

Bhima: „*Sumurupa wanara! Aku iki Panēnggah Pandawa, turase Bathara Bayu, ibuku apēparab Dewi Kunthi, jēnēngku Bhimasena. Aku nēdya ngupaya tunjung kaswargan kang amakutha sasra. Balih kowe iku sapa, kēthek kok bisa tata-jalma.*”

Kapiwara mangsuli karo mesèn-pëndhèm: „E, dadi kowe turesing dewa linuwih, ta. Sukur, dene aku bisa saurang karo trahing Jawata. Wondene aku, kowe sumurup dhewe, jinising sato-kewan awujud wanara. Bisaku tata-jalma awit saka pamaning Jawata. E, Bhimasena! Aja dadi atimu ya, aku ngelingake marang kowe. Suwara, gunung iki ora kena diunggah dening titah kang isih kena ing pati. Maungsa mung kena ngunggah gunung iki têtan ing kene. Mulane kowe bécih balia bae, aja mbacut, mandhak tumêka ing tuwas.”

Bhima: „Tawas lan orane iku rak daksandhang dhewe, kowe ora bakal miu nandhang. Mulane ndang sumingkra, aku arêp liwat. Yen kowe ora gélêm sumingkir, apa nyat nyoba kaprawiranku.”

Sang Kapiwara ora kasamaran yen Bhimasena lagi wuru dening kasêkten lan karosane, mulane têtêmbungane sajak galak lan nyangkak, ora kapenak rinungu.

„Dhuh satriya wirota, sumurupa! Aku iki lagi lara, ngadêg bae ora bisa. Mulane yen lêga atimu, aku jurungên, pinggirna, supaya kowe bisa nêrusake laku. Wondene yen kowe wêgah njunjung, aku lumpatana bae.”

Bhima: „Nglumpati pêpadhaning urip, sanajan kang awujud kewan pisen, sirikan gêdhe ingatase aku. Saupama aku gélêma, mêsthi bisa kanthi gampang nglumpati kowe, amarga aku hulina nglumpati barang kang tikel-têkuk gêdhene tinimbang kowe, kaya carane Hanuman olohe nglumpati samodra kang dake satus yojana.”

Ngrungu katranganane Bhima mangkono iku, Sang Kapiwara api-api kagawokan, kandhane: „Wah, wawah! Titah kok bisa nglumpati samodra samono ambane. Mbok aku hoerani, Hanuman iku sapa?”

Bhima: „Sajatine Hanuman iku kadangku tunggal bapa seje ibu. Aku lan Hanuman padhadene atmajane Bathara Bayu utawa Bathara Maruta kang sampurna ing sakabehe; ibuku asma Dewi Kunthi, ibune Hanuman asma Dewi Kesari. Sarehne Hanuman iku kadangku, mêsthi bae ing bebagan kasêkten, kêkuwatan lan kaprawiran utawa kêkêndêlan iya padha karo aku. Mulane saupama diêdu, êmbuh aku êmbuh Hanuman sing kasoran. Sawise kowe dakciritani yen kaananku padha karo kaanane Hanuman, mêsthi banjur ngêti yen aku ora bakal rêkasa nguntapake kowe mênyang Yamani (kahyangane Bathara Yama).”

Kapiwara: „Dhuh Sang Bhima! Kagawa saka bangêt ing tuwaku, aku prasasat wis ora bisa ngglawot. Mulane yen kowe nêdya liwat, mangka wêgah njunjung awakku, ya buntutku bae junjungên lan geredên, supaya ora makewahi lakumu.”

Ngrungu kandhane wanara mangkono iku, Bhima kang bangêt ngêdir-êdirake marang karosane tumuli ngêndika sora mangkene: „Kêthek tuwek kakehan uni! Mêngko yen buntutmu wis dakcêkêl, bakal daksêndhal karêben cêpol, supaya kowe banjur buntut, ora duwe buntut.”

Bhima kang bangêt nyêpetekike marang Sang Kapiwara, ngêndika mangkono iku karo ngasta buntute wanara iku mung sarana jêmpol lan panuduhe asta kiwa. Nanging barêng ngangkat, Bhima rumangsa ora kuwat, malah buntute wanara iku obah bae ora, mulane pangangkate banjur dirosani. Buntut diasta sarana asta loro, nuli diangkat kanthi ngêdên, netrane manthêlêng, pasuryane nyurêng, nganti ngêtokake adaini, parandene buntute Sang Kapiwara têtêp ora obah.

„We hla, hawirangan aku! Gêrah, iki titah linuwih.” Mangkono gasane Bhima karo mak kêdhêprêk lènggah sila mabukuh ana ing sacêdhake Sang Kapiwara, muka pindha konjêm ing bantala, astane ngapurancang, banjur matur ngrêpa: „Dhuh Sang Wanaraja! Di gêdhe pangapuramu marang galap-gangsuling solah-tingkahku. Lair-batin aku têtuk marang kowe, lan lilanana aku nyantik marang kowe. Mara sajarwa Wanara-raja! Salugune kowe iku sapa? Yaksa, widadara, gandrwa apa dewa?”

Kapiwara: „Bhimasena, wruhanira! Aku iki salugune ya wanara kang wis sira pratelakake bisa nglampati *samodra* satas yojana ambane. Ya aku iki atmajane Bathara Bayu kang uga apêparab Bathara Maruta, mijil saka Dewi Kesari, jênêngku Hanuman. Dadi aka iki kadangira pribadi, kadang nunggal asal, padhadene turase Bathara Maruta, nanging aku tinitah awujud wanara. Wruhanira, yayi Bhima! Dumadiku ing marcapada sarta para wanara-dibya liya-liyane, sajatine minangka swayane Kapindra Sugriwa atmajane Bathara Surya, utawa Rêsi Subali atmajane Bathara Sakra (Indra). Subali-Sugriwa ing sakawit guyub-rukun saiyêg saekapraya ana ing Guwakiskindha. Nanging nalika ana pasulayan rêbutan garwa nganti dadi pancakara, Kapindra Sugriwa kasoran yudane, kêpêkwa oncal saka Guwakiskindha adêdunung ing wukir Rêksamuka, kumpul karo aku. Nalika samana Bathara Wisnu manjanma ing marcapada apêparab Ramabhadra, Ramadewa, Ramacandra, Ramawijaya utawa Raghawa, dadi atmajane Prabu Dasarata Ratu ing Ayodya. (Raghawa, tênggêc putrane Dewi Raghu, yaiku Rama Pm). Amarga ngestokake dhawuhing sudarmane, Sang Ramabhadra manjing alas karo garwane asma Dewi Sinta, didherekake Sang Laksmiana, adêdunung ing alas Dhandhaka. Durung sapiroa lawase adêdunung ing alas Dhandhaka, Dewi Sinta didhustha dening Rawana (Dasamuka) kanthi pembiyantune rasêksa Marica sarana mancala warna kidang kencana anetra kemala, digawa mabur mênyang Lêngka. Kanthi maksud nêdya ngrêbut garwa, Sang Ramadewa ngliwugi Rancana (Dasamuka) ing Lêngka, dibiyanu dening Kapindra Sugriwa ngirid wadyabala wanara kang kehe mayuta-yuta -----.”

Akeh-akeh caritane Hanuman narang Bhima, keroncen manawa diantharake kabeh. (Mûksanana Sêsilah Wayang Purwa Mawa Carita jilid I bab 51 lan 52).

Sarampinging caritane, Hanuman banjur musna; dene Bhima tumuli mbanjurake tindake ngambah dalan kang dituduhake dening Hanuman. Wasanane tindake Bhima têtan ing tlaga Sugandika, yaiku tlaga kagungane

Bathara Kuwera, dumunung ana ing ereng-erenging pagunungan *Kelasa*, jinaga para yaksa lan rasêksa. Ya tlaga iku kang kêtuwuhan *tunjung kaswargan amakutha sasa*.

Nalika priksa tlaga Sugandika kang kêbak tunjung kang den upaya, Bhima bangêt suka amarwata suta. Karo jingklak-jingklak Sang Panênggak nyédhak ing tlaga, kapengin tumuli mêtihiki tunjung Sugandika, ya tunjung kaswargan kang amakutha sasa. Nanging, durung nganti Bhima nyêmplung ing tlaga, dumadakan. . . . *muk rêgudug!* ana yaksa lan rasêksa pirang-pirang tèka padha mênggak Bhima, ora dikênakake nyêmplung ing tlaga. Amarga ora mraduli marang panênggaking para yaksa lan rasêksa kang jaga, Bhima banjur dikroyok. Bhima krodha lan sipi, tumuli ngobat-abitake gadane wêsi sinêlut kencana, kinarya ngrahasa para yaksa lan rasêksa. Amarga diamuk dening Bhima, prasasti kabeh yaksa-rasêksa kang rumêksa tlaga Sugandika sirna, mung ana sawatara kang lumayu nggèndring sipat kuping, nêdya ngaturi priksa marang Bathara Kuwera, ya Bathara Waisrawana.

Sawise tanpa pulapurane yaksa-rasêksa, Bathara Kuwera ngêndika: „*Heh para yaksa lan rasêksa kang padha rumêksa tlaga Sugandika! Ing-sun ora kasawaran, manawa kang mêtihiki tunjung Sugandika iku Bhimasena, Panênggaking Pandawa. Togna bae, aja sirna ganggu-gawe, supaya bisa agaawe sênênging atine rabiné.*”

Para yaksa-rasêksa sawise dingêndikani mangkono, banjur madal pasilan, nuli bali mênyang tlaga maneh. Supraptane ing tlaga, sumurup Bhima lagi mêtihiki kembang Sugandika nanging ditogake bae.

Kacarita Prabu Yudhisthira bangêt pangarsa-arsane marang praptane Bhima. Sawise diénteni sawatara dina Sang Panenggak mèksa durung prapta, tuwuh ancasa Sang Yudhisthira nêdya nusul kadange kang lagi ngupaya tunjung kaswargan, mulane banjur ngèndika marang Gathutkaca, ndikakake nggendhong Dewi Krêsna maneh, lan para nayaka-rasêksa kadhawuhan nggendhong Rêsi Dornya, Sang Kêmbar lan Sang Yudhisthira dhewe; wondene Maharsi Lomasa ajêg tindak dharat bae. Kabèh kang tanpa dhawuh matur sèndika, banjur padha nggendhong butuhane dhewe-dhewe, mungah ing wukir Kelasa.

Sawise diupaya sawatara dina suwene, Bhima kêtêmu mbênêri lagi cèciblon ana ing tlaça Sugandika. Nalika priksa rawuhe Prabu Yudhisthira lan liya-liyane, Bhima enggal-enggal mêngtas ing dharatan, mêtukake kang padha rawuh. Sawise nyungkêmi padane Maharsi Lomasa, Rêsi Dornya lan Prabu Yudhisthira, Bhima banjur ngrangkul Sang Kêmbar, nuli ngulungake tunjung kaswargan amakutha sakra marang Dewi Krêsna. Sawise mangkono, Bhima banjur nyaritakake pangalamané wiwit kêtêmu karo Hanuman nganti tumekane dikroyok para yaksa-rasêksa kang rumêksa tlaça Sugandika. Sarampunging caritané Bhima, para Pandhuputra padha siram lan alêlumban ing tlaça.

Sawise siram lan alêlumban sawatara suwene, para Panduputra mêngtas ing dharatan, padha lenggah ana ing satêpining tlaça priksani sêsawangan kang bangêt nêngêmuke. Ing nalika iku Sang Yudhisthira ngajak para ari nêdya lumebu ing kahyangane Bathara Waisrawana (Bathara Kuwera), dewaning rajabrana. Ngrungu ngèndikane Sang Yudhisthira mangkono iku, para ari lan Dewi Dropadi bangêt suka amarwata suta. Nanging durung nganti padha jumangkah munggah, dumadakan padha miyarsa *akagasabda* (suwara langit) mangkene: „*Heh para Panduputra, uruhanira! Kahyangane Bathara Kuwera ora kênâ dilêkani dening titah ing marcapada, mulane sira padha lumuli balia mênyang ing panggonan tilas pratapane Maharsi Narayana lan Rêsi Nara ing Wadari. Saka ing Wadari sira bisa nêrusake laku ngênêr padhepokane Rêsi Parwa kang bangêt asri anglam-lami, yaiku panggonan kang kêrêp kêrawuhan para Siddha (satêngah dewa) lan Carana (juru ngidung kaswargan) kang padha cangkrama. Manawa saka ing panggonan iku mbanjurake laku maneh, sira banjur têkan ing pratapane Maharsi Arjuna. Hla saka ing kono sira bisa ndulu kahyangane Bathara Kuwera.*”

Akagasabda iku pinituhu dening para Pandawa, mulane banjur padha bali mênyang Wadari. Sarehning ana ing Wadari nêdya lèrêm suwe ngènteni tumurune Arjuna saka Indrabawana, para Pandawa padha gawe padhepokan.

Kocap ana asura aran *Ja'hasura* mancala warna brahmana, momor sambu karo para brahmana kang ndherekake para Pandhawa sajroné lèlana-

brata. Sabarang kang ditindakake dening para brahmana, asura iku milu nindakake. Manawa para brahmana iku pinuju nindakake sésaji, asura Jathasura milu sésaji, mangkono uga yen para brahmana ngidungake Weda, asura iku uga milu ngidungake. Olehe tumindak mangkono iku mēsthi bae supaya aja nganti kawruhan yen dheweke iku salugune asura. Sabēn dina tansah maspadakake solah-bawane para Pandawa, diarah limpene. Dadi, asura Jathasura iku angon mangsa-kala kang prayoga olehe nēdya nindakake panggawene ala. Wondene ancasa nēdya ndhustha gēgamane Pandawa lan nēdya mrajaya para Pandawa dalasan Dewi Kṛṣṇa.

Ing sawijining dina Bhima lan Gathutkaca sarta para nayaka-rasēksa padha mbēbēdhag kidang-mēnjangan ing madyaning alas. Kang tininggal kari ana ing padhepokan yaiku Pabu Yudhisthira, Sang Kēmbār lan Dewi Droupadi, ingayoman dening Rēsi Domya lan Maharsi Lomasa. Ya ing wēktu iku asura Jathasura olehe nindakake kajuligane. Ing sakawit asura Jathasura ndhustha gēgamane Pandawa lan nyulik Dewi Kṛṣṇa saka ing padhepokan, disingdake ana ing bēbondhotan. Sawise mangkono, Jathasura bali mēnyang padhepokan maneh, Prabu Yudhisthira lan Sang Kēmbār diglandhang bēbarengan, digawa mēnyang bēbondhotan. Wis mēsthi bae nalika samana asura iku wis malih dadi wujud kang sajati kang gēdhene kagila-gila.

Kocap Bhima kang lagi mbēburu kidang-mēnjangan karasa ora kapenak panggalihe, mulane sanajan durung antuk bēburon kang dikarsakake, Sang Panēnggak enggal-enggal kondur mēnyang padhepokan didherekake Gathutkaca sarta para nayaka-rasēksa. Durung nganti tēkan ing padhepokan, Bhima priksa kadang-kadang lagi diathungi pēdhang dening asura kang gēdhene kagila-gila, nēdya diprajaya. Asura dijangkah lan ditēndhang dening Bhima, tiba klumah, lan pēdhangé oncat saka tangane.

Gregah! Asura Jathasura tangi, satēmah banjur dumadi pērang-tandhing rok-bandawala-pati lumawan Bhima. Jangkah-jinangkah, cēngkah-cinēngkah, akantaran bau, tēndhang-tinēndhang, dugang-dinugang, jotos-jinotos, bihibinithi, banting-binanting, pthing-pimithing. Pērange Jathasura lumawan Bhima pēpindhane kaya singa-barong lumawan macan gembong, agawe giris-mirisng atine kang padhi ndulu. Bhima kalah gēdhe-dhuwur tinimbang asura Jathasura, nanging mēnang rosa, amarga luwih santosa otot-balunge lan luwih kēbat-cukat tandang-grayange.

Nakula-Sahadewa nēdya mbiyantu' milu lumawan asura Jathasura, mangkono uga Gathutkaca; nanging kabeh iku dipēnggak dening Bhima, pangandikane: „Aja padha mlu-milu, tontonēn bae anggonku nguntapake asura iki mēnyang Yamani.”

Suwe-suwe tandange asura Jathasura saya kēndho, mandar banjur katon thele-thele ēntek kēkuwatane. Nanging Bhima durung katon sayah, tandange ajēg kaya bantheng kētaton. Asura Jathasura digoco wētēnge dening Bhima, satēmah tiba klumah, banjur dijangkah lan diidak-idak. Sawise mangkono,

asura iku banjur dikurêbake, diidak gègire lan diangkat gulune, banjur di-
dèngkek nganti putung ula-ulane. Asura Jathasura mbèngok têrus palastra.

Sapatine asura Jathasura, Pandhawa lan Dewi Krêsna kondur mênayang
padhepokan. Gégaman kang wis didhustha rasêksa Jathasura dikumpulake,
isih wutuh-gêtuh, ora ana kêkurangane.

250. BHIMA NYIRNAKAKE PRABU MANIMAN LAN PARA YAKSA-
RASEKSA.

Nganti sawatara dina para Pandawa lan Dewi Dropadi padha rumangsa ayem-téntrem lèrèm ana ing padhepokan ing Wadari, tinunggon Maharsi Lomasa lan Rêsi Domya. Nanging ing sawijining dina Sang Yudhisthira panggalihe onèng bangêt marang Sang Wibatsu (Arjuna), mulane panjênêngane ngendika mangkene: „*Arjungsun têtêp psan apadene sira yayi Dropadi, uruhanira! Anggon kita padha lèlana-brata watara wêl patang warsa, Nalika Arjuna nêdya oncat saka alas Kamyaka, tutur marang inggun manawa tumurane saka Indrabawana bakal anjog ing puncak wukir Gadamadana, ing carso kang kaping limane. Dadi ing sajroné taun iki mudhune Paiguna ing marcapada. Mulane ayo padha munggah ing wukir Gadamadana, mêtuk têtane Arjuna.*”

Para ari lan Dewi Krêsna matur sêndika. Sawise tata-tata, Pandawa lan Dewi Krêsna tumuli budhal ngênêr wukir Gadamadana, dilid Maharsi Lomasa lan Rêsi Domya, didherekake para brahmana, Gathutkaca lan para nayaka rasêksa. Sabên ngambah dalan kang rumpil asungil, Dewi Krêsna dipanggul dening Gathutkaca, para Pandawa lan Rêsi Domya sarta para brahmana digendhong dening para nayaka rasêksa. Mung Maharsi Lomasa dhewe kang tansah tindak dharat bae. Sawise sawatara dina suwene, tindake têtan ing padhepokane Maharsi Wresaparwa, padha ditampa bécik dening Sang Maharsi. Sawise nyare saminggu ana ing padhepokan iku, Pandawa mbanjurake tindake diuntapake dening Maharsi Wresaparwa nganti sawatara dohe.

Dalan kang ngênêr wukir Gadamadana iku saya suwe saya ndêdêr, mulane Pandawa sadhela-sadhela kôpêksa ngasokake napas, lênggah ing sangisoring wrêksa. Sawise tindak patang dina, Pandawa têtan ing ardi Sweta. Alas ing ardi Sweta iku bangêt rungkudo, akeh guwane gédhe-gédhe. Sadhela-sadhela kaprunggu pangêmpreténg gajah lan panggêrone macan utawa singa. Ora antara suwe tindake Pandawa (kairid Maharsi Lomasa lan Rêsi Domya sarta didherekake para brahmana, Gathutkaca lan para nayaka rasêksa) têtan ing wukir Gadamadana.

Priksa wukir Gadamadana kang dhuwure prasasat sundul awiyat, Pandawa bangêt gumun-ngungune. Wukir iku dadi papan-tilédhange para kimpurusa (jinise wong-wong bajang), para siddha (makhluk satêngah dewa), para carana (juru ngidung kaswargan), para widadara (jinise dewa), lan para guhyaka (makhluk satêngah dewa pandhereke Bathara Kuwera).

Sawise ngambah dalan kang rumpil-asungil suwe, tindake para Pandawa lan liya-liyane têtan ing padhepokan Bagawan Arstisena, rajapandhita kang bangêt sidik pandulune, priksa mobah-mosiking jagad. Praptane Pandawa ditampa dening Sang Bagawan kanthi sukarêsaning panggali. Pandawa adêdunung ana ing padhepokane Bagawan Arstisena lawase meh sawarsa.

Barêng priksa para Pandawa sajak wis padha katon tèntrèm panggalihe, Gathutkaca pamit kondur mênyang prajane iya diparêngake, didherekake para nayaka-rasêksa.

Nalika lagi sawatara dina ana ing padhepokane Bagawan Arstisena, para Pandawa sok priksa Sang Suparna (Garudha) nggondhol naga kang gèdhene kagila-gila saka tiaga ing sacèdhake padhepokan. Kumlebeting suwiwine Sang Suparna nalika ndédèl nggayuh gégana karo nyèngkèrèm naga, njalari orége gunung-gunung lan mobat-mabiting wrêksa gèdhe-gèdhe, satêmah akèh kékayon kang padha sèmpal-kaparapal èpang-èpange.

Sabèn dina ing sakiwa-tèngèning padhepokane Bagawan Arstisena kèrèp katon ana asura sawatara pating glidrah, njalari ora krasane Dewi Krêsna ana ing padhepokan iku. Awit saka iku Sang Dewi matur marang Bhima supaya rumêksa aja nganti ing sakiwa-tèngèning padhepokan diambah asura, yaksa utawa rasêksa.

Miturut pandugane Bhima, para asura, yaksa-rasêksa kang tèka ing sakiwa-tèngène padhepokan iku padha adèdunung ana ing pucaking ardi Gadamadana, mulane sawise tamêkta nganggur pèdhang mandhi gada, Sang Panénggak tumuli mangkal samèbut malumpat munggah mênyang pucaking ardi Gadamadana. Watara isih sapambalang dohe saka pucaking ardi, Bhima wis bisa sumurup suyasa kèncana gèdhe-gèdhe pating glèbyar sumunar mbalèrèngi, yaiku kahyangane Bathara Kuwera, iya Bathara Waisrawana, dewaning kasugihan. Cèpurining kadhatone Sang Bathara uga kèncana, mangkono uga gapuraning sèkethenge kutha. Patamanan ing kahyangane Bathara Kuwera katon bangêt asri anglam-lami, dadi papane para widadani kang padha alèdhang suka-suka parisuka. Ndulu edi-penine kahyangane Bathara Kuwera, Bhima njèngèr tanpa mobah-mosik pindhane tuju sinukarta, kagawa saka bangêt ing kagawokane.

"Aku iki lagi ngimpi nyumurupi barang-barang sarwa edi-peni anglam-lami sajrone turu, apa lagi mèlek?!" Mangkono gagasane Bhima karo ngucèk-ucèk netrane.

„Wo, aku mèlek, ora ngimpi! Coba daksèdule slomprethu!"

Brol, brol, brol! Barêng slomprete Bhima muni, akèh yaksa-rasêksa brol-brolan tèka ngènèr dununge Bhima, kabèh padha ngrènggèp sanjataning ayuda. Warna-warna sanjatanane yaksa-rasêksa, kayata: gada, bindi, nenggala, candrasa lan sapanunggalane. Para yaksa-rasêksa iku padha ngudani gégaman marang Sang Panénggak.

Bhima kang dhasare ora tau ulap ngadhèpi mungsuh kang pira bae kehe, lumawan yaksa-rasêksa kang ngèbyuki sarana ngobat-abitake gadane. Gada wesi sinèlut kèncana kang gèdhene kagila-gila. Tanpa wilangan kehe yaksa-rasêksa kang palaatra kèbabit gada. Ana sing pécah siraha lan muncrat utêke, ana sing sèmpal baune, ana sing pèpès pupure, lan ana sing putung gigre.

Barêng sumurup kancane akeh kang palastra, yaksa-rasêksa kang isih urip padha lumayu asasaran, ora wani noleh wur.

Kocap *Asuraraja Prabu Maniman* kang dadi andêl-andêle Bathara Waisrawana (Kuwera) minangka senapatine wadyabala yaksa-rasêksa, barêng sumurup rusaking wadyabalane, bangêt jajabang mawinga-winga, enggal-enggal nlorongake sanjatane *alugora* tumuju marang Bhima. Thêl! Alugora putung tinangkis dening Bhima sarana gada. Warna-warna sanjatane Asuraraja Prabu Maniman kang ditamakake marang Bhima saka siji, nanging ora ana kang nganti nggêpok salirane Sang Panênggak, kabeh kèna tinangkis sarana gada. Sajrone nangkisi sanjataning mungsuh, Bhima karo maju nyêdhaki Sang Asuraraja. Barêng mung kari watara têtung jangkah dohe, Bhima mancolot karo nggèrèng njangkah mungsuhe. Asuraraja Prabu Maniman ginada siraha, sanalika ambruk njrèbabah ndhèpani lèmah.

Sapatine Asuraraja Prabu Maniman, ana yaksa-rasêksa sawatara kang lumayu nêdya ngaturi priksa marang Bathara Kuwera bab sirnane para yaksa-rasêksa sasenapatine dening manungsa sakti.

Kocap kang tininggal kari ana ing padhepokan, Prabu Yudhisthira, Sang Kêmbar lan Dewi Krêsna, sawise sawatara suwene olehe ngarêp-arêp Bhima mêksa ora têtka, banjur padha nusul, ngupaya Sang Panênggak; wasanane kang diupaya kêtêmu ana ing pucake wukir Gadamadana. Barêng priksa kadange wrêdha rawuh, Bhima tumuli mlayoni, banjur nyungklêmi.

„Yayi Bhima! Kapriye dene sira kaduk wani mrajaya yaksa-rasêksa kawulane Bathara Kuwera samene kehe. Mendah bakal dukane Sang Bathara manawa priksa kawulane sira simakake samene kehe. O, yayi Bhima! Manawa sira isih darbe asih marang pun kakang, aja nganti tumindak kaya mangkene maneh.”

Bhima lagi bae nêdya mangsuli ngêndikane kadange wrêdha, kêsaru rawuhe Bathara Waisrawana (Kuwera) nitihi *kreta Puspaka* karyane Bathara Wiswakarma, didherekake para yaksa-gandarwa tanpa wilangan kehe padha awahana rata dhewe-dhewe. Barêng priksa Bhima sajak isih sawéga ing yuda katandha isih kêrot-kêrot waja, Bathara Kuwera ngêndika marang Prabu Yudhisthira: *„E, Dharmaputra! Ingsun aguningani marang utamaning uripira lan luhuring bêtudenira. Mêsthine sira darbe pangira manawa ing sun nêdya nibakake dèduka marang arinira Sang Bhima, amarga dheweke mrajaya kawulaningsun para yaksa-rasêksa dalasan senapatine yaiku Asuraraja Prabu Maniman. Ora, Yudhisthira, ora! Ingsun ora duka marang Bhima, amarga satêmene patine Asuraraja Prabu Maniman lan para yaksa-rasêksa andhahane iku pancen wis têtan pèpèsthene; Bhima mung minangka dadi lantaraning patine kabeh iku. Sadurunge bab iku kalakon, para dewa wis wuninga yen Asuraraja Prabu Maniman saandhahane bakal sirna dening Bhima.”*

„Wruhanira Yudhisthira! Sirnane Prabu Maniman saandhahane iku sajatine amarga kêtaman ing SOT-e Maharsi kaswargan Sang Agastya, atma-

Jane Bathara Baruna. " Mangkene mula-bukane:

„Ing sawijining dina para dewa kalébu uga inghun, nedya manambah marang dewaning adewa Bathara Brahma. Tindak inghun mēnyang kahyangane Bathara Brahma nitih kreta Puspaka mahawan gegana, didherekake Asururaja Prabu Maniman saandhahane. Naliha panglayangingsun lēkan ing sadhuware kali Yamuna, inghun lan kabeh pandherekingsun wuninga Maharsi Agastya nēdhēng nggēntur wutapa ana ing satēpine narmada iku. Asururaja Prabu Maniman kang dhasare pancen kaduk sēnēng sēsēmbanan, ndadak atindak gorogodha, yaiku nyawat tinja marang Maharsi Agastya. Amarga rumangsa dicēcamah lan disawiyah, Sang Maharsi duka tan sipi, satēmah nyupatani mangkene: „Heh Asururaja kang kaduk diksura! Amarga tindakira bangēt nyēnyamah lan nyawiyah marang inghun, sira lan andhahani ire bakal sirna samangsa ana manungsa munggah ing pucake wukir Gadamadana.”

„Dadi, patine Asururaja Prabu Maniman lan para yaksa-rasēksa andhahane iku amarga ketaman SOT-e Maharsi Agastya, Maharsi kasuwargan kang bangēt kasura.”

Sawise ngēndika mangkono, Bathara Kuwera banjur kondur mēnyang kahyangane, didherekake para yaksa-gandarwa; wondene Pandawa (lan Dwi Kresna, Maharsi Lomasa lan Resi Domya) ora tumuli kondur mēnyang padhepokane Maharsi Arstisena, nanging lerem ana ing pucake Gadamadana, ngēnteni tumurune Arjuna ing Marcapada.

251. ARJUNA TUMURUN ING MARCAPADA.

Pandawa lèrèm ana ing pucake wukir Gadamadana karo nggèntur tapa, nènawun marang Jawata bisa enggal kêtému karo Arjuna.

Kocap Sang Palguna, wis 5 warsa ana ing *Indrabawana*. Para *Lohapala* (Bathara Indra, Baruna, Yama, Kuwera), Bathara Pawaka (Agni), Bathara Pasupati (Siwah), Bathara Bayu lan sapanunggalane wis padha maringi sanjataning ayuda. Ing sawijining dina Arjuna ditimbali déning Bathara Surapati (Indra), dingèndikani mangkene: „*Putraningsun Arjuna! Sira wis wayahe tumurun ing marcapada kumpul karo para kadangira kang wis lawas banget orèng marang sira. Miturut pamawasingsun, sira wis wasis nandakake sawar-naning sanjata saka pèparinging para dewa. Sira wis nyinakake mungsuhé para dewa, yaiku mbrastha para Niwatakawaca 30 yuta kehe kang anèraton ing dhasaring samodra. Lan sira uga wis mbrastha para asura kang adèdunung ing aksasa, kang kadhatone bisa nglayang-nglayang menyang ngèndi bae kang dikarèpake. Dadi, sira wis darbe Elabuhan gedhe marang para dewa. Bangèt panarimaningsun. Samèngko sira ingun parèngake tumurun ing marcapada awahana kretaningsun kausiran Bathara Matali sing saiki wis samèkta, kumpula maneh karo kadangira kabèh. Gègaman pèparingé para dewa gawanèn kabèh, aja nganti ana kang kari, momotna ing kretaningsun. Gègaman-gègaman iku ora bakal nguciwani, matawa ing tèmbe sira tamakake marang mungsuhira ing madyaning Bharatayuddha.*”

Saparipurnaning ngèndikane Bathara Indra, Arjuna sawise nyungkèmi padane Sang Bathara ngaturake gunging panuwun, banjur ngubèngi para dewa kang ing wèktu iku padha ngabyantara Bathara Indra. Sawise mangkono, musthikaning satriya darah Bharata iku banjur ngènèr kreta kèncana pinatik manik nawa rētna, kinusiran déning Bathara Matali. Sawise Arjuna munggah ing kreta, kuda kinètap déning Bathara Matali, satèmah mak blas! playune kuda pindhak kèclaping cipta, tumurun ing marcapada.

Kocap kang padha ana ing pucaking wukir Gadamadana, Prabu Yudhisthira, Bhima, Sang Kèmbar, Dewi Kṛṣṇa, Maharsi Lomasa lan Rēsi Domya, pinuju tumènga ing akasa, kaget priksa barang gumèbyar cumlorot saka gègana. Lèt sakèdhèp netra barang kang gumèbyar iku wis ndharat ing pucaking wukir Gadamadana. Sanalika Prabu Yudhisthira lan liya-liyane padha priksa yen barang kang gumèbyar iku kreta titihane Bathara Indra kinusiran Bathara Matali, tinitihan Arjuna.

Sawise tètihak saka kreta, Arjuna nyungkèmi padane Maharsi Lomasa, Rēsi Domya, Prabu Yudhisthira lan Bhima gènti-gènti, banjur ngrangkul Sang Kèmbar, dikèkèp-kèkèp salirane lan diarasi mustakane kanthi panggalih kasok-trēsna. Sawise mangkono Maharsi Lomasa, Rēsi Domya, para Pandawa lan Dewi Kṛṣṇa gènti-gènti nyungkèmi padane Bathara Matali. Sawise sawar-nané gègaman saka kaswargan diwètakake saka kreta déning Sang Kèmbar,

Bathara Matali pamitan marang Maharsi Lomasa, Rêsi Domya lan Pandawa, banjur munggah ing kreta maneh. Kuda kinêtap, sanalika sumêmprung ngayuh gégana. Saprapane ing Kaindran, Bathara Matali marak Sang Hyang Surapati. (Sura = dewa, Pati = ratu. Surapati = ratuning dewa, yaiku Bathara Indra).

Ing sapungkure Bathara Matali, para Pandawa lan Dewi Krêsna budhal mênyang padhepokane Maharsi Arstisena kairid Maharsi Lomasa lan Rêsi Domya. Saprapane ing padhepokan, sawise ngaso sawatara suwene, Prabu Yudhisthira ngêndika marang Arjuna: „Yayi Arjuna! Pun kahang bangêt kumacelu kumudu-kudu tumuli wuninga wujuding gégaman oleh-olehira saka Suralaya; mulane yayi, mara tuduhna marang ingkun wujuding gégaman peparinge para dewa.”

„Nuwan inggih sêndika, kaka Prabu.”

Sawise matur mangkono, Sang Panêngah Pandawa banjur ngasta langkap aran Gandhewa lan slompret aran Dewadatta (ing padhalangan sinêbut slompret Dewadênta), kaya nêdya méthukake krodhane parangmuka, banjur mbukak kandhaga (jinise pêthen dawa) wadhah sanjata.

Nalika Arjuna wiwit ngêtokake gégaman kaswargan saka kandhaga, ing marcapada tuwuh gara-gara gora reh kagiri-giri. Bumi gonjang-ganjing, langit kêlap-kêlap, gunung manggut-manggut, samodra kocak pindha kinêbur. Jagad sirna angine, srêngenge ilang sorote, gêni ilang urube, para dewa-rêsi sirna panguwasane; para makhluk kang adêdunung ing dhasaring pratala padha giris-miris, satêmah padha mêtu ngribung Sang Panêngah Pandawa mangun kalangan kanthi lungguh mabukuh tumungkul amarikêtu, muka pindha konjêm ing pratala; kabeh padha rumangsa kobar dening sanjatane Arjuna, mulane padha ngrêrintih ngasih-asih nyuwun diuripi. Para kinnara (makhluk sajrone dongeng awujud satengah manungsa satengah manuk), guhyaka (makhluk satengah dewa pandhereke Bathara Kuwera), gandarwa (juru ngidung kaswargan), para yaksa-rasêksa uga padha prapta, mangkono uga para dewa, para apsara lan para widadara.

Jlêg! Bathara Narada tumêdhak saka akasa rawuh ing ngarsane Arjuna, ngêndika mangkene: „Wo Arjuna, Arjuna! Kapriye dene sira kok ngêtokake gégaman saka kaswargan. Apa sira durung tanpa piwêlunge Bathara Indra, manawa gégaman kaswargan iku ora kêna diwêtokake ing sawayah-wayah. Wruhanira Arjuna! Gégamanira kang pinangkane saka peparinging dewa, kênané sira wêtokake mung manawa nêdya sira pigunakake ana ing madyaning Bharatayuddha ing têmbé. Enggal kukutên lan simpênên sawaraning gégaman kaswargan iku.”

Sawise ngêndika mangkono, Bathara Narada banjur kondur mênyang Suraloka. Wondene Arjuna, ing sapungkure Sang Bathara, tumuli ngukut lan nyimpêni kabeh sanjata peparinge Jawata, dilêbokake ing kandhaga maneh.

Maharsi Lomasa watara wis sawarsa lawase olehe tansah tut-wuri angayomi Pandawa sajroné lèlana-brata. Barèng nguningani kaanane para Pandawa ana ing *Wadari* wis bisa sumeleh panggalihe amarga wis kumpul karo Arjuna, panjenèngane banjur pamitan nédya kondur dhewe mènyang padhepokane. Prabu Yudhisthira sakadang ngrumangsani bangêt bédiking pamomonge Sang Maharsi marang para Pandawa, pangrèngkuhe kaya marang atmajane dhewe. Tanpa pangayomanane Maharsi Lomasa, ora bakal klakon Pandawa bisa Nèlana-brata nganti tèkan pucaking wukir Gadamadana. Awit saka iku, Pandawa rumangsa abot hangêt panggalihe bakal tininggal dening panjenèngane. Prabu Yudhisthira nawantu-wantu atur pantuwane marang Maharsi Lomasa. Para Pandawa lan Dewi Dropadi gènti-gènti nyunglèmi padane Sang Maharsi karo rawat waspa. Sawise ngrahani pépuji sasanti wijayanti marang para Pandawa lan Sang Dewi, Maharsi Lomasa banjur kondur mènyang padhepokane.

Pandawa nganti sasasi lèrèm ana ing *Wadari*. Sabèn bèngi, sadurunge sare, Arjuna nyaritakake pangalamane, yaiku pangalaman:

1. Nalika mratapa ana ing wukir Indrakila digodha widadari pitu, yaiku: Dewi Supraba, Dewi Tilottama (ing padhalangan: Wilutama), Dewi Warsika, Dewi Surendra, Dewi Gagarmayang, Dewi Tunjungbiru lan Dewi Lènglèngmulai.
2. Nalika kèrawuhan Bathara Indra banjur bantah kawruh (ber-diskusi)
3. Nalika kèsèkan Patih Manirantaka agèparab Mamangmurka nédya ngrusak pratapan lan mrajaya Sang tapa (Arjuna).
4. Nalika perang-tandhing rok-bandawala-pati lumawan kerata kang wasanane kerata iku banjur mancala warna Bathara Mahadewa (Siwah) lan maringi sanjata Pasupati.
5. Nalika munggah mènyang Saralaya awatana kreta titihane Bathara Indra kinusiran Bathara Matali
6. Nalika pinaringan sanjataning ayuda dening para *Lokapala* (Bathara Indra, Bathara Baruna, Bathara Yama lan Bathara Kuwera).
7. Nalika digandrungi dening Widadari asma Dewi Urwasi kang wasanane ngésotake Arjuna dadi *wong wanda*, amarga Panengah Pandawa iku ora karsa nglangati kasmarane Sang Dewi.
8. Nalika puruhita marang Bathara Citrasena sinau kagunan-karawitan lan bèksa.
9. Nalika mbrastha para *Niwatabatwaca* kang asasane ing dhasaring samodra kang kehe telungpuluh yuta.
10. Nalika nyimakake para *Asura Polama* lan *Kalakanja* kang arèraton ing awang-awang, kang kadhatone aran *Hiranyapura* bisa nglayang mènyang ngèndi bae kang dikarèpake dening Asura Polama lan Kalakanja.

Wiwit kumpul karo Arjuna ana ing Wadari, panggalihe para Pandawa lan Dewi Krĕsna tĕntĕm-ayĕm, ora ana bab kang disumĕlangake. Prabu Yudhisthira, sabĕn kelingan marang gĕgamane Arjuna pĕparinge para Jawata, panggalihe gĕdhe bangĕt, nĕmtokake yĕn Pandawa ing tĕmbe bakal unggul ing Bharatayuddha. Sadurunge kumpul karo Arjuna, Prabu Yudhisthira kĕrĕp mĕlang-mĕlang panggalihe, luwih-luwih manawa pinuju tininggal Bhima, nguwatirake yĕn kĕtĕkan bĕbaya. Sali, panjĕnĕngane ora tau kagungan panggalihe was-sumĕlang, sanajan Bhima pinuju ora ana. Sababe, ora anane Bhima isih ana sing diĕndĕlake, yaiku Arjuna. Mulane sabĕn Bhima pamitan arĕp apa ta apa, Prabu Yudhisthira mĕsthi marĕngake.

Ing sawijining dina Bhima pamitan marang kadange wrĕdha nĕdya mbĕbĕdhag ing alas kang akeh bĕburone. Sawise diparĕngake, panjĕnĕngane banjur samĕkta nggendhong endhong isi jĕmparing lan ngiwa langkap, nuli nusup-nusup ing alas. Manawa mĕnggul kidang, mĕnjangan, waraha utawa singa ana ing gĕgrumbulan kang disasak utawa ing bĕbondhotan kang diwiyak, kewan-kewan iku mung disampe sarĕna asta bae. Wondene bĕburon kang adoh saka salirane, manawa dioyak ora bisa kĕcandhak, dilĕpasi warastra.

Sang Panĕnggak iku yĕn pinuju mbĕbĕdhag, panggalihe gĕmbira bangĕt. Kĕrĕp lunjak-lunjak, surak-surak, bĕkik-bĕkik, kĕplek-kĕplek bocong, gĕdrug-gĕdrug, nyablek-nyablek wĕntis, awit saka bangĕting gĕmbirane. Ora mung sato-alas kang asikil papat kang dĕncĕr dening Bhima sajrone mbĕbĕdhag, sanajan kewan sing nĕsor, ula, iya dialap.

Nalika Bhima pinuju ngaso lĕnggah ing sangisor wrĕksa, dumadakan priksa ula nĕsor, enggal-enggal dioyak. Amarga ula iku nĕdya lumĕbu ing guwa, Bhima tumuli mancolot ngumpulati, banjur nyĕgati ula karo ngungkurake guwa tanpa toleh wuri. Lagi bae Bhima tumandang nĕdya nubruk ula iku, dumadakan ana NAGA saglugu gĕdhene mĕtu saka guwa, nyaut salirane Bhima tĕrus ginubĕd wiwit saka samparan tĕkan pamidhangan. Cangkĕme naga mangap katon abang kaya tĕmbaga lan amba pindha wiwaraning guwa, siyunge papat gĕdhe-gĕdhe katon mingis-mingis, ilate cawang meled-meled mĕmĕdeni, mripate sumorot, napas utawa ambĕkane kaprangu ngĕsĕs-ngĕsĕs. Sajake naga iku wis antuk nugraha kasĕkten saka Jawata, awit saka gĕdhening kasutapane, mulane sanajan kĕkuwatane Bhima padha karo dirada salĕksa tur tandhing kaprawirane, ora bisa ngalahake karosane naga. Ing sakawit Bhima uga nĕdya lumawan naga, nanging sabĕn Bhima obah, panggubĕde naga saya singsĕt, mulane panjĕnĕngane banjur mĕning bae.

Wasanane Bhima kĕwiyos pangandikane mangkene: „E, naga! Bangĕi gumuning aliku marang gĕdhening kĕkuwatanmu. Sumurupa, aku ihi Bhima, atmajane Prabu Pandu kang panĕnggak, adhĕne Prabu Yudhisthira.

Gedhening kêkuwatanku padha karo dirada solèksa, mulane sajêg-jumêg durung tau ana titahing Bathara kang bisa ngasorake aku. Hla kok saiki kowe bisa ngalahake aku. Apa kowe antuk ngrahaning Jawata, dene karosanmu ngungkuli kêkuwatanku?"

„O, naga! Saiki aku lagi mangrêti, yen kasêkten iku sajatine ora kêna diêndêl-êndêlake. Wong sêkti, ana sing ngluwahi sêkti. Sing luwih sêkti, isih ana maneh sing ngungkuli sêktine. Mulane kèlu manawa manungsa ngêdir-êdirake kasêkten utawa kaluwihane. E, naga! Aku kogubêd singsêt mangkene, nêdya sira kapakeke?"

Naga: „Wruhanira Bhima! Aku iki wis suwe kêluwen, jalaran wis pirang-pirang dina ora antuk mêmangsani; mulane sira nêdya dahmangsa. Sira pancen wis pinêsthi dadi mêmangsanku, amarga sira têka dheue ana ing sacêdhakku, tanpa dah-upaya. Sadurunge dahmangsa, sira dahblakani, sapa salugune aku iki. Wruhanira Bhima! Aku iki salugune Prabu Nahusa kang wis asalira dewa, lire wis adêdunung ing Suralaya, ing kahyangane Bathara Indra; mandar aku wis tau nggênteni kabênggahane Bathara Indra, ngratoné para dewa ing Kaindran. Nanging amarga saka hêsluruning tindakku kaduk wani nyênyamah para dewarêsi Kaswargan, aku banjar diSOT-ake dening Maharsi Agastya "kêjêngkang saka Kaswargan," humleyang tiba ing marcapada awujud naga ana ing kene nganti saprêne. Sajrone aku isih humleyang ana ing awang-awang, pariênêngane Maharsi Agastya ngêndika: „Samangsa jêngandika sampun dhawah ing marcapada awujud naga, sadaya makhluk ingkang kêngêpok salira jêngandika têmtu tanpa daya, sira kêkiyatan utawi kasêktenipun. Wondene ingkang pinêsthi badhe sagêd ngêntas jêngandika saking maujud naga, namung janma linangkung ingkang sagêd njawab pitaken jêngandika."

Bhima: „E, naga, sumurupi! Aku ora nggêntuni marang kojuring awakku ing dina iki, amarga aku ngrêti manawa titah iku ora bisa oncat saka pêtsthi. Pêpêsthen iku luwih kuwat tinimbang apa boc. Pambudidayaning manungsa ora bisa nduwe pêpêsthening Jawata. Aku ora mrihatinake awakku dheue, sanajan aku bakal sira komangsa. Sing bangêt dakprihatinake kadang-kadangku kang lagi ngalami urip hêtula-tula katali dadi wong buwangan ana ing sajroning alas, amarga kadangku wrêdha Prabu Yudhisthira helangan nagara, kalah main-dhadhu lumawan Korawa kang aloku cidra. Mendah susahe kadang-kadangku kabeh yen aku komangsa, mêtsthi padha bingung pating bilulung nggoleki mênyang ngêndi-êndi, amarga ora ngrêti yen aku wis mati. Apa maneh ibuku kang wola-woli ngudang aku bisa ing têmbè bêbarêngan karo yayi Arjuna ngrêbut balîning nagarane kaka Prabu, mendah pêpêsing panggalihe yen ora kêtêmu aku maneh sawise Pandawa ana ing pambuwangan."

Durung rampung ngêndikane Bhima kêsaru rawuhe Prabu Yudhisthira kang wis suwe nusup-nusup gênggumbulan lan bêtêndhotan ngupaya Bhima, ora ketang salirane babak-bunyi kèrendhet-rendhet èri warna-warna. Ora

kayaa kageting panggalihe Prabu Yudhisthira priksa Sang Panênggak ginubêd naga.

„Adhuh yayi Bhima! Kapriye mula-bukane, dene sira nganti ginubêd naga saprabatang gêdhene, yayi?!“ Mangkono pandangune Prabu Yudhisthira.

Bhima: „Kawuningana kaka Prabu! Naga iki nyaut aku nêdya dimangsa, amarga kéluwen. Dhek mau naga iki adhélik ana ing sajroning guwa. Aku babar-pisan ora ngira yen guwa iku ana nagane. Nalika aku ngungkirake guwa amarga nyêgati ula kang nêdya manjing ing jêrone, dumadakan aku disaut naga iki têrus digubêd manghene iki.“

Sawise midhangêtake ature Bhima, Prabu Yudhisthira banjur ngêndika marang naga: „E, Naga! Sira iku naga saka ngêndi, lan sapa aranira, dene bisa ngasorake karosane yayi Bhima?“

Naga: Dhek mau aku wis pratela marang Bhima, manawa aku iki naga saka Kaswargan mancala-warnane Prabu Nahusa, amarga kêtaman ing SOT-e Maharsi Agastya.“

Barêng midhangêt têmbung „Prabu Nahusa,“ sanalika Prabu Yudhisthira mak kédhêprêk lénggah ing bantala, banjur matur kanthi bangêt suala anor raga: „Dhuh-dhuh adhuh, kangjêng eyang! Manawi makatên, salugunipun paduka punika lêluhur kawula, inggih lêluhuripun para Pandawa sadaya. Kawuningana, kangjêng eyang! Kawula punika pambayunipun Pandawa, nama kawula Yudhisthira. Mugi wontêna kaperêng paduka karsa nampi sêmbah kawula, kangjêng eyang.“

Naga: „Iya, Yudhisthira! Ingsun tanpa pangabêktinira marang ingsun, ora liwat puji-pangestuningsun tumrapa ing sira.“

Yudhisthira: „Puji — pangestuaipun kangjêng eyang dahat kawula punthi, dadosa jimat paripih, mêwaaana kayuwanan kawula. Kajawi punika kangjêng eyang, mugi wontêna kaperêngipun kangjêng eyang karsa nguwalakên adhi kawula pun Bhima. Kawuningana kangjêng eyang! Bhima punika minangka andêl-andêl kawula lughang badhe ngrêbat wangsulipun nagari kawula (Indraprastha) sêsarêngan kaliyan Arjuna. Manawi Bhima sima, têlas pangajêng-ajêng kawula sagêd ngrêbat wangsul nagari kawula saking panguwaosipun Korawa.“

Naga: „Mêngko dhisik Yudhisthira, uruhanira! Dhek mau ingsun uga wis pratela marang Bhima, yen bisane ingsun ruwad saka maujud naga lan bali wujudingsun kadi wingi-nguni kanthi asalira dewa, manawa ingsun wis kêtêmu karo janma linuwih kang bisa mangsuli kanthi patitis pandanguningsun. Mangkono ngêndikane Maharsi Agastya kang ngê-SOT-ake marang ingsun. Awit saka iku Yudhisthira, manawa sira bisa njawab pandangungingsun kanthi patitis, sanajan tanpa sira suwun, Bhima mêtêhi ingsun utalake. Nanging yen sira ora bisa mangsuli pandanguningsun, ora mung Bhima kang ingsun mangsa, sira uga ingsun untal pisan.“

Yudhisthira: „Nuwun, kangjêng eyang! Mugé-mugé kawula sagêd ngaturi wangsulan pandangu paduka ingkang ngantos adamêl panujuning panggali paduka.”

- I. (Naga): „Watak-wantune brahmana iku kudu kapriye, Yudhisthira?”
- II. (Yudhisthira): „Kêdah wêlas-asih, ngêgungakên pangapuntên, botên nate dora, ambêk paramarta, lèga-lègawa, botên mbedakaken bêgja kaliyan cilaka, nêlêpi dhatêng sêsanggêmaning brahmana.”
- I. „Wong kang wis nindakake panggawe kapriye sing mungguh sinêbut brahmana?”
- II. „Ingkang sampun nindakakên pandamêl suci lan utami.”
- I. „Hla sing mungguh sinêbut sudra wong kang kapriye, Yudhisthira?”
- II. „Tiyang ingkang botên kasinungan watak-wantu hados ingkang sampun kawula aturakên kala wau.”
- I. „Brahmana, satriya, waisya lan sudra, kapriye kuwajibane siji-sijine?”
- II. „Brahmana wajib nindakakên sêsaji lan mudang-muruk dhatêng golongan satriya lan waisya ing babagan isinipun catur-weda (Samaweda, Yajurweda, Atharwaweda lan Rêguweda). Satriya mêmayu ayuning praja lan asung pangayoman dhatêng brahmana, waisya lan Sudra. Waisya wajib srêgêp makarya kangge nyampêti bandha-beyaning praja. Sudra wajib nyamêktakakên tênga kangge kaprêluaning brahmana, satriya lan waisya.”
- I. „Kang sinêbut wong utamaku wong kang kapriye?”
- II. „Ingkang sênêng dèdana, ginêmipun sae, botên purun dora saha botên adamêl sak-sêriking manahipun ngasanes.”
- I. „Kajaba gadhung lan kêcubung, apa sing bisa njalari mêngdêm?”
- II. „Rupi bagus utawi ayu, pangkat utawi drafad, panguwasos, kamulyan lan kawibawan punika ugé sagêd murugakên mêngdêm, liripun tiyang ingkang kasinungan makaiên punika adhakanipun lajêng kêtuwuhan pambêgan sumangkayan, adigung-gumêndhung, sapa sira sapa inggun, ngêdir-êdirakên kalangkungnipun.”

Isih akeh maneh pandangane naga, kêroncen yen dipratelakake kabeh. Sawise kabeh pandangane diatui wangsulan dening Prabu Yudhisthira, Prabu Nahusa ruwad saka kawujudan naga lan banjur asalira dewa, null mak lap musna. Iku mratandhani bènêr kabeh atur wangsulane Prabu Yudhisthira.

Sawise uwal saka gubêdaning naga, Bhima banjur ndherekake Prabu Yudhisthira kondur mênyang padhepokan ing Wadari.

253. PANDAWA KONDUR ING PADHEPOKAN ALAS KAMYAKA,
KĒRAWUHAN PRABU KRĒSNA LAN BAGAWAN MARKANDHEYA.

Sawise nyare ana ing Wadari sawatara wengi, Pandawa lan Dewi KrĒsna dilirid dening Rĕsi Domya kondur mĕnyang alas Kamyaka, ngambah dalam kang diliwati nalika tĕndake. Ora kocap sasuwene ana ing dalam, gancangĕng carita Pandawa wis prapta ing alas Kamyaka, kinurnatan dening para brahmana, para pandhita sarta para tapa. Wiwit Pandawa adhedhepok ing alas Kamyaka maneh, sabĕn dina akeh brahmana, pandhita lan para tapa kang padha tĕtinjo para Panduputra.

Ora gantalan sasi saka kondure Pandawa ing padhepokan alas Kamyaka, wis kapiyarsa dening Prabu KrĒsna. Awit saka iku, Ratu ing Dwaraka iku enggal-enggal tĕtinjo mĕnyang alas Kamyaka, tĕndake awahana rata apangrid turangga aran *Sewiya* lan *Sugriwa*, lĕnggahĕ ana ing sajroning rata jajar karo prameswari Dewi Sĕtyaboma. Saprapane ing padhepokan alas Kamyaka, tĕdhake saka rata, Prabu KrĒsna rĕrangkulun karo Prabu Yudhisthira, Prameswari Dwaraka rĕrangkulun karo Dewi KrĒsna. Sawale kang padha rĕrangkulun, Bhima-Arjuna lan Nakula-Sahadewa padha gĕnti-gĕnti ngabĕkti marang Prabu KrĒsna lan Dewi Sĕtyaboma.

Sawise padha bage-bĕnake kasugĕngan, Prabu KrĒsna ngĕndika: „Yayi Prabu Yudhisthira! Kula rumaos tumut bĕgja, dene yayi Arjuna sampun tumurun saking Indrabawana kanthi angsal damĕl, liripun sagĕd mbĕkta angsal-angsal dĕdamĕl saking pĕparingipun para Jawata. Kawuningana, yayi Prabu! Samangke bangsa Wrĕsni sampun samĕkta dĕdamĕling ayuda, kanton ngĕntos! dhawuhipun yayi Prabu, benjing punapa Korawa nĕdya rinabasa ing yuda.”

Sawise ngĕndika mangkono, Sang Janardana tumuli noleh marang Dewi KrĒsna karo ngĕndika: „Ingsun muji sukur mangayubagya, dene yayi Dewi wis bisa kĕlĕmu maneh karo yayi Arjuna. Wruhanira yayi Dewi! Para putranira lima pisan: Pratiwindya, Srutasoma, Srutakirti, Satanika lan Srutasena (Srutakarma) ana ing Dwarawati kumpul karo Abimanyu, kabeh padha sĕnĕng ulah kaprajuritan marang Rukminiputra (Pradyumna), saiki wis padha wasis-wasis ulah gĕlarĕng baris lan lĕbda nandukake sanjataning ayuda maneka warna.”

Sawise ngĕndika mangkono marang Dewi Pancali (Pancali tĕgĕse putri ing Pancala, maksude Dewi KrĒsna) Prabu KrĒsna banjur ngĕndika maneh marang Prabu Yudhisthira: „Kawuningana yayi Prabu! Kawuningana, samangke para satriya bangsa Wrĕsni, bangsa Yadawa, saha bangsa Andaka sami ngajĕng-ajĕng dhawuh-timbalanipun yayi Prabu, benjing punapa anggenipun kĕdah sami ngrabasa Korawa sawadyabalanipun. Wadyabala bangsa Madawa ugi sampun sawega dĕdamĕling ayuda, dipun-tĕndhihi dening kaka Prabu

Balarama piyambak asihêp nênggala, sadaya sami ngéntosi dhawuhipun yayi Prabu. Wadyabala Madaura punika wontên ingkang alampah dharat, wontên ingkang awahana rata, dirada ulaul turangga, sami ngajap enggaling campuh yuda lumawan Korawa sasrayanipun. Duryodana pambayuning Korawa saklangkung angkara-murka abudi candhala, prayogi tumuntên dipunsirnakakên, supados yitmanipun manunggil kaliyan yitmanipun Prabu Bhoma atmajaniipun prètlui. (Prabu Bhoma, miturut layang Bhomahawya, iku Danawaraja Ratu ing Prajotisa kang diprajaya Prabu Krêsna saka dhawuhe dewa, amarga Ratu ing Prajotisa iku nêdya ngêndhih panguwasane Bathara Indra. Nanging miturut carita padhalangan, Prabu Bhoma utawa Suteja iku Ratu ing Trajutrinsa atmajane Prabu Krêsna miyos saka Dewi Prètlui; wondene Dewi Prètlui iku atmajane Sang Nagara ing dhasaring pratala (nagara Suratêlêng?).)"

Prabu Krêsna mbanjurake ngêndikane: „Yayi Prabu Yudhisthira! Nalika badhe wiwit main dhadhu, yayi Prabu nêtipakên prajanjian kaliyan yayi Duryodana. Prajanjian punika yayi Prabu sampun wancinipun ngrabasa Korawa sasrayanipun kanthi pambiyantunipun bangsa Wrsni, bangsa Andaka saka bangsa Yadawa. Pandawa têngtu badhe unggul lumawan Korawa, saha yayi Prabu lajêng nglênggahi dhanpam kaprabon Hastina mangreh jagat tanpa sisihan."

Prabu Yudhisthira: „Dhuh kaka Prabu, pangayoman kula sakadang Pandawa; lan inggih namung kaka Prabu ingkang minangka andêl-andêlipun Pandawa. Kawuningana kaka Prabu. Prajanjian ingkang sampun kula sanggemi makatên: gêsang wontên wana dados tiyang bucalan laminipun 12 warsa, lajêng namur salira gêsang sêsingidan laminipun 1 warsa. Samangke sawêg klampah 11 warsa, dados wiwitipun namur salira taksih kirang 1 warsa; gunggungipun kaliyan gêsang sêsingidan taksih kirang 2 warsa. Manawi sampun dumugi mangsa kalanipun Pandawa lumawan Korawa, botên sanes kaka Prabu ingkang minangka agul-agulipun Pandawa botên badhe nginghêti janjinipun dhatêng Korawa."

Lagi samono imbal-wacanane Prabu Krêsna karo Prabu Yudhisthira banjur kandhêg, amarga kêsaru rawuhe Bagawan Markandheya. Sang Bagawan iku gêntur kasutapane, panggalihe suci, kalis ing cipta-ripta ala. Mulane sanajan yuswane wis maewu-ewu taun, katone kaya lagi satengah tuwuh. Pasuryane mancorong, panggalihe sidik bangêt, mulane bisa priksa kananane *Trikalajna* (kawaca: trikalatnya), yaiku kaanan ing têlung jaman (jaman kang wis klakon, kang lagi klakon lan kang bakal klakon). Panjênêngane wis nyalira kawicaksanan, priksa kaluwihane para dewa, para gandarwa, para yaksa lan para Narendra kang kasusra ing jaman kuna. Ora mung para Pandawa kang méthukake rawuhe Sang Bagawan, nanging uga Prabu Krêsna lan para brahmana kang nalika samana mbênêri lagi têtinjo para Pandawa. Tanduke Sang Bagawan marang kang padha méthukake rawuhe, alus lan sumadulur.

Sawise Bagawan Markandheya lenggah, Prabu Krêsna matur: „Dhuh Sang Bagawan, pèpundhening jagat-traya! Kula, para Pandawa saha para brahmana ingkang wontèn ing ngriki punika saktiangkung kumecelu kape-
ngin mirèngahèn pangandika paduka. Milanipun manawi dhangsan ing pang-
galih, wontèna kaparèng paduka karsa ngèndihakakèn cariyos suci ing jaman
kina, lèlampahanipun para Nata ingkang adil pangastaning praja, wanita
ingkang pantès tinulad bèktinipun dhatèng kakungipun, lan cariyos sanes-
sanesipun.”

Bagawan Markandheya durung nganti ngatur wangsulane marang pa-
mundhute Prabu Krêsna, kèsaru rawuhe Bathara Narada kang uga nêdya têt-
injo marang Pandawa. Para Pandawa enggal-enggal marèpèki kang méntas
rawuh, padha mijiki samparane. Wondene liya-liyane olehe padha ngumati
marang Sang Bathara mung sarana jumênêng bae.

“E, Bagawan Markandheya! Mara tumuli lèksananana pamintane Prabu
Krêsna. Caritaa apa ta apa kang ngèmot têtuladan prayoga, kang mumpangati
ingatase Prabu Krêsna sarta para Pandawa.” Mangkono ngèndikane Batha-
ra Narada.

Bagawan Markandheya: „Nuwan inggih sèndika, pukulun. Nanging
sarchning dongeng utawi cariyos kawula punika kathah sangêt, kaparènga
namung sawatawis kemawon ingkang kawula andharakèn.”

Sawise midhangêtake atur wangsulane Bagawan Markandheya, Bathara
Narada banjur kondur mênyang Suralaya. Wondene Bagawan Markandheya
ing sapungkure Sang Bathara tumuli wiwit carita kaya ing ngisor iki.

Duk ing nguni Maharsi linangkung asma *Maiswata Manu*. Kaluhuranipun Sang Maiswata Manu satimbang kaliyan Batåara Brahma. Sang Maharsi linangkung punika mratapa ing madyaning *wana Wisala*, tanpa kaubanan wangan. Caranipun mratapa jumênêng sarana simpeyan kanan, dados sampayanipun ingkang kiwa botên tumapak ing bantala; astanipun ngacung manginggil. Remanipun kinlabang, mustakanipun tumungkul amari-kêlu, netranipun manthêlêng tanpa kêdhep. Anggenipun mratapa makatên punika laminipun ngantos salêksa taun.

Ing satunggaling dintên jawah dêrès ngantos kados dipun-sokakên saking akasa. Satêmah agêm-agêmanipun Sang Maharsi ngantos têtês-kêbês dening toya jawah. Nalika samantên Sang Maiswata Manu punika ngêrêsi mêngtas mudhar tapa, jumênêng wontên ing satêpining *lepen Sirini*. Dumadakan Sang Maharsi priksa ulam alit sumorot mbalêrêngi, nglangi nyêlaki dunungipun Sang Maharsi, lajêng matur makatên: „*Dhuh Sang Maharsi ingkang lèpas ing budi! Kawuningana, kawula punika ulam alit, rêngih lan bolên darbe pangayoman; milanipun marah kawula tansah sumêlang, ajrih kamangsa ulam agêng. Panyuwun kawula, dhuh Sang Maharsi ingkang gêntur ing kasutapan! Mugi wontêna kaparênging panggalih paduka karsa paring pangayoman dhatêng kawula sarana ngêntos kawula saking lepen Sirini punika. Lepen Sirini punika saklangkung mbêbayani ingatasipun kawula. Jalara kathah ulamipun agêng-agêng saha kathah saweripun ingkang sêhêng mangsa mina.*”

Midhangêt aturipun ulam alit makatên punika Sang Maharsi saklangkung kamiwêlasên. Tanpa manggalih panjang, Sang Maharsi enggal-enggal mundhut ulam punika saking narmada, lajêng sineleh ing jêmbangan ingkang sampun ingisenan toya. Sang Maharsi inggenipun ngupakara ulam punika saklangkung gumatos-ngatos-atos, milanipun ulam punika saklangkung enggal agêng. Botên gantalan wulan, jêmbangan punika sampun sêsak dipun-ênggeni ulam punika, milanipun pun ulam matur dhatêng Sang Maharsi, nyuwun dipun-pindhah dhatêng blumbang. Panyuwunipun ulam dipun-lêksanani dening Sang Maharsi. Dangu-dangu blumbang ugi sêsak dipun-ênggeni ulam ingkang enggal agêng punika, milanipun ulam lajêng dipun-pindhah dhatêng bêngawan Gangga. Dereng wonten sawulan wontên ing bêngawan Gangga, agêngipun ulam sampun sarêdi anakan.

„*Dhuh Maharsi Maiswata Manu! Sapunika bêngawan Gangga sampun sêsak kawula ênggeni. Panyuwun kawula, wontêna kaparêng paduka karsa mindhah kawula dhatêng papan ingkang saklangkung kobet, inggih punika dhatêng samodra.*” Mangkono ature matsya (iwak).

Maharsi Maiswata Manu mituruti panyuwunipun mina. Sanajan agêngipun mina sapunika sampun sarêdi anakan, paraadene Sang Maharsi rumaos

entheng kemawon pamanggulipun dhatèng samodra. Sarèng sampun dipuncêmplungakèn samodra, mina punika matur makatèn: „*Dhuw Sang Maharsi ingkung luhur ing budi! Kawula rumas kapotangan kasenen saklangkung agèng dhatèng paduka. Paduka sampun ngayomi saha ngupakara kawula kanthi gumatos saha ngatos-atos, wiwit kawula taksih alit ngantos dumugi samantèn agèngipun. Kawuningana Sang Maharsi! Samangke sampun meh dumugi wêkasaning jaman. Jagad saisinipun badhe dipun-kukut, awit sampun dumugi mangsekalanipun jagad punika kèdah dipunsuceni. Awit saking punika kaparènga kula ngaturi pamrayogi, kadospundi ingkang prayogi paduka lampahi, sarehning sadaya dumados punika, ingkang sagèd ebah utawi botèn, sampun meh dumugi ing pêpêsthenipun ingkang saklangkung nggègiris. Wontèna kaparèng paduka tumuntèn karsa yasa palwa (baita). Sasampunipun paripurna pandamêlipun, palwa punika paduka iseni sawarining wiji, lajèng paduka cêmplungakèn ing samodra, paduka titihi sêsarèngan kaliyan Rêsi pitu, nanging palwa punika sampun ngantos paduka lampahakèn, kajêngipun kumpul-kumpul kombah-kombul wontèn ing sacêlahipun pasisir kemawon. Paduka ngêntosana pêsowan kawula. Sapunika kawula badhe oncat saking ngriki, nanging ing tèmbe kawula badhe dhatèng malih awujud mina agung mawi singat panjang, ngatingali dhatèng paduka. Samangsa paduka priksa ulam mawi singat, tumuntèn paduka uncali dhadhung, kaangkaha supados dhadhung punika cumanthol ing singat. Panyuwun kawula, wontèna kaparèng paduka karsa ndhèhar aturpamrayogi kawula, supados paduka sagèd oncat saking bèbaya agèng ingkang badhe dhatèng.*”

Sasampunipun wêling makatèn dhatèng Maharsi Maiswata Manu, mina agung lajèng musna. Wondene Sang Maharsi, ing sapêngkeripun mina agung, lajèng ngajak Rêsi pitu ndamêl baita. Sasampunipun dados, baita dipuncêmplunakèn ing samodra, dipun-iseni wiji maneka wami, lajèng dipun-titihi Kaliyan Rêsi pitu, nanging derung dipun-lampahakèn, ngêntosi dhatèngipun mina agung ingkang mawi singat. Salêbêtipun ngêntosi, Sang Maharsi Maiswata Manu lan para Rêsi pitu tansah sami manggali, punapa sajatosipun mina agung punika.

Sarèng Maharsi Maiswata Manu tuwin Rêsi pitu anggenipun ngantu-antu dhatèngipun mina agung sampun sawatawis dintèn dangunipun, dumadakan priksa samodra kocak mawalikan pindha kinêbur, lan botèn antawis dangu lajèng priksa mina agung asingat branggah nglangi ngênèr dununging baita. Sang Maharsi Maiswata Manu enggal-enggal nyamêktakakèn dhadhung ingkang sampun kinlowong pucukipun. Sarèng mina agung sampun meped baita, tumuntèn inguncalan dhadhung dening Sang Maharsi. Klowonganipun dhadhung cumanthol ing singatipun mina agung, nanging pokipun (wêkasanipun) tansah dipun asta kèncèng dening Sang Maharsi. Sasampunipun singatipun kêjirèt dhadhung, mina agung lajèng nggêblas mubêng-mubêng ing samodra. Sampun tèmte kemawon baita saisinipun katut ing sapurugipun mina agung. Toyanipun samodra saya agèng, wasananipun ngêlêbi dharat-

an. Jagad saisinipun kinèlèr ing toya, dharatan babar-pisan botèn katingal. Ing keblat sakawan ingkang katingal namung toya angilak-ilak nglangut tanpa tèpi, gathuk kaliyan langit. Panglanginipun mina agung kaliyan nggered baita ngènèr pucakipun *ardi Himalaya* ingkang inggil piyambak. (Mount Everest? Pm).

Sadumuginipun ing pucaking ardi Himalaya, mina agung matur dhatèng Maharsi Maiswata Manu makaten: „*Dhuh Sang Maharsi! Samangke wontèna kaparèng paduka karsa nanceng baita punika wontèn ing ngriki.*”

Maharsi Maiswata Manu sarta para Rèsi pitu sami tédhak saking baita, lajèng nancang baitanipun ing wrèksa baniyan. Pucakipun Himawan (Himalaya) ing panggenan ingkang kangge nancang baita punika ngantos dumugi sapriki taksih kètèlah nama **NOBANDAKA**, tégèsipun *palabuhan*.

Sarèng baita sampun kacancang, mina agung matur malih dhatèng Sang Maiswata Manu, nanging aturipun sapunika mawi basa ngoko, makatèn: „*E, Manu, uruhanira! Ingsun iki salugunè BRAHMA, gustine sagung dumodi Wondene wigatine anggoningsun mancala warna awujud mina, amarga ingsun nêdya asung pitulung marang sira, supaya bisa oncat saka bêbaya gèdhe mangkene iki. Sira iku MANU, kang bakal dodè lantaran tumitane sagung dumodi, kayata: para dewa, asura, gandaria, manusa lan sapanunggalane.*”

Sasampunipun matur makatèn, mina agung ingkang salugunipun mancala warnipun Bathara Brahma punika lajèng musna.

Tèkan musnane mina agung, Bagawan Markandheya olehe carita mandhèg. Prabu Krêsna pamitan marang Sang Bagawan lan marang para Pandawa, banjur kondur mênyang Dwaraka sapanthereke.

255. KAWONTĒNANIPUN TĒTIYANG ING SATUNGGAL-SATUNG- GALIPUN JAMAN.

Ing sapungkure Prabu Krĕsna, Prabu Yudhisthira matur dhatĕng Bagawan Markandheya: „*Dhuh Sang Maha Muni! Kaparĕnga kawula cumanthaka nyuwun priksa, kukutipun jagad saisinipun punika ing jaman punapa, saha sasampunipun jagad punika dipun-kukut, lajĕng kadospundi?*”

Bagawan Markandheya: „*Kawĕningana sinuwun! Kukutipun jagad saisinipun punika ing wĕkasaning jaman Kali utawi Kaliyuga. Sasampunipun jagad saisinipun dipun-kukut, Bathara Brahma lajĕng ngwontĕnahĕn jagad enggal kanthi petangan jaman inghang kawastanan Brahmayuga, tĕgĕsipun jaman Brahma. Brahmayuga punika kaperang dados jaman alit warni 4, inggih punika:*

1. *Krĕtayuga* (jaman Krĕta), umuripun 4.000 taun, siyang saha dalunipun umuripun 400 taun. Dados umuripun Krĕtayuga $4.000 \times 365 \times 400$ taun = 584.000.000 taun.
2. *Tretayuga* (jaman Tirta), umuripun 3.000 taun, siyang saha dalunipun umuripun 300 taun. Dados umuripun Tretayuga $3.000 \times 365 \times 300$ taun = 328.500.000 taun.
3. *Dwaparayuga* (jaman Dupara), umuripun 2.000 taun, siyang saha dalunipun umuripun 200 taun. Dados umuripun Dwaparayuga $2.000 \times 365 \times 200$ taun = 146.000.000 taun.
4. *Kaliyuga* (jaman Kali), umuripun 1.000 taun, siyang saha dalunipun umuripun 100 taun. Dados umuripun Kaliyuga $1.000 \times 365 \times 100$ taun = 36.500.000 taun.

Kukutipun jagad saisinipun ing wĕkasanipun Kaliyuga, dipun-wastani hiyamat.

„*Dhuh musthikaning Narendra arah Bharata! Mugi karsoa nelingakĕn pamiyarsa, kula badhe ngandharakĕn kawontĕnanipun iĕtiyang ing satunggal-satunggalipun jaman.*”

1. *Ing jaman Krĕta (Krĕtayuga), wĕwatakanipun iĕtiyang, pihiranipun, ginĕnipun saha pakartinipun sarwa-sarwi sae. Watak jali-muthakil, ginĕm goroh utawi dora, tindak jali-culika, botĕn wontĕn. Lampah cĕcĕngilan botĕn wontĕn. Tiyang mitĕnah dhatĕng asanes, botĕn wontĕn. Tiyang melik darbeking asanes, botĕn wontĕn. Tiyang mihantukakĕn badanipun piyambak, mihantukakĕn sadherek utawi golonganipun piyambak, botĕn wontĕn. Sadaya tiyang sami ngluhurakĕn watak utami saha tindak susila. Botĕn wontĕr lampah dursila. Golongan brahmana, satriya, waisya lan sudra sami uĕtĕpi dharmanipun piyambak-piyam-*

bak kanthi sèpèn ing pamrih, saha sami ngêgungakên watak wêlas-asih Para brahmana sami sènêng muja-samadi, nindakakên sêsaji saha mêmulang isinipun Wêla dhatêng para satriya lan para waisya. (Golongan sudra botên kenging tumut mirêngakên puculang isinipun Weda. Pm). Para satriya sami sêngsem ulah kaprajuritan lan asung pangayoman dhatêng para brahmane, para waisya lan sudra. Para waisya sami sêngkad ngêmpalakên rajabrana sarana lampah dagang utawi nênu kang, bêbalhenipun (saperangan kangge prabeyaning nagari). Para suatra sami bèkti lèladi. Para pandhita sami gèntur kasutapanipun. Ing jaman Krêta ing pundi-pundi kawontênanipun sarwa-sarwi nyênêngakên. Pakêbonan-pakêbonan kêbak wit-witan ingkang wohipun miras tur saklangkung ndados. Pala kèpèndhêm, pala-gumanlung botên kirang. Karang kina utawi karang-kêtri wohipun ngêmohi. Ing pundi-pundi kêrêp wontên sêsaji saha kèpirêng swantenipun brahmana ngidungakên isinipun Weda. Candhi-candhi saha papan suci sanes-sanesipun sami dipun-rukti sac. Kathah pawiyatan luwin awama padununganipun para brahmana sasuwanipun. Kathah sumber agêng-agêng ingkang toyanipun bênging akingling-kingling piadha kaca. Tamarunipun toya jawah kanthi mangsa ingkang ajèg. Sadaya wiji, sènan dipun-sèbar utawi katanêm ing mangsa punapa kemawon tuwuhipun lèmtu sac ndémênakakên. Manawi Kertayuga punika dipun-pèndhakakên lèmbu, lèmbu ingkang sukunipun taksih wêlah (jangkêp) 4, tur wadaya tanpa ceda.

2. Sasampunipun jaman Krêta, gantos jaman Tirta (Tretayuga). Ing jaman Tirta colong-jupuk, lampah dursila, sampun wontên, nanging dereng kathah. Cacahipun tiyang awon walawê namung 25 %, ingkang wimbèk utami 75 %. Dados cacahipun tiyang sac tikêl 3 tinimbang ingkang awon. Manawi jaman Tirta dipun-pèndhakakên lèmbu, lèmbu ingkang sampun cacah, sakuripun sampun kalong 1, kantan 3. Sarehning cacahipun tiyang utami langkung kathah tinimbang ingkang awon, dursila gampang dipun-brasith. Candhi-candhi, papan-papan suci, taksih dipun-aji-aji, dipun-rukti kanthi sac. Tetiyang golongan brahmana, satriya, waisya lan sudra taksih cêtha pèpilahaniipun, taksih sami nêlpi dharmanipun piyambak-piyambak. Taksih kêrêp kèpirêng swantenipun brahmana ngidungakên isinipun Weda. Tiyang alampah tapa-brata taksih kathah.
3. Ing jaman Dwapara (Dwaparayuga, jaman Dupara) cacahipun tiyang awon mindhak 25 %, dados 50 %, cacahipun tiyang sac suda 25 %, kantan 50 %. Dados cacahipun tiyang awon sami kaliyan tiyang ingkang wimbèk utami. Jaman Dupara, pèpindhanipun lèmbu sukunipun kantan 2, sampun kathah kuciwanipun. Lampahing paprentahan kêrêp ngalami rêribêd dening pandamêlipun tiyang awon. Nanging pandamêl awon taksih gampang kabrasith, jalaran cacahipun tiyang awon dereng langkung kathah tinimbang ingkang sac. Tiyang alampah tapa taksih wontên.

nanging botèn kathah. Candhi-candhi tuwin papan-panggenan suci taksih karimat sae. Lampah cécengilan, padudon utawi rêgêjegan, tindak dursila, colong-jupuk, sampun kcthah.

4. *Jaman ingkang wêkasan nama Kaliyuga (jaman Kali). Ing jaman Kali kathah lampah lèlamlisan, kathah tiyang mëntala alampah cidra dhatêng rencangipun. Tètiyang sami rêmên dhatêng gèbyar, kathah barang palsu. Umuripun tiyang botèn panjang lan kalis ing kawicaksanan, jalaran sami kasinungan kamurkan saklangkung agèng lan sugih pakarêman, gagasanipun kèbak piawon, ngincim-incim dhatêng tiyang ingkang nate ndamel sak-sèriking manahipun. Sina pèpūahaning golongan brahmana, satrya lan waisya, botèn wontèn prabedanipun kaliyan golongan sudra. Ing jaman Kali pangrèngkuhipun priya dhatêng rabinipun namung kados dhatêng mitra. Tètiyang sami sènèng ngombe puhan menda, jalaran puhan lembu sampun langka. Tètiyang sami botèn sagèd nyan-dhèt hawu-napsunipun utawi ngèndhaleni pangangsa-angsanipun; racak sami ngambar anghara-murhanipun, milanipun kèrèp wontèn pasulayan utawi rêgêjegan, kèrèp wontèn raja-tatu utawi raja-pèjah. Ing jagad kèrèp wontèn pèpèrangan ingkang murugakèn kathah pèpèjah. Sèsaji dhatêng para dewa saha para pitri prasasat sampun botèn wontèn, sabab sampun botèn pitedos dhatêng para dewa saha sampun sami kèsupen dhatêng para lèluhur ingkang sampun sami sumare. Tètiyang sami purun ndhaku darbeking asotes. Bapa mëntala siya-kaniyaya dhatêng anak, anak wani dhatêng bapa. Bapa mrajaya anak, anak mrajaya sudarma, botèn kaanggèp dosa agèng. Tètiyang sami botèn ajirih tumindak dosa. Para brahmana sami tilar kuwajiban lan nyapelekakèn dhatêng isinipun kitab suci Weda. Anggenipun ngicali rêribèd kangge nggayuh sakecaning gèsangipun sarana pèjah-pinèjahin. Tètiyang sami purun melik bageaning para yatim-piatu, ngrèbat darbèhipun warendha utawi ngakal-akal rajabrananipun wanita ingkang tanpa daya. Tiyang purun nampi pawewehipun tiyang awon ingkang caranipun ngulungakèn sarana patrap botèn susila, mandar purun nédha kanthi pamèksa samukawis ingkang botèn kalal. Para satrya ingkang miturut dharmanipun kédah dados pangayomaning jagad, mandar sènèng daksiya kaniyaya dhatêng golongan sanesipun kangge mikantukakèn dhiri pribadi, lan purun ngrèbat semah tuwin rajabrananipun para kawula. Para kènya lan jèjaka anggenipun sami laki-rabi tanpa palilahing tiyang-sèpuhipun, sami milih jodho piyambak-piyambak. Para Narendara saindènging bauwana racak sami kalepetan dosa, purun ngarah darbeking kawula sarana nandukakèn pangawosipun kanthi cara maneka wani. Botèn wontèn tiyang ingkang pantès tinulad-tinuladha, ing pundi-pundi kebèkan pandamel awon. Tiyang mudha punggung ngakèn linangkung, reka-reka mèdhar ngelmu kasurysan. Tiyang ringkih ingah-ingih ngakèn teguh-santosa, tiyang jirih ngakèn sudira; wondene ingkang pranyata sudira,*

kasudiranipun botèn kangge ngayomi têtayang ingkang ringkih, nanging kangge tindak sasar-bêlasar. Tiyang sêpuh purun nasarakèn utawi mblithuk tiyang nem, satêmah kiyang nem botèn ngrêgèni dhatêng tiyang sêpuh. Pandamèl dursila saya ndadra, lampah susila saya suda. Manawi sampun cêlak kaliyan wêkasaning jaman Kali, para pawestri sami botèn sudi lèladi dhatêng guru-laki. Têtayang sami botèn purun sêsaji para dewa saha para piri (lêluhur ingkang sampun sumare), lênggana sêsaji sradha. (Jawa-kuna "Graddha" - korban, mingsed dados basa Jawi-anggal "sadrân." Nyadran - wilujengan utawi sêsaji ing pangenan kramat). Têtayang sami wêgah nggalosakèn pamrayogi utami, lênggana ngestokakèn uêwarahing para dutja. Pawestri botèn rumaos marêm dhatêng guru-lakinipun piyambak, makatèn ugi priya botèn marêm dhatêng rabinipun piyambak; jalêr-estri sami ndurusl pèpenginanipun ingkang botèn prayogi. Ing pundi-pundi kathah tiyang jalêr-estri ingkang sami risak aklahipun. Têtayang anggenipun nglampahi agami namung sakajêngipun piyambak, nyimpang saking pitêdahing brahmana. Amargi botèn mangêrtos dhatêng uêwarahing agami ingkang lèrès, têtayang mênatala mrajaya brahmana sarta ngalap raja-darbekipun, lan botèn lingsêm miratelakakèn bilih barang ingkang dipun êngge utawi ingkang dipun-têdha punika saking anggenipun ngalap darbekipun brahmana ingkang dipun-prajaya. Awit saking punika para brahmana sami giris-miris manahipun, satêmah kathah ingkang sami hesah sapurug-purug ngupados pangayoman, nanging sarajan dumugi ing pundi kemawon botèn sagêd angsal pangayoman, jalaran para satriya ingkang pancenipun kédah ngayomi jagad sami botèn nêtèpi dhatêng dharmahipun. Kathah ugi brahmana ingkang sami sêsingidan ing guwa-guwa utawi ing pundi kemawon ingkang hinintèn botèn kambah durjana.

Pratapanipun para pandhita, padhepokanipun para Rêsi-Maharsi, asrama saha padununganipun para brahmana sasiswanipun, panggenan-panggenan ingkang kangge sêsaji tuwin papan-papan suci sami sirna asri lan wêngitipun. Têtayang sami sênêng ngombe samukawis ingkang mênêmi (inuman kêras). Dhumawahipun toya jawah botèn kanthi mangsa ingkang ajêg, kêrêp jawah salah-mangsa. Tiyang sêsaji tanpa miturut pitêdahing agami. Para sudra purun cêcêngilan utawi rêgêjêgan kaliyan brahmana. Kathah tiyang kitha pindhah dhatêng wana, sami bêbadra utawi têturuka, narimah nêdha wowohan lan pala-kêpêndhêm. Botèn wontên adû, Para siwa botèn ngestokakèn pitêdahing Guru, mandar sami naiti lan kala-kala nyeda dhatêng Guru. Para Guru gêsangipun kêcingkrangan, satêmah dipun-remihakèn dening asanès.

Lampahing angin molak-mafit, kêrêp wontên ndaru kêtینگال, asring wontên srêngenge hêmbar. Wulu-wêdaling bumi botèn kathah. Pawestri sênêng ngucap wêngis, ndaga dhatêng prentahing guru-lakinipun. Asura Rahu kêrêp nguntal srêngenge utawi rêmbulan, kêrêp wontên grahana. Têtayang ingkang sami ngalaya bumi botèn sagêd pikantuk têdha, pangomben utawi

pamondhokan, sanajan kanthi ngrerintih ngasih-asih peněmbungipun.

Bagawan Markandheya nutup caritane sarana pangandika mangkene:
„Cěkah-cěkapipun sinuwun, kawontěnzning jagad ing jaman Kali, samukawis
ing kang katěngal lan ing kang kapirěng, ing kang hathah-hathah botěn nye-
něngakěn manah.”

Prabu Yudhisthira matur marang Bagawan Markandheya: „*Dhuh musthikaning para Maharsi! Mugi wontêna kaparênging panggaliĥ paduka karsa ngëndikahakĕn Narendra ingkang apambĕgan utami luhur ing budi, minangka tĕpa-tuladha.*”

Bagawan Markandheya: „*Prayogi, Sinuwun! Sumangga kula aturi ndĕlingahĕn pamiyarsa.*”

Sawise ngĕndika mangkono, Sang Bagawan banjur wiwit carita.

„*Ing jaman rumiyin wontĕna Narendra ajĕjuluk Prabu Astaka, ndamĕl sĕsaji Aswamedha (sĕsaji kapal). Kadang-kadĕyanipun Prabu Astaka tiga, asma Prabu Pratardana, Prabu Wasuman lan Prabu Siwi, ugi sami njumĕnĕngi sĕsaji Aswamedha punika. Saperipurnaning sĕsaji, Prabu Astaka nitih krĕta kĕncana kaliyan Prabu Pratardana, Prabu Wasuman lan Prabu Siwi, mubĕng-mubĕng mriksani kaendahaning kitha-krĕjan ingkang kaparĕngga asri. Dereng ngantos tĕmu-gĕlang anggenipun ngubĕngi kitha-krĕjan, Ratu 4 punika kĕpĕthuk Bathara Narada. Para Ratu punika sami tĕdhak saking krĕta ngurmati Sang Bathara sariwi matur makatĕn: „Pukulun, wontĕna kaparĕnging panggaliĥ paduka karsa nitih krĕta punika tĕtunggilan kaliyan Narendra sakawan.*”

„*Prayoga!*” Ngĕndikanipun Sang Bathara kaliyan minggah ing krĕta.

Sasampunipun Bathara Narada lĕnggah ing salĕbĕting krĕta, wontĕn Ratu satunggal ingkang matur makatĕn: „*Pukulun, paduka tĕmtu botĕn kĕsamaran bilih Ratu 4 punika sampun sami nampi nagrahaning Jawata umur panjang, saking wohing pandamĕlipun utami. Dados, tĕmtunipun ing tĕmbe sami dipun-parĕngakĕn manjing suwarga saha adĕdunung ing ngriha ngantos sawatawis lamĕnipun. Pukulun, wontĕna kaparĕng paduka karsa ngĕndikahakĕn, Ratu 4 punika sintĕn ingkang ing tĕmbe badhe dhawah rumiyin piyambak saking suwarga?*”

Pangandikanipun Bathara Narada: „*Prabu Astaka kang bakal tiba dhisik dhewe saka suwarga; wondene sababe mangkene. Nalika ingsun nyare nganti sawatara dina ang ing kadhotan?, ing sawijĕnĕng dina ingsun dijah pĕpara mĕnyang sajabon kutha awahana krĕta kĕncana. Dumadakan ingsun ndulu lĕmbu mawu-euu kang warna-warna ulĕse. Ingsun tĕtanya marang Sang Prabu, sapine sapa iku.*”

Wangsulane Prabu Astaka: „*Pukulun, kawuningana! Sadaya punika lĕmbu kawula, nanging sampun kawula danakakĕn dhatĕng para kawula.*”

„Gunêm mangkono iku ngêmu surasa ngalêm marang awake dhewe, utawa pamer yen pribadine gèdhe danane marang para kawula. Ya iku kang njalari Prabu Astaka tiba saka suwarga. Bêrê Sang Prabu kudu mangsuli mangkene: „Punika lèmbunipun para kawula.”

Prabu Siwi sumêla atur: „Sasampunipun kantun Ratu tiga, sintên ingkang lajêng katurunakên saking suwarga?”

Pangandikanipun Bathara Narada: „Banjur kaki Prabu Pratardana. Wondene sababe, nalika inggun rawuh ing kadhatone, inggun dijak cangkrama awahana kreta apangirid jaran têtlu dening Sang Prabu. Dumadakan kêpapak brahmana kang darbe panêmbung mangkene: „Sinuwun, kaparênga turangga pangiriding kreta punika kula suwun satunggal.”

Wangsulane Prabu Pratardana: „Inggihi Sang Brahmana, nanging jêngandika karsa ngêntosi ing sawangsul kula.”

Brahmana: „Mawoi pancen kaparêng, kaparingna sapunika.”

Prabu Pratardana tumuli mudhun saka kreta nguculi jaran siji dipasrahake marang brahmana, banjur munggah ing kreta maneh nêrusake cangkramane. Lakuning kretane durung sapiraa dohe, dumadakan kêpapak karo brahmana maneh kang uga nyuwun jaran. Sang Prabu nguculi jaran siji maneh, dipasrahake marang brahmana iku, nuli mbanjurake olehe pêpara. Lêt sahêdhèp netra kêpapak brahmana maneh kang uga nyuwun jaran. Jaran pangiriding kreta kang mung kari siji diuculi, dipasrahake marang brahmana iku. Jalaran jarane wis êntek, kreta banjur digered dening Prabu Pratardana dhewe, nêrusake olehe pêpara.”

Prabu Siwi: „Pukulun, panyuwunipun para brahmana dipun-lêksanani sadaya dening Prabu Pratardana. Punapa sababipun, sarêng Sang Prabu seda, sampun munggah suwarga, kôh lajêng katurunakên malih?”

Bathara Narada: „Wruhanira! Bêrê Prabu Pratardana mituruti panyuwune kabèh brahmana, nanging olehe masrahake barang kang disuwun kanthi rasa owêl, ora kanthi ekles.”

„Sasampunipun kantun Ratu kalih, kawula kaliyan Prabu Wasuman, sintên ingkang katurunakên saking suwarga, pukulun?” Makatên aturipun Prabu Siwi.

Bathara Narada: „Prabu Wasuman kang diturunake saka suwarga, sababe mangkene: Ing sawijining dina mbênêri Prabu Wasuman sêsaji Swastiwacana (sêsaji murih slamêt ing urip) mawi sajen kreta kêncana pinatik manikmau-rêtna ingkang kinêmbang-kêmbang asri anglam-lami. Saparipun nanging sêsaji, inggun ngêndika marang Prabu Wasuman sing surasane ngalêmbana edi-penining kreta kêncana sajening sêsaji. Sanajan pangalêmbananingsun nganti wola-woli, parandene kreta iku ora dirilakake marang inggun. Iku kang njalari tibane Prabu Wasuman saka suwarga.”

Prabu Astaka matur cumanthaka: „Pukulun, punapa Prabu Siwi ing têmbe ugi badhe dipun-turunakên saking suwarga?”

Bathara Narada: „Ora, Prabu Siwi têtêp ana ing suwarga, sabab watak-wantune sarwa rila-lêgawa terus ing batine, Bab iku inggun sipati dhewe, mangkene tandha yêktine:

Ing sawijining dina Prabu Siwi nêdya amêng-amêng mênyang ing sajaban kutha. Lagi têtan ing sêkethenging kutha, dumadakan dipêthukake sawijining brahamana kang kandha mangkene: „Sinuwun, kula punika mêngas mudhar tapa, saklangkung luwe, hajarênga nyuwun têttha.”

Prabu Siwi mangsuli kanthi wicara manis: „Dhuh Sang Brahmana, wontêna hajarêng jêngandika karsa ngêndihakakên, dhaharan punapa ingkang jêngandika karsakakên.”

Brahmana: „Putra jêngandika Sang Wrehatgarba kasêmbêlêha, dagingipun dipunratêngana dening Sang Prabu piyambak, badhe kula têttha sadaya.”

Kanthi polatan sumêh Prabu Siwi mangsuli “sêndika,” banjur kondur nyêmbêlêh Sang Wrehatgarba, daginge diratêngi, Sawise matêng, daginge Sang Wrehatgarba diwadhahi baki, null disunggi, nêdya diaturake marang brahmana kang ngênteni ana ing sêkethenging kutha, Barêng Prabu Siwi têtan sêkethenging kutha, brahmana wis ora ana. Sajrone Prabu Siwi lingak-linguk ngupaya Sang Brahmana, dumadakan priksa pawongan saka kadhaton mlayoni Sang Prabu karo nangis, banjur ngrungkêbi sampeyane karo matur mangkene: „Gusti, kawuningana Gusti, kawuningana! Kadhaton sakukubanipun dados karungabang, dipun-bêsmi dening brahmana ingkang nyuwun dhaharan. Pêndhapa kadhaton, prabasuwaya, haputren saha suwaya sanes-sanesipun dipun-bêsmi sadaya.”

Midhangêt ature pawongan mangkono iku, Sang Prabu katon ayêm bae, babar-pisan ora owah pasuryane, mung banjur kondur ngupaya Sang Brahmana. Barêng wis kêtêmu, Sang Prabu ngêndika mangkene: „Dhuh musthikaning para brahmana! Pamundhut jêngandika dhaharan sampun samêkta, sumangga jêngandika dhahar, mumpung taksih angêt.”

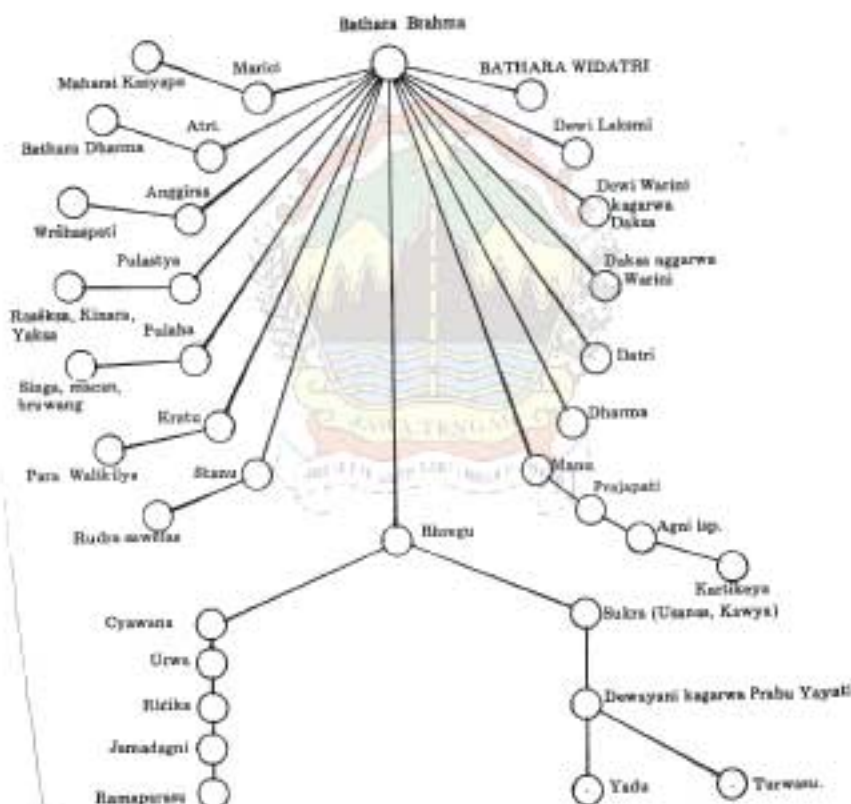
„Mangga jêngandika dhahar piyambak!” Mangkono wangsulane Sang Brahmana.

Karo mapan lênggah ing lêmah ana ing ngarsane Sang Brahmana, Prabu Siwi mangsuli: „Nuwun inggih sêndika, Sang Brahmana.”

Nanging, nalika Sang Prabu nêdya mundhut daging ing baki, astane dicandhak dening Sang Brahmana karo tutur mangkene: „Sinuwun! Ing saindênging bawana botên wontên Narendra ingkang rila-lêgawaning panggalihipun satimbang kaliyan jêngandika, Pranyata jêngandika sampun sagêd mangreh kanêpson; botên gêgêtun samangsa kecalari, botên mangeran dhatêng kadonyan, lan botên ngemahi raja-brata ingkang awujud punapa hemawon ingkang dipun-suwun dening brahmana.”

Sawise ngëndika mangkono, mak lap! Brahmana musna, lan lêt sakêdhèp netra banjur mak jêdhul! Sang Wrehatgarba prapta nyungkêmi sampéyane Sang Prabu. Kadhaton sakukubane kang dhèk mau katon dadi karang-ahang, saiki katon wutuh-gêtuh. Kang mancala warna brahmana mau salugune *Bathara Widatri*, putrane Bathara Brahma kang silsilahé kaya ing ngisor iki:

SILSILAH XXXII : BATHARA WIDATRI

Sawise Bagawan Marîandheya paripurna olehe nyaritakake para Narendra kang pantês tinulad-tinuladha, Prabu Yudhîsthîra banjur matur mangkene: „*Dhuh Sang Bagawati! Sasampunipun kawula mirêngahên cariyosipun para Narendra ingkang aparibêgan ulami luhuring budi, tuwuh kumaceluning manah kawula kapengin mirêngahên cariyos "Pawestri utami ingkang saklangkung bêkti dhatêng gunulaki." Mugi wontêna kaparêng paduka karsa paring tuladha wanita ingkang kados makatên punika.*"

Bagawan Markandheya: „*Prayogi, Sinuwun. Samangga kula aturi mihangêtahên atur kula.*"

„*Duk ing kina wontên brahmana lîngkung apêparab Kosika. Brahmana Kosika punika gêntur kasutapanipun, lêbda dhatêng isinipun sadaya Weda saha sêrat-sêrat suci sanes-sanesipun. Ing satunggaling dintên Sang Brahmana lênggah wontên ing sangandhaping wrêksa kaliyan maos Weda. Dumadakan mustakanipun kraos kêdhawahan punapa-punapa. Sarêng dipuntitipriksa, têtela ingkang dhawah ing mustakanipun punika tinja pêksi. Kanthi nawung duka brahmana Kosika tamênga, priksa pêksi bango estri mingkêring ing pangging wrêksa.*"

„*Lah dala! Manuk koe kang tinjane liba ing sirahku. Kurang ajar!*" Makatên panglocitanipun Sang Brahmana.

Awit saking sangêtêng dukaripun, bango estri lajêng kapandêng manthêlêng kanthi urubing kasêktenipun, satêmah pêksi punika dhawah lajêng pêjah. Brahmana Kosika saklangkung piduwung priksa bango punika pêjah, pangandikanipun: „*Adhuh, kêtawasan! Awit saka muntabing hanêpsonku, aku nganti njalari patiné si bango.*"

Ngantos wongsal-wangsul Sang Brahmana anggenipun ngudarasos makatên punika; wasananipun panjênênganipun mupus pèpêsthening Jawata, lajêng tindak pèpriman dhatêng dhusun ing adhusun. Manawi wontên griya ingkang tiyangipun saripun nate dipun-suwuni têdha, botên dipunên-dhêgi, dipunlangkungi kemawon. Botên antawis dangu anggenipun pèpriman brahmana Kosika dumugi ing griya ingkang kontênipun kalêrês mênga, tur kalêrês wontên pawestri ingkang mèdal ing kontên. Sang Brahmana enggal-enggal ngêthungakên mangkokipun ingkang kangge pèpriman kaliyan nêmbung nyuwun têdha.

„*Kula aturi ngêntosi sakêdhap, Sang Brahmana.*" Makatên cariyosipun pawestri punika kaliyan lumêbêt ing griya, ngasahi tuwung ingkang badhe kangge wadhahing têdha ingkang badhe kasukakakên dhatêng Sang Brahmana.

Brahmana Kosika ngêntosi wontên ing sakiwaning griya.

Salêbêtipun pawestri punika ngasahi tuwung, guru-lakinipun dhatêng. Amargi dhatêngipun tanpa noleh kiwa-têngên, piyambakipun botên mangrêtos bilih ing sakiwaning griya wontên brahmana. Dereng ngantos lumêbêt ing griya, taksih wontên ing kontên, piyambakipun sampun undang-undang rabinipun kanthi mratelakakên bilih luwe sangêt. Rabinipun, inggih pawestri wau punika, dhasaripun pancen saktiangkung bêkti dhatêng guru-laki; milanipun sarêng mirêng guru-lakinipun dhatêng enggal-enggal méthukakên kalyan mbêkta toya winadhahan ember, kangge misuhi sukunipun guru-laki. Sasampunipun makatên, pawestri punika lajêng nata unben palinggihan. Ingkang jalêr tumuntên linggih, dipun-ladosi nêdha dening ingkang estri lan dipun-sandhingi wedang kungge ngombe. Salêbêtipun ingkang jalêr nêdha, pawestri punika nêngani wontên ing sangajêngipun kanthi polatan sumeb ingkang mratandhani sênênging manah, sumadhiya (ngêntosi) mbokmanawi ingkang jalêr mbêtahakên punapa-punapa supados sagêd nyamêktakakên kanthi rikal.

Pawestri ingkang bêkti dhatêng guru-laki punika panganggêpipun dhatêng ingkang jalêr dados pèpundhenipun, kédah dipun-sêmbah-sêmbah. Anggenipun lèladi dhatêng guru-laki, wijiling wicara lan solah-bawa, pangruktinipun bale-wisma, sawungipun kaliyan sintên kemawon lan tangkepipun dhatêng kadang-kadayan tansah kanthi pangatos-atos, kaangkah supados tansah ndamêl suka-rênaning guru-lakinipun.

Sasampunipun ingkang jalêr rampung anggenipun nêdha, pawestri punika lajêng badhe wiwit nêdha sarana ajang tilas ajangipun ingkang jalêr. Nanging sawêg kemawon badhe wiwit muluk sêkul, kengêtan dhatêng brahmana ingkang ngêntosi wontên ing jawi. Kanthi manah gugup, raos ajrih kaworan lingsêm, pawestri punika enggal-enggal mèdal nyangking tuwung isi têtêdha ingkang badhe dipun-sukakakê; dhatêng Sang Brahmana. Sasampunipun nampeni pawewhipun pawestri punika, Sang Brahmana ngêndika: „*Dhuh wanita kêhasihing dewa! Saklangkung gumun-ngunguning manah kula, dene kala wau jêngandika cariyos supados kula ngêntosi sakêdhap, botên tumuntên jêngandika tundhung supados kêsah, sanajan kêtungka dhatêngipun gurulahi jêngandika.*”

Pawestri punika mangrêtos bilih ngêndikanipun Brahmana Kosika makatên punika isi pangulu, lan ugi mangrêtos bilih Sang Brahmana agêng urubing kasêktenipun. Milanipun sanjêt anggenipun ngarih-arib murih Sang Brahmana sampun ngantos kalajêng duka, wicantênipun: „*Dhuh musthikaning para brahmana! Mugi wontêna kaparêng paduka karsa nglubrahkên samodra pangaksama dhatêng kalêpatan kawula inghang botên kawula têtêdha. Kawuningana Sang Brahmana! Guru-laki kula punika sêsêmbahan kawula, milanipun kawula pundhi-pundhi sangêt. Nalika piyambakipun dhatêng lajêng cariyos bilih luwe sangêt, manah kawula kumêdah-kêdah enggal-enggal ngladosi lan nglêksanani punapa inghang dipun-kajengakên, ngantos kawula kasupen dhatêng paduka.*”

Wangsulanipun Brahmana Kosika: „Miturut pamanggih jêngandika, punapa brahmana botên ngaji-aji? Punapa jêngandika nganggep guru-laki jêngandika langkung luhur tinimbang brahmana? Léladi dhatêng guru-laki punika sampun dados kuwajibanipun pawestri. Nanging punapa lîrês manawi pawestri ngremehakên dhatêng brahmana? Kawuningana! Bathara Indra ratuning para dewa ngaji-aji dhatêng brahmana. Ila punapa para tilah ing marcapada, para manungsa, botên samêsthisipun mundhi-mundhi dhatêng brahmana? Wo, pawestri sumuci-suci! Punapa jêngandika derêng mangrêtos bilih muntabing manahipun brahmana sagêd mباسمي samukawis ingkang dipun-kajêngkên?”

Pawestri: „Dhuh Sang Brahmana linangkung! Kawistara ing netra, paduka saklangkung nawung duka. Nanging duka paduka botên badhe mahanani punapa-punapa tumrap kawula, awit kawula botên darbe dosa. Kawula mangrêtos bilih Sang Brahmana kasinungan panguwas linangkung. Kawula ugi mangrêtos dhatêng kaagungan lan kasêktenipun para brahmana ingkang sampun tampi nugrahaning Jawata saking anggenipun nggêntur tapabratâ. Miturut pamirêng kawula, para brahmana ingkang mandi SOT-ipun, agêng pangapuntênipun. Mila panyuwun kawula, mugi wontên kersa paduka paring pangaksama dhatêng kalintuning tindak kawula ingkang botên kawula têmaha. Kawuningana Sang Brahmana! Anggen kawula saklangkung bêkti léladi dhatêng guru-laki, saha anggen kawula mundhi-mundhi dhatêng piyambak-ipun ngantos kados pangaji-aji kawula dhatêng dewa, punika ngestokakên pitêdahipun satunggaling brahmana linangkung. Miturut keyakinan kawula, pawestri ingkang mbêkên guru-laki sagêd pikantuk nugrahaning Jawata.”

„Dhuh têtungguling para brahmana! Kawula mangrêtos bilih awit saking sêrênging duka, paduka nate ndaniêl pêjahing bango estri namung sarana paduka pendêg kênthi urubing kanêpson paduka. Ujaring para wicaksana, brahmana punika kasinungan kalangkungan warni-warni, kadosta: 1 Kuwawi ngêndhaleni kanêpson lan mêpêr pepenginan. 2 Sagêd nuju prana (karyenak tyasing sasema). 3 Lêbda dhatêng isinipun Weda. 4 Mumpuni ing anggêring kasulitan. 5 Putus ing pangawikan. 6 Sagêd ngêndhih kamurkan. 7 Boten tilar kautamen luhur.

„Nuwun sewu, Sang Brahmana! Kawula kemipurun matur kathah-kathah dhatêng paduka, ingkang paduka iêmtu sampun nguningani ing babagan ingkang badhe kawula aturakên punika. Kawuningana! Miturut ujaring cariyos, ing kitha Wideha, kitha-krajanipun nagani Mitila, inggih nagarinipun Prabu Janaka, wontên tuwaburu (grêma, Indonesia: pemburu) ingkang saklangkung mumpuni ing babagan kautamen luhur, bêkti dhatêng yayah-wibi, sagêd mangreh indriya, ngêndhaleni kamurkan lan ngêndhih pepenginan. Tuwaburu punika sênêng manawi kaajak sarasehan ing babagan kautamen luhur.”

Midhangêt aturipun pawestri makatên punika, katêtangi panggalhipun Brahmana Kosika, kapengin pêpanggihan kaliyan tuwaburu ing Wideha.

Pangandikanipun: „*Dhuh wanita inghang saklangkung bēkti dhatēng priya! Jēngandika tēmtu antuk nugrahaning Jawata, anargi sagēd damēl lilihing kanēpson kula. Panyeda jēngandika dhatēng klintuning lampah kula, njalari tinartukaning manah kula kapengin alampah utami. Awit saking punika, jēngandika kantuna rahayu-wilujēng, kula nēdya nērusakēn lampah dhalēng hiitha Wideha, kapengin pēpanggihan lan sarasehan kaliyan tuwaburu ing babagan kautamen luhur.*”

Caritane Bagawan Markandheya isih akeh, nanging keroncen yen diandharake kabeh; mulane sigēg samene bae.

258. DURYODANA NĒDYA NGERANG-ERANG PANDAWA, DITAWAN
GANDARWARAJA, WASANANE DILUWARI DENING PANDAWA.

Ing ngarêp wis dipratelakake yen Pandawa sawise jêlana brata banjur kondur adêdunung ana ing alas Kamyaka maneh, nanging ora antara la-
was banjur pindhah adhêdhèpok ing sandhing tlaga Dwetawana, kapara rada
adoh. Sabèn dina akeh brahmana, pandhita lan/utawa para mbangun tapa
kang putus ing Weda kang têtinjo Pandawa ing padhèpokane anyar.

Kacarita ing Hastinapura, ing sawijining dina Duryodana, Sakuni lan
Karna padha imbal wacana-nggunêm para Pandawa.

Sakuni: „Samangke anak Prabu sampun kaleksanan jumênêng Nata
binathara mangreh jagat tanpa sisihan. Anak Prabu katingal ngalela wontên
ing marcapada. Para Narendra salumahing bantala sakurêbing akasa, sadaya
sami atur bulu-bêkti glondhong pangarêng-arêng saha peni-peni rajapeni
gurubakal gurudadi dhatêng anak Prabu. Kaagungan, kalahuran saha ka-
mulyan agêng ingkang rumiyin damunung wontên ing Pandawa, sapunika
sampun kadarbe dening anak Prabu. Kawuningane anak Prabu! Pandawa,
miturut ujaring pawartos, sapunika adêdunung wontên ing sandhing tlaga
Dwetawana kapara radi lèbih; gêsangipun saklangkung sangsara, prasasat
kêsrakat. Manawi anak Prabu saestu kapengin nyirnakakên Pandawa, kanthi
cara ingkang alus, inggih sapunika punika wêkdalipun ingkang prayogi. Ma-
katên anak Prabu, caranipun anak Prabu prayogi tindak dhatêng Dwetawana
kanthi upacaraing Nata binathara, inggih-uyun para nayaka saha para
manggalaning wadyabala mawu-ewu sami awahana kreta piyambak-piyam-
bak tuwin para putri ingkang sami nitihi jempuna utawi joli, prêlu mamerakên
kaagungan, kalahuran saha kamulyan dhatêng para Pandawa. Tiyang sangsara
ingkang gêsangipun prasasat kêsrakat, manawi sumêrêp tiyang sanes ingkang
gêsangipun saklangkung mulya mukti-wibawa ngalami makmur jibar-jibur
mubra-mubru blabur madu, têngtu rumaos saya nalangsa kêranta-ranta,
manahipun pèpès, ngênès, wasananipun palastra. Manawi para Pandawa sam-
pun palastra, nama sampun sirna kilipipun anak Prabu, ing salami-laminipun
botên badhe wontên malih rubeda ingkang nggrêbèdi anak Prabu anggenipun
jumênêng Ratu.”

Midhangêt ature Sakuni mangkono iku, Prabu Duryodana bangêt
karènan ing panggalih, noleh marang Karna karo ngêndika: „Kaka Pra-
bu Karna! Kula saklangkung jumurung dhatêng pamrayogiripun paman
Sakuni, jalaran kula pancen kapengin sangêt nyumêrêpi kasangsaranipun
para Pandawa. Mendah sênênging manah kula manawi nyumêrêpi kasang-
saranipun para Pandawa lan Dewi Krêsha sami mangangge klikaning halêng
salêbêtipun dados tiyang bucalan wontên ing madyaning wana. Ingatasipun
kula, botên wontên ingkang nyamené kamaraman kula, manawi sagêd nyu-

mêrêpi hêsrakatipun para Pandawa tuwin putri Pancala. Para Pandawa têmtu pêpês manahipun, manawi sumêrêp kaagungan, kaluhuran lan kamulayan kula, punapa dene manawi nyumêrêpi anggen kula suka-suka parisuka mangun bojana andrawina kaliyan para ari, para nayaka saha para wadyabala, mbokmanawi njalari sami pêjah ngênês dening nalangsa lan kêranta-rantaning manahipun. Nanging kaka Prabu Karna, kadospundi sagedipun rama Prabu marêngakên kula dhatêng Dwetawana, jer botên wontên kaprêluhan kula ingkang wigatos, mligi namung badhe ngerang-erang para Pandawa lan Dewi Krêsna."

Karna: *"Yayi Prabu! Manawi namung ngangkah supados rama paduka marêngakên yayi Prabu tindak dhatêng Dwetawana, gampil hemawon. Pamitipun yayi Prabu prayogi asêngadi badhe mriksani lêmbu-lêmbu ingkang rinêksa para pangen wontên ing laladan Dwetawana. Rama paduka sampun priksa bilih paduka kagungan klangenan lêmbu kathah wontên ing laladan Dwetawana, mitanipun panjênênganipun têmtu badhe jumurung mangayu-bagya tindak paduka mriksa."*

Ngrungu ngêndikane Karna mangkono iku, Sakuni gumuyu ngakak, banjur matur: *"Lêrês anak Prabu, lêrês! Pamanggihipun anak Prabu Karna punika prayogi sangêt, Manawi pamitipun anak Prabu kanthi pawadan kados aturipun anak Prabu Karna, rama paduka têmtu marêngakên, sebab panjênênganipun manggahi bilih tindakipun anak Prabu dhatêng Dwetawana mêngku kautamen."*

Gancanging carita Prabu Duryodana wis nyuwun pamit marang ingkang rama kanthi pawadan kaya pamrayogane Sang Karna, lan wis diparêngake dening Prabu Drêtarastra.

Ing dina kang wis ditêmtokake, Prabu Duryodana sakadang Korawa bêbodholan mênyang Dwetawana didherekake para nayaka, para wadyabala lan para putri garwane Satakorawa. Prabu Duryodana nitih kreta pinatik manik nawa rêtna, pandhereke kang awahana rata 8.000, dirada 3.000 lan turangga 9. 000. Para putri garwane Satakorawa nitih joli utawa jempuna, ingurung-urung dening para êmban, parêkan lan cethi maewu-ewu. Kehe wadyabala kang alaku dharat salêksa. Para sambewara kang padha nunggang pêdhati, para pasindhen lan wong-wong kang nêdya mbarang tontonan apadene para bakul panganan ratêngan padha lumaku ana ing saburine wadyabala. (Çatakorawa = Korawa satus).

Tindake Prabu Duryodana mênyang Dwetawana sabên ndungkap wayah sandyakala leren lan lêrêm sawêngi, ana ing palêrêman suka-suka parisuka bojana andrawina; esuke bêbodholan maneh, mbanjurake laku. Saprapane ing laladan Dwetawana, watara mung kari saèpal dohe saka tilaga. Prabu Duryodana dhawuh para wadyabala nggawe pasanggrahan kanggo palêrêmane Prabu Duryodana, Sakuni, Karna lan para Satakorawa, lan dhawuh nggawe pakuwon kanggo para nayaka lan wadyabala. Sajrone para wadyabala nggawe

pasanggahan lan pakuwon, Prabu Duryodana mriksani sapi-sapi kang ingu-pakara dening para pangon, didherekake Sakuni, Karna, para ari Korawa lan para manggalaning wadyabala. Sawise kempit panitipriksane kabeh kandhang sapi saisine, Prabu Duryodana lan kabeh sing ndherekake bali mēnyang papan pasanggahan lan pakuwon. Saprapane Prabu Duryodana sapandhereke ing papan iku, panggawene pasanggahan lan pakuwon wis dadi kanthi rinéngga-réngga sarwa asri anglam-lami.

Ing padhepokane Pandawa kang dununge ora patia adoh saka Dwetawana, prasasat sabèn dina ana sēsaji marang dewa utawa para pitri. Sing nganakake sēsaji Prabu Yuchisthira, kang minangka panuntun tumindake sēsaji *Rēsi Domya*, diladeni dening para ari (Bhima—Arjuna lan Sang Kern-bar). Sabèn bēngi ing padhepokane Pandawa kaprunge swaraning brahmana ngidungake Weda.

Sajrone masanggahan ana ing Dwetawana, Prabu Duryodana sabèn dina pēpara inguyun-uyun dening para pandhereke kabeh, ngliwati padhepokane Pandawa, manerake kaagugane, kaluhurane, panguwasane lan kamulyane marang para Pandawa lan Dewi Krēsna. Sawise pēpara, Prabu Duryodana sapandhereke kabeh banjur padha bojana andrawina, terus suka-suka parisuka, tarkadhang nganti lingsir wēngi tansah kaprunge swaraning pasindhen bina-rung swaraning pradangga, sidhela-sadhela sinēlan surak mawurahan. Mang-kono carane Prabu Duryodana ngerang-erang para Pandawa, supaya padha saya nalangsa karanta-ranta sarta pēpēs-ngēnēs panggalihe.

Kacarita ing sawijining dina tuwuh ancasa Prabu Duryodana kapengin lētumban, mulane dhawuh marang wadyabala ndikakake nitipriksa kaanane tlaga. Kang tanpa dhawuh natur sēndika, enggal-enggal budhal mēnyang tlaga. Durung nganti tēkan tlaga, lakune wadyabala diadhang dening wadyabala gandarwa, ora dikēnakake mbacut, kandhane: „*Eh wadyabala kang mēntas prapta, wruhairi! Samēngko Gandarwaraja Bathara Citrasena lagi lēlangēn ana ing tlaga, mulane sapa bae kang nēdya nyēdhaki tlaga kudu dakbalahake.*”

Ngrungu kandhane para gandarwa mangkono iku wadyabala Hastina tumuli mangsuli kanthi sērēng-sora: „*Heh para gandarwa cubluk, sumurupa! Aku kabeh iki wadyabalane gustiku Prabu Duryodana Ratu binathara ing Hastina, ya Ratu kang kagungan tlaga Dwetawana. Dadi, gustiku nēdya siram ana ing tlaga kagugane dhewe. Kapriye dene kowe kumawani ngalang-alangi aku nēdya nitipriksa kaanane tlaga kagugane gustiku?!*”

Amarga sulaya ing rēmbug, wasanane dadi pancakara rame, kaprunge saka pakuwone wadyabala gandarwa lan uga saka pakuwone wadyabala Hastina. Para gandarwa lan wadyabala Hastina padha lumayu mēnyang papan pancakara, milu nrambul yuda mbiyantu kancane dhewe-dhewe, mulane pérangé dadi sangsaya rame. Prabu Duryodana, Sakuni, Karna, Dussasana lan liya-liyane iya padha mangsah yuda. Gandarwaraja Bathara Citrasena eng-

gal-enggal mēntas saka tlaga, tumuli ngrasuk busana kaprajuritan, banjur mangsah yuda didherekake pari gandarwa kang pating mbarubul saka pakuwon. Campuhe prajurit gandarwa kang diindhihi Bathara Citrasena lumawan wadyabala Hastina kang diindhihi Prabu Duryodana lan sapanunggalane bangêt nggegirisi, padha isilih-ungkih gēnti unggul gēnti kalindhih. Amarga prajurit gandarwa tērus wuwuh bae pating mbrubul mētu saka pakuwone, suwe-suwe wadyabala Hastina karoban lawan, mulane banjur padha lumayu asasaran. Sakuni, Dussasana lan para Drētarastraputra liyane kajaba Prabu Duryodana uga padha ngucira ing yuda. Mung Prabu Duryodana lan Karna kang tērus lumawan mungsuh. Amarga dikroyok gandarwa maewu-ewu, suwe-suwe Karna rumangsa kēthetheran; tujune tumuli dicēdhaki Wikarna diunggahake ing kreta, digawa oncat saka pabaratan. Mung kari Prabu Duryodana dhewe kang isih lumawan mungsuh. Dumadakan kretane Prabu Duryodana rēmuk kētēnggēl jēmparinge Bathara Citrasena, kusir lan jarane palastra. Prabu Duryodana képlēsāt tiba ing bantala, ditututi dening Bathara Citrasena, dilarak-larak nganti sawatara dohe, banjur pinusara lan wasanane ditawan.

Sawēnēh wadyabala Korawa kang lumayu ana kang ngungsi mēnyang padhepokane Pandawa marak Prabu Yudhisthira, matur mangkene: *„Dhuh sinuwun, kētiwasan sinuwun! Raka paduka Prabu Duryodana saha para Drētarastraputra sanes-sanesipun punapadene para putri Hastina sami dipuntawan dening Gandarwaraja. Awit saking punika sinuwun, wontēna kaparēng paduka karsa ngrēbat Prabu Duryodana saha sanes-sanesipun punika ingkang sami kajarah dening Gandarwaraja.”*

Midhangēt ature wong Hastina mangkono iku Prabu Yudhisthira isih mēnēng bae, mung Bhima kang tumuli mangguli mangkene: *„Ela ya kuwi wohe laku ala. Kiraku tēkane kakang Duryodana ing Duerawana ngandhut maksud ala, nēdya ngerang-erang Pandawa kang lagi dadi wong buwangan, urip kēsraak nganti padha kuru-kuru, sarana manerake panguwasane, kaluhurane lan kamuktene. Wis samēsthine wong darbe sēdya ala ngalami cilaka.”*

Prabu Yudhisthira: *„Yayi Ehima! Saiki dudu wēktune ngundhat-undhat alane Korawa. Elinga, Korawa iku kadang kita nak-dulur dhewe. Marang kadang, paribasane ”tega larane ora tega patine.” Ngaurip kaku-kala pasulayan karo kadang, aran lumrah. Nanging manawa kadang pasulayan karo wong liya, kudu dibelani, kanggo rumēksa aja nganti bangsane dicēcamah dening wong liya. Manawa ana golongan nyēnyamah marang kakang Duryodana, hlu rah atēgēs uga nyēnyamah marang Pandawa, amarga Pandawa karo Korawa iku padhadene kalēbu bangsa Euru. Awit saka iku yayi Bhima, di enggal kakang Duryodana sakadang Korawa rēbutēn; mangkono uga para putri-putri Hastina, aja nganti dijamah dening gandarwa.”*

Ngestokake dhawuhe kadang wrēdha, Bhima-Arjuna lan Sang Kēmbat tumuli tumandang ngrēnggēp sanjata, banjur tūndak mēnyang Dwetawana

nědya ngrabasa Gandarwaraja sawadyahalane. Sapraplane ing Dwetawana satrīya papat iku padha bēbarēngan ngamuk punggung sura tan taha nirbaya nirwikara, satēmah akeh gandarwa kang palastra kětiban jēmparinge Arjuna, kēbabit gadane Bhima utawa kēsabēt pēdhange Nakula — Sahadewa. Nanging nalika Arjuna ayun-ayunan karo Gandarwaraja Bathara Citrasena, kaget panggalihē, amarga Sang Gandarwaraja ngēndika mangkene: „*Heh Arjuna, mara waspadakna, inggun iki sapa?!*”

Arjuna tumuli maspadakake marang ratuning Gandarwa, sanalika kelingan yen Sang Gandarwaraja iku salugune Bathara Citrasena, yaiku gurune kang mulang kagunan karawitan lan bēksa kaswargan, nalika Sang Panēngah Pandawa ana ing Kaindran.

Arjuna enggal-enggal nyelehake gēgamane, tumuli mlayoni Bathara Citrasena, nyungkēmi padane karo matur mangkene: „*Pukulan, mugī wontēna kaparēng paduka karsa nglubrahēn samodra pangaksama. Kaparēnga kawula nyuwun priksa, pukulan, wontēn wigatos punapa paduka ngantos tumēdhak ing Dwetawana ngirid gandarwa mayuta-yuta?*”

Bathara Citrasena: „*Mitaku Arjuna, uruhanira! Praptaningsun ing Dwetawana iki ngēmban timbalane Sang Hyang Surapati (Bathara Indra), ndihakake mikut Duryodana kang ngerang-erang kesrakate para Pandawa supaya pēpēs-ngēnēs atihē kang wasanane banjur padha palastra.*”

Arjuna: „*Pukulan, manawi wontēn kaparēng paduka nēdya ndamēl sēnēnging manah kawula, karsa paduka nggēsangi saha ngluwarī kakang Duryodana sakadang Korawa, punapadene para putri Hastina ingkang paduka tawan.*”

Bathara Citrasena: „*Kakangira Duryodana ambēh angkara murka abudi candhala lan kaduk adigun-gumēndhung, tur lansa nēdya nangsaya para Pandawa. Apa ora luwih bēcih Duryodana sakadange sira sirnakake bae?!*”

Arjuna: „*Pukulan, kawuningana! Pwēlingipun kaku Prabu Yudhisthira, kawula botēn parēng misakit kakang Duryodana, punapa malih mrajaya, saya botēn parēng. Kawula namung tinanggēnah ngluwarī kemawon.*”

Bathara Citrasena: „*Arjuna, inggun kapengin ngrungu dhewe, kapriye karsane kaku Prabu Yudhisthira gēgayutan karo Duryodana sakadang Korawa kang samēngko inggun tawan awujud bandan.*”

Sawise ngēndika mangkono, Bathara Citrasena banjur tindak mēnyang padhepokane Pandawa didherekake Bhima-Arjuna lan Sang Kēmbar.

„*Kaku Prabu Yudhisthira! Wis makaping-kaping Duryodana ngangkah sirnane Pandawa sarana cara mareka warna. Samēngko Duryodana sakadang Korawa wis inggun pikut lan inggun tawan saka dhawuhe Bathara Indra, amarga tēkane ing Dwetawana ngandhut maksud ala tumrap Pandawa. Nēdya dikapakake Duryodana sakadange minangka ukumane, sumarah sakarsane kaku Prabu.*” Mangkono ngēndikane Bathara Citrasena sawise

kētému Prabu Yudhisthira.

Yudhisthira: „Pukulun, Pandawa rumaos saklangkung bégja, dene kakang Duryodana sakadang Korawa namung sawèg paduka tawan, dereng kalajèng paduka prajaya. Kawula ngahèni, bilih sudaning suwuripun para lèluhur kawula awit saking lèkasipun kakang Duryodana abadi candhela. Nanging sasampunipun ngalami dadca tawanan, sagèd ugi kakang Duryodana sampun kapok tumindak sasar-bèlaser lan lajèng mantuni watehipun adigugunèndhung. Manawi klampah makatèn, suwuripun para lèluhur kawula ièmtu badhe pulih. Awit saking punika pukulun, panyuwun kawula, wontèna kaparèng paduka karsa ngluwaré kasang Duryodana sakadangipun saha para putri Hastina ingkang paduka tawan.”

Bathara Citrasena: „Kaki Prabu Yudhisthira! Yen mangkono karsanira, prayogane kaki Prabu dheuwe bae kang ngluwaré tawanan-tawanan iku, inggih nédya tumuli kondur mènyang kahyangan.”

Sawise ngèndika mangkono, Bathara Citrasena tumuli tindak mènyang pabaratan maneh, nguripake para gandarwa kang padha palastra sarana dikèpyuri tirta amrèta. Kabeh gandarwa kang palastra padha waluya jati. Bathara Citrasena banjur kondur mènyang kahyangan didherekake wadyabala gandarwa kanthi wutuh-ayam (ora ana kalonge, isih ganèp, wutuh gètu).

Ing sapungkure Bathara Citrasena, para Pandawa tindak mènyang papan tawanan. Kang diluwaré dhèsik para putri Hastina, banjur Prabu Duryodana sakadange Korawa diwètokake saka papan tawanan, diudhari bèbandane. Sajrone diudhari bandane nganti pècisahan karo Pandawa, Prabu Duryodana tansah tumungkul bae, awit saka bangéting lingsème, ora wani noleh para Pandawa. Pangandikane Prabu Yudhisthira: „Dhuh kaka Prabu Duryodana, kadang kula sepuh! Benjing malih, manawi badhe ngadani pandamél punape kemawon, kagaliha-rumitya kanthi weninging panggalih, supados sampun ngantos kaduwung wasananipun. Pamuji kula, mugi konduripun kang Duryodana sapandherekipun lèstantuna karaharjan dumugi ing praja.”

Sarampunging ngèndikane Prabu Yudhisthira, Prabu Duryodane enggal-enggal oncat saka ngarsane para Pandawa tanpa pamit, awit saka bangéting lingsème, mustakane tumungkul. Tindaké alon, sadhela-sadhela mandhèg unjal napas dawa. Nédya kondur mènyang praja ora kapenak panggalihé, kuwatir satèkane ing kadhaton didingu warna-warna dening ingkang rama lan Rêsi Bhisma, ora bisa ngaturi wangsulan kang agawe rênaning panggalihé. Barèng tindaké tèkan ing panggonan kang asri lan ayom amarga akeh wit-witané kang ngrèmbyung godhonge, Prabu Duryodana kapengin lèrèm ana ing kono sawatara dina, mulane dhawuh para wadyabala ndikakake nggawe pasanggahan.

Esuke ing wayah plètheking sréngenge, Prabu Duryodana mbènèri lènggah anggana ana ing empering pasanggahan manggalih kojuring salirane, gagasane mangkene: „Wo, apès tèmèn saliraningsun! Ngangkah nédya nge-

rang-erang, wasanane mandar nandhang wirang. Wirang, dene ingun nganti kasoran lumawan Gandarwaraja, malah nganti dadi tawanan, Wirang, dene bisane luwar saka tawanan, jalaran saka pitulungane ————.”

Panggagase Prabu Duryodana durung nganti rampung, késaru praptane Karna kang banjur matur mangkene: „Dhuh Prabu Duryodana, pèpundhen kula! Kula rumaos saktiangkung bégja dene sagéd pinanggih malih kaliyan yayi Prabu kanthi wilujèng ing sadayanipun, botèn kirang satunggal punapa. Tètelanipun yayi Prabu Duryodana punika pranyata pinunjul ing jagad, katandha sagéd unggul ing yuda lumawan Gandarwaraja sawadyabalanipun ingkang sami sura-sakti mandraguna. Paduka pranyata musthikaning satriya wrotama darah Kuru ingkang tètela sagéd unggul lumawan sintèn kemawon. Yayi Prabu, sajég-jumèg kula dereng nate lumawan mêngsah ngantos ngalami kofur kados lumawan Gandarwaraja kala wau punika. Sasampunipun kreta kula remuk hinrocoh dédamel dening gandarwa ingkang tanpa wicalan kathahipun, tur sami sura-sakti, kula dipun-saut kainggehahèn ing kreta dening Wikarna, lala kula arang-kranjang. Sapunika kula rumaos bégja kemawon sagéd pinanggih malih kaliyan paduka lan para ari Korawa saha para putri Hastina, tur sadaya sami waras-wiras sègèr-bugèr botèn kirang satunggal punapa. Dhuh musthikaning darah Kuru! Ing spindènging jagad botèn wontèn Narendra ingkang nyundhul kasèkten paduka, milanipun sanajan pancakara lumawan Gandarwaraja sawadyabalanipun, paduka sagéd unggul.”

Ngèndikane Karna mangkono iku saya agawe pèpèsing pangalihe Prabu Duryodana, mulane netrane katon kaca-kaca ngembèng waspa, sèrèt wijiling pangandika: „Kaka Prabu Karna! Jèngandika botèn priksa wasananing pancakara kula lumawan Gandarwaraja. Saupami jèngandika priksa wasananing pèrang kula lumawan mêngsah kala wau punika, jèngandika kula wastani ‘njunjung ngèntèbake’ dhatèng kula, iripun ing lair ngalèmbana, nanging salugunipun isi panyeda utawi pangina. Ananging sarehning jèngandika botèn wuninga wasananing paprangan, pangandika jèngandika botèn adamèl sèrèking manah kula. Jèngandika ngintèn bilih kula unggul ing yuda lumawan Gandarwaraja. Wo, klintu kaka Prabu! Kula kaliyan para ari Korawa sami kèlindhah ing yuda, mandar wasananipun sami dipun-benda lan dipun-tawan dening Gandarwaraja. Para Putri Hastina ugi sami dipun tawan.”

„Wontèn wadya Hastina ingkang lumajèng ngungsi dhatèng padhepokanipun Pandawa, mratelakakèn dhatèng yayi Yudhishtira bilih kula lan para ari tuwin para putri sami dipun-tawan dening Gandarwaraja. Wasananipun kula sakodang lan para putri sami dipun-luwar dening Pandawa. Dhuh kaka Prabu Karna! Ingkang adamèl gunun-ngunguning manah kula, tangkepipun Gandarwaraja kaliyan Pandawa kok saktiangkung rakèt supèkèt sangèt, kados kaliyan mitra sinarawedi. Dhatèng para Pandawa, Gandarwaraja mratelakakèn bilih dhatèng kula ing Dwetawana badhe ngerang-erang kèsratipun Pandawa sarana mamerahèn kacunggan, kaluhuran, kamulyan lan kamukten kula. Punika ingkang saktiangkung adamèl lingsèming manah kula.

Saya langkung adamêi wirang ingkang namah kula, dene ingkang ngluwar kula sakadang saking tawananipun Gandarwaraja kok para Pandawa, mêngsah kula. O, kakang Karna! Watah-wantunipun satriya ingkang ngalami rêribêd, manawi sagêdipun luar saking rêribêd punika jalaran dipun pitulungi dening mêngsah, awrat ing manahipun ngungkuli pêjah. Milanipun, awit saking agênging wirang ingkang kula sandhang, kula sampun botên kapengin gê-sang, botên kapengin mantuk dhatêng praja, nêdya nglalu antaka wontên ing ngriki sarana botên nêdha têtêdhan punapa kemawon."

Midhangêt ngêndikane Prabu Duryodana mangkono iku, Karna pang-galihe nratub. Prabu Duryodana enggal-enggal diarih-arih, supaya panggalihe tumuli lilih, ilang rasane wirang.

„Yayi Prabu muthikaning satriya darah Kuru ingkang tuhu kasusa ing jagad. Kadospundi dene namung ngalami lèlampahan kados makatên kema-won kok lajêng nglokro, mandar nêdya nglalu antaka. Lêkas makatên punika adamêi bingahing mêngsah. Yayi Prabu dipun-pitulungi Pandawa kok rumaos lingsêm, punika klintu sangêt. Sampun samêsthinipun Pandawa asung pitu-lung dhatêng paduka, sabab adêdukung wontên ing wana laladan Hastina, da-das inggih wana hagungan paduka. Sok sintên ingkang manggen ing bumi wê-wêngkoning Ratu, samangsa Ratu legkang hagungan wêwêngkon kêdhatêngan rêribêd utawi parangmuha, kuwajiban asung pambiyantu. Milanipun klintu sangêt, manawi paduka rumaos nandhang wirang, amargi dipun pitulungi dening Pandawa. Awit saking punika yayi Prabu, samangsa tumuntên kon-dur dhatêng praja, sampun ngantos nglêlantur panggalih sungkawa."

Duryodana: „Kakang Karna. Samangsa jêgandika, paman Sakuni lan sanes-sanesipun kula aturi kondur dhatêng praja, kula botên badhe mantuk dhatêng Hastinapura."

Karna: „Manawi yayi Prabu botên kersa kondur, kula ugi botên nêdya mantuk. Kula botên sagêd pisah kaliyan paduka. O, yayi Prabu! Mana-wi paduka kênçêng botên nêdya kondur dhatêng praja saha saestu badhe nglalu antaka sarana botên dhahar, têngtu badhe cinacad dening jagad."

Barêng pangarih-aribe Karna ora ndayani apa-apa, Suwalaputra (Sakuni) tumuli mupêki Prabu Duryodana lan milu ngarih-arih marang panjênêngane, nanging pangarih-aribe uga ora ndayani. Prabu Duryodana kênçêng ora nê-dya kondur mênyang praja, lan kênçêng nêdya nglalu antaka. Kênçênging panggalihe wis ora bisa luluh dening pituduh, ora bisa luntur dening pitutur, lan ora bisa mêntha dening basa mardu-mardawa.

Kacarita para asura (daiitya, danawa, rasêksa) kang ing nguni kasoran pèrang lumawan para dewa, padha sêsingidan ana ing dhasaring pratata. Barêng ngrêti Prabu Duryodana nêdya nganyut tuwuh, para asura tumuli cêthik gêni sêsaji, kang nindakake sêsaji para brahmananing asura. Sawise sêsaji tumindak sawatara suwene, ana rasêksi sinakti mêtu saka gêni sêsaji,

wujude anèh — nylènèh, cangkème amba médèni, kandha marang para asura:
„Kowe padha darbe paminta apa marang aku?”

Para asura: „Mugi Prabu Duryodana ingkang nêdya nglalu antaka, yitmanipun dipun-irupa, kabèktaa mriki.”

Rasèksi sinakti: „Iya, èntenana sadhe!”

Kandha mangkono iku rasèksi sinakti mau karo lunga, nanging lét sakédhep netra wis bali maneh nggawa yitmane Prabu Duryodana dipasrahake para asura.

Pinituwane para asura mbombong yitmane Prabu Duryodana supaya katêtangi kuwanene: „Dhuh musthikaning Narendra darah Bharata! Kados-pundi dene paduka kagungan karsa nêdya nglalu antaka sarana botèn dhahar. Tiyang nglalu antaka punika têmtu badhe kacemplung Yamani, amargi dosa agêng. (Yamanî = kahyanganipun Bathara Yama, naraka). Karsa paduka makatèn punika sampun ngantos dipun-laêngakèn, awit lèkas makatèn punika singlar saking kautamen, nèbihakèn kabègjan, nyirnakakèn kamulyan, ngicalakèn suwur, kasudiran lan kasèkten, tur adamèl bingahing manahipun mèngsah. Sinuwun, kawuningana! Salira paduka punika perangan ingkang nginggil dumados saking kasèktening para prajurit linangkung, mila paduka botèn tédhas tapak paluning pande sisaning gurinda. Wondene perangan ingkang ngandhap dumados saking kèmpalipun sarining sèkar, mila paduka dipun-gandrungi para putri. Dados salira paduka punika beda kaliyan saliranipun para satriya sanes-sanesipun. Milanipun manawi paduka ing têmbe lumawan Pandawa ing madyaning Bharatayuddha, têmtu unggul ing yuda. Sraya paduka Prabu Bagadatta, punika ing têmbe ingkang badhe ngrisak wadyabala Pandawa, mila paduka karsa tumuntèn mbirai sungkawaning panggali. Kawuningana, sinuwun! Tumitahipun para asura sinakti ing marcapada punika minangka srayanipun sinuwun samangsa dumados Bharatayuddha, Pandawa lumawan Korawa. Ing têmbe wontèn ing Bharatayuddha, para asura sakti mandraguna sami manjing ing guwagarbanipun Rêsi Bhîsma, Rêsi Drona, Prabu Salya, Prabu Karna lan sanes-sanesipun, ingkang njulari para sinakti punika sami mênkala mrajaya Pandawa sawadyabalanipun ngantos tumpês tapis tanpa sisa. Kathah asura ingkang manjanma dados satriya, prèlu badhe asung pambiyantu dhatèng paduka ing Bharatayuddha. Mila sampun ngantos paduka kagungan panggali kuwatos, lan sampun ngantos kagungan ras giris dhatèng Bhîma saha Arjuna. Prabu Karna Ratu Angga punika panjenmanipun Sang Asuraraja Naraka, punika ingkang ing têmbe badhe nyirnakakèn Arjuna lan Krêsna ing palagan. Sarehning paduka têmtu badhe unggul ing yuda lumawan Pandawa ing Bharatayuddha, punapa pedahipun paduka nawung prihatos. Sabibarèng pèrang agêng ing têmbe, paduka badhe saya katingal ngakèla wontèn ing marcapada, jumênêng Nata binathara tanpa sisihan. Mila kasandekna sêdya paduka nglalu antaka, prayogi tumuntèna kondur dhatèng Hastinapura.”

Sawise dijelipur dening pinituwane asura, yitmane Prabu Duryodana banjur dibalekake dening rasèksi sinakti kang ngirup.

Gregah! Prabu Duryodana ngililir, polatane katon lèjar, ngeling-eling kang mēntas klakon, rumangsane kaya supéna sajrone nendra, gagasane mangkene: „E, e! Dadi Korawa ing tēmbé bakal unggul lumawan Pandawa ing Bharatayuddha. Iya, ta. Yen mangkono, pedah apa inghun susah-nggrēsah. Apa prèlune inghun prihatin. Rasa susah, prihatin, giris marang mungsuh, saiki uga inghun kipatake.”

Sawise nggagas mangkono, Prabu Duryodana banjur jéngkar saka palénggahane, dhawuh marang wadyabala ndikakake nyarnèktakake kreta titihane. Sawise samèkta, Prabu Duryodana turuli munggah ing kreta kondur mēnyang Hastinapura, ingyun-uyun sagung wadyabala.

259. PANDAWA NĒMU PAKEWUH, WASANANE MANDAR
ANTUK PITUDUH.

Pandawa wis meh 12 warsa dadi wong buwangan, urip ana ing madyaning alas. Sawatara dina maneh Pandawa kudu sēsingidan (namur salira) aja nganti kawruhan Korawa, lawase sawarsa. Sadurunge wiwit sēsingidan, Pandawa isih ngalami lēlakon kang ora nyēnēngake rong warna, yaiku:

- I. Dewi Krēsna (Dropadi) dibradhat dening Jayadrata. (Mriksanana Sisilah Wayang Purwa Mawa Carita jilid III bab 124 kaca 114 – 120).
- II. NĒmu pakewuh nganti padha palastra, amarga ngunjuk banyu tlaḡa.

Bab kang angka II iku durung kocap ana ing buku Sisilah Wayang Purwa Mawa Carita ing buku jilid-jilid kang luwih dhisik, mulane prĒḡu diandharake ana ing buku iki, mangkene:

Sajrone adĒdunung ana ing sandhġing tlaḡa Dwetawana, para Pandawa lan Dewi Krēsna kĒrĒp ngĒngurangi, cĒḡah dhahar lawan nendra.

Ing sawijining dina, mbĒnĒri para Pandawa lagi manungku puja, dumadakan ana kadadĒan kang aneh-nyĒneh, nganti njalari ribĒding pangalihe Prabu Yudhisthira lan para ari. Mangkene caritane:

Ana mĒnjangan asungu branggah lumĒbu ing pratapane brahmana kang dununge ora adoh saka padhepokane Pandawa. MĒnjangan branggah digusah dening brahmana. MĒtune mĒnjangan saka pratapan sungune nyanthol piranti cĒthik gĒni sĒsaji lan piranti kang kanggo ngublak mĒrtega suci. MĒnjangan lumayu nggawa piranti warna loro iku, cumanthol ing sungune. Sang brahmana rumangsa ora bisa nututi mĒnjangan, mulane banjur mĒnyang padhepokane Pandawa, minta-sraya marang Prabu Yudhisthira.

„Sinuwun, kĒtutasan Sinuwun. Pirantos kula cĒthik latu sĒsaji lan pirantos kangge ngublak mĒrtega suci cumanthol ing singat sangsam ingkang lumĒbĒt ing pratapan, kabĒhta lumafĒng. Mugi sinuwun karsaa nglacak lan ngoyak sangsam ingkang mbĒhta lumafĒng pirantos kula kalih warni punika. Manawi pirantos kula kalih warni punika botĒn sagĒd wangsul, kula sahlangkung cotho, botĒn sagĒd ngwontĒnahĒn sĒsaji.” Mangkono ature Sang brahmana.

MidhangĒt ature brahmana mau Prabu Yudhisthira kamiwĒlasĒn, mulane enggal-enggal nyandhak langkap lan jĒmparing, tumuli tindak nglacak playune mĒnjangan, didherekake para ari. Karsane Sang Prabu, mĒnjangan nĒdya dicĒkĒl urip-uripan bae, sabab manawa dilĒpasi jĒmparing, sisip-sĒmbire jĒmparinge ngĒnani piranti cĒthik gĒni lan/utawa piranti ngublak mĒrtega suci kang cumanthol ing sungune, bisa uga njalari rusake.

Ora antara suwe mĒnjangan wis kĒtututan; nanging bareng arĒp dicĒkĒl

nggiwar. Nganti suwe para Pandawa olehe ngoyak-oyak lan nyêgat-nyêgat mênjangan. Sabèn cêdhak, nêdya dicandhak, nggiwar lan nuli lumayu sa-paran-paran. Suwe-suwe Prabu Yudhisthira êntek sabare, mênjangan nêdya dilêpasi jêmparing. Nanging lagi bae Sang Prabu mênthang kêndhênging langkape, mênjangan banjur musna, lan sabanjure têrus ora katon maneh. Para Pandawa, luwih-luwih Prabu Yudhisthira, rumangsa lingsêm bangêt panggalihé, amarga ora bisa mrantasi gawe.

Amarga saka bangêt ing suwene olehe ngoyak-oyak mênjangan, kajaba bangêt kêsêlê, para Pandawa padha ngêlak lan luwe, mulane banjur padha ndheprok ana ing sangisore wit banyian gêdhe.

„Yayi Sahadewa! Coba meneka wit banyian iki, ana ing dhuwur milang-miling ngiwa-nêngên, mbokmanawa sumurup ana sêndhang utawa tlaga kang isi banyu, banjur mudhuna lan nuli mangkata njupuk banyu iku sarana endhong wadhah panah, kênaa kanggo ngilangake ngêlake kadang-kadangmu kabeh iki.” Mangkono dhawuhe Prabu Yudhisthira.

Sahadewa matur sêndika, banjur menek wit banyian. Durung sapiraa dhuwure pameneke, Sahadewa wêruh tlaga kang banyune bangêt bênging, mulane banjur mudhun.

„Kaka Prabu, kawuningana! Kawula sampun sumêrêp tlaga ingkang toyanipun saktiangkung bening kincilong-kincilong kadès kaca. Kaparênga kawula tumuntên mangkat mênthêt taya.” Mangkono ature Sahadewa marang Prabu Yudhisthira, sawise mudhun saka wit banyian.

Yudhisthira: *„Iya Sahadewa, nanging ndang bali, kadang-kadangmu padha bangêt ngoronge.”*

Sahadewa tumuli mangkat nggawa endhong wadhah panah nêdya diisèni banyu, kanggo ngunjuk kadang-kadhange. Satêkane ing tlaga, sadurunge nyidhuk banyu sarana endhong, Sahadewa nêdya ngunjuk dhisik samarême. Lagi bae ngancik bambinging tlaga, dumadakan Sadewa ngrungu swara: *„Heb manungsa! Aja atindak mamak murang lata! Sumurupa, tlaga iku kagunganingsun. Sapa bae kang nêdya njupuk utawa ngombe banyune tlaga iku, hudu oleh palilahingsun. Kajaba saka iku, sira lagi ingsun parêngake ngombe lan njupuk banyune tlaga iku, manawa wis bisa mangsuli pandanunguningsun kang bakal ingsun lairake.”*

Sahadewa ora maelu swara iku, têrus bae nyemplung ing tlaga lan banjur ngunjuk sacukupe. Salêbare ngunjuk, Sahadewa seda, layone kumambang ing tirta.

„Yayi Nakula! Wis kapara suwe arinira Sahadewa olehe ngupaya banyu durung katon têka. Panggalihingsun bangêt sumêlang, nguwatirake arinira nêmu bêdaya. Mara yayi, susulên kadangira si Sahadewa!” Mangkono ngêndikane Prabu Yudhisthira.

Nakula matur sêndika, banjur mak lèpat mangkat ngupaya Sahadewa. Barêng tindake têtan ing satêpining tlaga, Nakula bangêt kôjot panggallihé, amarga priksa Sahadewa kumambang ing tlaga wis tanpa nyawa. Panglocitane: „*Aku nêdya tumuli bali ngaturi priksa kaka Prabu bab kaanane yayi Sahadewa, nanging bécik dak ngombe dhisik.*”

Durung nganti nyemplung tlaga, Nakula ngrungu suwara kaya suwara kang rinungu dening Sahadewa, nanging ora dipraduli. Têrus bae Nakula nyemplung ing tlaga lan banjur ngunjuk samarêmé. Sawise ngunjuk, Nakula uga palastra.

„*Yayi Arjuna! Panggallihingsun bangêt ora kapenak, ayumêlangake Nakula-Sahadewa ngalami pringga-baya. Mulane yayi, Nakula-Sahadewa susulèn tumuli.*” Mangkono dhawuhe Prabu Yudhisthira marang Panêngah Pandawa.

Arjuna lengser saka ngarsane Prabu Yudhisthira, samêkta nggendhong endhong ngiwa Gândhiwa, nêdya ngupaya Nakula-Sahadewa. Barêng tindake têtan ing satêpining tlaga, sakala sumrêpêt panone Arjuna, amarga priksa Nakula-Sahadewa wis padha dadi kunarpa kumambang ing tlaga. Gagasane Arjuna mangkene: „*Iki mêtêhi panggawene mungsuh!*”

Arjuna milang-miling mriksani kanar-kering kanthi prayitna, duma-dakan midhangêt suwara kaya suwara kang rinungu dening Nakula-Sahadewa. Arjuna gènti nyuwata: „*Heh kang darbe suwara! Mêtêhi sira sing mrajaya adhiku si Nakula-Sahadewa. Iya ta! Nadyan sira ora kasatmata, anggèrè isih ana ing marcapada bae, mangsa wurunga mati dening aku howe.*” Mangkono sêsumbare Arjuna karo mênthang Gândhiwa kang kèndhèngé wis pinasangan warastra. Maewu-ewu cacahé jemparing kang lumêpas saka Gândhiwa tumuju menyang dununging swara. Kanthi nahan ngelak lan luwe, Arjuna ora kèndhat ngudani warastra. Barêng wis runtangs kêsêl, Arjuna lagi leren, banjur nyemplung ing tlaga nêdya ngunjuk dhisik. Salêbare ngunjuk, Arjuna uga seda, layone kampul-kampul ing tirta.

„*Yayi Bhima! Nganti cêngklungên anggoningsun ngantu-antu têtane hadangira têté. Kapriye prayogane, yayi?*” Mangkono pandangane Prabu Yudhisthira marang Bhima.

„*Karia rahayu kaka Prabu! Aku nêdya nusul hadangku têté.*” Mangkono wangsulane Bhima, banjur mangkat karo mandhi gada gédhé kagila-gila, tindake rikat kaya dibalangake. Barêng tindake têtan ing sacêdhake tlaga, Bhima mak grêg mandhêg dhêlêg-dhêlêg lan ngèmbèng waspa, amarga priksa Arjuna-Nakula-Sahadewa wis padha palastra, kunarpane kumambang ing tlaga. Pangudarasane mangkene: „*Iki mêtêhi panggawene si bangsat-kêparat Duryodana kang bangêt julig-culihe abudi candhala. Ora uwis-uwis anggone nangsaya——.*” Durung nganti rampung pangudarasane Bhima kandhêg, kêsaru ana suwara kaprungi: „*Heh wong dhewur! Aja ujas-ujus grusa-grusu murang-krama kumawani nyêdhaki taga, sadurunge sira oleh palilah*

saka inggun. Wruhanira, tlaga iku kagunganingsun. Manawa sira ora kena inggun elikake, mesthi bakal tumêka ing pati kaya arinira lêlu kae."

"Heh titah kang ora kasatmata! Dadl sira sing tumindak siya-kuniyaya mrajaya kadangkula Arjuna-Nakula-Sahadewa?! Iya ta! Nadyan sira ora kawistara ing netra, mangsa wurunga ajur-mêmêt dening gadaku iki." Mangkono wangsulane Bhima marang kang darbe suwara. Bhima nggèrèng karo manthèlèng, banjur mancolot mênayang papan dununging suwara. Sawarnane wit sing cilik-cilik dibédholl, wit sing gèdhe-gèdhe sinèmpal-sèmpal pinarapal dening Bhima, amarga ngira yen sing darbe suwara ndhèlik ana ing wit-witan, ing rérungkudan utawa ing bèbondhotan. Nganti suwe pangupayane Bhima marang kang darbe suwara, nanging mèksa ora ètèmu. Barèng olehe ngobrak-abrik alas wis lèsèl, Bhima leren, banjur nyèmplung ing tlaga, ngunjuk. Sawise ngunjuk, Bhima palastra, layone kumambang ing tlaga.

Kocap kang kari anggana, Prabu Yudhisthira, sawise suwe pangarèp-arèpe marang para ari mèksa ora ana kang katon tèka, panggalihe bangêt mèlang-mèlang, pangudasmarane: "Baya apa carunane, dene yayi Bhima-Arjuna-Nakula-Sahadewa ora padha bali mrene? Saupama nemu pringgabaya, nglèngkara manawa yayi Bhima-Arjuna ora bisa mbrastha. Apa amarga kena ing krenahing telike kakang Duryodana?"

Sawise ngudasmara mangkono, Prabu Yudhisthira banjur tindak ngulati para ari kanthi nawung sungkawa, nasak gègrumbulan nrajang bèbondhotan, karo milang-miling mriksani kanan-kering. Barèng tindake tekan ing sacèdhake tlaga, sanalika Prabu Yudhisthira maca adrása (muwun), amarga priksa kadange papat pisan wis padha palastra, layone pating krampul kumambang ing tlaga. Sambat-sèbute mangkene: "Adhah ariningsun Bhima-Arjuna-Nakula-Sahadewa! Baya satru sakti ngèlmi sing njalari sira padha ngèmasi. Ing hene ora ana tilas-tilase mentas ana pancakura, geneya ariningsun padha palastra?! Apa amarga saka bangêtng julige kakang Duryodana olehe namakake sandi-upaya?! Preyogane inggun ngunjuk dhisik, mbokmanawa sawise ilang ngèlakingsun, inggun banjur bisa nggagas prakara iki kanthi ati padhang sumrawang."

Sawise nglocita mangkono, Prabu Yudhisthira banjur nyèdhaki tlaga, nêdya ngunjuk. Nanging durung nganti nyèmplung tlaga, dumadakan panjènèngane midhangèt suwara mangkene: "Heh Yudhisthira, wruhanira! Ingsun iki yaksa kang kagungan tlaga. Ya inggun kang njalari patine Bhima-Arjuna-Nakula-Sahadewa, amarga arinira papat iku padha atindak murang lata, adigung gumèndhung, ngèdir-èdirake kaprawirne, nêdya ngombe banyu tlaga tanpa palilahingsun. Manawa sira kumawani tumindak hêsusu grusa-grusa kaya kadangkula papat iku, mesthi inggun sirnakake pisan."

Ing sakawit Prabu Yudhisthira rada kèjet midhangèt suwara mangkono iku. Nanging barèng panggalihe wis tumata. Sang Prabu banjur nyèdhaki papan dununging suwara kanthi wêwêka. Dumadakan mak bèdhèngus!

Ujug-ujug Prabu Yudhisthira priksa yaksa gédhe-dhuwur pindha prabata, awake sumorot mbalèrèngi pindha bagaskara, mèthangkrong ing èpangging wrèksa.

Yaksa: „Manawa sira durung bosèn urip, aja nganti sira wanuh wani ngombe banyane tlaga tanpa palilahingsun. Sira ingsun parèngake ngombe lan ngangsu ing tlaga iku, manawa sira wis bisa mangsuli pandanganingsun.”

Yudhisthira: „Wruhanira Yaksa! Ing sajèg-jumlèg ingsun durung tau melik darbeking liyan. Manawa saka kasanira ingsun kudu mangsuli pandanganira, ingsun iya bakal ngaturi wangsulun ing sagadug-gadugingsun. Lah mara lairna pandanganira!”

Sawise Prabu Yudhisthira ngèndika mangkono, Yaksa banjur wiwit nglairake pitakone. Wondene ringkesaning pitakone Yaksa lan wangsulane Prabu Yudhisthira kaya kang kapratelakake ing ngisor iki:

1. Sarana nggègulang apa bisane manungsa lèpas ing budi? *Layang Srti.*
2. Sarana kapriye manungsa bisa nggayuh drajad gédhe? *Tapa brata.*
3. Dwija (Guru) iku kudu asipat kapriye? *Lèpas ing budi.*
4. Apa kang wigati dhewe tumrap wong nènandur? *Banyu (udan).*
5. Apa kang abote ngungkuli bumi? *Kitrèsnane biyung.*
6. Apa sing dhuwure ngungkuli langit? *Bapa.*
7. Apa sing nikate ngungkuli lakuning angin? *Cipta.*
8. Apa sing kehe ngungkuli cacabe suket? *Gagasane manungsa.*
9. Apa sing ora mèrèm nalika turu? *Iwah.*
10. Apa sing ora mobah mosik nalikane lair? *Endhog.*
11. Sapa sing dadi mitrane wong lara? *Dokter, dhukun.*
12. Hla sing dadi mitrane wong meh mati (sèkarat)? *Ambèk uelas-asih.*
13. Suwur sing dhuwur dhewe iku saka apa? *Dedana.*
14. Apa sing dianggèp dadi jiwating manungsa? *Anak lanang.*
15. Apa sing dianggèp mitra pèparinge dewa? *Bojo.*
16. Apa sing dianggèp dadi pangayoman gédhe? *Dana.*
17. Barang darbe kang gédhe dhewe pangajine iku apa? *Kawruh.*
18. Kabègian kang luhur dhewe iku apa? *Panarima.*
19. Apa sing manawa dituruti bakal kèduwung? *Kanèpson.*
20. Apa sing yen ditinggal njalari sugih? *Pèpenginan.*
21. Apa sing yen ditinggal njalari bègja? *Watak èsthil.*
22. Sing njalari manungsa ora bisa munggah suwarga iki apa? *Kèsèngsèm kadonyan.*
23. Wong isih urip dipépindhakake wis mati iku yen kapriye? *Kèmlaratan.*
24. Piranti dianggèp mati iku yen kapriye? *Diènggo wong tanpa kawruh.*
25. Sing diarani ngelmu sajati iku sing èndi? *Sing saka Pangeran.*
26. Mungsu sing angel dhewe ditèlukake iku sing èndi? *Kanèpson.*
27. Sing dadi kèkasihing dewa iku sapa? *Wong sènèng dana.*
28. Apa pakolehe wong sugih mitra? *Sènèng uripe.*

29. Apa pakolehe wong laku utama? *Antuk kamulyan ing dèlahan.*
30. Wong bisa ngenaki tyasing sasama, apa pakolehe? *Ditrèsnani ing liyan.*
31. Apa sing bisa misuwur tèkan ing swarga lan sumèbar ing donya? *Pang-gawe bècik.*
32. Wong sing kapriye kang pantès sinèbut sagih bandha? Sing ora mbedak-ake bungah-susah lan mujur-kojur.

Isih akeh maneh pitakone Yaksa, kabeh diwangsul dening Prabu Yudhisthira, nanging kèroncen manawa dipratelakake kabeh. Wasanane Yaksa pratela mangkene: „Yudhisthira, sira wis mangsul pandanguningsun kang agawe sènnèngingsun, mulane kadangira salah-siji nèdya ing sun uripake. Mara pilihèn salah-siji, sapa kang kudu ing sun uripake.”

Yudhisthira: „Nakula bocor uripna maneh!”

Yaksa: „Lo, anek temen Yudhisthira! Ing sun wuninga manawa sira kaduk trèsnani marang Bhima lan Arjuna. Yagene sira milih Nakula kang kudu ing sun uripake?”

Yudhisthira: „Nakula iku kadangingsun tunggal rama seje ibu. Manawa ing sun njaluk Bhima utawa Arjuna kang kudu kauripake, kadangingsun tunggal rama-ibu, aran marang kautaman, bab milihake saduher sing luwih cédhak. Sumurupa Yaksa, ing sun bisa pisah karo kadang, nanging ora bisa pisah karo kautaman.”

Yaksa: „Yudhisthira! Luhur temen bebudenira. Sarehne sira tansah ngrungèbi kautaman, arinira papat pisan nèdya ing sun uripake bebarèngan.”

Sawise ngendika mangkono, Yaksa banjur mudhun saka wrèksa terus ngènèr menyang tlaga bebarèngan karo Prabu Yudhisthira. Satèkane ing tlaga, Yaksa tumuli mandèng kunarpane Bhima-Arjuna-Nakula-Sahadewa karo nyabda sora: „Heh Bhima-Arjuna-Nakula-Sahadewa! Padha tangis, aja kêpati nendra; sira padha dièn teni dening kadangira urèdha.”

Gregah! Kèdayan sabdane Yaksa, sanalika Bhima-Arjuna-Nakula-Sahadewa padha tangi pating jènggelek, nuli bebarèngan méntas menyang dharatan kanthi waluya jati kadi wingi-uni.

Lap! Yaksa musna. Lèt sakèdhep netra nak jlèg! Bathara Dharma katon mangéjawantah, jumènèng ana ing ngarsane Prabu Yudhisthira, banjur ngendika: „Kulup Yudhisthira, uruhanira! Salugune Yaksa iku mau ya ing sun, sudarmnira. Ya ing sun kang apéparab Bathara Dharma, dewaning adil.”

Para Pandawa gènti-gènti nyungkèmi padane Bathara Dharma, banjur lénggah ana ing ngarsane Sang Bathara kanthi patrap kang bangêt susila anor-raga.

Bathara Dharma: „Kulup, Yudhisthira! Rawuhingsun ing alas iki, amarga kapengin nguningani kaananira. Samènghe ing sun wis wuninga yen sira pranyata bisa mangreh pribadinira, temen, suci, prasaja, santosa ing budi,

susila, ambèk wêlas-asih, ora pilih kasih, bêtah cêcègah, sêngsêm ulah tapa-brata, sabar-drava. Ingsun uga wis wuninga, manawa sira ora linggal limang prakara, yaiku: 1 Ati lèrêm, 2 mangreh dhiri, 3 mèmèr pèpènginan lan kamurkar, 4 anor-raga, 5 sêngsêm ulah yoga. Ingsun ora kasamaran manawa sira kuwawa ngèndhik nèm prakara, yaiku: 1 ngèlih, 2 ngèlak, 3 susah, 4 ati sèrik, 5 umur dawu, 6 pati. Kulup, Yudhisthira! Sêsipatanira mangkono iku agawe suka-pirènaningsun, mulane ingkun nêdya asung nagraha marang sira. Mara tutur kulup, sira nyuwun nagraha apa marang ingkun!”

Yudhisthira: „Pukulan, kawuninggag! Wontèn sangsam asingat branggah mbêkta lumajêng pirantos cêthik atu lan pirantos ngublah mèrtèga suci darbekipun brahmana, cumanthol ing singatipun. Panyuwun kawula, mugè kawula sagèda asung pitulung dhatèng Sang Brahmana, sagèd dados lanjaran wangsulipun pirantos wami kalih punika, supados Sang Brahmana lèstantun sagèd nindakaken sêsaji.”

Bathara Dharma: „Putraningsun Yudhisthira! Mênjangan kang aggawa lumayu piranti warna loro iku sajatine iya ingkun. Amarga kapengin wuninga caranira asung pangayoman marang brahmana, ingkun mancala warna mênjangan asung branggah nggawu lumayu piranti-piranti iku. Mara tampanana piranti warna loro iki, pasrahna marang Sang Brahmana. Samêngko sira darbe panyuwun apa maneh marang ingkun?!”

Yudhisthira: „Sampun 12 warsa Pandawa adêdunung ing wana, lajêng kèdah sêsingidan lamhipan sawarsa. Pukulan, mugè paduka kaparèng paring pangayoman, sampun ngantos Pandawa hasumèwèpon dening têtikipun kahang Duryodana ing salêbêtipun sawarsa punika.”

Bathara Dharma: „Panyuwunira ingkun parèngake. Pituduhingsun, sira lan para arinira sarta Dewi Krêsna padha tédununga ing praja Wiratha, Asit saka nagrahaningsun, sajrone sawarsa ora ana manungsa kang darbe pangira manawa sira sakadang atmajane Pandu. Sêngngko apa sira isih darbe panyuwun maneh marang ingkun?”

Yudhisthira: „Pukulan, wontèna kaparèng paduka karsa paring kèkiyatan dhatèng kawula, ingkang njalari kawula sagèd kuwawi naghèn hawa, ngèndhik kamurkar mèmèr pèpènginan, murih lèstantun kasinungan pambègan wêlas-asih, tènèn lan sêngsêm dhatèg ulah tapa-brata.”

Bathara Dharma: „Kulup, kabèh iku wis kasatira ing sira, jèr sira iku panjanmane dewaning Adil. Ya pambègan mangkono iku kang njalari kalèhsananing idham-idhamanira.”

Sawise ngèndika mangkono Bathara Dharma banjur musna; dene Prabu Yudhisthira banjur kondur mênyang padhepokan, didherekake para ari. Kondure Pandawa mampir ing pratapane Sang Brahmana masrahake piranti sêsaji kang dhek mau digawa lumayu cening mênjangan. Saprapane ing padhepokan, Prabu Yudhisthira wêwarta marang Dewi Krêsna (Dropana) bab kang méntas dialami. Lêt sakédhep netra Rêsi Domya lan brahmana

liya-liyane padha ngrubung Prabu Yudhisthira, prelu nungsung warta.

Yudhisthira: „Dhuh para brahmana ingkang tuhu asih dhatèng Pandawa, kawuningana! Dumugi samangke sampun 12 warsa Pandawa adédunung ing madyaning wana, milanipun sampun dumugi ing titi-wancinipun Pandawa kèdah wuwit sèsingidan. Salèbètipun sawarsa, Pandawa sampun ngantos kasumèrèpan dening Korawa utawi srayanipun. Awit saking punika, dhuh para brahmana! Kanthi rasos awrat Pandawa kèpèksa pèpisahan kaliyan jèngandika sadaya. Mugi-mugi kita ing têmbe sagèd pinanggih malih kanthi suka-basuki ing sadayanipun. Panyuwur kula, mugi jèngandika sadaya sami kaparèng puring pangestu saha pèpuji sasanti wijayanti dhatèng Pandawa, supados salèbètipun sawarsa anggenipun sèsingidan Pandawa sampun ngantos kasumèrèpan kahang Duryodana utawi srayanipun, saha ing têmbe, sasampunipun sèsingidan sawarsa, Pandawa sagèda ngrèbat-wangsul nagari sarana nylinakakèn sadaya kèlipipun.”

Sajrone ngèndika mangkono, Prabu Yudhisthira waspane marawayan nganti nèkèsi pasuryan lan pranajane, kagawa saka bangète sumèdhoting panggalihe bakal pèpisahan karo para brahmana.

Saramunging ngèndikane Prabu Yudhisthira, para brahmana nganti tripandurat ora ana kang ngèndika, amarga saka karèntaning panggalihe nédya tininggal Pandawa. Wasana Rèsi Domya kang minangka tuwanganane para brahmana ngèndika kanthi nenggak waspa: „Sinuwun, pamujinipun para brahmana, mugi para Lokèpala saha para dewa sanès-sanèsipun tansah sami njangkung ngayomi dhatèng para Pandawa. Sasampunipun gèsang wontèn ing madyaning wana lan sèsingidan sawarsa, paduka tèmte sagèd ngasorakèn sadaya mèngsah paduka saha lajèng jumènèng Nata binathara tanpa sisihan. Kawuningana Sinuwun! Dewa ugi wontèn ingkang sagèdipun mbrastha mèngsahipun sasampunipun ngalami kèluta-tulu katali. Bathara Indra sagèd mbrastha mèngsahipun sasampunipun oraat saking Kaindran adédunung ing padhepokan Giriprastha. Bathara Wisma nalika badhe ngrabasa prajanipun Prabu Wali kèpèksa ngalami gèsang dasos tiyang bajang. Lan taksih kathah malih tèpa-tuladha sanès-sanèsipun. Dhuh musthikaning para Narendra! Paduka ing salami-laminipun tansah nyingkiri tindak botèn prayogi, nèbihi cècèngilan lan cècongkahan, botèn nati melik darbeking liyan, tansah nètèpi sèsanggèman lan agrungkèbi kautamen, tèmte sagèd nggayuh sawamining idham-idhaman.”

Sawise ngèndika mangkono, Rèsi Domya lan para brahmana liya-liyane banjur padha pamitan marsang para Pandawa lan Dewi Krèśna, nuli padha kondur mènyang padhepokane dhewe-dhewe. Wondene para Pandawa lan Dewi Krèśna, ing sapungkure para brahmana, isih mbanjurake olehe padha ngèndikan, ngrèmbug carane sèsingidan sarana namur salira.

Nalika para Pandawa lan Dewi Krésna agrèmbug cara kang prayoga kanggo namur salira, rèmbugane winadi banget. Ora kèna ana wong nyèdhak padhepokan, olehe ngèndikan lirih, bisik-bisik pating glènik.

„Ariningsun papat pisan! Sira padha ngrangu dhewe dhawuhe Bathara Dharma, kita kabeh iki ndikakake padha namur salira ana ing praja Wiratha. Miturut panêmuningsun, dhawuhe Sang Bathara prayoga kita estokake. Ewadene manawa sira darbe wawasan liya praja kang luwih prayoga tinimbang Wiratha, mara lairna!” Mangkono ngèndikane Prabu Yudhisthira marang para ari.

Bhima: „Prakara papan kang prayoga diênggo namur salira wis ora prèlu dirèmbug, kita kudu ngestokake dhawuhe Bathara Dharma. Arjuna, Kèmbar lan Dropadi mèsthine ya padha manut-miturut.”

Arjuna: „Kaka Prabu, saupami wontèna praja sanesipun ingkang langkung prayogi kangge namur salira, manawi Pandawa botèn ngestokakèn dhawuhipun Bathara Dharma, sisip-sèmbiripun Pandawa nampi sapu-dhèndhaning dewa. Kajawi punika, Prabu Matsya Ratu Wiratha punika agèng wèlesipun dhatèng Pandawa, Ratu abandha-bandhu, sampun yuswa, jèmbar wawasanipun, santosa panggalhipun, botèn gampang nggèga pangajokojokipun kang Duryodana utawi srayanipun.”

Yudhisthira: „Sukur manawa sira kabel wis padha sarujuk-mathuk namur salira ana ing praja Wiratha. Samèngko agrèmbug prayoganing laku. Kanggo ngawekani supaya aja nganti ana kang ngèti manawa kita kabeh iki Pandawa, bécike kita padha ganti jènèng, nganggo jènèng sésinglon, lan sowan kita mènyang praja Wiratha aja bèbarèngan. Kajaba saka iku, kita kudu darbe rancangan, pakaryan apa kang bakal kita suwun marang Prabu Matsya ing Wiratha.”

Para Pandawa nganti suwe olehe padha rèmbugan, wasanane bisa antuk rèmbug gathuk, mathuk lan mathis, mangkene:

1. Prabu Yudhisthira ganti asma *Kangka*, ngaku brahmana mlarat, biyen dadi paramparane Prabu Yudhisthira, nedya nyuwun dadi paramparane Prabu Matsya ing Wiratha.
2. Bhima ganti asma *Ballawa* utawa *Valala*, ngaku yen dhek biyen dadi juru-madhaharane Prabu Yudhisthira ing *Indraprastha*, darbe kaluwihan ahli olah-olah (masak) lan ahli gèlut, kulina dièdu karo macan utawa buron alas liyane.
3. Arjuna ganti asma *Brèhannala* (*Wrèhanna'la*), ngaku wong wandu, ahli kagunan karawitan, wis tau suwita Prabu Yudhisthira, dadi Guru bèksa mulang para putri ing kadhaton *Indraprastha*.

4. Nakula ganti asma *Grantika* utawa *Dharmagranti*, ngaku ahli ngopeni jaran (dadi gamél) lan ngajari lakune (dadi panégar), wis tau ngabdi Prabu Yudhisthira didadekake gamél lan panégar.
5. Sahadewa ganti asma *Tantripala*, ngaku ahli ngrukti sapi, wis tau ngabdi Prabu Yudhisthira didhawuhi ngopeni sapi pirang-pirang kéthi.
6. Dewi Krésna (Dropadi) ganti asma *Sairandri*, ngaku ahli léladi prameswari, wis tau ngabdi marang Prabu Yudhisthira dadi pawongane prameswari Indraprastha. (Témbung "*Sairandri*" satèmene atègès "pawongan," dudu araning wong? Pm).

Sawise golong-gilig rembuge, para Pandawa lan Dewi Krésna padha ganti agèman. Prabu Yudhisthira mangagèm cara brahmana, Bhima ngagèm cara juru madhaharan, Arjuna mangagèm-agèman wanita, Nakula mangagèm cara gamél (panégar), Sahadewa agèm-agèmane cara pangon sapi, Dewi Krésna mangagèm cara pawongan (abdi wadon). Barèng wis padha ganti agèman, para Pandawa lan Dewi Krésna banjur padha nggladhi (latihan) mèmatur tindak-tanduk sing saalaras karo agèn-agèman kang méntas ditrapake. Sawise olehe gladhen mèmatur solah-bawa wis cukup, banjur padha budhal ményang praja Wiratha, tindake isih bèbarèngan. Sajrone tindak, Prabu Yudhisthira wola-wali mirikani para ari lan Dewi Dropadi, bangêt karèrantan panggalibe, pangudamarane mangkene: „*O. ariningsun kabeh! Sira padha tédhak-turune Prabu Bharata kang kasura ing jagad, kudune ora kalah karo sapa bae, pèpindhane kaya gunung Mahameru kang dhuwure prasasat sundhul awiyat. Nanging nyatane sira padha dadi wong buwangan ngalami urip hésurang-surang. O, Dropadi! Sira atmajane Nala binathara, nanging saiki kèpèksa ngalami urip kètula-tula katali, amarga saka sètyanira marang guru-lahi. Kabeh iku salugune saha luputingsun, kurang wéwehaningsun, nganti ingaun kèna kèblithuk sajroné wuru hasukon ahadhu.*”

Gancang carita barèng tindake para Pandawa lan Dewi Krésna wis tekan ing sacédhake kadhaton Wiratha, banjur padha ngaso, lenggah ing sangisore wit sami, padha rembugan, kapriye carane ndhèlikake gègaman. Pèpuntone rembug, kabeh gègaman Pandawa dibongkok dadi siji, dibungkus sarana barang putih, diwangun maujud sing mèmèdeni, banjur dièrut-èrut kèncèng karo épangé wit gèdhe-dhuwur ing sacédhake kuburan wingit. Sawise nyingidake gègamane, para Pandawa banjur padha asèsinglon asma dhewe-dhewe. Prabu Yudhisthira asèsinglon asma *Jaya*, Bhima asèsinglon *Jayanta*, Arjuna asèsinglon *Wijaya*, Nakula asèsinglon *Jayatsena*, Sahadewa asèsinglon *Jayabala*. Dadi sarjone namur salira sawarsa para Pandawa padha darbe péparab lan asma sèsinglon dhewe-dhewe, mangkene:

1. Prabu Yudhisthira apéparab *Kangka*, asèsinglon asma *Wijaya*.
2. Bhima apéparab *Ballawa* (*Valala*), asèsinglon *Jayanta*.
3. Arjuna apéparab *Brèhannala* (*Wrèhannala*), asèsinglon *Wijaya*.
4. Nakula apéparab *Grantika* (*Dharmagranti*), asèsinglon *Jayatsena*.

5. Sahadewa apèparab *Tantripala*, asêsinglon *Jayabala*.

Sawise uso salirane lan aring riwene, para Pandawa padha mangkat dhewe-dhewe sowan Prabu Matsya ing kadhaton Wiratha, mung Nakula-Sahadewa sing sowan bèbarèngan. Wondene urut-urutane pisowane mangkene:

1. *Brahmana Kangka* (uga lumrah sinébut *Dwija Kangka*, akeh dhalang kang kliru ngucapake *Wāchangka*), pasuwitane ditampa bècik dening Prabu Matsya, didadekake paramparane Sang Prabu. Pakaryane Dwija Kangka ngaturi pamrayoga marang Prabu Matsya ing babagan kaprajan (politik). Manawa Prabu Matsya pinuju nawung sungkawa, Dwija Kangka kudu ngrèrapu Sang Prabu murih lipuring panggalihe. Ing wektu sènggang, Brahmana Kangka didhawuhi maca lan nêrangake Weda utawa Wedanta, tarkadhung didhawuhi nêrangake bab jangka (Indonesia: ramalan), bab jimat, aji-aji lan sapanunggalane. Kala-kala Dwija Kangka didhawuhi nyaritakake kamane Prabu Yudhisthira.
2. *Ballawa*, pasuwitane marang Prabu Matsya uga ditampa, didadekake juru madhaharan (koki), lan yen Sang Prabu nganakake gladhen pèrang, Ballawa dièdu karc gegèdhuging wadyabala Wiratha. Samangsa Sang Prabu mbêburu, Ballawa sok dièdu karo buron alas. Ballawa dipapanake ana ing sacèdhake pawon kraton.
3. *Brèhannala*, priya wanda manganggo cara wanita, pangabdine uga ditampa bècik dening Prabu Matsya, diparingi kuwajiban mulang-muruk para putri kraton ing babagan kaguan adi-luhung, kayata: joged, langèn swara lan nabuh pradangga. Brèhannala dipapanake ana ing kaputren, kumpul karo para putri.
4. *Sairandri* sowan ing kadhaton Wiratha marak Prabu Matsya, nanging banjur didhawuhi manjing ing prabasuyasa marak Sang Prameswari *Dewi Sudèsna*. Sairandri ditampa bècik dening Sang Prameswari, didadekake pawongan.
5. *Grantika* lan *Tantripala* bèbarèngan sowan ing kadhaton Wiratha, uga ditampa bècik pasuwitane dening Prabu Matsya. Grantika tinanggènah ngupakara turangga sagèdhogane, Tantripala didhawuhi ngopeni sapi sakandhange.

Para Pandawa lan Dewi Krèشنا wis kaléksanan padha sowita Prabu Matsya ing Wiratha. Pagaweane ing sabèn dinane: Dwija Kangka ngadhèp Sang Prabu. Manawa Sang Prabu miyos siniwaka, Dwija Kangka uga milu seba. Ballawa sabèn dinane ngratèngi dhédhaharan ana ing pawon kraton, kérép dièdu karo tukang gèlut kang wis misuwur téguh-tanggon lan dhugdheng. Nanging Ballawa wis diwanti-wanti dening Dwija Kangka, manawa gèlut lumawan sapa bae aja nganti pambantingé utawa pamrawasane njalari matining mungsuhu, lan ora diparèngake mbédhol wrèksa minangka gamaning pancakara, mundhak suwe-suwe ana sing ngrèti manawa Ballawa iku salugune

Panenggak Pandawa. Sabèn Sang Prabu tindak mbèbèdhag, Ballawa mèsthi didhawuhi ndherek. Ana ing das, Ballawa kèrèp nyèkèl gajah, bantheng, warak, singa utawa macan tanpa gègaman. Brèhannala sabèn dina mulang-muruk para putri ing babagan joged, tèmbang lan nabuh gamèlan. Sanajan rina-wengi kumpul karo para putri kraton, Brèhannala ora bisa nandukake asmara, amarga wis *di-SOTake* dening widadari *Dewi Uruwasi* nalika ana ing Kalindran biyen. Grantika sabèn dina ngopeni lan ngajari kabèh jaran kagungan Prabu Matsya lan ngrèsiki gèdhogane. Tantripala sabèn dina ngopeni kabèh sapi Wiratha lan ngrèsiki kandhang-kandhange. Sairandri lèladi Sang Prameswari Dewi Sudèsa, rumèksa dhahare, unjukane, agèm-agèmane, klangènan lan pamucangane Sang Prameswari. (Mucang = nginang).

Amarga saka bangèting tumèmnène olehe nindakake kuwajiban kang dijdhawuhake, sinartan tindak-tanduk kang bangèt susila anor-raga, para Pandawa tansah ingalèmbana dening Prabu Matsya, Sairandri bangèt ditrésnani dening Sang Prameswari.

261. MAHASENAPATI KICAKA GANDRUNG — WUYUNG
MARANG SAIRANDRI.

Pandawa lan Dewi Krêsna wis pirang-pirang sasi suwita ana ing praja Wiratha. Siji bae ora ana sing ngira manawa Dwija Kangka, Bailawa, Brêhan-nala, Grantika lan Tantripala iku salugune para Pandawa, lan uga ora ana sing ngira yen Sairandri iku sajatine Dewi Krêsna. Awit saka iku uripe para Pandawa lan Dewi Krêsna ana ing kadhaton Wiratha bisa téntrem lan ayêm, kalis ing rasa was-sumêlang. Nanging ngaurip iku sanajan tansah wêweka-prayitna, ora bisa kalis ing sambekala ing salawase. Saka akehe godha-rêncana ing donya, ana-ana bae bab kang njalari manungsa ora bisa tansah téntrem-ayêm uripe.

Kacarita Mahasenapati Wiratha, apêpanb *Kicaka*, kaprênah kadang taruna karo Sang Prameswari Dewi Sudêsna, dadi kaprênah ipe karo Prabu Matsya, bangêt kalok kaloka gagah-prakosa têguh-timbul sura-sakti mandraguna, mulane dadi andêl-andêle Prabu Matsya minangka *sapu kawal praja Wiratha*. Kêkuwatane praja Wiratha dumunung ana ing *Mahasenapati Kicaka*. Sanajan kang ngênggahi dhampar kaprabon Wiratha Prabu Matsya, nanging sing nyêkêl bang-bang aluming praja Mahasenapati Kicaka. Awit saka iku, Mahasenapati Kicaka bangêt klinajrihan dening para nâyaka, para wadyabala lan para kawula Wiratha, amarga kabeh iku dheweke kang wênang murba-wasesa. Eman dene Mahasenapati Kicaka awatak *thukmis*, gampang kêgiwang kincangging alis, lan ambêk gêdhag-gêdhig adigung-gumêndhung, sapa sira sapa inggun.

Wiwit sumurup sapisan marang Sairandri, Kicaka wis kêgiwang marang sulistyaning suwarnane, sedhêting salirane, manising polatane, lindrining netrane, rungging granane, gandês-luwesing wiragane lan aruming wicarane. Awit saka iku, wiwit Sairandri dadi pawongane Prameswari Wiratha, Kicaka kêrêp manjing kadhaton, ngadhêp lan imbal wacana karo Sang Prameswari kang tundone mung kapengin nyawang marang Sairandri. Awit saka lan-ting panggalih lan landhêping pangrasane, siwe-suwe Sairandri ngêti marang bathikaning atine Kicaka, mulane banjur wêweka-prayitna samangsa kê-têmu utawa pêthukan karo dheweke.

Kamarane Kicaka marang Sairandri saya lawas saya ngranuhi, mulane banjur tansah ngupaya reka bisane têtêmon karo dheweke ana ing panggonan sêpi. Kêrêp bae Kicaka klintar-klintêr ana ing sacêdhaking padunungane Sairandri, utawa ngadhang-adhang ana ing panggonan sing sok diliwati. Nanging Sairandri wis ora kurang wêweka; saben sumurup kebating Kicaka, dheweke tumuli ndhêlik utawa ngêdhohi.

Manungsa iku sanajan sugih wêweka, nanging mèksa ana kalane lena. Ing sawijining dina, tanpa kanyana-nyana Sairandri kêprêgok Kicaka ana ing papan sêpi.

„Sairandri, rupamu ayu mērak ati. Eman yen kowe tērus dadi pa-
wongan ing salawase. Prayogane kowe dahboyong mēnyang suyasaku, dadi
sisihanku, barēng mukti-wibawa karo aku. Manawa kowe manut-miturut
marang aku, uripmu mēsthi ngalami makmur jibar-jibur mubra-mubru blabur
madu, kalēksanan kabeh idham-idhamanmu. Aku bakal matur kakang mbok
Ratu, nyuwun kowe dahboyong mēnyang suyasaku.” Mangkono pambujike
Kicaka.

Sanajan nalika samana Sairandri atine bangēt trataban lan ing batin
bangēt ewa marang Kicaka, ewadene bisa mangsuli kanthi sareh lan teteh,
sarta kanthi patrap susila anor-raga: „Dhuh Sang Mahasenapati! Mugi wontēna
kaparēng paduka karsa midhangētakēn atur kawula. Paduka punika
Mahasenapati kinawasa, kinedhēpan para nayaka saha para wadyabala,
sinuyudan dening sadaya kawula Wiratha. Saklangkung botēn mungguh
manawi paduka ngarsakakēn nggarwa wanita inghang sudra-papa kados ka-
wula. Kajawi punika mugi kawuningana, salugunipun kawula punika sampun
winēngku gandarwa 5 ingkang sami adedunung wontēn ing wana, botēn tēbih
sahing kadhaton Wiratha. Mugi wontēna kaparēng paduka karsa ndhahar
atur kawula, nyandhakakēn karsa paduka nēdya nggarwa dhatēng kawula.
Eman manawi ngantos wontēn lēlampahan ingkang njalari gēmpaling kalu-
huran paduka.”

Kicaka: „O, Sairandri! Gunēmmu iku ing sēmu isi pangina marang aku.
Nanging ora dadi apa, anggèrè kowe gēlēm manut-miturut marang aku.
Sumurupa Sairandri! Aku iki Mahasenapati sing ora tau darbe rasa ulap
marang sapa bae, lan durung tau ana mungsuh sing kuwat nadhahi yudaku.
Aja maneh mung mungsuh gandarwa 5, sanajan nganti pira bae cacahé, aku
kéduga nyirnakake. Mulane Sairandri, tinimbang kowe dadi bojone gandarwa
ulasan, luwih bécik dadi sisihanku, dahayomi, dahmuktakake.”

Sawise kandha mangkono, Kicaka nyédhaki Sairandri, nēdya nyandhak
tangane. Nanging Sairandri ngoncati, lumayu sipat kuping lumèbu ing pa-
dunungane. Wiwit ing wēktu iku Sairandri rumangsa ora krasan ana ing kadha-
ton Wiratha, atine tansah ngandhut was-sumèlang. Nanging sarehning kēpèksa
dening kaanan, sanajan ora krasan, mēksa dikrasan-krasanake. Sairandri ora
wani nggugat tindake Kicaka marang Sang Prameswari, amarga ngrumangsani
ringkihing kaanane, mangka Kicaka iku Mahasenapati Wiratha kang wenang
murba-wasesa marang sapa bae. Mandar dheweke ora wani kandha ma-
rang sapa-sapa, wēdi manawa dipitènah dening Kicaka.

Gandrung-wuyunge Kicaka marang Sairandri saya ndadi, saya ngrauhi,
wasanane tanpa rasa isin-wirang matur marang Sang Prameswari: „Kakang
mbok Ratu! Goroh waleh punapa, lugunipun sampun dangu kula nandhang
gandrung-kapirangu dhatēng pun Sairandri. Saking sangētèng kasmaran kula
dhatēng piyambakipun, ngantos botēn nate sagèd nédha eca lllēm sabeca. Ku-
la rumaos sampun botēn kuwawi ngēndhaleni gandrung kula dhatēng pa-
wonganipun kakang Mbok. Awit saking punika, manawi kakang mbok ka-

gungan wêlas dhatêng kula, karsa ngrêimuh pun Sairandri, supados purun dados sisihan kula. Kajawi punika, wontèna haparêngipun kakang mbok karsa paring margi sagêda kula pèpanggihan kaliyan piyambakipun."

Ing sakawit Sang Prameswari ora nyondhongi marang sèdyane Kicaka, amarga kajaba Sairandri iku wong pidak-padarakan, dheweke wis darbe sisihan gandarwa 5. Nanging adrênging atine Kicaka wis ora bisa luntur dening pitutur, mandar banjur kèlair ature mangkone: *"Nuwun sewu kakang mbok! Manawi paduka botèn haparêng paring margi sagêdipun kula kalèksanan darbe sisihan Sairandri, kula badhe nglalu antaha sarana suduh salira."*

Midhangêt ature Kicaka nêdya sucuk salira, Sang Prameswari kèpèksa banjur nyaguhi lan nyarujuki sèdyane Kicaka. Panjènèngane nêdya milih waktu kang prayoga kanggo tètèmon Sairandri lan Kicaka.

Ing sawijining dina Sairandri didhawuhi dening Sang Prameswari ngètèrake kèndhi kèncana isi unjukan mênyang padunungane Kicaka. Mèsthi bae Sairandri lènggana kipa-kipta, ananging amarga dipèksa, wasanane dhe-weke kèpèksa ngèksanani dhawuhe Sang Prameswari. Kanthi ati was-sumèlang, Sairandri mangkat mênyang padunungane Kicaka nggawa kèndhi kèncana isi unjukan. Satèkane ing kasenapaten sawise ngulungake kèndhi kèncana, Sairandri banjur dingungrum dening Kicaka, nêdya dipondhong. Sairandri gilapèn, lumayu metu saka suyasa kasenapaten, nanging tumuli ditututi dening Kicaka, ditèndhang nganti tiba kringkangan. Sairandri njèrit, satèmah dadi layadane para abdi ing kasenapaten. Para Abdi ora ana sing wani tètulung marang Sairandri, wèdi dipidana dening Kicaka.

Sairandri bali mênyang kadhaton, lakune sèmpoyongan, jalaran kèlaran. Sadurunge marak Sang Prameswari, Sairandri mampir ing padunungane Ballawa, madulake tindak-tanduke Kicaka.

"Kicaka kudu mati dening aku!" Mangkono kandhane Ballawa sawise ngrungu wêwadule Sairandri. *"Apa kang bakal dialami dening Pandawa, sawise aku mrajaya Kicaka, èmbuh, aku ora mraduli bab iku. Aku ora bakal nggubris ngèndikane kakang Kangka lan adhiku Brèhannala."*

Sairandri lan Ballawa banjur padha rèmbugan, ngrancang carane olehe nêdya mrajaya Kicaka. Pèpuntiling rèmbug, rancangan kang bakal ditindakake mangkene: Samangsa Kicaka mbujuk maneh, Sairandri bakal api-api gèlèm nglanggati, nanging ana ing papan kang pètèng lan sèpi, ing wayah madya ratri, ana ing panti pradangga, salèbare para putri mbèksa kanthi tuntunane Brèhannala. Manawa kabeh pèpadhang wis disirèp, Ballawa bakal lumèbu ing panti pradangga memba wanita mawa ganda-wida, ngènteni tèkane Kicaka.

Sawise nètèpake rancangan kang bakal ditindakake, Sairandri tumuli bali mênyang prabasuyasa marak Sang Prameswari Dewi Sudèsa.

Ing sawijining dina, amarga rumangsa wis ora kuwawa ngendhaleni ubaling asmara, kanthi gandrung-gandrung kapingrangu Kicaka nekad nêmoni Sairandri ana ing padunungane.

„Sairandri! Bangêt gêgêtuning atiku deae dheh wingenane aku nganti mëntala nêndhang kowe. Panjalukku, muga kowe gélêma ngapura kaluputan-ku. Sairandri, kowe sumurup dhewe yen panguwasa praja Wiratha ana ing tangan-ku. Sanajan kang ngliênggahi dhampar ketrabon kaka Prabu, nanging aku kang nyêkêl bang-bang aluming praja. Mulane manawa kowe gélêma dadi sisihan-ku, mênthi bakal diagi-aji kaya prameswarining Ratu. Dhuh wanita sulistya! Wis meh sawarsa aku nandhang laré asmara gandrung-wuyung marang sira. Pangajapku, muga-muga samêngko sira gélêma asung usada brangta marang aku.”

Sairandri: „Duh Mahasenapati sirakti! Sarehning karsa paduka punika sajak kapidêrêng-adrêng, kawula sumarah, rumangga ing sakarsa paduka. Nanging sarehning kawula sampun winêngu gandarwa 5, supados karsa paduka sagêd kalêsananan tanpa sambekala, bab punika prayoginipun katindakakên ing wanci madya ratri lan ing papan ingkang prêmati, supados guru-laki kula para gandarwa botên sami nyumêrêpi. Manawi paduka condhong ing karsa, mangke dalu sasampunipun para putri nampung anggenipun ulah kri-dha-mataya (mbêksa), inggih punika manawi sadaya pêpadhang sampun dipun-sirêp sadaya, wontên kaparêng paduka karsa manjing ing panti pradangga, kawula sumadhiya ngêntosi rawuh paduka. Inggih wontên ing panti pradangga punika anggen kawula badhe masrahakên jiwa-raga kawula, sumangga ing sakarsa paduka.”

Ngrungu kasaguhane Sairandri mangkonô iku, Kicaka bangêt suka amarwata suta, kandhane: „Iya Sairandri, iya. Nanging poma aja cidra ing ubaya.” Mangkonô wangsulane Kicaka, banjur lunga.

Ing sapungkure Kicaka, Sairandri nêmoni Ballawa, mratelakake olehe mëntas sêmayan karo Mahasenapati Wiratha.

Kocap bêngine, barêng sumurup panti pradangga wis katon pêtêng, Ballawa enggal-enggal tata-tata, awak lan sandhangane dikêpyuri wêwangi, nuli manjing ing panti pradangga, lungguh ing dhingklik tanpa nyabawa. Amarga saka akehe wêwangi kang dikêpyurike ing awak lan panganggone Ballawa, gandane nganti kongas têkan ing sajabaning panti pradangga.

Ora antara suwe Kicaka têka. Isih rada idoh saka kori panti pradangga, Kicaka wis kêtaman ganda-wida amrik-minging tumanduk ing grana.

„Sing wangi iki mênthi gandane Sairandri; dadi dheweke ora cidra ing janji.” Mangkonô gagasane Kicaka karo manjing ing panti pradangga.

„Sairandri, aku téka Sairandri!” Mangkono kandhane Kicaka karo grayang-grayang nggoleki sing ngganda wangi.

„Inggih Sang Mahasenapati! Sumangga kawula aturi lajèng lumèbèt kemawon, kawula sampun sawatawis dangu ngéntosi, rawuh paduka.” Mangkono wangsulane sing lungguh ing dhingklik memba-memba swaraning wanita.

Kicaka ora saranta atine, enggal-enggal ngènèr dununging swara karo grayang-grayang tangane, amarga ing sajroné panti pradangga bangêt pètèngé. Sapira kagete Kicaka nalika nggèpok awak gedhe lan bangêt atose.

Nyat! Sing kègèpok tumuli ngadèg, térés ngrukèt Kicaka.

„Iki mèsthi gandarwa bojone Sairandri! Bangsat-kèparat Sairandri, milènah aku ing wayah bèngi.” Mangkono grundèlane Kicaka karo budi ngètog ténaga, satèmah bisa uwal saka rukètane Ballawa. Kicaka lumawan krodhane Ballawa, satèmah dumadi pérang tandhing rok-bandawalapati. Pérangé Ballawa lumawan Kicaka pépirdhane kaya campuhe singa-barong lumawan macan gembong arèbut burukan. Padha sudirane, padha téguh-timbule. Padhadene jago tanggon, padhadene ora tau ulap marang mungsuh, padhadene ora tau ngucira ing yuda. Bedane, Kicaka durung siyaga ing sadurunge, nanging Ballawa pancen wis samèkta nédya mrajaya Kicaka, dadi luwih tumata pikiran lan angén-angéne. Suwi-suwe Kicaka kèna disakèp dening Ballawa, banjur dibanting sakayangé; tibane Kicaka mangkurèb kongsèb, banjur diidak gègèr lan ditèkak gulune, nuli didèngkek, satèmah putung ula-ulane. Saka bangèting ngigit-igit, Ballawa olehe mateni Kicaka digawe pangewan-ewan. Tangan lan sikile Kicaka diputungi, awake dijèjuwing.

Sapatine Kicaka, Ballawa metu saka panti pradangga térés mènyang padunungane Sairandri. Sawise wewara manawa Kicaka wis diprajaya, Ballawa bali mènyang padunungane dhewe, turu.

Esuke kadhaton Wiratha geger, wong-wong padha pating bilulung karo alok: „Mahasenapati Kicaka seda!”

Para nayaka lan wadyabala padha ribut pating brubut lumayu mènyang panti pradangga, kèpengin sumurup kunarpane Kicaka. Sing wis sumurup tumuli bali, amarga ora méntala ndulu kunarpane Kicaka kang bangêt rojah-rajibhe. Sawèneh ana kang méntala ngiling-ilingi karo kandha: „*Kwasya griwa, kua carano*” (basa Sangsèkèrta), tegesé: *èndi gulune, èndi sikile*.

Sairandri kèna ing panyakrabawa dadi jalaraning patine Kicaka, sanajan dudu dheweke dhewe sing mrajaya. Marang Prabu Matya lan Prameswari Sudèsa, Sairandri mratelakake manawa bisa uga gandarwa guru-lakine sing mrajaya Kicaka. Para kulawarga Kicaka yaiku kang sinèbut para *Upakica*, padha ora nrimakake patine Kicaka. Awit saka iku Sairandri dicèkèl lan diwajibake *bela obong* bèbarèngan karo pangobonging kunarpane Kicaka, nanging wasanane Sairandri diluwari dening Ballawa. Miturut Mahabharata abasa

Jawa yasane R. Ng. Djajapuspita kaca 24, nalika Baliawa ngaton awarna gandarwa ngluware Sairandri, mateni Upakica cacahé 105.

Prabu Matsya dhawuh marang Prameswari Dewi Sudésna ndikakake nundhung Sairandri. Dhawuhe Sang Prabu diestokake dening Sang Prameswari, pangandikane marang Sairandri: „Heh Sairandri! Tumèkane ing dina iki, kowe wis mèh sawarsa lèladi marang aku. Pagaueanmu apik, durung tau dakceda; watakmu jujur, pantès inggèmbana. Nanging amarga ana lèlakon kang njalari giris-mirise para kawula Wiratha, jalaran guru-lakimu gandarwa muraya Kicaka, kowe lunga ing dina iki uga. Manawa kowe ora tumuli lunga saka kadhaton Wiratha, bisa uga guru-lakimu para gandarwa bakal saya kèrèp tèka mrene agawe harusakan luwih gèdhe.”

Ngrungu ngèndikane Sang Prameswari mangkono iku, Sairandri lègè-putèg sadhela, gagasane mangkene: „Tumèkane ing dina iki, Pandawa mung kari kurang tètulas dina gonèpe sawarsa olehe kudu sèsingidan namur salira. Manawa saiki oncat saka kadhaton Wiratha, gek banjur arèp mènayang ngèndi parane Pandawa, mèsthi gampang kawruhan tèlike Duryodana.”

Sawise nggagas mangkono, Sairandri banjur matur mangkene: „Gusti Mahadewi, mugé wontèna kaparèng paduka karsa midhangètakèn atur kawula ingkang kanthi blaka-suta punika. Para gandarwa guru-laki kula sampun sami pratela, bilih kawula badhe dipun-boyong oncat saking ngriki tiga-welas dintèn malih kapetang utawi dintèn punika. Awit saking punika, manawi ndadosakèn kaparènging panggalih paduka, kawula nyuwun inah wèkdal 13 dintèn malih, dados ngantos dumugi ing wèkdal ingkang sampun dipun-rancang dening para guru-laki kawula. Sumèlanging manah kawula, manawi kawula oncat saking kadhaton Wiratha sapunika, sisip-sèmbripun para gandarwa guru-laki kawula takèng sami ngamuk-punggung ngobrak-abrik kadhaton Wiratha saisinipun, ngantos adamèl pèpèjah kathah. Ewadene, manawi karsa paduka kèncèng kawula kèdah kesah sapunika, matur sèndika.”

Midhangèt ature Sairandri mangkono iku, Sang Prameswari kètuwuhan panggalih wedi, mulane banjur marengake Sairandri nêrusake lèladi tètulas dina maneh.

263. PRABU MATSYA DITAWAN MUNGSUH, DILUWARI
DENING BALLAWA.

Wiwit ngancik taun kang katélulas oncate Pandawa saka praja adédunung ing alas, Duryodana wis nyébar têtik ing saindèning bawana, didhawuhi ngupaya Pandawa kang wiwit sésingidan namur salira. Nanging sanajan olehe ngupaya Pandawa nganti sawarsa, para têtik ora ana sing bisa antuk titik-mèlik, kabeh padha bali nglènthung mênayang Hastina marak Prabu Duryodana.

„Gusti, kawula sampun njajah desa milang kori ing saindèning bawana, madosi Pandawa inghang saweg sésingidan namur salira. Sadaya papan rame kawula dhatèngi, pékèn-pékèn kawula lèbèti, tètiyang inghang sami rero-yoman kawula takeni, nanging kawula babar-pisan botèn pikantuk titik-mèlik wontèn pundi dunungipun Pandawa. Sudaya tiyang inghang kawula takeni sami mangsuli ”botèn nate mirèng kabar inghang gègayutan kaliyan Pandawa.” Awit sahing punika Gusti, pandugi kawula Pandawa sampun sirna dipun-mangsa dening hewan galak ing madyaning wana, utawi sagèd ugi sampun sami péjah kalirèn, utawi mbokmanawi sami nekad nglalu antaka, amargi botèn kuwawi ngalami gèsang papa-sengsara tigawèlas warsa.” Mangkono ature para têtik Hastina marang Prabu Duryodana.

Ature para têtik mangkono iku dianggèp tinemu nalar, mulane Prabu Duryodana ora dhawuh ngupaya Pandawa maneh. Nanging dumadakan ana nayaka Hastina kang ngrungu pawarta manawa Sang Kicaka Mahasenapati ing Wiratha palastra diprajaya dening gandarwa. Pawarta iku nuwuhake pangothak-athike Prabu Duryodana mangkene: *„Mahasenapati Wiratha iku gagah-prakosa sèkti mahadraguna, durung tau kasoran ing yuda. Mokal manawa Kicaka kasoran lumawon gandarwa. Bisa uga kang mrajaya Sang Kicaka iku Bhima memba warna gandarwa. Ujaring pawarta kang njalari Kicaka diprajaya, amarga prakara wanita. Mbokmanawa wanita iku Dewi Krésna kang lagi namur salira.”*

Sawise nggagas mangkono, Prabu Duryodana banjur nganakake parèpatan mirunggan kanthi ngulèmi Rêsi Bhisma, Drona, Krépa, Sakuni, Aswatama, Dussasana lan sapanunggalane, Prabu Susarma Ratu Trigarta srayane Prabu Duryodana uga diulèmi. Sawise Prabu Duryodana mratelakake gagasane kang kasébut ing dhuwur ana ing madyaning parèpatan, Karna tumuli ngéndika: *„Yayi Prabu Duryodana! Gagasan paduka makatèn punika kathah lèrèsi-pun. Pantès manawi para Pandawa sésingidan wontèn ing Wiratha, jèr Prabu Matsya punika kasok trèсна dhatèng para Panduputra, lan botèn purun mèmitrani kaliyan paduka. Prayoginipun, samangke Wiratha ginitik ing pérang kemawon. Manawi Pandawa pancen nyata wontèn ing Wiratha, tèmtu badhe ngédali jurit mbiyantu Prabu Matsya, satèmah Korawa lajèng ngonangi sésingidanipun Pandawa. Manawi makatèn, Pandawa lajèng kèpèksa kèdah*

nglampahi gêsang wontên ing wana malih 12 warsa lan sêsingidan sawarsa."

Sakuni: „Anak Prabu Suyudana! Kula nayogyani pamrayoginipun anak Prabu Karna. Kangge dhadhakanipun nggitik praja Wiratha, Prayoginipun Korawa sami njarah-rayah lêmbu-lêmbu kagunganipun Prabu Matsya ingkang wontên ing têtis-wiringing kitha Wiratha."

Prabu Susarma: „Aturipun Prabu Karna lan paman Suwalaputra saklangkung kaposang yogya. Wiwit rumiyin Wiratha dados mêngsahipun Trigarta, Kicaka klilip kula kina-makina, sabab asring njarah-rayah raja-brananipun para kawula Trigarta. Pêjahipun Kicaka atêgês lumpuhipun Wiratha, sabab kêkiyatanipun Wiratha pancen wontên ing piyambakipun. Serehning Pandawa pancen sagêd ugi wontên ing ngrika, panêmpuh kita kédah kanthi wêweke-prayitna. Kula sawadyabala Trigarta prayoginipun nêmpuh Wiratha saking kidul, Manawi wadyabala Wiratha sampun campuh lumawan wadyabala Trigarta, wadyabala Korawa tumuntêna ngrabasa praja Wiratha saking ler. Manawi praja Wiratha tinêmpuh saking ler lan kidul, Prabu Matsya sawadyabalanipun têtmu bingung, lan manawi para Pandawa pancen wontên ngrika têtmu lajêng pating bilulung, satêmah gampil dipun pikul."

Ature Prabu Susarma agawe panujuning panggalihe Prabu Duryodana, Karna, Sakuni, Dussasana, Aswatama lan sapanunggalane. Pêpuntingan rêmbug, praja Wiratha nêdya rinabasa miturut atur pamrayogane Prabu Susarma.

Sarampunging parêpatan, Prabu Susarma kondur mênyang Trigarta mepak wadyabala. Sawise samêkta, wadyabala Trigarta tumuli budhal ngênêr praja Wiratha iring kidul. Suwalaputra ngêrigake wadyabala Hastina sangkep sagêgamaning ayuda, banjur budhal ngênêr praja Wiratha iring lor.

Gancanging carita Prabu Susarma sawadyabalane wis wiwit ngrabasa praja Wiratha ing iring kidul, diwiwiti samya mbêbahak rajabrana darbeke para kawula. Akeh kawula Wiratha kang padha lumayu ngungsi mênyang kutha, nyuwun pangayoman marang Prabu Matsya.

„Samêngko andêl-andêlingsun Mahasenapati Kicaka wis sirna. Gek sapa sing kuwawa ndhèpani praja Wiratha, nanggulangi pangamuke parangmuka!?" Mangkono pangudasmarahe Prabu Matsya.

Ndulu Sang Prabu sêmu rangu-rangu olehe nêdya lumawan satru, Dwija Kangka enggal-enggal ngaturi pamrayoga, ature: „Gusti, mugè sampun wasumelang ing panggalihe. Miturut pamirêng kawula, abdi paduka pun Balawa, Dharmagranti lan Tantripala, nalika ngabdi Prabu Yudhisthira sampun nate sagêd mbengkas karya numpês parangmuka. Pandugi kawula, manawi abdi paduka têtiga punika dipun-paringi sanjataning ayuda, badhe sagêd ngundurakên mêngsah ingkang ngrabasa praja Wiratha."

Atur pamrayogane Brahmana Kangka didhahar dening Prabu Matsya. Abdi têtlu iku tumuli ditimbali, diparingi gègaman maneka warna, banjur didhawuhi lumebu ing barisaning wadyabala Wiratha kang ditindhihi dhewe

dening Prabu Matsya, méthukake krodhane wadyabala Trigarta.

Campuhe wadyabala Wiratha lumawan wadyabala Trigarta kang ditindhihi Prabu Susarma luwih dening rane, padha asilih ungkih gènti unggul gènti kèlindhih. Tandange Prabu Susarma bangèt nggègripsi, ngiwa-nèngèn pijer mémateni. Saya suwe barisan Wiratha saya tipis, satémah Prabu Susarma bisa priksa kreta kang ditidhihi Prabu Matsya. Pangamuke Prabu Susarma saya liwung, karo ngèner dununge Prabu Matsya. Ora antara suwe Prabu Susarma wis ayun-ayunan karo Prabu Matsya, banjur wiwit tandhing tyasa. Dhisike padha alancaran warastra. Barèng kreta titihane padhadene remuk kètiban warastra, banjur pérang gada. Prabu Matsya kang wis kaduk yuswa, suwe-suwe kèntekan tènaga, wasanane kèna pnikut dening Prabu Susarma, banjur pinusara lan ditawan. Sumurup ratune wis kèpikut, wadyabala Wiratha pada lumayu asasaran.

Barèng sumurup Prabu Matsya ditrwan mungsuh, Dwija Kangka enggal-enggal nèmoni Ballawa dingèndikani mangkene: „Yayi Ballawa! Wadyabala Wiratha kang wis bubar pating slèbar kumpulna, tindhihana lumawan wadyabala Trigarta. Prabu Matsya rebutèn saka rэгèmane Prabu Susarma. Pandawa wis tanpa kabècikan gèdhe saka Prabu Matsya; iki wèktu kang prayoga bangèt diènggo malès kabècikane Sang Prabu. Nanging poma Ballawa, wèlingku èling-èlingèn! Sajrone pancakara, aja pisan-pisan kowe nggèrèng lan mbèdhol wrèksa diènggo gèmaning ayuda, mundhak kètitik manawa kowe salugune Panènggak Pandawa.”

Prentahe Dwija Kangka ditindakake dening Ballawa. Sawise wadyabala Wiratha kang kèplayu dikumpulake, banjur dikèrigake mènyang pabaratan, ditindhihi dening Ballawa dhewe. Saprapane ing pabaratan, Ballawa ngamuk punggung sura tan taha nirbaya nirwikira. Sumurup tandanging tètindhihe bangèt nggègripsi, wadyabala Wiratha banjur milu ngamuk andèrpati, satémah tanpa wilangan cacahé wadyabala Trigarta kang mati. Ana sing sèmpal baune, ana sing pècah dhadhane, ana sing poka pupune, lan ana sing modhol-modhol ususe. Ndulu kancane akeh sing malé, wadyabala Trigarta kang isih urip padha lumayu ngungsi urip saparan-paran, ninggal ratune. Prabu Susarma kesisan wadya, wasanane kèna dipikut dening Ballawa. Prabu Matsya diluwari, bèbandane diudhari, banjur konfur mènyang dhatulaya diherekake Ballawa lan para wadyabala.

264. BRĒHANNALA PRATELA YEN SALUGUNE PANĒNGAH
PANDAWA.

Kocap sajrone Ballawa ngamuk punggung sura tan taba nirbaya nir-wikara nĕdya ngrebut Prabu Matsya saka rĕgemane Prabu Susarna, praja Wiratha ditĕmpuh wadyabala Hastina saka iring lor. Maewu-ewu kehe lembu kang dijarah-rayah dening Korawa, akeh pangon Wiratha kang dipateni. Pangon-pangon kang slamĕt ora kĕpikut wadyabala Korawa, ana sawatara kang lumayu ngungsi mĕnyang kadhaton Wiratha. Nalika samana rajaputra Uttara (Bhuminjaya) kang tinanggĕnah rumĕksa kaslamĕtane kadhaton lagi lĕnggah imbal pangandika karo Sang Prameswari, ingadhĕp para putri lan parekan cethi.

„Raden, kawuningana! Wiratha rinobasa wadyabala Hastina saking iring ler, mbĕbahak rajakaya, pintĕn-pintĕn pangon ingkang dipun-prajaya. Sareh-ning rama paduka Sang Prabu sawĕg nanggulangi mĕngsah ingkang ngrabasa Wiratha ing iring kidul, samangke para kawula ing iring ler sami nyuwun pangayoman dhatĕng paduka.” Mangkono ature para pangon marang rajaputra Uttara (Bhuminjaya).

Uttara: „Saupama aku darbe kusir sing wasis lan sudira, wani ngadhĕpi bĕbaya, aku kĕduga mbrastha wadyabala Hastina. Samurupa para pangon! Ing marcapada mung ana loro satriya kang wasis-titis nandukake sawarnaning sanjata, aku lan Arjuna. Enan dene aku ora darbe kusir kang sudira lan lĕbda mangreh turangga pangiriding rata.”

Pangandikne Uttara mangkono iku kaprunggu dening Sairandri. Kanthi patrap kang bangĕt susla anor-raga, Sairandri tumuli ngaturi pamrayoga: „Raden, kawuningana! Miturut pawartos ingkang kawula pirĕng, Brĕhannala punika nate dados kusiripun Arjuna. Sabĕn Arjuna mĕthukakĕn parangmuka, ingkang ngusiri kreta-pĕrangipun tĕmtu pun Brĕhannala. Kajawi lĕbda mangreh turangga pangiriding kreta, Brĕhannala kalĕbĕt wasis ulah gĕlaring baris. Manawi paduka kaperĕng ndhuwahi pun Brĕhannala, kawula kintĕn piyambahipun botĕn badhe lĕnggana.”

Midhangĕt ature Sairandri mangkono iku, ing batin Uttara ora pracaya. Nanging kanggo ngenaki atine Sairandri, Uttara banjur utusan nimbali Brĕhannala.

„E, Brĕhannala! Miturut paturane Sairandri, kowe lĕbda ngusiri kreta lan wasis ulah gĕlaring baris. Wruhanira! Samĕngko Wiratha ditĕmpuh mungsuh saka iring lor, mangka kengĕng rama lagi nanggulangi mungsuh kang nĕmpuh Wiratha ing iring kidul. Aku kĕpopoh kudu mbrastha mungsuh sing nĕmpuh ing iring lor. Manawa kapara nyata kowe kulina ngusiri kretane Arjuna, samĕngko kretaku kusirane, aku nĕdya ngobrak-abrik wadyabala Hastina.” Mangkono ngĕndikane rajaputra Uttara.

Brèhannala: „Raden, kesinggihan aturipun pun Sairandri punika. Kawula sèndika ngestokakèn dhawuh poshuka. Nanging sarehning kawula sampun lami botèn nyèpèng kèndhali, manawi wontèn kirang prigèl kawula, mugl wontèn kaparèng paduka karsa paring pangaksama.”

Ing batin Wrèhannala bangêt suka amarwata suta didhawuhi milu mèthukake parangmuka. Nalika arèp munggah ing kreta, Brèhannala kandha marang para putri kang padha nguntapake lindake Uttara mangkene: „Sang rajaputra Uttara tèmtu badhe unggul ing yudha. Konduripun Sang rajaputra mangke tèmtu ngasta jarahan busana ingkang cinèplok kèncana pinatik sèsotya ingkang edi-peni kangge angsal-angsal dipun paringakèn para putri.”

Brèhannala lungguh ing kreta, banjur wiwit molahake pratodha (pècut), satèmah mak blas! Kuda pangiriding kreta aggèblas, bantèring lakune kreta kaya dibalangkake.

Sawise kreta mangkat, para putri kang nguntapake rajaputra Uttara padha ngudarasa mangkene: „Gek sapa sajatiye Guru kagunan-karawitan kang ngusiri kretane rarajaputra Uttara?”

„Heh Brèhannala! Rikatna lakune kreta, aku kapengin enggal-enggal tèhan ing barisane wadyabala Hastina.” Mangkono dhawuhe rajaputra Uttara.

Brèhannala: „Nuwun inggih sèndika, Raden.”

Playune kuda saya sumèmprung, rodhane kreta prasasat ora ngambah bantala. Lèt sakédhèp netra Uttara wis priksa wadyabala Korawa kang tanpa wilangan kehe, mbulabab lir samodra bèna. Kreta-kreta titihane para senapati Korawa katon pating glèbyar, amarga padha rinèngga kèncana pinatik sèsotya, kayata kreta titihane Rèsè Bhishma, Drona, Krèpa, Duryodana, Karna, Dussasana lan sapanunggalane.

„Brèhannala! Aku ora kèduga nglacon mungsuh samana kehe. Parabasane ”nyènka tandhing.” Mangkono ngèndikane rajaputra Uttara, nalika priksa para senapati Korawa sawadyabalane.

„Brèhannala! Ayo padha bali bae! Putèrèn kretane!” Mangkono dhawuhe Uttara.

Rajaputra Uttara kang nalika mangkat kanthi panggali murub makan-tar-kantar nèdya mbrastha parangmuka, bantèng sumurup wujudé para senapati Hastina kang pating glidrah tandange, sanalika katon bangêt giris-mirisé. Salirane ndhrodhog wel-welan, pasuryane pucèt, ngèndikane kamisosolèn.

Brèhannala: „Raden, paduka sampun pinitados dening Sang Prabu, tèmtu sagéd ngundurakèn sotru, lan kula sampun dipun-alèmbana dening Sairandri. Manawi paduka ulap dhatèng parangmuka lajèng ngucira ing yuda, hla rak dipun-gègujèng dening para kawula Wiratha. Awit saking punika, kula botèn nèdya mutèr-wangsul kreta punika. Sumangga kila terus kemawon mangsah yuda nèmpuh parangmuka.”

Uttara: „Ora Brèhannala! Aku èmoh! Aku wèdi! Ayo bali!”

Brèhannala: „Raden, kula aturi ngantèpi wataking satriya wirotama “wèdi wirang, wani mati.” Tinimbang ngucira ing yuda, lajèng gésang nandhang wirang dipun erang-erang, aluwung pèjah mbrègagah lumawan mêngsah. Mangga kula aturi nènangi kasudiran paduka, sampun ngantos ngédhap ngadhèpi perangmuha.”

Uttara ora mraduli rémbuge Brèhannala, panggalihe kebèkan rasa gris-miris, wèdi kapati-pati. Amarga Brèhannala lénggana mutér kreta bali mènyang Wiratha, Uttara banjur nédya anjlog saka kreta, nanging tumuli dicandhak dening Brèhannala karo nguwuh sora: „Raden, sampun kèsesa tinggal glanggang acolong playu! Kula sagah ngrabasa mêngsah. Mangga kula aturi ngusiri kreta punika! Kula badhe ngundurakèn wadyabala Korawa saha ngrébat sadaya lèmbu Wiratha ingkang sampun dipun-jarahrayah mêngsah. Mangga têtangsuling kèndhali kula aturi ngasta, nanging kreta kalampahna rumiyin ngènèr kuburan ingkang kula tudingi punika.”

Uttara nampani tètalinng kèndhali lan pratodha, banjur ngètap kuda, lakuning kreta ngènèr kuburan kang ditudingi Brèhannala. Sapraptane ing kuburan, kreta dièndhègake. Rajaputra Uttara dijak Brèhannala nyèdhaki wit gedhe-dhuwur.

„Paduka kula aturi menek wit punika, mundhut barang ingkang sumangsang ing èpang, bungkusane ingkang katingal pèthak punika.” Mangkono kandhane Brèhannala.

Uttara mlongo lan mopo, wangsulane: „Brèhannala! Miturut goteking akeh, sing katon putih kae mayite wong kaki-kaki kang bisa malih dhèmit sing mèmèdeni. Aku ora wani nggèpok barang kuwi.”

Brèhannala: „Raden, sampun ngantos gampil nggèga dhatèng ginèmpun tiyang ingkang botèn nyata. Inggang katingal pèthak punika salugunipun bongkokaning dèdamèlipun para Pandawa. Milanipun, mangga kula aturi tumuntèn, menek mundhut barang punika.”

Midhangèt ièmbung “Pandawa,” Uttara kaget lan gumun. Ing batin ora pracaya marang kandhane Brèhannala, jalaran miturut kabar kang wis sumèbar, para Pandawa wis lawas padha palastra. Kanthi panggalih wèdi lan mangu-mangu, Uttara menek, mundhut bongkokan kang sumangsang ing èpang, diudhunake sarana dikerek nganggo tali, ditampani Brèhannala. Bongkokan diudhari (dibukak) dening Brèhannala, isine isih wutuh-gètuh. Priksa gégaman maneka warna kang katon landhèp mingis-mingis, Uttara sumlèngèran.

Brèhannala: „Raden, sumangga kula aturi nggèpok dèdamèl punika salah-satunggal!”

Tanpa mangsuli, Uttara tumuli nggèpok gégaman kang ditudingi Brèhannala, sanalika astane krasa kaya kisen daya ghaib kang banjur rumasuk ing salirane. Amarga nggèpok gégamane Pandawa, Uttara katètangi kasu-

dirane, sirna giris-mirise marang mungsuh.

„Wrèhannala! Miturut pawarta kang wis sumebar saindèning bawana, para Pandawa salèbare kasukan dhadhu lumawan Korawa, banjur kudu urip ing madyaning alas 13 warsa. Nanging lagi klehon sawatara warsa, para Pandawa wis sirna dimangsa sato gahak. Kapriye mula-bulane, dene kowe bisa sumurup simpênaning gegamane Pandawa?!” Mangkono pandangune Uttara.

Wrèhannala: „Pawartos bilih Pandawa sampun palastra, botèn nyata Pandawa botèn sagêd palastra dening panangsayaning mêngsah, jêr jiwani-pun Pandawa kiyat kados waja. Kawuningana, Raden! Ingkang ngadêg wontèn ing ngarsa paduka sapunika punika salugunipun pun Arjuna Panêngah Pandawa, asêsinglon nama Wrèhannala (Brèhannala).”

Midhangêt katrangan mangkono iku, Uttara bangêt kèjot panggalihe. Saka bangêt ing gumun-ngungune, nganti tripandurat Uttara ora bisa ngucap, wasana banjur nangkêpake asta rinangka tandhaning pangajî-ajîne marang Arjuna.

„Jagad dewa bathara! Sewu botèn nyana bilih paduka punika Panêngah Pandawa. Dereng nate kula rumas bégla kêmayangan kados sapunika, sarêng mangrêtos bilih ing wêkdal ingkang saklangkung gawat kèbak pringgabaya punika kula wontèn ing pangayomanipun Panêngah Pandawa, mushtikaning para satriya ingkang kasusa ing Tribawana. Mugi paduka kaparêng paring pangaksama dhatêng tindak-anduk kula wingi-nguni ingkang sarwa murug kasusila.” Mangkono ngénditane Uttara marang Arjuna.

Arjuna: „Wingi-nguni kula dereng miakakakên saluguning nama kula, jêr kula taksih ngéntosi mangsa-kala, Kawuningana Raden! Brahmana Kangka ingkang suwita ing kadhaton Wiratha punika salugunipun Prabu Yudhisthira, pambayuning Pandawa; Ballawa punika kakangmas Bhima, Panênggak Pandawa; Dharmagranti punika Nakula, sumèndhining Pandawa; Tantripala punika Sahadewa, warujuning Pandawa; wondene Sairandri punika Dewi Kresna (Dropadi), garwanipun Pandawa.”

Midhangêt andharane Arjuna mangkono iku Uttara ndongong-ndomblong, amarga saka gumun-ngungune, wasana banjur ngéndika: „Saklangkung suka-sukur kula, dene praja Wiratha ing wêkdal ingkang saklangkung gawat kèluwat-liwat punika ingayoman dening para Pandawa.”

Arjuna lukar agêman wanita, nali ganti mangagêm kaprajuritan, banjur nyamêktakake gégaman ana ing sajroning kreta. Sawise samêkta, Arjuna nuli lênggah ing lêmah madhêp mênayang keblate Bathara Surya, manungku puja. Saparipumaning mêmuja, Arjuna munggah ing kreta bèbarêngan karo Uttara. Uttara ngêtap kuda, sanalika kuda sumèmprung, lakuning kreta prasasat ora ngambah bantala, swarane gumêrit nggêgirisi. Arjuna mênthang langkap Gandhiwa, nyoba nglépasake warastra. Lumépase warastra lumarap prasasat kilat. Arjuna banjur nyêbul slompri! Dewadatta (ing padhalangan sinêbut

Dewadēnta), slomporet saka Suralaya, swarane luwih dening sora nguman-
dhang ing antariksa, agawe cingake para Drêtarastraputra, Rēsi Bhisma,
Drona, Krēpa, Karna, Suwalaputra, Aswatama lan sapanunggalane.

Drona: „*Kae mēsthi swaraning slomporet Devadatta darbeku Arjuna.
Padha diwēwēka-prayitna.*”

Karna: „*Yen ta Arjuna tēmēnan kang nyēbul slomporet kae, praduli apa,
mung wong siji tanpa wadyabala nggandra sapira! Wadyabala Wiratha mēsthi
dikērigake mangidul, lumawan wadyabalane Prabu Suserna.*”

Duryodana: „*Manawa nyata Arjuna kang tēka aran kapasang yogya.
Pandawa durung èntek wēwangēnane kudu sēsingidan sawarsa. Ngatone
Arjuna atēgēs Pandawa kudu manjing alas 12 warsa maneh.*”

Sajrone para gēgēdhuging wadyabala Korawa padha ngunandika dhewe-
dhewe, Arjuna nyēbul slomporet Devadatta maneh, swarane kaprangu luwih
sora. Para senapati Korawa orēg, atine trataban, wadyabala akeh kang gumē-
tēr wel-welan.

Drona: „*Nyata, nyata! Pancen Arjuna tēmēnan kang tēka. Kita kudu
wēwēka-prayitna lumawan Panēngah Pandawa.*”

Duryodana: „*Bapa Guru Drona! Tigawēlas warsa dereng kapēngkēr
oncatipun Pandawa. Mbohmanawi dhatēngipun Arjuna badhe asrah jiwa-raga
dhatēng Korawa. Jēgandika sampun ngantos kagungan raca kuwatos. Ma-
nawi jēgandika kagungan panggalih was-sumēlang aluwung mundur kema-
won, sampun ngantos makewēdi dhateng ingkang badhe majeng.*”

Karna: „*Lērēs yayi Prabu! Inggang rumaos ajrih, prayogi sumisih tēbih.
Sanajan kathah ingkang mundur upaminipun, kula kēncēng badhe majēng.
Arjuna badhe kula cēpēng. Punapa malih namung nandhingi krodhanipun
Arjuna, sanajan lumawan Parasūrama pisan, kula botèn badhe karepotan.*”

Sawise ngēndika mangkono, Karna banjur nyēbul slomporet, pratandha
wis samēkta ngadhēpi parangmuka. Krēpa nyaruwe Karna: „*Kita kēdah sugih
wēwēka, prayogi sami nēmpuh sēsarēngan dhatēng Arjuna. Sampun ngantos
ngungasakēn kuwanen badhe nēmpuh piyambakan, supados botèn kuwi-
rangan.*”

Midhangēt panyaruwene Krēpa, Karna duka, pangandikane: „*Hla, bapa
Guru Krēpa inggih wuw! nggunggung halanghunganipun Arjuna hados bapa
Guru Drona. Bapa Guru kēkalih, manawi ajrih jalaran rumaos ringkih, pra-
yogi sumisih ingkang tēbih, cēkap nonton kemawon anggen kula mikut
Arjuna.*”

Sawise ngēndika mangkono, Karna banjur mlengos karo grundēlan:
„*Tanpa guna sabēn dina maca Weda, manawa wēdi nēmpuh parangmu-
ka.*”

Aswatama, amarga mrinani marang bapa lan pamane diremehake,

tumuli nyanthulani Karna mangkene: „*Ginêm jêngandika ingkang ngungasakên kasudiran lan ngina dhatêng liyan punika nandhakakên asoring watak jêngandika. Kula dereng nate nyumêrêpi tandha-yêktinipun kasudiran jêngandika ingkang pantês ingalêmbanz. O, Prabu Duryodana lan Prabu Karna! Kala punapa jêngandika sagêd unggul lumawan Pandawa? Punapa jêngandika sagêd ngrêbat prajenipun Pandawa sarana main dhadhu kanthi lampah cidra judig-culika ingkang dipun-wakil Suwalaputra punika jêngandika anggèp tindakipun satriya wirotama?! Punapa panggalih jêngandika rumaos mongkog sagêd nyiya-nyiya Dewi Krêsna wanita tanpa daya wontên ing pasamuwan kasukan dhadhu?! O, Prabu Duryodana lan Prabu Karna, kawuningana! Satriya ingkang tuhu prawira ing yuda, botên nate ngungasakên kêkêndêlan, botên mongkog sanajan sampun kêrêp kêtatalan sagêd mbengkas karya. Jun punika manawi kêbak botên kocak; kosokwangsulipun manawi kocak, tandha lukak. Srêngenge sumorot anêlahi, botên kangge dhiri pribadi. Bumi kuwawi nyanggi sodaya ingkang wontên ing lumahipun, tanpa ngungasakên kêki-yatanipun. Nanging jêngandika, dereng têmtu saestu sagêd mikut Arjuna, sampun sêsumber maciwa-ciya.*”

Rêsi Bhishma pinituwane Korawa, bareng midhangêt para manggalaning wadyabala Hastina padha rêgêjêgan, kanthi panggalih sêdhih ngêndika mangkene: „*Hèh para agul-agul Hastina! Kita saiki ana ing sajroning wêktu kang mbêbayani, aja padha padudon karo kawica pribadi. Elinga, apa sing ing wêktu iki lagi kita adhêpi! Wong kang luhur ing budi ora gêlêm ngremehake marang sapa bae, apa maneh marang tilas gurune. Duryodana salah pelung. Wêktu kang kudu dilakoni Pandawa 13 warsa, tumêkane ing dina iki wis paripurna. Saiki Pandawa wis mardika, ora kawêngku ing prasetya. Aswatama! Kandhane Karna iku mau aja sira tanpa jêro, anggèpên lumrah bae, sanajan salêlêmêne murang kasulitan. Wong sajagad padha ngrêti, kababa Parasurama, ora ana kang kuwawa nadhahi yudane Rêsi Drona. Kita saiki lagi ngadhêpi Arjuna. Arjuna saiki dudu Arjuna biyen. Arjuna saiki pangamuhe mêsthi nggêgiris, sinurung dening ati ngigit-igit marang Korawa, kang alaku cidra duk nalika samana. Manawa Arjuna ora kita têmpuh bêbarêngan, kita mêsthi bakal nandhang wirang. Sadurunge kita lumawan Arjuna bécik padha nggolongake pikir dhisik, kapriye prayogane. Korawa nêdya rukun karo Pandawa sarana mbelekake nagara Indraprastha, apa nêdya tumawan ing yuda.*”

Duryodana: „*Eyang Bhishma, dununging sêmbah kawula! Sarema pinara sasra kawula botên nyipta nêdya bédhamen kaliyan Pandawa. Arjuna kêdah linquan pêrang.*”

Drona: „*Manawi makatên, wadyabala Hastina kula perang dados 4 golongan. Ingkang sagolongan ndherekakên anak Prabu Duryodana kondur dhatêng Hastinapura; sagolongan malih nggiring rajakaya kaliyan ngusung rajabrana jarahan dhatêng Hastina. Tanpa mbêkta rajakaya lan ngusung bareng-barang jarahan, botên wontên buktinipun bilih Korawa unggul ing yuda. Wondene wadyabala ingkang kalih golongan, kanthi dipun tindhihi*

*senapati gangsal, inggih punika Rêsi Bhîsma, Krêpa, kula, Karna lan Aswata-
ma, méthukakên krodhanipun Arjuna."*

Prabu Duryodana nyondhongi marang iguh-pratikêlê Rêsi Drona,
mulane wadyabala Hastina banjur diperang dadi 4 golongan.

265. ARJUNA NGOBRAK — ABRIK WADYABALA
KORAWA.

Barêng Uttara olehe ngusiri kreta wistékan ing sacédhake barisan Korawa, Arjuna lingak-linguk ngupaya *Prabu Duryodana*.

„*Punika* eyang Bhisma! *Hla punika* Rêsi Drona, Rêsi Krêpa, Karna lan Aswatama. Nanging kakang *Duryodana* kok botên wontên. O, mbokmanawi *punika*, barisan ingkang kesah *punika* lo, mbokmanawi kakang *Duryodana* wontên ing ngrika. *Hla punika* wontên barisan nggiring lèmbu. Mangga sami dipun-tutuli!” Mangkono ngèndikane Arjuna marang Uttara.

Uttara enggal-enggal ngenggokake kreta ngênêr kebiat kang ditudingi Arjuna. Sawise cédhak karo barisan Korawa kang nggiring rajakaya, Arjuna mênthang langkap Gandhiwa, nglêpasake warastra. Wétuning jêmparing saka kèndhènging Gandhiwa mbarubul anarawata, ngudani Prabu Duryodana sapandhereke. Amarga terus dikrutug jêmparing, wadyabala kang ndherekake Prabu Duryodana bubar asasaran, ninggal ratune. Sapi-sapi kang nêdya digiring mênyang Hastina lumayu pating slêbar saparan-paran. Para pangon Wiratha kang padha ditawan Korawa lan nêdya digawa mênyang Hastina padha diculake. Pangon-pangon iku padha ngumpulake sapi-sapi kang wis pating slêbar tekan ngèndi-èndi, digiring bali mênyang Wiratha.

Kocap Rêsi Drona, barêng priksa kreta kang dititèhi Arjuna ngoyak Prabu Duryodana, enggal-enggal ngèndika marang para gègèdhuging wadyabala: „*Sampun ngantos sami kellampen lo! Kawuningana, Arjuna mbujêng anak Prabu Duryodana. Sajakipun pancèn namung anak Prabu Duryodana ingkang dipun-incêng Arjuna; milanipun mangga, kita sadaya sami têtulung anak Prabu Duryodana, sampun ngantos èpikuk Arjuna.*”

Ngrungu ngèndikane Rêsi Drona mangkono iku, para senapati Korawa pating brubut rebut dhisik nêdya ngalang-alangi lakuning kretane Arjuna, nanging wasanane padha mundur, jalaran kêtaman jêmparing kang mêtune mbarubul anarawata saka kèndhènging langkap Gandhiwa.

„*Nararya Uttara! Punika wontên kreta manwa dwaja adhandhan kencana aciri dewata. Punika titihanipun Danghyang Krêpa. Mangga, kita prèpèki kreta punika.*” Mangkono ngèndikane Arjuna.

Tanpa mangsuli ngèndikane Arjuna, Uttara ngenggokake kreta ngênêr kreta aciri dawata. Barêng priksa diprèpèki Arjuna, Sang Gotamaputra (Krêpa) enggal-enggal mênthang langkap nglêpasake jêmparing 10 bèbarêngan, nanging ora ana sing ngènani salirane Arjuna. Ora antara suwe kuda pangliding kretane Krêpa njola kêtaman jêmparinge Arjuna. Krêpa tiba saka kreta, kapidhara. Barêng wis eling purwa-duksina, Krêpa munggah mênyang kreta maneh, nuli nglêpasake jêmparing 14 bèbarêngan, nanging kabeh kèna ditangkis dening Arjuna. Arjuna malês nglêpasi jêmparing, ngènani kèya agème

Krêpa kang pinatik mutyara. Kêrne Krêpa pêcah, mutyarane sumawur, dhadhane Krêpa kaya ula mlungsug ing mangsa Saratkala (musim gugur). Krêpa lingsêm bangêt panggalihe, lumayu ngoncati Arjuna.

Barêng priksa Krêpa kêplayu, *Rêsi Drona* tumuli maju, nitih kreta apangirid turangga 4, mawa dwaja aciri kèndhi kênema. Kanthi mênthang langkap lan ngincêngake panahe, *Rêsi Drona* mrêpêki Arjuna, lakuning kretane ngliwali wadyabala kang nêdya ngêpung Arjuna, swarane rame mawurahan pindha kocaking samodra. Barêng wis ayun-ayunan karo tilas gurune, Arjuna banjur matur kanthi patrap kang bangêt susila anor-raga: „Dhuh Sang *Brahmana* linangkung! Wontêna kaperêng paduka karsa paring pangaksama ingkang agung, dene kawula kamipurun lanawan paduka. Sampun ngantos kawula sinêbut siswa ingkang duraka dhatêng Bapa Guru. Awit saking julig-culikanipun Korawa, ngantos pinlên-pintên warsa kawula kèpêksa ngumbara gêsang ing mdyaning wana kanthi ngalami laré-lapa. Samangke kawula badhe namakakên piwalês dhatêng para *Drêtarastra*-putra. Muji paduka sampun ngantos kagungan panggalih sêngit ngigit-igit dhatêng kawula, ngengêtana mula-buka ingkang njalari krodha kawula. Sarehning paduka Guru kawula, wontêna kaperêng paduka karsa nglêpasi sanjata langkung rumiyin, saderengipun kawula molahakên dèdamêl kawula.”

Tanpa mangsuli ature Arjuna, *Rêsi Drona* tumuli nglêpasake jêmparing maewu-ewu saka kèndhênging langkape, ditangkis dening Arjuna sarana nglêpasake warastra tanpa wilangan kehe. *Rêsi Drona* karo Arjuna katon padha kèbat-cukate, padha wasis-titise ulah jêmparing, padha sudirane, padha saktine lan padha têguh-tanggone. Para wirotama kang padha ndulu satriya kang kuwawa nadhahi krodhaning gurune, padha cingak, amarga saka bangêting gumun-ngungune, *Drona* mênthang langkap maneh, pating mbrubul wêtuning jêmparing saka kèndhênging langkape, nanging kabeh iku kèna tinulak dening Arjuna sarana warastra kang lumêpase saka Gandhiwa mbrubul anarawata. Sajrone *Drona*-Arjuna dilancaran warastra, ing pababatan katon pêtêng, amarga gègana prasasat kêtutupan jêmparinge kang lagi tandhing yuda. Tanpa wilangan cacabe wadyabala Korawa kang nandhang brana kêtiban jêmparinge Arjuna, akeh kang kêbanjur palastra. Pirang-pirang dirada, turangga, kreta, kusir lan wadyabala Korawa kang rubuh kabarubuh kèsèmpyok angin-angin cumloroting jêmparinge Arjuna. Para Korawa ana kang pêcah kêrene (baju zirah), ana kang rusak makuthane, ana kang kêsingsal kêtut-baune, ana kang kontal jamang-sumpinge lan ana kang mawut sêsotya nawa rêtna rêrêngganing busanane.

Pêrange *Drona* — Arjuna nganti suwe padhadene ngêtokake pangabaran warna-warna, ora ana kang unggul lan ora ana kang kèlindhîh. Sanjata apa kang nglêpasake dening *Drona* kèns ditangkis dening Arjuna, lan kabeh kang dilancarake dening Arjuna bisa ditanggulangi dening *Drona*. Dumadakan Arjuna mrêpêki kretane *Drona* karo ora kèndhat ngudani warastra. *Drona* rumangsa kuwalahên, rumangsa ora bisa malês, amarga têrus bae dikru-

tug sanjata dening Arjuna. Barêng agême kêre pècah lan nandhang brana, Drona banjur ngucira ing yuda.

Wuninga bapakne kêplayu, Aswatama tumuli maju. Sanalika ing gègana kebèkan swara gumérot pating jèthot, yaiku kumandhange swaraning langkape Aswatama, wolu cacah kang pinènthang bèbarêngan. Arjuna nimbangi. Kèndhènging Gandhiwa kang cacah sanga pinènthang barêng, diènggo nglépasake jèmparing *Ardhacandra* pira-pira. Jèmparing-jèmparing *Ardhacandra* tèmpuk karo panah-panahe Aswatama, pèpindhane kaya campuhe naga mandi, katone bangêt nggégirisi. Pérangé Aswatama saya suwe saya kèndho, nanging landange Arjuna saya ngoso. Arjuna saya ngangsg. Aswatama saya kèdhèsèg. Suwe-suwe Aswatama rumangsa ora kuwawa nadhahi krodhane Arjuna, mulane banjur tinggal glanggang acolong playu.

Saoncaté Aswatama, Karna mangsah yuda karo sèsambar maciya-ciya. Barêng wis ayun-ayunan, Arjuna ngèndika: „*Heh Karna kang abudi candhala! Sèsumbarmu kang kaya ghadhug suwi iku mau, bakal njalari kuwiranganmu. Sira kèna rumangsa dadi lèlanangrag jagad, ora ana sing madhani kasèktenira, ora ana kang kuwawa tandhing yuda lumayan sira, nanging coba kabèh kandhanira iku buktehna saiki uga. Heh sutane Adhirata kang atine kèbak watak ala! Apa sira lali, nalika sarana sira prentah Dussasana supaya mudani Dropadi ana ing pasamuwan main dhadha?! Saiki sira bakal ngundhuh wohing pangawenira kang sinurung dening watak nistha-dama kumprung-kumpra. Aja nggètuni bab sing njalari krodhaku ing wèktu iki, jêr muntabku marang sira aran nêlèpi dharmaning satriya. Mrenea, nyèdhaka aku! Tibakna sawarnaning gègamanira, daktadhahane dhadha, supaya ditonton Korawa olehku tandhing tyasa karo sira. Katogna sabudimu, ya saiki iki tibaning patimu.*”

Karna: „*Babo, babo! Omong kak clémang-clémang mung waton canghème mlompang kaya wong dhublong, dumeah bisa njèplakake lambè bae. Heh Arjuna! Sira kèna bae ngaku msthihkaning satriya sura-sakti mandraguna, nanging sing dadi rak nyatane. Nyatane sira iku manungsa ringkih ingah-ingih lan jirih wèdi gèth. Buktine, sira ora wani nuduhake kasèkten, nalika bojomu kawatas-asih sèsambat ngaruhara njaluk pangayoman marang sira. Tangèh lamun aku nganti ngucira ing yuda tandhing tyasa karo sira. Nadyan anaa pira-pira wong kang kaya sira, diayomana dening ratuning dewa pisan, ora bakal aku tinggal glanggang acolong playu.*”

Arjuna: „*Wadhuh, wadhuh! Kaya iya-iyaa! Apa sira wis lali lèlakon wingene bae?! Sapa sing lumayu aggèndring sipat kuping, nalika kahang Duryodana ditawan dening Gandarwaraja?! Sapa sing ngluwari kahang Duryodana saka tawanan?! Titaa sing ringkih ingah-ingih lan jirih wèdi gèth?!*”

Sawise ngundhamana Karna, Arjuna banjur wiwit nglépasake warastra pira-pira, nanging kabèh kèna ditangkis dening Karna sarana nglépasake jèmparing sing bangêt akehe. Saka akehe warastra kang lumèpas saka kèn-

dhéngé Karna, ana siji sing ngénani Arjuna, nanging ora ginawe rasa. Arjuna krodha tan sipi, wadhah panah darbeke Karna jinèmparing, kèna, pècah, kontal tiba ing lèmah, isine mawut-mawut. Karna malès njèmparing astane Arjuna, ngénani panah kang lagi diasta, putung. Arjuna nglèpasake jèmparing Ardhacandra: thèl! Langkape Karna tugèl. Arjuna nuli nglèpasake jèmparing manèh, jèmparing anyènyèp elaring Garudha, ngénani baune Karna. Karna nyèkèli baune kiwa kang nandhang brana, Rawisuta (Karna) lumayu ngènèr barisan Korawa.

„Lo, lo! Hla hok tinggal glanggang acolong playu; wani wirang, wèdi mati. Mbaleka Arhasuta (Karna)! Aja ngucira ing yuda! Ora sèmbada tèmèn karo sèsumbarmu sing mactya-ciya.” Mangkono pangerang-erangé Phalguna (Arjuna).

Ing sapungkure Rawisuta, Partha ngèndika marang kusire, Uttara, ndikakake ngènèrake kreta mèpèki kreta asongsong seta adhandhan kèncana, yaiku kreta titihane Rêsi Bhishma. *Durmuka* nédya ngalang-alangi lakuning kretane Arjuna, nanging banjur tiba kètaman warastra. *Dussasana*, *Wiharna*, *Dussaha* lan *Wiwingsati* pépuli mangsah yuda, nédya bèbarèngan ngrabasa kretane Arjuna, nanging barèng nandhang brana kètaman warastra, papat pisan padha lumayu ngucira ing yuda. Para Korawa liya-liyane kang nédya ngrubeda pangangsege Arjuna, barèng nandhang tatu, uga banjur padha kèplayu.

Nalika priksa para gègèdhuging Korawa akeh kang nandhang brana, Rêsi Bhishma sigra mangsah yuda, nitih rata asongsong seta adhandhan kèncana. Sang Rêsi ndhisiki nglèpas *Banawarashtra*, lumarap pyremped mustakane Arjuna. Sakedhep netra komèt mustakane Phalguna (Arjuna). Barèng wis waluya, Arjuna malès sarana nglèpasake *Bhallasayaka*. Thèl! Punggel dhandhaning dwaja dalasan songsonge Rêsi Bhishma. Sang Santanuputra (Bhisma) duka tansipi, tumuli nglèpasake panah *Asthamukha*, nanging ditangkis Partha (Arjuna) sarana jèmparing *Widyasayaka*.

Rêsi Bhishma — Arjuna nganti suwe olehe pèrang-tandhing alancaran jèmparing, padhadene nandukake jèmparing péparing dewa, kayata: *Indrasayaka*, *Agneya*, *Silimukha*, *Komaraprasangka*, *Barunastra*, *Bayabyasara* lan sapanunggalane. Pranyata Santanuputra karo Panèngah Pandawa padhadene lèbda nandukake sawamaning sanjata, tandange padha kèbat-cukate, padha trèngginas trampile, padha kaprawiran lan kasèktene, padhadene darbe gègaman saka kawargan. Sawise suwe olehe tandhing tyasa, Rêsi Bhishma linèpasan jèmparing *Ksuradhara*, njalari putunging langkape. Sang Rêsi bramantya, mundhut langkap liya, nuli nglèpasake sanjata dibiya, cumlorot nyremped baune Partha kang kiwa, nanging ora ginawe rasa. Arjuna jaja-bang mawinga-winga, tumuli musthi sanjata dibiya. Lumèpasing sanjata kumilat ngénani jajane Rêsi Bhishma. Sang Rêsi dhawah kantaka ana ing sajroning kreta, enggal-enggal diplayokake dening kusire.

Ing sapungkure Rêsi Bhîsma, Phalguna mrêpêki kretane Prabu Duryodana. Sing diprêpêki prajitna, agahan mênthang langkap, ndhèrèki nglépasi warastra; lumaraping warastra nyremped palarapane Arjuna. Arjuna bramantya, malês sarana namakake *Wisakalpāsara*. Nganti kaping pindhho Prabu Duryodana bisa nangkis jêmparinge Arjuna; nanging sing kaping telune, jêmparinge Arjuna ngênani jajane Prabu Duryodana. Sang Prabu lumayu karo ngusap-usap tatu, nanging terus diburu dening Arjuna lan digéguyu.

Hek Kurupati! Arêp mlayu mênayang ngêndi sira?! Mandhêga, manawa sira pranyata satriya utrotama. Aja tinggal glanggang acolong playu, eman-eman jênêngmu. Sira apêpang Suyudana, têngêse linuwih ing babagan pêrang, pinunjul ing jurit, kudune awatak tênguh-santosa lan tafag-tanggon ora ngucira ing yuda. (Su = pinunjul, linuwih. Yudana = pêrang) Ngisin-isini, manawa trahing kusuma rêmbêsing modu nganti awatak wani wirang wêdi mati." Mangkono ngêndikane Phalguna.

Amarga dierang-erang, Prabu Duryodana rumangsa wirang, panggalihé kumropok bangêt, mulane banjur mak cêngkelak mbalek. Baline Prabu Duryodana mênayang pabaratan maneh kanthi diayomi dening para senapati sawadyabalané kabèh. Rêsi Bhîsma lan Arkasuta (Karna) rumêksa ing sisihing kreta kanan-kering, Rêsi Drona lan Kripa dadi cucuking baris, Dussasana lan Wiwingsati dumunung ing buri. Kabèh iku padha nglépassi sanjata manekawarna marang Arjuna. Ana sing njêmparing, ana sing nyawat gada, ana sing nglorongake suligi, ana sing nglépassi cakra, nanggala, kunta lan sapanunggalane.

"Manawa aku ora tumuli nglépassake sanjata pamungkas, paprangan iki mêsthi bakal suwe rampunge." Mangkono pangudarasane Arjuna karo masang jêmparing *Wimohanastira* ing kênthênging Gandhîwa, lan karo matèk mantra. Barêng jêmparing *Wimohanastira* wis lumépas, Arjuna tumuli nyêbul slompret *Devadatta* (Dewadênta), swarane ngumandhang ing antariksa. Sanalika para Korawa sawadyabalané kabèh padha rubuh kabarubuh ambruk ing bantala tan engêt purwa-duksina.

"Nararya Uttara! Samagke hita badhe sagêd ngliksanani bēbananipun Dyah Uttari anggenipun nyuwun anggal-anggal larahan, minangka tandha anggunging yuda. Samangga, sadaya sēsotya nawa-rêtna uparêngganing busananiipun Drona, Krêpa, Duryodana, Karna, Aswatama lan Dussasana jengan-dika pundhuti kainggahakên ing kreta, mangke dipun-pasrahakên Dyah Uttari, supados dipun-dum-dumakên dhatêng para putri. Salêbêtipun mundhuti uparêngganing busana sampun ngantos hagungan caos was-sumêlung, sabab para Korawa sawadyabalanipun punika sadaya sami kantaka prasa-sat sampun palastra." Mangkono ngêndikane Arjuna marang Bhuminjaya (Uttara).

Uttara mudhun saka kreta, nuli mblejedi uparêngganing busanane para senapati Korawa kang arupa kencana lan manik-nawa-rêtna. Sawise barang-

barang jarahan iku diunggahake ing kreta, Uttara tumuli ngètap kuda. Blas! kuda lumayu sumèmprung, rodhane kreta prasasat ora ngambah bantala. Arjuna — Utara kondur mênyang Wirathapura kanthi panggalih suka amarwata suta.

Ing sapungkure Arjuna — Uttara, para Korawa sawadyabalane kang padha kapidhara padha pating gregah njénggelek saka kantaka. Duryodana ngëndika marang Rêsi Bhisma: „Eyang, punapa darunanipun dene Kiritin (Arjuna) sagêd oncat, botên kapikuting asta paduka?”

Rêsi Bhisma: „Putuningan Duryodana! Apa sira ora nguningani gêdhening prabawane Kiritin? Hla saiki êndi kawicaksanantra, kaki? Êndi kaluwihanira kok nganti kapidhara dening sarjatane Partha? Kaagungane Arjuna iku mau ndadekna kawigatenira. Kawihane Arjuna pranyata tan kêna kinaya-ngapa. Iku woking pakartine Arjuna kang ora tau darbo cipta ala, ngémungake panggawe utama bce kang sinêdya, mulane sabarang kang gina-yuh bisa tumêka. Para gégêdhuging Wadyabala Hastina datan mangga puliha lumawan Arjuna. Awit saka iku, prayogane ayo padha tumuli mulih mênyang Hastina. Manawa isih ana sapi kang dihukuh lan ana pangon Wiratha kang ditawan Korawa, bêcik padha ciêculake bae, aja digawa mênyang Hastina, supaya ora ngrêribêdi lakune wadyabala.”

Midhangêt ngëndikane Rêsi Bhisma mangkono iku, Prabu Duryodana bangêt kêcuwan panggalih, lênggahe tumungkul tanpa ngëndika, katon êntek pangarêp-arêpe.

Para manggalaning wadyabala padha nyarujuki panêmune Rêsi Bhisma, mulane Sang Rêsi tumuli dhawuh marang para wadyabala, ndikakake tata-tata. Sawise samêkta, wadyabala Korawa banjur dibudhalake mulih mênyang Hastinapura.

266. PANDAWA DÊDUNUNG ING UPAPLAWYA, ABIMANYU —
UTTARI WINIWAHA.

Ungguling yuda wadyabala Wiratha kang lumawan parangmuka ing iring kidul wis kawarta ing saindènging praja. Para kawula Wiratha padha masang gêndera lan umbul-umbul ing saurute dalan kang bakal diliwati kondure Prabu Matsya mênyang kadhaton. Para wadyabala kang ora miu nêmpuh mungsuh padha bikut ngrênga dhatulaya lar manjêr tunggul sarta umbul-umbul ing alun-alun kanggo mahargya rawuhe Sang Nata lan para wadyabala.

Lagi bae rampung pangrêngganing kadhaton, Prabu Matsya wis katon rawuh saka kidul, didherekake para nayaka, Dwija Kangka, Ballawa, Grantika, Tantripala, lan inguyun-uyun dening sagung wadyabala, ing sadalan-dalan padha surak-surak mawurahan. Manjinge Sang Nata ing dhatulaya kinormatan swaraning pradangga gendhing monggang lan unine hedhug tambur-kalasangka ngumandhang ing antariksa.

„Êndi putraningsun Uttara, dene durung katon marak ing ngarsaning-sun?!“ Mangkono pandangane Sang Prabu sawise pinarak ing dhampar dênta.

Prameswari: „Sinusun, kawuningana! Putra paduka pun Uttara mêtukakên wadyabala Hastina ingkang ngrabasa praja Wiratha saking iring ler, dipun-dherekakên dening Brêhannala ingkang ngusiri kreta.“

Prabu Matsya: „We hla, kêtiusana! Sapira banggane si Uttara nanggulangi krodhane wadyabala Hastina mung nganti Brêhannala, priya wanda tanpa daya. Heh para senapatiningsun kabèh! Kêrigna mangalor kabèh wadyabalaningsun kang mênas prapta saka kidul, sirnakna mungsuh saka Hastina di nganti tumpês-tapis tanpa sisa. Putraningsun si Uttara marawa isih urip aturana kondur, yen ditawan mungsuh rêbutan sarana pêrang-pupuh.“

Dwija Kangka: „Gusti, mugi wontèna kaparêng paduka karsa nyabarakên panggalih sawatawis, Pandugi kawula, putra paduka Sang Uttara wilujêng tanpa kara-kara. Punapa malih Sang Rajaputra dipun-dherekakên Brêhannala tilas kusiripun Arjuna ingkang saklangkung lèbda mangreh tarangga nglampahakên kreta. Pandugi kawula putra paduka unggul ing yuda.“

Prabu Matsya: „Dwija Kangka! Aturira iku bangêt nglênkara-ngayawara. Sira sumurup dheux, Brêhanna'a tandang-grayange nglêmôr klêlar-klêlêr, dhasar jalma wanda clê-clê, kulite wulêd godhong lumbu. Mokal manungsa kang kaya Brêhannala bisa nglakohake kreta-pêrang ing madyaning rananggana. Ah, Dwija Kangka! Aturira iku bangêt mokal-andupara, babarpisan ora tinêmu.“

Durung nganti rampung ngêndikane Prabu Matsya kandhêg, kêsaru sowane wadyabala tampingan dumrojog tanpa larapan.

„Gusti, putra paduka Sang Rajaputra unggul ing yuda, sagéd ngundurakên wadyabala Kormica saha sagéd r-grébat sadaya lembu inghang dipunjarah-rayah mêngsah. Sakédhap malih Sang Rajaputra marah ing ngarsa paduka.” Mangkono ature wadyabala tampingan.

„Iya, iya. Sukur, sukur bage sewu! Saméngko sira tumuli mundura! Manawa putraningsun wis prapta, tumuli aturana marah ing ngarsaningsun.” Mangkono dhawuhe Sang Prabu.

Ing sapungkure wadya tampingan, Sang Prabu ngèndika marang Dwija Kangka: „Putraningsun pranyata sura-sakti mandraguna. Sanadyan tanpa wadya, kuwawa ngundurake parangmu saha Hastina.”

Dwija Kangka: „Tujunipun putra paduka sagéd pikantuk kusir pun Brèhannala inghang duk ing hina dados kusiripun Arjuna.”

Prabu Matsya: „Dwija Kangka! Apa ing bawana ora satriya hang kaprawiran lan kasèktene nyundhul putraningsun?!”

Dwija Kangka: „Bègjanipun putra paduka Sang Rajaputra kreta titihanipun kinusiran dening Brèhannala. Tias kusiripun Arjuna punika pancen sampun kasuara ing jagad. Awit saking prigel-pratikèlipun pun Brèhannala anggenipun mangreh kuda pangiriding nata, Arjuna bolèn nate kasoran ing yuda.”

Midhangèt ature Dwija Kangka kang tansah ngalèmbana marang Brèhannala lan sajak ora nanggapi pangalèmbanane Prabu Matsya marang Uttara, Sang Prabu duka, pangandikane: „Heh Dwija Kangka! Kapriye dene sira tansah mangalèmbana marang Brèhannala, janna wanda ela-elu sing kulite wujud godhong lumbu?! Aturira tansah siwah karo ngèndikaningsun. Apa putraningsun ora pantès ingalèmbana?! Apa sira luwih ngajeni marang Brèhannala tinimbang marang putraningsun kang ing sun kèkudang bakal madég Narendra? Wruhanira Dwija Kangka! Ingsun ora solah midhangètake aturira hang tansah nggladrah murang krama. Lan ing sun wis ora sudi hanggonan wong rucuh cacah-cacah kaya sira. Mulane ing dina iki uga sira —————.”

Durung rampung dukane Prabu Matsya marang Dwija Kangka kandhég, kèsaré tèkane Rajaputra Uttara didherekake Brèhannala. Sawise nyungkèmi padane ingkang rama, Uttara banjur ngabèkti marang Dwija Kangka.

„E, putraningsun! Sira ora samèsthine ngabèkti marang Dwija Kangka, amarga dheweke iku abdiningsun, dadi uga abdin. Tindakira mangkono iku njelari mrosote drajadira dhewe.” Mangkono ngèndikane Prabu Matsya.

Uttara: „Dhuh hangjèng rama! Kala wau wontèn ing jawi kawula miring ngèndika paduka ingkang sajak sereng-sora nawung duka. Ndha-wahakèn dèduka dhatèng sin tèn, hangjèng rama?!”

Prabu Matsya: „Marang sapa mareh, ya marang Dwija Kangka. Wondene sababe, amarga watake si Dwija Kangka iku bangêt aneh-nyitèh, beneh -

haro abdiningsun sing akèh-akèh, Ingsun ngalèmbana marang kuwanen lan kasèktenira, iha kok tanggapané Dwiġa Kangha tumuju marang wong liya, malah wola-wali ngalèmbana marang Brèhannala."

Uttara: „Adhuh kanggèng rama! Amargi kirang titi-pariksa, paduka tumindak kèsèsa hirang wèwèka. Kawuningana rama Prabu! Inggang sèsi-lih Dwiġa Kangha punika salugunipun Pambayuning Pandawa, inggih ingkang kasusra ing jagad Prabu Yudhisthira, saweg namur salira. Ballawa ingkang gagah-prakosa punika yèktoipun Panènggak Pandawa, inggih Sang Bhima. Brèhannala ingkang lèbda sawernining kagunan adi-luhung punika lugunipun Panèngah Pandawa, inggih ingkang kaonang-onang ing jagad Sang Arjuna. Grantika — Tantripala punika sumèndhi lan warufuning Pandawa, inggih Sang Nakula-Sahadewa. Wordene Sairandri pawonganipun kanggèng ibu punika Sang Kusumaning Ayu Dewi Krèśna utawi Dewi Dropadi, garwanipun para Pandawa. Dedos, ingkang sami-namur salira ngawula wontèn ing kadhaton Wiratha punika salugunipun para Pandawa sagarwanipun. Kawuningana rama Prabu! Inggang ngrèbat lèmbu-lèmbu Wiratha ingkang jinarah-rayah dening mèngsah punika sanes kula, nanging Sang Arjuna. Inggang ngundurakèn wadyabala Hastina ugi Sang Arjuna. O, kanggèng rama! Tanpa pangayomanipun para Pandawa, praja Wiratha lèmtu sampun dipun-jajah mèngsah saha paduka sakulawarga dipun-cècamah lan dipun-kaniyaya sawiyah-wiyah. Awit saking punika, ganjaran punapa ingkang badhe paduka paringakèn dhatèng Pandawa ingkang satimbang kaliyan agènging lèlabètanipun Pandawa dhatèng praja saha kulawarga kraton Wiratha, kula sumanggahakèn dhatèng paduka."

Midhangèt ature Uttara mangkono iku Prabu Matsya nganti tripandurat ora ngandika, panggalihe kebètan rama gègètun kaworan gumun-ngugun sarta rumangsa lingsèm bangèt marang Prabu Yudhisthira sakadang Pandawa. Wasanane Sang Prabu banjur ngèndika, arum wijiling wacana: „Dhuh para Pandawa! Sagèd lèmnèn jèngandika sami namur salira, ngantos adamèl kèlim-puting manah kula. Nadyan sampun sawarsa jèngandika sami adèdunung ing kadhaton Wiratha, ewadene anit saking kiranging titipariksa kula, selugutng kolang-kaling pinara sasra kula botèn nyana bilih jèngandika punika para Pandawa. Dhuh para Pandawa! Kula sakulawarga, nayaka saha para wadyabala, punapadene para kawula praja Wiratha, sadaya sami rumags prosasat kapotangan nyawa dhatèng Pandawa. Awit saking punika, minangka tandhaning atur panuwun kula, iag dintèn punika praja Wiratha saéinipun kula aturakèn dhatèng Pandawa; anak Prabu Yudhisthira kula aturi jumènèng Ratu ing Wiratha ngayomi para kawula."

Yudhisthira: „Dhuh rama Prabu Matsya ingkang tuhu asih ing dasih saha berbudi bawo laksana! Sia-kadarmun paduka ingkang sampun rumèntah dhatèng Pandawa salèbètipun sawarsa agèngipun tanpa pèpindhun. Saupami botèn nampi pangayoman paduka salèbètipun sawarsa, kawula saha para ari punapadene yayi Dropadi arènggenipun sèsingidan namur salira lèmtu ka-

denangan dening têtikipun kakang Duryodana. Kajawi punika, kawuningana rama Prabu! Pandawa ngundurakên parangnuka ingkang ngrabasa praja Wiratha namung miligi nêtêpi charmaning satriya, lipipun: botên ngangkah epah, botên melik panglêmbara, botên jalaran kapengin misuwuring nama saha botên ngajêng-ajêng ganjawan praja. Awit saking punika, mulungipun rama Prabu maringakên nagari Wiratha dhatêng Pandawa, sasampunipun kawulaampi, kawula caosakên malih dhatêng paduka. Panuwunipun Pandawa dhatêng ingkang murbêng bawana, mugè paduka panjang yuswa, widadad ngrènggani praja Wiratha, paring pangayoman dhatêng para kawula."

Prabu Matsya: „Adhuh anak Prabu Yudhisthira! Samantên luhuring kautamen jêngandika. Kula prasiyâ: samangsa wontên kaparêngipun anak Prabu karsa ngrêbat wangsul praja Indraprastha saking rêgêmaning Korawa, kula sawadyabala saha para kawula Wiratha nêdya labêt-jiwa-raga, sagah sabaya-pêjah kaliyan Pandawa. Anak Prabu Yudhisthira! Murih têtêrming panggalih, jêngandika saha para ari sarta garwa sang kusumaning ayu Dewi Krêsna, kula aturi adêdunung ing pasanggrihan UPAPLAWYA. Pasanggrihan Upaplawya punika saklangkung rêngsemakên, kinubêng suyasa pintên-pintên, hawanipun sakeca, kathah sêsawangan atri englam-lami. Kajawi punika, awit saking kapudêrênging manah kula kapengin sagêd rakêt-supêkêt kaliyan Pandawa, manawi wontên dhanganing anak Prabu karsa nampi, kaparênga kula ngabdekakên anak kula estri pun UTTARI, dados cethinipun Sang Arjuna ing salami-lami."

Yudhisthira: „Rama Prabu! Dhawuh paduka, Pandawa ndikakakên dèdunung ing pasanggrihan Upaplawya saklangkung kapundhi, matur sandika. Wondene karsa paduka ingkang gégayutan kaliyan putra paduka Wara Uttari, sanajan kula piyambak saklangkung nyondhongi, nanging sesa-sesa ingkang badhe nglampahi, yayi Arjuna kaparênga matur pribadi."

Arjuna: „Rama Prabu! Sarema pinara sasra kawula botên nggratla bilih badheampi ngraha samantên agêngipun. Nuwun sewu rama Prabu! Putra paduka Sang Kusumaning Ayu Dyah Uttari punika murid kawula ing babagan kagunan-karawitan. Mênggahing pangrêngkuh, Guru dhatêng siswa punika botên beda kaliyan bapa dhatêng putra. Pamanggih kawula, bêtasanipun "ala dulune, ora bécik pocapane," manawi Guru darbe sisihan tilas siswanipun. Wondene manawi kaparêng paduka badhe "nuntumakên balung pisah," mendah badhe bingah kawula, manawi putra paduka Dyah Uttari kaparêng dados sisihanipun Abimanyu, anak kawula."

Prabu Matsya bangêt karênan ing panggalih midhangêt ature Arjuna, pangandikane: „Kaparêngipun Sang Arjuna makatên punika, sangêt adamêl panujuning manah kula."

Prabu Matsya mbanjurake pangandikane marang Pambayuning Pandawa: „Samangke anak Prabu lan para ari sarta Sang Kusumaning Ayu Dewi Krêsna tumuntêna tindak dhatêng pasanggrihan Upaplawya ngliêrmakên

panggali lan ngasokakên salira. Wandene dintên pamhawanipun Uttari-Abimanyu badhe kula rêmbag kaliyan para rayaka."

Para Pandawa lan Dewi Krêsna bêbarêngan madal pasilan, banjur boyong ményang pasanggrahan Upaplawya, didherekake wadyabala sabrêgda lan abdi pira-pira kang tinanggênah rumêksa dhahare para Pandawa, sarta parêkan-cethi kang didhawuhi lèladi Dewi Dropadi.

Pasanggrahan Upaplawya iku gèdhene, jêmbare, apiking pasang-rakite lan endahing uparènggane imbang-imbangan bae karo kadhaton Wiratha, mulane pasanggrahan iku dipépindhakake dening para kawula Wiratha prasa-sat "*kadhaton ngalih*."

Wiwit dèdunung ana ing pasanggrahan Upaplawya, panggalihe Pandawa tèntrêm lan ayém, apa maneh Arjuna wis ngukur kaprawiran lan kaséktene para senapati Hastina, Pandawa ora nguwatirake bakal asor ing yuda samangsa dumadi Bharatayuddha.

Sawise tanpa katêtépaning dina dhaupé Uttari-Abimanyu saka Prabu Matsya, Prabu Yudhisthira utusan Nakula ményang Dwaraka lan Sahadewa ményang Pancala, ndikakake ngaturi priksa marang Prabu Krêsna, Balarama, Satyaki, Prabu Drupada lan sapanunggalane. Kurang sawatara dina saka winiwahane Uttari + Abimanyu, Prabu Krêsna, Balarama, Satyaki wis rawuh ing Upaplawya, ngirid Dewi Subadra lan calon panganten Abimanyu, didherekake para wadyabala. Saka Pancala kang rawuh ing Upaplawya: Prabu Drupada, Dhrêstadyumna, Srikandhi lan Pancakumara (putra-putrane Dewi Dropadi lima cacahé), didherekake para wadyabala.

Gancanging carita Uttari-Abimanyu wis *panggih-asta* (dhaup) kanthi pahargyan gedhe, kinurmatan para Ratu saka manca praja, binrèkahan dening para brahmana. Karamane pahargyan dhaupé Uttari + Abimanyu iku suwene nganti 40 dina 40 bengi, sabên dina Prabu Matsya misungsung mas-picis rajabrana lan agêm-agêman marang para brahmana. Para wadyabala Wiratha sajrone 40 dina 40 bengi padha diuja suka-suka parisuka bojana andrawina dening Prabu Matsya.

267. KRÊSNA MANGARSANI SARASEHAN ING UPAPLAWYA.

Salêbare ngumati lan paring pépuji sasanti wijayanti marang Sang pinanganten *Abimanyu-Uttari*, para Ratu padha sarasehan ana ing pasang-grahan Upaplawya dipangarsani Prabu Krêsna, ngrembug *kaanane Pandawa — Korawa*. Ana ing sajroné sarasehan iku Pangarsa Prabu Krêsna mêdhar sabda, surasane mangkene:

„Para Ratu ingkang minulya saha sih-trêsna dhatèng Pandawa! Kita sadaya punika sapunika dados paramparanipun Pandawa, wajib asung pamrayogi, Pandawa kédah tumindak kadospundi, supados ing salajêngipun botèn ngalami kêtula-tula katali.”

„Prajanipun yayi Prabu Yudhisthira inggih punika Indraprastha dinarbe Korawa wiwit ing sabakanipun Korawa-Pandawa kasukan dhadhu. Klam-pahipun Korawa sagéd ngukup *raja Indraprastha*, jalaran Korawa caranipun main dhadhu kanthi cara *jube-culika* ingkang dipun-tindakakèn dening Suwalaputra. Sasampunipun dipun-ukup nagarinipun, Pandawa kédah nglampahi dados tiyang bucalan, gêsang wontèn ing madyaning wana 12 warsa, lajèng kédah gêsang sêsingidan 1 warsa. Kanthi sêtya-tuhu ing ubaya Pandawa sampun nindakakèn bab punika, ngalami gêsang sangsara lamini-pun 13 warsa.”

„Para Nata ingkang minulya! Sarehning kita panika minangka paramparanipun Pandawa, samangke kaparènga jèngandika sami ngèndikakakèn pamanggih ingkang alandhêsan dharma, cara kadospundi ingkang prayogi ka-tindakakèn dening Pandawa *marah wilujèng kalih-kalihipun*, liripun Pandawa lan Korawa wilujèng sadaya saha ing salajêngipun sagéd tansah guyub-rukun botèn sami cêcêngilan utawi mênêngsahan.”

„Yayi Prabu Yudhisthira botèn kapengin ndarbeni ingkang sanes wêwênanipun, ingkang sanes bageanipun. Yayi Dharmaputra (Yudhisthira) botèn nate tilar kautamen. Pandawa kapengin guyub-rukun kaliyan Korawa, nadyan Duryodana sampun wola-wali namakakèn wisuna lan sandi-upaya ingkang adamêl sangsaranipun Pandawa.”

„Para Narendra ingkang minulya! Saderengipun jèngandika sami ngaturi pamrayogi, kaparènga kula ngaturi ular-ular makatèn:

- I. Anggenipun ngaturi pamrayogi kédah alandhêsan dharmaning sabriya.
- II. Supados pamrayogi jèngandika botèn nyimpang saking trajuning kadilar, anggen jèngandika asung pamrayogi kanthi ngengêtana watak-wantunipun Korawa ingkang sok langkung slingkuh julig-culika saha pambejanipun Pandawa ingkang tansah nglénggahi kautamen, abudi luhur, atindak jujur.”

kenging dipun-jak rêrukuran.'

„Pamanggihipun Kaka Prabu Krêsna-Ba'adewa ingkang mratelakakên supados Pandawa malah duta dhatêng Hastina, sumangga! Nanging duta sampun ngantos mratelakakên nêdha bagean nagari dhateng Duryodana. Kula yakin bilih Duryodana botên badhe purun ngulungakên sapalihing nagari Hastina kanthi karananing aris. Pandawa botên awatak ndrêmis, botên sê-nêng ngêmis-ngêmis. Utusanipun Pandawa dhatêng Hastina kédah mratelakakên bilih Duryodana, Sakuni, Karna, Dussasana kédah nêdha pangapuntên dhatêng Pandawa. Lépatipun tiyang 4 punika dhatêng Pandawa matumpuk-tumpuk matumpa-tumpa, sadaya mahanani kasangrayanipun Pandawa. Manawi Duryodana, Sakuni, Karna, Dussasana botên purun nêdha pangapuntên dhatêng Pandawa, Hastina kita gitik ing pérang. Korawa kita sirnakakên sacindhile abang. Nyinakakên lèlêthêhing bumi gélah-gélahing jagad kados Duryodana punika kalèbêt dharmaning satriya, botên kalepetan dosa. Sampun ngantos kita ngêceh-êceh ginêm mbucal wêkdal kangge rêmbagan ingkang tanpa lanja. Kita kédah tumuntên sawega pérang rêrêmpon lumawan Korawa.”

„Para miyarsa ingkang minulya! Atur kula sigêg samantên. Manawi wontên galap-gangsuling atur kula, wontêna kaparênging panggalih jêngandika sadaya karsa ngluhêraken samudra pangahsana.”

Sêsorabe Satyaki digatekake bangêt dening Prabu Drupada. Sasuwene midhangêtake andharane Satyaki, amarga saka bangête kapranan panggalih, Prabu Drupada kérép manggut-manggut.

Sawise Satyaki lénggah, Prabu Drupada jumenêng saka palênggahane, ngêndika mangkene: „Kula nyondhongi pamanggihipun Sang Satyaki. Basa mardu-mardawa tanpa guna kita ucapakên dhatêng Duryodana. Tiyang murka-kêthaha awatek candhala kados Duryodana punika botên têpang kaliyan kaadilan, kalis ing roos kamawungsih lan kautamen, botên nate ngêngêti lèrês-lèpat lan mîstha-utama, ingkang dipun-engêti namung sahecaning dhiri lan golongan pribadi, tengah lamun Duryodana purun ngulungakên sapalihing nagari Hastina, nadyan punika pancen dados wêwênangipun Pandawa. Awit saking punika kita prêlu tata-tata nggêgala wadyabala lan mepak dèdamêling ayuda. Botên kenging botên, wasanipun Pandawa têtmu pérang rêrêmpon lumawan Korawa. Bab punika prêlu tumuntên dipun-kabarakên dhatêng Prabu Satya, Dhristhakêrtu, Jayatsena lan Kekaya, supados ugi sami nggêgala wadyabala kangge mbiyantu Pandawa.”

„Tata-caraning praja prayogi kita têtêpi, inggih punika ngwontênakên duta dhatêng Hastina. Wondene ingkang pinatah dados dutaning Pandawa, prayoginipun para pinisêpuhing brahmana Pancala, kanthi winêling pitêdah-pitêdah ingkang kédah dipun-leirakên dhatêng Duryodana. Para pinisêpuh Hastina, kadosla: Rêsi Bhîsma, Drona, Krêpa, Prabu Drêtarastra lan Widura prêlu dipun-aturi priksa bab punika.”

Sarampunging ngëndikane Prabu Drupada, anarga ora ana kang nêdya mêdhar sabda maneh, pangarsaning pirêmbagan yaiku Prabu Krêsna banjur jumênêng lan ngëndika mangkone: „Para rawuh ingkang minudya! Kula ngaturakên gunging panuwun dhatêng ingkang sampun sami kaparêng paring wawasan wontên ing pêpanggihan punika. Pamanggih kula wawasanipun Prabu Drupada sae, patitis, botên tilar tata-cara kaprajan. Sintên ingkang badhe tinanggênah dados duta dhatêng Hastina, saha ing saderengipun mangkat duta punika kédah dipun-sangoni pawêling kadospundi, bab punika prayoginipun dipun-pasrahakên iguh-oratikêlipun Prabu Drupada.”

„Para rawuh ingkang minudya! Dhatêng kula ing Wiratha punika kajawi kanthi ancas mangayubagya dhasripun Uttari — Abimanyu, ugi prêlu ndhatêngi pirêmbagan punika. Sarehning kalih-kalihipun sampun paripurna, kaparênga kula nyuwun pamit mantuk dhatêng Dwaraka.”

„Jêgandika sadaya punika Narendra kinawasa apambêgan utami lan sugih pangalaman, prêlu sami sanad-sinamadan ing babagan kaprajan. Prêlu kawuningan bilih Prabu Drêtarastra punika salugunipun kagungan rasos ngormati dhatêng jêgandika sadaya. Rêsi Drona lan Krêpa nalika timuripun mitranipun sinarawedi Prabu Drupada. Pamuji kula, mugèl utusanipun Pandawa dhatêng Hastina sagêd nênanngi panggalihipun Duryodana ingkang njalari purun guyub-rukun kaliyan Pandawa. Wordene manawi Duryodana puguh nggêgêgi Hastina badhe dipun-kuwasi pribadi, punika dados tandha-yêkti bilih Bharatayuddha sampun botên sagêd dipun-singhiri. Jêgandika sadaya kédah samêkta nggêgala wadyabala lan mepak dèdamêling ayuda.”

Sawise ngëndika mangkone, Prabu Krêsna banjur madal pasilan, nuli kondur mênayang Dwaraka sapanthèrke; wordene Pandawa lan para Ratu kang nêdya padha asung pambiyantu padha sawêga ing yuda. Pandawa matah caraka tinanggênah ngabari para Narendra kang pininta sraya ing yuda, para kadang-kadayan lan para pawong mitra.

Pirêmbagan ing Upaplawayu kang dipangarsani Prabu Krêsna iku kapiyarsa Prabu Duryodana, mulane Korawa uga banjur tata-tata samêkta ing yuda. Para Ratu srayane lan para mitra kuwanuhane padha dikabari kabèh.

Kabar bakal dumadine pêrang Pandawa lumawan Korawa sumêbar saindênging bawana. Pandawa lan Korawa padha bikut-ribut tata-tata. Pandawa ngirimake utusan mênayang Hastina, banjur gènti Korawa matah duta mênayang Upaplawayu. Mangkono iku nganti wola-wali.

268. ARJUNA LAN DURYODANA PADHADENE NYUWUN
BĒBANTU KRĒSNA.

Kacarita Prabu Drupada kang kajibah matah duta mēnyang Hastina wis nimbali pinituwaning brahmana Pancala, dingendikani mangkene: „Sang Brahmana! Jēngandika kula pintasraya karsaa kyalirani dados utusaning Pandawa rēmbagan kaliyan Korawa. Wosing rēmbag, jēngandika nglaina bilih Pandawa kaliyan Korawa punika sanidene darbe wēwēnang nampi panduman nagari Hastina. Jēngandika sampun mangrētas dhatēng watah-wantunipun Duryodana saha sampun wuninga dhatēng tēhadipun Pandawa. Kadospundi caranipun rēmbagan murih sagēd tete lan pakcleh, kula sumanggakakēn dhatēng jēngandika, jēr jēngandika sampun lēbā ing basa lan wasis micara. Jēngandika sampun priksa bilih Pandawa sampun wola-wali nandhang sangsara awit saking pandamēlipun Prabu Duryodana kanthi kaparēngipun Prabu Drētarastra ingkang ngiruwakakēn pamrayoginipun Sang Widura. Jēngandika pratēlakakēn dhatēng Prabu Drētarastra, bilih panjēnenganipun punika tansah ngombyongi putra tumindak sasor murug kaulamen. Jēngandika sagēd angsal pambiyantu saking Sang Widura. Para pinisipuh sanesipun, kadosta: Rēsi Bhisma, Drona, Krēpa, mbakmanawi ugi mbiyantu jēngandika, dene Karna lan Sakuni botēn prēlu jēngandika cēlaki. Tiyang kalih punika tansah cēngkah pamanggih kaliyan para wēdha Hastina, milanipun rēmbag jēngandika kaliyan Prabu Drētarastra tēmtu badhe nuwuhakēn rēgējagan antawisipun Karna lan Sakuni kaliyan para wēdha Hastina. Manawi tētiyang Hastina piyambak sami rēgējagan rēbot jērēs, sagēd njalari ringkihipun Korawa, ingkang atēgēs kauntungan ingatasipun Pandawa. Kajawi punika ing salēbētipun jēngandika rēmbagan wontēn ing kadhaton Hastina, Korawa kēpēksa kendēl anggenipun tata-tata kapuranlosing ayuda, punika ugi nguntungkakēn Pandawa. Sukur ba-gé manawi kondur jēngandika saking Hastina sagēd mbēkta wohing pirēmbagan ingkang adamēl pamarēming Pandawa. Nanging pangintēn kula, tangēh lamun Duryodana purun ngriakakēn saperanganing nagari dhatēng Pandawa. Sanajan makatēn, Pandawa ngintunakēn utusa dhatēng Hastina Punika kēdah, kējawi nētēpi tata-caraning satriya, bab punika sagēd njunjung martabatipun Pandawa.”

Sawise dingendikani mangkono dening Prabu Drupada, pinituwaning brahmana Pancala banjur madal pasilan, tumuli budhal mēnyang Hastina didherekake wadya sawatara.

Ing sapungkure pinituwaning brahmana Pancala, Prabu Yudhishthira ndhawuhi Arjuna ndikakake mēnyang Dwaraka sowan Prabu Krēsna, nyuwun pambiyantu marang panjēnēngane, samangsa dumadi Bharatayuddha.

Kocap Prabu Duryodana wis midhangēt pawarta saka palapuraning tēlike, manawa Prabu Krēsna ing salēbare mangarsani pirēmbagan ing Upaplaya tērus kondur mēnyang Dwaraka.

„Inggun nēdya mintasraya marang Prabu Krēsna, Manawa nganti dumadi Bharatayuddha, karsaa panjēnēngane mbiyentu Korawa.”

Sawise ngudarasa mangkonc, Prabu Duryodana banjur nyêngklak kuda tindak mênyang Dwaraka, nêdya sowan Prabu Krêsna. Ana ing dalan tindak Prabu Duryodana nglancangi Arjuna, mulane têkane Prabu Duryodana ing Dwaraka *luwih dhisik* tinimbang Arjuna. Amarga Arjuna lan Duryodana tangkêpe karo prabu Krêsna wis bangêt rakêt-supêkêt, tindak-tanduke ana ing kraton Dwaraka bisa sakapenake bae, tanpa suba-sita.

Nalika samana Prabu Krêsna pinuju kapati nendra. Prabu Duryodana têtus bae lumêbu ing kamar pasareane Prabu Krêsna, banjur lênggah ing *ulon-ulone* Sang Prabu. Ora antara suwe Arjuna uga lumêbu ing kamar pasareane Prabu Krêsna. Sawise nyêmbah, Arjuna banjur lênggah kaprênah ing *dagane* Prabu Krêsna. Sakarone, Arjuna lan Duryodana, padha ngênteni wungune Prabu Krêsna, tanpa ngêndikan babar-pisan.

Ora antara suwe Prabu Krêsna wungu. Priksane Prabu Krêsna marang Arjuna *luwih dhisik* tinimbang marang Duryodana. Sawise lênggah lan bagebinage kasugêngan, Prabu Krêsna ndangu marang Arjuna lan Duryodana, ana wigati apa dene padha kêraya-raya *rawuh ing* kadhaton Dwaraka.

Duryodana: „Sowan kula ing ngarsanipun kaka Prabu, *prêlu* badhe nyuwun pambiyantu. Manawi Bharatayuddha ngantos dumados, kaparênga kaka Prabu mbiyantu Korawa.”

Prabu Krêsna: „O, makatên karsanipun yayi Prabu. Hla yayi Arjuna darbe karsa apa?”

Arjuna: „Sowan kawula dinuta kakang Yudhisthira ndikakakên matur dhatêng paduka, ingkang wosipun: kaparênga paduka paring pangestu dhatêng Korawa lan Pandawa, supados darah Bharata kalih golongan punika sagêd guyub-rukun nir ing samtekala. Ewadene, manawi Bharatayuddha pancen sampun botên kenging dipun-singgahi, wontên kaparênging penggalih paduka karsa paring pambiyantu dhatêng Pandawa. O, kaka Prabu! Waleh-waleh punapa, botên wontên ingkang kaparêng paring pangayoman dhatêng Pandawa, kajawi namung paduka.”

Duryodana: „Kaka Prabu Krêsna! Korawa kaliyan Pandawa punika samidene krobat paduka. Kalih-kalihipun samidene nyuwun pambiyantu paduka. Kaka Prabu karsa ngesêti bilih sowan kula langkung rumiyin tinimbang Arjuna. Awit saking punika, sampun samêsthinipun manawi pambiyantu paduka dhawuh dhatêng Korawa. Para wicaksana ngêndika, sintên ingkang dhatêngipun langkung rumiyin, kédah langkung dipun-gatosakên. Paduka sampun kasusra Ratu binathara ambêk paramarta berbudi bawo-laksana, lèbda dhatêng dharma, mumpuni dhatêng anggêr-anggêring piwulang suci, mokal manawi paduka botên ngabulakên panyuwun kula, ingkang sowanipun langkung rumiyin tinimbang sowanipun Arjuna.”

Prabu Krêsna: „Yayi Prabu Duryodana, kawuningana! Kêsinggrahan, rawuhipun yayi Prabu ing ngriki langkung rumiyin tinimbang yayi Arjuna, nanging sumêrêp kula dhatêng Arjuna langkung rumiyin tinimbang sumêrêp kula dhatêng yayi Prabu. Adilipua, kalih-kalihipun badhe kula bantu. Yayi

Prabu kula biyantu, sabab rawuhipun langkung rumiyin. Yayi Arjuna inggih badhe kula biyantu, sabab kula sumèrèpi langkung rumiyin. Samangke kêkiyatanipun praja Dwaraka badhe kula perang dados kalih. Miturut natari adat-kalimrahan ingkang tumindak wiwit kina-makina, tiyang dundum punika kédah asung kalonggaran dhatêng ingkang kaprénah nem, kapurih milih langkung rumiyin. Awit saking punika, yayi Arjuna badhe kula purih milih langkung rumiyin tinimbang yayi Prabu."

Sawise ngëndika mangkono, Prabu Krêsna banjur ngëndika marang Arjuna: *Yayi Arjuna! Wruhawira, kêkuwatane praja Dwaraka inggun perang dadi loro, mangkene:*

1. Wadyabala Dwaraka iku cacahé sawurda, iku inggun anggèp saperangan. (Sawurda = 100.000.000. Sayuta = 10.000. Dadi, sayuta, ing têmbung Kawi = salêksa ing têmbung Jawa basa Jawa saiki). Wadyabala Dwaraka sawurda iku padha asikèp sanjataning ayuda maneka warna.

II. Salirningsun dhewe, tanpa kanca tanpa wadya inggun anggèp saperangan. Nanging ing têmbe ana ing madyaning Bharatayuddha inggun ora nêdya ngasta gégaman kang wujud apa bae, dadi inggun ora milu campuh pérang."

"Yayi Arjuna! Siru inggun parêngake milih tuwih dhisik. Mara, rong perangan iku pilihèn salah-siji! Milih wadya bala Dwaraka sawurda pêpak sagégamaning ayuda, apa milih salirningsun dhewe sing mung siji thil tur tanpa kanca tanpa wadya lan tanpa sanjataning ayuda."

Midhangêt ngëndikane Prabu Krêsna mangkono iku, Partha (Arjuna) tanpa mangu-mangu lan tanpa mikir dawa matur mangkene: *"Kaka Prabu! Manah kula badhe saklangkung agêng saha rumaos marêm, manawi tinênggan paduka wontên ing madyaning Bharatayuddha, nadyan paduka tanpa wadya saha tanpa ngasta sanjata."*

Nalika midhangêt pamilihe Arjuna, Duryodana ora bisa ngêngkên guyune, panglocitane: *"Kapriyea hoe yen pamilihe wong blilu, mēsthi gampang kliru lan pantês digêguyu. O, Arjuna, Arjuna! Gek ulêkmu ana ing ngëndi, ingatase wong sawurda haro wong siji, hla kok tibaning pamilihmu marang wong siji. Sapira kêkuwatane Prabu Krêsna mung wong siji thil, nadyan otota kawat belunga wêsi pisan, mangsa madhanana wong sawurda. Apa maneh Prabu Krêsna ora ngasta sanjataning ayuda, ora karsa milu campuh pérang."*

Duryodana numangsa kalègan panggalihe, amarga bakal tanpa bèbantu wadyabala sawurda saka Prabu Krêsna. Arjuna rumangsa marêm pênggalihe, amarga samangsa pêcah pérang Bharatayuddha bakal jinangkung dening Prabu Krêsna.

Sawise matur nuwun marang Prabu Krêsna, Duryodana banjur madal pasilan, têrus sowan marang Prabu Balarama (Baladewa). Ana ing ngarsane Prabu Baladewa, ing sakawit Duryodana nyaritakake bakal tanpa bèbantu

wadyabala sawurda saka Prabu Kr̥sna, banjur matur nyuwun pambiyantu marang Prabu Baladewa.

„Yayi Prabu! Sukur bage sewu dene yayi Prabu sampun badhe pikantuk bebantu wadyabala sawurda saking Dwaraka. Kawuningana yayi Prabu! Raos sih tr̥sna kula dhateng Pandawa sami kemawon kaliyan dhateng Korawa. Nanging wonten ing parêpatan Upaplawya, swantèn kula condhong dhateng Korawa. Nanging manawi kula mbiyantu Korawa, atêgès kula kèdah mêmêngsahan kaliyan yayi Kr̥sna, sabab piyambakipun ngiloni Pandawa. Milanipun manawi ngantos dumados Bharatayuddha, kula botèn badhe tumut-tumut. Botèn nêdya mbiyantu Korawa lan botèn badhe ngiloni Pandawa. Pangajêng-ajêng kula, sarehn'ng yayi Prabu punika trahing satriya wirotama ingkang kasusra saindênging bawana, mugè tansah nglènggahi dharmaning satriya.”

Sawise dingendikani mangkono dening Prabu Baladewa, Duryodana banjur madal pasilan, nuli kondur mênyang Hastinapura.

Kocap Prabu Kr̥sna, ing sapangkure Duryodana, banjur ndangu marang Arjuna: „Yayi Dhananjaya! Geneya sira milih saliraningsun kang mung siji thil tur ora nêdya ngasta sanjata lan ora milu campuh yuda?”

Arjuna: „Kake Prabu, kawuningana! Waleh-waleh punapa, salugunipun kawula kapengin nggayuh kaagungan kados paduka. Paduka hasinungan kêhiyatan lan kasêhten linanghung, ngantos sagêd ngosorakên para wirotama saindênging bawana ing madyaning rinanggana. Kawula kapengin kasusra kados paduka. Kawula kapengin unggul ing yuda lumawan sadaya mêngsah ingkang mêtihakên yuda kawula namung sargna pambiyantu paduka ingkang ngusiri rata kawula tanpa ngasta sanjata. Bab punika pancen sampun dados idham-idhaman kawula. Semangke kawula rumacos bêgja, awit idham-idhaman kawula badhe sagêd kalêksanan.”

Prabu Kr̥sna: „O, mangkono ti ancasing panggalihira. Iya, ta! Ora liwat ingsun paring pangestu marang sira, muga-muga bisa kasêmbadan gègayuhanira.” (*)

Kacarita Prabu Baladewa, ing sapangkure Prabu Duryodana ngudasmara mangkene: „Ingsun wis mratelakake marang Duryodana bab kêkêncênganing panggalihingsun manawa nganti pêcah Bharatayuddha, nanging durung pratela maring Pandawa.”

Sawise ngudasmara mangkono, Prabu Baladewa banjur tindak mênyang Upaplawya. Sang wirotana gagah-prakosa abau santosa ajaja jembar lku mangagem aggemman biru, rawuhe ing Upaplawya kinormatan dening Prabu

(*) Sawise ngendika mangkono Prabu Kr̥sna banjur tindak mênyang Upaplawya didherekake Arjuna.

Krêsna, para Pandawa, Prabu Matsya lan Prabu Drupada. Sawise bage-binago kasugengan, kanthi swara gandhang ngumandhang Prabu Baladewa ngëndika: „Yayi Prabu Yudhisthira! Ratuhiingsun ing Upaplawa amarga sinurung panggali trényuh kang tuwuh dening anane pasulayane Pandawa karo Korawa kang sisip-sembire njalari pècahe Bharatayuddha. Sarehning ingun kaprènah tuwa, wis wajibé ingun asung pèpengèt marang sira. Manawa Bharatayuddha nganti dumadi, mèsthi bakal kalakon "banjir gètih asarah bangke," bisa uga darah Bharata banjur tumpès-curès. Ingun wis kèrèp pratele marang yayi Prabu Krêsna, sarehne ingun lan yayi Prabu Krêsna iku aluraning sadulur karo Pandawa lan karo Korawa aran padha, anane pasulayan iki aja nganti ngiloni salah-siji. Nanging miturut kanyatan, yayi Prabu Krêsna nêdya mbiyantu Pandawa, bisa uga amarga saka bangète kasak-trêsna marang yayi Arjuna, lan ing sêmu yayi Prabu pancen nayogyani dumadine Bharatayuddha. Blaka-sula, ingun samêngko ngalami ewuh-aya. Nêdya mbiyantu Pandawa, panggilihingsun ora mëntala nyumurupi sirnaning Korawa ing mananggana. Manawa ingun ngiloni Korawa, alêgès ingun kudu mêmungsuhan karo yayi Prabu Krêsna, saya ora mëntala. Awit saka iku, ingun banjur muntu tekad, ora nêdya milu cawe-cawe marang anane pérang gèdhe kang agawe rusaking sakabehé."

„Yayi Prabu Yudhisthira! Wruhanira, bakal tuwahe Bharatayuddha njalari ilange kapracayaningun marang kalèntèrmaning donya. Ingun ora mëntala ndulu campuhing pérang Pandawa lawan Korawa. Awit saka iku yayi, kanthi kèncênging ati ingun nêdya mahas ing asèpi."

Sawise ngëndika mangkono, Prabu Baladewa pamitan, nuli manjing alas, tèteki ing pratapan.

269. BRAHMANA PANCALA LAN SANJAYA PADHADENE ORA
OLEH GAWE.

Pandawa lan Korawa padhadene sengkud ngumpulake wadyabala. Para Ratu kang nedya mbiyantu Pandawa padha ngirid wadyabalane menyang Upaplawa, dene para Ratu srayane Duryodana padha ngirid wadyabalane menyang Hastina. Gunggunging wadyabalane Pandawa ana 7 aksohini, wadyabala Korawa. 11 aksohini. Dadi cacahé wadyabalane Pandawa ora ana rong pratelone wadyabala Korawa.

Kang diarani wadyabala 1 aksohini iku petunge mangkene: 1 aksohini = 10 anikini = 30 camu = 90 prētana = 270 wahini = 810 gana = 2.430 gulma = 7.290 senamuka = 21.870 patti. Saben 1 patti dumadi saka : rata (kreta pè-rang) 1 + gajah 1 + kuda 3 + wadyabala 5. Dadi saben 1 aksohini = (rata 1 + gajah 1 + kuda 3 + wadyabala 5) X 21.870 = rata 21.870 + gajah 21.870 + kuda 65.610 + wadyabala 109.350.

Kacarila brahmana Pancala kang diutus Prabu Drupada minangka dutane Pandawa, satèkane Hastinapura ditampa dening Prabu Drètarashtra, Rēsi Bhishma, Drona, Krēpa, Duryodana, Karna, Sanjaya lsp. Sawise padha pitè-pungan lan bage-binage kasugengan, brahmana Pancala banjur mèdhar sabda atas asmane Pandawa, mangkene:

„Para miyarsa ingkang minulya! Sowan kula ing Hastinapura ingutus Pandawa tinanggènah ngrèmbag supados sambèt-rapètipun Pandawa kaliyan Korawa sampun ngantos dumados cècèngilan utawi mèmèngsahan, jēr Pandawa kaliyan Korawa punika kadang nah-nèherek utawi kadang tunggil e-yang, samidene wayahipun Maharsi linangkung Bagawan Wiyasa.

Para ingkang sami lènggah wontèn ing ngrihi punika tēmtu botèn kasamaran bilih Sang Drètarashtra kaliyan Sang Pandu punika samidene darbe kagungan wèwènanang praja Hastina tilaranipun: wargi Prabu Wicitrawirya, ingkang atègēs ugi Pandawa kaliyan Korawa darbe wèwènanang ingkang sami ing-atasipun praja Hastina. Kalih-kalihipun, Pandawa kaliyan Korawa, samidene wènanang nampi bagean. Nanging sèmunipun Sang Duryodana ngèkahi, ngang-kah supados sagèd nguwaosi praja Hastina sawètah. Tindakipun Sang Duryodana makatèn punika cèngkah kaliyan kaadilan.”

„Para miyarsa ingkang minulya! Kacuningana, Pandawa punika babar-pisan botèn sènéng tindak cècèngilan, kapengin sagèd rakèt-supèkèt anggen-ipun kèkadang kaliyan Korawa. Sanajan sampun nate ngalami panandhang warni-warni saking pandamèlipun Korawa, Pandawa botèn badhe ngengèt-engèt bab punika. Pandawa kapengin nyingkiri, sampun ngantos dumados pè-pèrangan kaliyan kadang pribadi. Pandawa mangrètōs bilih pèpèrangan punika njalari karisakan lan kasangsaran. Milaniipun pangajapipun Pandawa sagèda nampi panduman warisan praja Hastina karananing sae, alandhèsan kaadilan.”

Sarampung ngèndikane brahmana Pancala, Rêsi Bhisma ngèndika: „Amarga jinangkung ing dewa, sanajan ngalami lara-lapa papa-sangsara 13 warsa, Pandawa tansah têguh-yuwana. Nadyan samêngko wis ana Ratu mauwu-ewu kang nêdya mbiyantu, ewadene Pandawa ora tumindak hésusu grusa-grusu, ora tumuli namakake piwalês marang Korawa. Amarga saka luhuring bêbudene, Pandawa tansah ngrekadaya bisane guyub-rukun karo Korawa, sok uga Korawa gêtêm nglungguhi bêtênêr lan kaadilan. Pandawa iku ing salawasé pancen ora tau. . .”

Durung nganti rampung ngèndikane Rêsi Bhisma, Karna wis jumênêng saka palênggahan, nugèl ngèndikane Sang Rêsi sarana pangandika sêrêng-so-ra mangkene: „Heh brahmana duta! Jêngandika ngèndikakakên kaadilan, nanging andharan jêngandika botên alandhêsan bêtênêr lan kaadilan. Jêngandika nutupi kanyatan utawi rewa-rewa botên mangrêtos bilih wêwênangipun Pandawa ingatasipun warisan praja Hastina sampun ical, dipun-tohakên nalika kesuken dhadhu kaliyan Korawa. Pandawa namung kenging nyuwun "pari-lan" saking Korawa, nanging botên wênang ngucik-ucik warisan. Manawi Pandawa sapunika kapengin ndarbeni punapa-punapa, sagêd-sagêdipun namung nyuwun "sih-kawelasan" dhatêng Korawa, ngasih-asih sarana têtêmbungan manis-manuhara sinarhan patrap susila anor-raga. Botên hok dumeh sampun angsal pambiyantu saking para Ratu, langkung-langkung saking Prabu Matsya lan Prabu Drupada, lajêng ngungalakên dhadha nêdha ingkang botên samêsthinipun.”

„Kawuningana duta! Panyuwun ingkang kanthi ngungasakên kasudiran, tangêh lamun sagêd kalêksanan. Kajawi punika, Pandawa botên ngrumosi manawi cidra ing janji. Anggenipun sêsingidan kanthi namur salira dereng wontên suwarsa, sampun wani muncungul-muncul ngegta wontên ing sanga-jêngipun Korawa. Miturul ubaya, Pandawa hêdah kesah lan nglampahi gêsang wontên ing wana malih 12 warsa lan sêsingidan 1 warsa.”

Midhangêt ngèndikane Karna kang kliru iku, Rêsi Bhisma kèpêksa nyê-lani pangandika: „Karna! Ngèndikanira kang mratelakake sêsingidane Panda-wa durung ana sawarsa iku kliru. Nalika Korawa ngrabasa lan njarah-rayah praja Wiratha, Arjuna ngêtoni yuda karo nyêbul slompret Devadatta (Dewa-dênta), ya ing wêktu iku wiwit mardikane Pandawa. O, Karna! Manawa kita ngremehake rêmbuge duta, mêsthi bakal dumadi Bharatayuddha, tuwuh pê-rang rêrêmpon kang njalari sirnaning Korawa.”

Amarga panêmune Karna karo Rêsi Bhisma tansah cêngkah, pirêmbug-an dadi bubrah. Rêsi Bhisma karo Karna rêgêjêgan, ngukuh bêtêring panê-mune dhewe-dhewe. Para pinituwa Hastina nyondhongl panêmune Rêsi Bhis-ma; dene Duryodana, Suwalaputra lan Dussasana nyarujuki panêmune Kar-na. Prabu Drêtarastra banjur nyigêg rêmbug sarana pangandika mangkene.

„Kangge rumêksa kawilujênganing jagad sampun ngantos wontèn lèlampahan ingkang nggêgiris, rêmbag punika kula sigêg samantèn kemawon. Minangka sambêtipun rêmbag, kula badhe agutus Sanjaya dhatêng Upaplawa. Awit saking punika, panjênênganipun dula saking Upaplawa kula aturi kondur mratelakên dhatêng Pandawa, bilih badhe wontèn dutanipun Korawa ingkang badhe sowan lan rêmbagan kaliyan Pandawa.”

Sawise dingendikani mangkono, brahmana Pancala madal pasilan, banjur kondur mênyang Upaplawa.

Ing sapungkure brahmana Pancala, Prabu Drêtarastra ngendika: *E, Sanjaya! Sira ingsun utus mênyang Upaplawa, kêtémua karo Pandawa. Sapisan: puji-pangestuningun marang para Pandawa têkakna! Salamingsun marang Prabu Krêsna, Prabu Matsya, lan Prabu Drupada aturna! Kapindho: Pandawa rêmbugana aja nganti kêbanjur congkrah karo Korawa. Têrangna kapitunane wong mêmungsuhan lan karusakan kang tuwuh saka wohe pêpêrangan. Kapriye caranira rêmbugan karo Pandawa ingsun pasrahake marang sira, jêr sira iku wis wasis-titis ing wicara lan lèbda ngihai basa.”*

Sanjaya matur sêndika, banjur mangkat mênyang Upaplawa. Saprapane Sanjaya, ing Upaplawa, mbênêri para Pandawa lagi lèlenggahan karo Prabu Krêsna, Prabu Matsya, Prabu Drupada, Satyaki lsp. mêngtas padha midhanggêtake palapurane duta brahmana Pancala.

Tekane Sanjaya ditampa kanthi pangaji-aji déning Pandawa. Barêng wis satata lenggah, Sanjaya nêkakake puji-pangestune Prabu Drêtarastra marang Pandawa, banjur ngaturake salara-taklirne Sang Prabu marang Prabu Krêsna, Prabu Matsya, Prabu Drupada lan para wrêdha liya-liyane. Sawise mangkono, Sanjaya banjur matur mangkene: *„Anak Prabu Yudhisthira! Kula rumaos angsal kapitadosan agêng saking Prabu Drêtarastra, tînganggênah mbudidaya murih sagêd rakêt-supêkêt sambêtipun Pandawa kaliyan Korawa, sampun ngantos kelajêng crah.”* Crah agawe buhrah, rukun agawe santosa,” makatên Sinuwun, paribasipun, Prabu Drêtarastra saklangkung botên rêna, manawi Pandawa-Korawa sami cêcêngilan: *punapa malih manawi ngantos pêpêrangan. Pangajapipun Prabu Drêtarastra, sasampunipun Pandawa nêtêpi ubaya 13 warsa dèdunung ing madyaning wana, ing salajêngipun sagêda tansah guyub-rukun rakêt-supêkêt kaliyan Korawa.”*

Midhangêt ature Sanjaya kang sajak kapenak rinungu iku, Prabu Yudhisthira bangêt kaênan ing panggalih, pangandikane: *„Paman, tanpa pêpêrdhan bingahing manah kula mirêg ngendikanipun paman ingkang mratelakên bilih uwa Prabu Drêtarastra ngarsakakên supados Korawa-Pandawa guyub-rukun. Karsanipun uwa Prabu makatên puhika salaras kaliyan pangajêng-ajêngipun Pandawa. Manawi uwa Prabu nglènggahi haadilan, têngtu kaparêng maringakên saperanganing praja Hastina dhatêng Pandawa. Manawi*

makatên, sambêt-rapêtipun Korawa-Pandawa têmtu sagêd rakêt-supêhêt sangêt. Sadaya lèlampahan pat-gêtir ingkang sampun dipun-alami Pandawa saking pandamèlipun kakang Duryodana botên badhe dipun-engêt-engêt dening Pandawa, manawi Pandawa sampun nampi wêwênangipun panduman warisan praja Hastina."

„Kaparêngipun Prabu Drêtarastra lakar inggih makatên." Mangkono ature Sanjaya. „Nanging anak Prabu Duryodana ingkang dhasaripun pancen irakah-kêthaha, tansah cêngkah kaliyan karsanipun para wrêdha Hastina. Para wrêdha dalasan Sang Prameswari Dewi Anggèndari sampun wongsal-wangsal mituturi dhatêng anak Prabu Duryodana murih sampun kalajêng-lajêng atatah angkara-murka; nanging ngantos sapunika watakipun ingkang makatên punika babar-pisan dereng mëndha. Sanajan makatên, pangajêng-ajêngipun Prabu Drêtarastra, mugl-mugl Pandawa tansah ngégungakên panggalih sabar-drana."

„Anak Prabu Yudhisthira! Para Pandawa punika mustikaning para satriya ingkang tansah nêlèpi sêsanggèman, botên nate tilar kautamen, temtu kuwaui nahên hawa kangge nyingkiri sampun ngantos dumados pèpêrangan. Punapa sagêd kasinungan racos mulya, manawi tiyang ngrêbat wêwênang sarana pèrang nyimakakên para kadang! Para wrêdha Hastina pitados bilih kêkiyatanipun wadyabala Pandawa sapunika ten kêna kinaya ngapa. Sanajan makatên, Prabu Drêtarastra pangajapipun mugl-mugl Pandawa têtêpa tansah sabar-drana, sampun ngantos ndamêl dhadhakan ingkang njalari tuwuhipun Bharatayuddha, nadyan Sang Duryodana tansah puguh-lumuh ngrilakakên saperangening praja Hastina."

Saparipurnaning ature Sanjaya, Prabu Yudhisthira noleh marang Prabu Krêsna karo ngendika: „Kaka Prabu Krêsna! Kadospundi pamanggih paduka gègayutan kaliyan aturipun paman Sanjaya, karsa ngendikakakên."

Krêsna: „Paman Sanjaya! Pangajab kula, Pandawa kaliyan Korawa, kalih-kalihipun sagêda sampil wilujêng tanpa kora-kara. Nyingkiri cêcêngil-an utawi nyêgah sampun ngantos dumados pèpêrangan punika botên angel, sok ugêr yayi Duryodana karsa nglênggahi kadilan, botên ngêhahi wêwênangipun Pandawa bageanipun warisan praja Hastina. Inggih njalari angeling rêmbag, jalaran yayi Duryodana botên sagêd ngipatakên watakipun angkara-murka. Botên jaman rumiyin botên jaman sapunika, kamarkah punika manawi dipun-umber, mbabar dados rubeda ingkang ngrêribêdi. Pangajêng-ajêng kula, Pandawa sagêda nampi panduman praja Hastina kanthi mulungipun yayi Duryodana. Manawi yayi Duryodana puguh-lumuh ngulungakên karananing aris, Pandawa wênang ngrêbat wêwênang sarana pèrang. Pèpurnaning rêmbag, yayi Duryodana henging milih salah-satunggal, inggih punika: pèrang rêrêmpon punapa gèndhon-rukun kaliyan Pandawa."

Sarampunging ngendikane Prabu Krêsna, Prabu Yudhisthira ngendika: „Paman Sanjaya! Samangke paman kula aturi kondur dhatêng Hastina. Kajawi atur kula saha ngendikanipun kaku Prabu Krêsna kala wau punika,

karsaa paman mratelakakên dhatêng uwa Prabu Drêtarastra, gagasan kula makatên: Kédahipun uwa Prabu botên mëntala priksa Pandawa dipun-tundhung kédah oncat saking praja, gêsang nglambrang kesurung-surang. Praja Hastina punika laladanipun saklangkung jembar. Saking jembaring laladanipun, manawi nagari Hastina dipun-sigar sémangka, ingkang sapalih dipun paringakên Pandawa, inggih taksih nama nagari agêng. Manawi uwa Prabu badhe nyêgah sampun ngantos Bharatayuddha dumados, kédah nyêgah kakang Duryodana sampun ngantos kelajêng-lajêng awatak srakah."

„Wontêna kaparêngipun paman ngêndikakakên dhatêng kakang Duryodana, sanajan Pandawa sampun wongsal-wongsul ngalami kêtula-tula katali saking pandamêlipun kakang Duryodana, botên badhe darbe manah sêngit ngigit-igit dhatêng Korawa, sok ugêr wêwênangipun Pandawa botên dipun-kêkahi dening kakang Duryodana. Sabotên-botênipun, saking laladan praja Hastina, Pandawa kédah nampi 5 dhusun, inggih punika: 1 Awisthala, 2 Wrekasthala, 3 Mahandi, 4 Waranawata, 5 Awasana."

„Karsaa paman ngaturi priksa dhatêng uwa Prabu Drêtarastra, bilih Pandawa sampun samêkta ing yuda. Manawi wêwênangipun Pandawa botên sagêd katampi kanthi karananing aris, Pandawa sampun muntu tekad nêdya ngrebat wêwênang karananing pêrang. Panutuping atur kula, paman karsaa ngaturakên sungkêming para Pandawa dhatêng uwa Prabu Drêtarastra, eyang Bhisma, bapa Guru Drona, Rêsi Krêpa lan paman Widura. Sadaya punika kasuwun pangestunipun tumrap Korawa-Pandawa supados sagêd gêsang gu-yub-rukun kanthi samidene nglenggahi kadilan lan kautamen."

Sarampunging ngêndikane Prabu Yudhisthira, Sanjaya pamitan marang para Pandawa, Prabu Krêsna, Prabu Matsya, Prabu Drupada lsp, banjur kondur mênyang Hastinapura.

Ing sapungkure Sanjaya, para Pandawa mbanjurake ngêndikan karo Prabu Krêsna.

Yudhisthira: „Kaka Prabu! Prakawis punika sajakipun lajêng dados sa-ya gawat kèliwat-liwat, sisip-sêmbiripun sagêd dados dhadhakaning Bharatayuddha ingkang njalari rêtuning jagad. Kula sampun mratelakakên dhatêng paman Sanjaya bilih Pandawa narimah namung nampi panduman 5 dhusun, nanging kintên kula kakang Duryodana botên badhe nyerujuki usul kula punika, amargi manahipun kebêkan watak srakah-kêthaha. Dhuh kaka Prabu, wontêna kaparêng paduka karsa paring wawasan dhatêng Pandawa, kédah tumindak kadospundi ing wêkdal gawat makatên punika."

Krêsna: „Yayi Prabu! Kangge rumêksa kawilujênganing jagad, kula badhe ngawaki piyambak dhatêng Hastinapura, pirêmbagan kaliyan Korawa. Mugî-mugî wêwênangipun Pandawa panduman warisan praja Hastina dipun-rilokakên dening yeyi Duryodana kanthi karananing aris."

Yudhisthira: „Adhuh kaka Prabu, kaka Prabu! Karsa paduka makatên punika mbêbayani ingatasipun kasugêngan paduka. Botên usah paduka rawuh

ing papaning mêngsah. Kakang Duryodana punika watakipun sahlangkung julig-culika, sênêng nandukakên sandiupaya. Tanpa gina paduka nyulang-nyulangakên babagan kautamen lan kaadilan dhatêng kakang Duryodana, jêr piyambakipun botên doyan babagan makatên punika."

Krêsna: „Yayi Prabu! Kula wuninga blilih yayi Duryodana sênêng lampah cidra, nanging yayi Prabu sampun ngantos nguwasakên kawilujêngan kula. Dhatêng kula ing Hastinapura botên ngandhut maksud awon, têng-tipun inggih botên badhe tampi piawon. Ewadene, manawi yayi Duryodana wani tumindak cidra, Korawa badhe kula brastha ngantos sirna gêm pang sacindhilipun abang."

„Yayi Prabu! Kita sampun ngantos tilar tata-caraning kaprajan, kédah mbudidaya beresipun bat punika sarana pirembugan, supados manawi ngantos dumados pérang gegêmpuran, jagad botên nglépatakên dhatêng Pandawa."

Yudhisthira: „Manawi mikatên kaparêngipun kaka Prabu, kula sumarah ing karsa paduka. Salugunipun pancèn inggih namung paduka ingkang mungguh gayahi prakawis punika, jêr namung paduka ingkang priksa cêtha kawontênan lan watak-wantunipun Korawa-Pandawa. Paduka têngtu sagêd ngandharakên kanthi fetej-jenggleh, punapa ingkang badhe dipun-alami déning Korawa, manawi kakang Duryodana ngantos kelajêng cukêng-kêncêng ngêkahi wewenangipun Pandawa. Sakêdhikipun 5 dhusun ingkang kula suwun."

Krêsna: „Inggih yayi, kula badhe nyobi mbudidaya murih guyub-rukunipun Pandawa-Korawa tanpa ngirwakakên wewenangipun Pandawa."

Para Pandawa, kabèh padha wêling marang Prabu Krêsna Karsa ngrekadaya bisane Kora-Pandawa padha bédhamen, aja nganti kalakon padha pérang rêrêmpon. Dalasan Bhima sing adate yen nggunêm Korawa kanthi swara sêrêng-sora kêngcênganasthêlêng, ing wêktu iku pangandikane manis-manubara pindh madu pinus.hika. Arjuna uga wêling kanthi wanti-wanti marang Prabu Krêsna, olehe rêmbugan karo Korawa bisaa kanthi sareh murih pakoleh, ngarah-arrah aja nganti Korawa-Pandawa kêbanjur congkrah.

Nanging Satyaki lan Dewi Dropadi padha ora nyondhonggi karsane para Pandawa. Panêmune Satyaki, ora prêlu Pandawa ngarih-arih ngasih-asih ngajak bédhami karo Korawa, mundhak dikira ringkih ingah-ingih jirih wêdi gêtih. Luwih bècik Korawa tumuli ginitik ing pérang, disimakake sacindhile abang. Para Ratu kang ngrungu usule Satyaki padha nayogyani, luwih-luwih Prabu Drupada, nyarujuki bangêt marang panêmune Satyaki.

Dewi Dropadi kang nganti tumêkane ing wêktu iku isih ngure noma durung karsa gégelung sadurunge klakon ajêjamas gêtihé Dussasana, kanthi ne-tra ngêmbéng waspada ndhêsêng-ngangês ngêdhaki Prabu Krêsna, banjur matur kanthi swara pégat-pégat, tangêt sêrêt wijiling wacana. „Dhuh Maharaja Krêsna! Paduka têngtu botên kasamaran, kadospundi Korawa anggenipun sampun nindakakên apus-krana ingkang njalari Pandawa saha kula gêsang

sangsara nandhang lara-lara kula-kula kalali ngantos 13 warsa. Pandugi kula, tangèh lamun Suyudana purun kanthi karaning aris ngulungahèn wè-wènanipun Pandawa. Saklangkung mokal-andupera Korawa purun rêrukan-an bédhamen kaliyan Pandawa. Awit saking punika sinuwun, pamanggih kula, tinimbang ngècèh-ècèh wèkdal wongsal-wongsul rêmbagan tansah batal-gagal, langkung prayogi Korawa enggal ginitih ing pérang. Ngrêbat wèwènanng sarana pérang punika kalébet dharmaning satriya. Dhuh Maharaja Krêsna! Manawi kula kengêtan panyiya-nyiya lan panyamahipun Korawa dhatêng kula, manah kula saklangkung nalangsa karanta-ranta, raos isin-wirang kula ngantos nggarès-nandhês dumugi têlênging sanubari. Korawa babar-pisan botên ngengêti bilih kula asipat pawestri, botên mraduli putri putraning Nata binathara ingkang pantês ingaji-ji, ginariwa Pandawa ingkang saklangkung luhur ing budi, esêsuta gangsal ingkang sami sura-sakti. Kanthi tindak siya wèngis-wéntala, kula dipun-jambak lajêng dipun-larak-larak dhatêng pasamuwan hasukan dhadhu, dipun-sèndhal tapih kula nêdya dipun-wudani, lan badhe kadadosahèn pawongan kados rencang tumbasen. Nalika samantên para Pandawa ugi sami nguningani kula dipun-siya-siya makatên punika, nanging kèpêksa botên tumindak punapa-punapa, amargi sadaya sampun sami kapurbawasesa dening Korawa. Dhuh Maharaja Krêsna! Saklangkung aurat kèliwat-lilwat raos isin-wirang ingkang kula sandhang. Kula botên darbe pangayoman sanesipun, kajawi namung paduka. Magi wontên kaparèng paduka karsa nyirêp ubaling pangigit-igit kula dhatêng Duryodana-Dussasana sarana nyirnakahèn Korawa. Anak kula 6 pièn kaparèng mbiyantu paduka ngléksanani panyuwun kula. Dereng lèga rasong manah kula, manawi dereng sumirêp sirahipun Dussasana gumlunhung ing bantala."

Krêsna: „Duh Mahadewa! Mugi sampun sumèlang ing panggalih. Botên dangu malih yayi Dewi timtu badhe priksa rabinipun para Korawa sami nangis kèlara-lara, jalaran garu-lakinipun, anakipun lan kalawanganipun sami pèjah, bangkenipun patir glasah. Botên sanès ingkang mrajaya para Korawa punika inggih raka jèngandika para Pandawa, langkung-langkung Sang Bhima-Arjuna. Kaléksananiipun Pandawa lan kula mbrastha Korawa punika amargi sinurung dening ongkara-murkanipun yayi Duryodana."

Amarga ora nayogyani marang rêmbuge Prabu Krêsna karo Dewi Dropadi, Prabu Yudhisthira enggal-enggal matur mangkene: „Kaka Prabu Krêsna! Paduka sampun ngantos nyarujuké aturipun Dropadi aturipun Bhima-Arjuna kemawon kula cturi ngengêti, supados Korawa-Pandawa agèd bédhami."

Tèkan kono olèhe ngèndikan sigèg, amarga wayahe wis ndungkap sandyakala. Prabu Krêsna lan para Pandawa padha sêsuci, nuli padha manêm-bah marang Jawata.

Nyandhak jilid VII. Isi:
Sadurunge, sajrone lan salèbare
BHARATAYUDDHA
nganti tèkan Pandawa mulsa.

DAFTAR KAPUSTAKAN (BIBLIOGRAFIE)

Gêgaran pandhapuke buku "Silsilah Wayang Purwa Mawa Carita"
jilid I nganti jilid VI

1. Ramayana abasa Jawa-kuna	Ēmpu Yogiswara?
2. Uttarakanda abasa Jawa-kuna	—
3. Hariwangsa abasa Jawa-kuna	Ēmpu Panuluh
4. Bharayuddha abasa Jawa-kuna	Ēmpu Sêdah
5. Tantu Panggêlaran abasa Jawa-tengahan	—
6. Adiparwa abasa Jawa-kuna	Parwa I ing Mahabharata
7. Sabhaparwa abasa Jawa-kuna	Parwa II ing Mahabharata
8. Wirataparwa abasa Jawa-kuna	Parwa IV ing Mahabharata
9. Udyogaparwa abasa Jawa-kuna	Parwa V ing Mahabharata
10. Bhismaparwa abasa Jawa-kuna	Parwa VI ing Mahabharata
11. Asramawasanaparwa abasa Jawa-kuna	Parwa XV ing Mahabharata
12. Mosalaparwa abasa Jawa-kuna	Parwa XVI ing Mahabharata
13. Prasthanikaparwa abasa Jawa-kuna	Parwa XVII ing Mahabharata
14. Swargarohanaparwa abasa Jawa-kuna	Parwa XVIII ing Mahabharata
15. Pêpêthikan Mahabharata mawa aksara Jawa	R.Ng. Djajapoespita
16. Mahabharata abasa Indonesia	Njoman S. Pendit
17. Kalawarti Sêrat Mahabharata	Pakêmpalan Theosofie Surakarta
18. Bhagawadgita abasa Indonesia	Oleh "Romo"
19. Kalawarti Padhalangan HBS	Himpunan Budaya Surakarta
20. Kalawarti Padhalangan Panjangmas	Yogyakarta
21. Sêrat Rama	R.Ng. Yasadipoera I
22. Sêrat Bratayuda	R.Ng. Yasadipoera I
23. Sêrat Lokapala	R.Ng. Yasadipoera II
24. Sêrat Dewaruci	R.Ng. Yasadipoera II
25. Sêrat Wiwahajarwa	R.Ng. Yasadipoera II
26. Sêrat Poestakuraja	R.Ng. Ranggawarsita
27. Sêrat Wedhapurwaka	R.Ng. Ranggawarsita
28. Sêrat Bratayuda sêkar Macapat	R.Ng. Ranggawarsita
29. Sêrat Paramayoga	R.Ng. Ranggawarita
30. Sêrat Mintaraga gancaran	Dr. M. Priyohutomo
31. Sêrat Arjunasasrabahu (6 jilid)	R.Ng. Sindusastra
32. Sêrat Sumbadralarung	R.Ng. Sindusastra
33. Sêrat Partakrama	R.Ng. Sindusastra
34. Sêrat Srikandhi maguru manah	R.Ng. Sindusastra
35. Sêrat Jagatbilawa	K.P.A. Koesoemadilaga
36. Sêrat Sêmâr jantur	K.P.A. Koesoemadilaga
37. Sêrat Prêgiwa	R.M. Sasrudiwiry
38. Sêrat Abimanyukerêm	M. Soekir
39. Sêrat Kapustakan Jawi	Prof. Dr. R.Ng. Poerbatjaraka
40. Musthika Hangabêlah	Kesupen pangritanipun
41. Buku-buku padhalangan	Babaran Balai Pustaka
42. Cariyos ringgit ing RRI lan pagêlaran ringgit purwa	

**DAFTAR BUKU-BUKU BERNILAI
PENERBITAN
P.T. "CITRA JAYA"**

1. **SILSILAH WAYANG PURWA** (bhs. Jawa).
oleh: S. Padmosoekotjo.
jilid I = Rp 1.750,-
jilid II = Rp 1.750,-
jilid III = Rp 2.000,-
jilid IV = Rp 1.750,-
jilid V = Rp 1.750,-
Tidak saja perlu dibaca oleh penggemar wayang, tetapi juga sangat berfaedah untuk masyarakat umum, karena sejarah cerita wayang purwa ini diceritakan dengan tehnik penulisan lain dari yang lain. Bahasanya mudah dimengerti serta enak dibaca. Menguraikan awal mula cerita pewayangan secara gamblang dan mengasikan.
2. **SULUK PEDHALANGAN** (bhs. Jawa).
oleh: S. Padmosoekotjo.
..... = Rp 350,-
Suluk pedhalangan ini sangat praktis untuk para dhalang apalagi para calon dhalang. Diuraikan secara benar.
3. **TUNTUNAN KETRAMPILAN TATAH-SUNGGING WAYANG** (Ind).
oleh: Ki Marwoto Panenggak Widodo.
..... = Rp 1.600,-
4. **MEMETRI BASA JAWI** (bhs. Jawa).
oleh: S. Padmosoekotjo
jilid I = Rp 1.750,-
jilid II = Rp 1.750,-
jilid III = Rp 1.750,-
Pelajaran bahasa Jawa yang penting untuk siswa SPG/SMP dan juga manfaat untuk umum serta dapat digunakan sebagai buku pegangan bagi para guru.
5. **WEWATON PANULISE AKSARA JAWA.** (bhs. Jawa).
oleh: S. Padmosoekotjo.
..... = Rp 1.000,-
6. **BABAD TANAH JAWI** (Galuh-Mataram) (bhs. Indonesia).
oleh: Dr. Soewito Santoso.
..... = Rp 3.000,-
7. **SERAT WEDHARAN WIRID** (bhs. Jawa).
oleh: Ki. R.S. Yudi Partayuwono.
jilid I = Rp 1.200,-
Kebatinan diuraikan berdasar akal dan budi dengan bahasa yang enak dan tanpa tedeng aling-aling.

- jilid II - Rp 1.250,-
Mengupas dengan cara yang sama mengenai apa yang dikenal sebagai
Sastrajendra Hayuningrat.
8. ILMU KHAK SEJATI DAN QUN FAYAKUN. (bhs. Indonesia)
oleh: R.S. Yudi Partayuwoso.
..... - Rp 1.500,-
Lanjutan uraian Wedharan Wirid, untuk lebih gamblangnya persoalan.
9. SHANTIH (bhs. Indonesia)
oleh: Ir. Koesnadi Partosatmoko.
..... - Rp 3.000,-
Tuntunan ethiko psikologi Drs. R.M.P. Sosrokartono.
10. SHANTIH (APPENDIX). (bhs. Indonesia)
oleh: Ir. Koesnadi Partosatmoko.
..... - Rp 2.000,-
Isi: tuntunan ethiko-psikologi Drs. R.M.P. Sosrokartono.
11. SERAT WULANG REH. (bhs. Indonesia)
Garapan: Darusuprpto (UGM).
..... - Rp 1.000,-
Lengkap dengan teks asli (huruf Jawa, tulisan tangan/huruf Latin), per-
bandingan serta salinan maksud intinya dalam bahasa Indonesia.
12. WEDHATAMA WINARDI (bhs. Indonesia).
..... - Rp 700,-
Lengkap dengan teks asli (huruf Jawa/huruf Latin) dan salinan bahasa
Indonesia + kamus kecil.
13. ESOTERI KERIS (bhs. Indonesia).
oleh: Syamsul'alam.
..... - Rp 600,-
Menguraikan dasar-dasar pemanfaatan benda pusaka.
14. SEMEDI (bhs. Indonesia).
oleh: Syamsul'alam
..... - Rp 2.000,-
15. ALMANAK 130 TAHUN (bhs. Indonesia)
..... - Rp 2.000,-

Untuk mencari, hari, pasaran dan tanggal lahir pada tahun 1870 - 2000.
Dilengkapi dengan pawukon dan primbon.

ATURAN PESANAN :

Pembelian buku-buku lewat pos ditambah ongkos kirim sedikitnya Rp 750,-
Untuk dijual lagi rabad berunding.

P.T. "CITRA JAYA"
Jln. Rungkut Industri II/11
Kotakpos : 250
SURABAYA

